

55 522
423
1985

4.szám

JEL

1985 01 2 0

Kép

TELEVÍZIÓ

RÁDIÓ

SAJTÓ

A TÖMEG-
KOMMUNIKÁCIÓS
KUTATÓKÖZPONT
FOLYÓIRATA

MEGJELENIK
NEGYEDÉVENKÉNT

VI. ÉVFOLYAM
4. SZÁM

SZERKESZTŐ
BIZOTTSÁG:

Forgó Mihály
Hajdú János
Karcagi Sándor
Lázár István
Liszkai Tamás
Matúz Józsefné
Márton Anna
Márton Miklós
Sándor György
Tábori András
Szecskó Tamás
főszerkesztő

A SZERKESZTŐSÉG

MUNKATÁRSAI:

Gerelyes Endréne
főszerkesztő-helyettes
Wisinger István
televízió
Mester Ákos
rádió
Balogh Elemér
írott sajtó
Hanák Katalin
kutatás
Zöldi László
kultúra
Bogdán Éva
könyv
Varga Zsuzsanna
folyóirat
Frank Ernőné
tördelés

TARTALOM

Szecső Tamás: Kommunikációs gyanakvás 3

GYÚJTÓPONTBAN

A politizálás (és a tájékoztatás?) új lehetőségei. — *Mester Ákos* beszélgetése a választás után *Pozsgay Imrével*, a Népfront Országos Tanácsa főtítkárával 5
Jakab Zoltán: Tájékozatlan és informált választópolgárok szavazói döntései 14
Szabó László: Mit tapasztalt az újságíró? 19
Faragó Jenő: A publicisztikáról 27
Az újságírás sem más, mint a társadalmi érdekek szolgálata. — *Wisinger István* beszélgetése, *Megyeri Károllyal*, a MÜOSZ főtítkárával 33

KÖZELKÉP

Vásárhelyi Mária: Új eszköz a tájékoztatásban: a Képszerűség 40
Szilágyi Erzsébet: Meditációk a tévékritikáról 49
S. Nagy Katalin: Törődjenek többet egészségünkkel! 55

FÓRUM

Domány András: Szerep 61
Üzlet-e az újság?
Vicsok Ferenc rádióműsora 67
Gálik Mihály: Eltűnt milliók 72
Fekete Sándor: Ave Business! 74
Vince Mátyás: A helyzet megérett a változtatásra „Többnyire a pártok szorulnak anyagi támogatásra, nem az újságok”. — Beszélgetés *Lipovecz Ivánnal* 80
Avar János: Újság-e az üzlet? 82

MŰHELYEK, MÓDSZEREK

Kábeltelevízió
Dr. Szombathy Zoltán: Alapítsunk televíziót! 86
Ballai József: A mesebeli televízió 96
Mekis János: Gól — szerencsés szögletből 98
Benedek Miklós: Televízió az Avas tetején 100
Bakó Endre: Az újkerti fórum 102
Avar János: A kábel meg a dinoszauruszok 104
A kábeltelevízió Hollandiában és Belgiumban 107
A vitatkozás szelleme. — *Gömöri Endrével* beszélget *Nádor Tamás* 110

JEL kép

SZERZŐINK KÖZÜL:

Avar János újságíró, *Magyar Nemzet*; Bakó Endre újságíró, *Hajdú-Bihari Napló*; Bal-lai József újságíró, *Petőfi Népe*; Benedek Miklós újságíró, *Észak-Magyarország*; Domány András újságíró, *Magyar Rádió*; Faragó Jenő újságíró, *Népszabadság*; Fekete Sándor főszerkesztő-helyettes, *Új Tükör*; Gálik Mihály újságíró, *Magyar Rádió*; Jakab Zoltán, a *TK főmunkatársa*; Mekis János újságíró, *Fejér Megyei Hírlap*; S. Nagy Katalin, a *TK munkatársa*; Szabó László újságíró, *Népszabadság*; Szilágyi Erzsébet, a *TK munkatársa*; Szombathy Zoltán, a *Kecskeméti Városi Televízió stúdióvezetője*; Vásárhelyi Mária, a *TK munkatársa*; Vicsek Ferenc újságíró, *Magyar Rádió*; Vince Mátyás főszerkesztő, *Heti Világgazdaság*.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal
Budapest V.,
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 327-745
Levélcím:
Budapest, 1054 — Pf. 587

MÉG EGYSZER

Méces Sopronköhidaért (Rapcsányi László emlékműsora) 117

KITEKINTÉS

Európai körkép 126
Villámcsapta tehát texasban 134

MÚLTUNK

Levendel Ádám: Tallózás a Magyar Közvélemény-kutató Intézet jelentéseiben (1945—1949), XI. rész 142

SZONDA

Pataki Judit—S. Molnár Edit: Vélemények a lakáshoz jutásról és a lakásproblémákról 159
Mi lesz az úrral? 166
„Még többet kellene tennie a viláért” 172
Nem sokat változott a helyzet 175
Gazdasági helyzetünk a tájékoztatási eszközök tükrében 176

TALLÓZÓ

Könyvekről 178
Lapokból 188
Rövidre fogva 193

LAPOZGATÓ

John Updike: Tévéreklám 199

Kommunikációs gyanakvás

Szegény Butler úr, hiába győzködik, hogy a Maitland-jelentés teljesen ártalmatlan, sőt jó szándékú — a State Department és a Fehér Ház nem túlságosan hisz neki. A jelentés olvastakor Washingtonban egy második McBride-jelentés kísérletét vélik feltűnni, az ITU-nál — a Nemzetközi Távközlési Uniónál — az UNESCO csapdaitól félnek, Richard Butler — az ITU főtitkára — személye pedig néhány amerikai kommunikációs diplomata szemében már-már az UNESCO főigazgatójára, Amadou Mahtar M'Bow-ra hasonlít.

Azzal kezdődött az egész, hogy az ITU-ban, ebben az erősen technikára irányuló s ennek következtében a fejlett tőkés országok számára többnyire „nyertes játszmák” terepéül szolgáló nemzetközi szervezetben néhány éve egy bizottságot hoztak létre, a világ — s ezen belül főképp a fejlődő országok — távközlési rendszerének állapotát megvizsgálendő. Abban a reményben, hogy az elemzésből ajánlások, javaslatok is születnek. (Az UNESCO által kiküldött McBride Bizottság jelentése, amely a világ szélesebben értelmezett kommunikációs helyzetét vette kritikai elemzés alá, ekkor még csak hároméves volt. Közéleti székepszísem így azt súgta, hogy itt valami „ellen-McBride”-ről lesz szó, néhány nyugati kormány és a kommunikációban érdekelt multinacionális nagy-monopóliumok lelki egyensúlyát helyreállítandó.)

Él is készült a Maitland-jelentés — szövegét a Jel-Kép utolsó számában közöltük* —, amely a telefonhálózat fejlesztésében jelöli meg a harmadik világ kommunikációs és informatikai fejlesztésének most aktuális, legfontosabb feladatát. Filozófiája, politikai-ideológiai alapállása sokkal technokratább jellegű, mint a McBride-jelentésé, s Richard Butler sietett rámutatni, hogy jó néhány vonatkozása kifejezetten az új nemzetközi gazdasági rendnek és az új nemzetközi információs rendnek a fejlődő országok által támogatott elképzeléseivel szemben jelenthet ellensúlyt. Sőt — amint a Chronicle of International Communication az ITU főtitkárának szavait értelmezi —, a Maitland-jelentés javaslati részében „a hangsúly a harmadik világ vállalkozási szellemén, a termelékenységén, a hatékony vállalatvezetésén, a magánszektor kezdeményezésein, a piaci expanzió és a beruházási hajlam fokozásán van” — vagyis csupa olyan elem, amely nagyon jól illeszkedik a Reagan-kormányzatnak a kompetitív, „szabad” vállalkozási szellemet előmozdító gazdaságpolitikájába.

* A hiányzó láncszem, Jel-Kép, 1985/3.

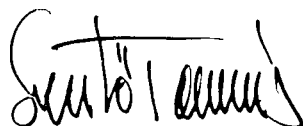
A Reagan-kormányzat mégis gyanakszik. Egy másik folyóirat, az International Communication News, idézi a State Department egyik felelős tisztviselőjét, aki választékos diplomáciai nyelven így fogalmazott: „Arra törekszünk, hogy az ITU-t távol tartsuk a fejlesztési területtől. Különben igen könnyen egy UNESCO-típusú patkányfészekké válhat.” Az amerikai gyanakvást az táplálja, hogy a Maitland-jelentés egy távközlési fejlesztési központ alapítását is előírja, amely évi 10 millió dolláros költségvetéssel kutatásokat, szakmai képzést és technikai segítséget finanszírozna, hogy — a jelentés szavaival — „a jövő század kezdetére az egész emberiséget könnyen elérhető (járó-)távolságra hozza egy működő telefonkészülékhez”.

Bármennyire nagy befolyásuk van az amerikaiaknak az ITU-ban, egy ilyen új intézmény létrehozása mindenképpen a multilateralizmust erősítené a kommunikációs fejlesztésben, holott az Egyesült Államok — amint ezt az UNESCO körüli viták is bizonyították — határozottan a (politikai nyomásra is felhasználható) kétoldalú segélyezési és segítségnyújtási kapcsolatok fejlesztése mellett van.

A kommunikációs gyanakvásnak ily mérvű elharapozása, persze, meglehetősen labilissá teszi az USA pozícióit a nemzetközi kommunikációs fórumokon. E sorok írása közben zajlik Genfben az ORB—85, vagyis az ITU-nak az a világszervelete, amelyen a geostacionárius műholdak működéséről egyezkednek. Az Egyesült Államoknak ügyelnie kell arra, nehogy valamely elszármazott állásfoglalása következtében a fejlődő országok egységes blokkjával találja magát szemben. A Reagan-kormányzat továbbá épp most teszi szabaddá a magántőke számára a távközlési műholdak világát, ezzel megnyirbálva az Intelsat lehetőségeit, amelynek több tagja van a fejlődő világból. (Ennek egyenes következménye persze az is, hogy az Intelsat új mozgásteret keres magának: a Szovjetunióval kötött szerződéséről már hírt is adott a világsajtó.) Végül amerikai fejjel az is meggondolandó, hogy a javasolt távközlési fejlesztési központ évi 12 milliárd dollárja — s ez bizony a legnagyobb multinacionálisok számára sem elhanyagolandó nagyságrend — piaci expanzió gerjesztő ereje lehet a harmadik világban.

Végül is úgy tűnik, a Reagan-kormányzat nemzetközi kommunikációs politikája következetes. Ellentmondásaiban következetes: belpolitikai célokra kihasználható nemzetközi kommunikációs lépéseket tesz akkor is, ha ezek általános külpolitikai céljait nem segítik elő; a multinacionális nagymonopóliumok érdekeit előmozdító kombinációkat épít fel még annak árán is, hogy ezek a szűkebben vett „nemzeti” érdekekkel nem mindenkor esnek egybe.

Tulajdonképpen nem más ez, mint az UNESCO-val szemben kialakított amerikai politika folytatása!

A politizálás (és a tájékoztatás?) új lehetőségei

Mester Ákos beszélgetése a választás után Pozsgay Imrével, a Népfront Országos Tanácsa főtitkárával

— *Hogy kezdődött. Mikor, hol, miért és milyen körülmények között vetődött fel első ízben, hogy változtatni kellene a magyar választási rendszeren. Mi tette időszerűvé, és a korábbi években miért nem volt időszerű?*

— *Hogy hol, mikor* — erre én nagyon nehezen tudok válaszolni, de az biztos, hogy már 1980-ban, a párt XII. kongresszusán az újonnan megválasztott Központi Bizottság azt kapta feladatul, hogy tekintse át a politikai intézmények helyzetét és benne a választási rendszert, a tanácsok, a parlament munkáját. A választási törvény megváltoztatását, megújítását az indokolta, hogy egyre jobban és gyorsabban csökkent a hitele az előző választási törvénynek és választási módszernek az állampolgárok szemében.

— *Ennek mi volt az oka?*

— *Az, hogy olyan új meg új nemzedékek léptek a választópolgárok sorába, amelyeknek nem volt történelmi élményük arról, hogy az előző választási rendszer miként jött létre. Így mind többen voltak, akik kétségbe vonták az addig működő választási rendszer demokratizmusát. Egyre inkább szorgalmazták, hogy a tanácsok és a törvényhozás új módon és a társadalom akaratát, törekvéseit jobban kifejező, az érdekképviselet elvét is tartalmazó módszerekkel jöjjön létre ebben az országban.*

— *Korábban ez a gondolat nem volt aktuális?*

— *Az a gyanúm, hogy ezt már régebben így gondolták és így érezték az emberek, de a kontinuitás jegyében, meg bizony néha a megcsontosodás okán is megesik, hogy egy-egy intézmény túléli saját érvényességi idejét. Az első nekirugaszkodás 1949-ben volt, amikor úgynevezett népfrontválasztásra, vagyis a pártok nélküli választásra állt át a politikai rendszer. Vitatható, hogy így kellett-e csinálni, de mindenesetre megvolt az a jelentősége, hogy népszavazási jellegénél fogva állásfoglalást váltott ki az állampolgárokból; a rendszer melletti szavazás volt tulajdonképpen. Később viszont egyre többször, egyre erőteljesebben fogalmazták meg a kívánságot, hogy választthassanak is az emberek. Így a választási törvény kezdeményezésével együtt támadt az a gondolat, hogy több jelöltes rendszert kell általánossá tenni, minden tanácstagi és országgyűlési választókerületben legalább két jelöltet kell állítani.*

— *Őn úgy fogalmaz, hogy „támadt az a gondolat”, de engem sokkal konkrétan érdekel, hogy a társadalmi igény hívta végül is életre a gondolatot, vagy éppen fordítva történt; a reformgondolat ment elébe a társadalmi igényeknek?*

— *Jó a kérdés, és rögtön tettenért az alany elbizonytalanításával; el akartam műsárolni, hogy hogy is volt ez. Szerintem az első a közvélemény nyomása volt, a kezdeményezés mégis reformjellelű kezdeményezésnek számít,*

mert az ország vezetése, döntésre hivatott szervezetei, testületei megérezték ezt a nyomást, és megelőzték azazal, hogy új történyt kezdeményeztek a választásokra. Én ezt tartom reformjellegű magatartásnak.

— *A reformgondolat tehát azért talált kedvező visszhangra, mert végül is a közvélemény saját kívánságát tükrözte vissza. Jól értem?*

— Jól.

— *Vizont azt hiszem, nem lenne célszerű elhallgatni azt, ami amúgy is köztudomású, vagy legalábbis valószínűsíthető, hogy voltak a gondolatnak ellenzői is. Kik, hol, milyen fórumon mondták el észrevételeiket?*

— Nyílt fórumok álltak rendelkezésre. A törvény tervezetét országos vitára hocsátotta a Hazafias Népfront 1983 őszén, és ebben a vitában szót kaptak olyan vélemények is, amelyek elégedetlenek voltak a törvény tervezetével. Azt is őszintén meg kell mondani, hogy legtöbben az ellenvéleményt a korábbi gyakorlat védelmében fogalmazták meg, valószínűleg azért, mert helyzetük, egzisztenciális kapcsolataik, érdekeik a korábbi intézmény fenntartásához kötötték őket. Ezek közül némelyek túlzásnak és veszélyes kezdeményezésnek tartották az új választási törvény tervezetét. Mások meg azért voltak elégedetlenek a törvény tervezetével, mert nagyobb jelentőségű „előrelépést” vártak — az előrelépést most idézőjelbe teszem —, és bizonyosfajta polgári demokratikus intézmények jegyében képzelték el a magyar választási rendszer megújítását.

— *Ezek szerint kicsit zavarbaejtő, hogyha az ember végig akarja gondolni, hogy voltaképpen milyen szempont szerint határozható meg azoknak a köre, akik nem telkesedtek az ügyért. Mert hiszen teljesen különböző nézőpontból és különböző érvekkel támasztották alá ellenvéleményüket; szó sincs valamiféle azonos szemléletű csoportról.*

— Különböző csoportok ezek, de cselekedeteikkel egyazon irányba húztak. Akik polgári demokratikus kritikériumok alapján kutatták a törvény lehetőségeit, azok további érveket szol-

gáltak azoknak, akik még ezt a választási törvényt is soknak tartották, és akik azt hangoztatták, hogy lám, itt az ellenségnek nyitottunk teret, amikor vitát kezdeményeztünk az új választási törvényről.

— *A vita milyen fázisában tartották szükségesnek a társadalmi nyilvánosságot? A kérdésemben nyilvánvalóan benne van az is, hogy feltételezem: volt a vitának olyan része, amely nem került a társadalmi nyilvánosság elé. Kérem, mondja meg, hogyha rosszul gondolom. Másrészt érdekel az is, hogy kik döntöttek erről, megelőzte-e ezt a döntést is valamiféle eszmecsere, vagy nem?*

— Volt a vitának olyan része, amelyik nem került a nyilvánosság elé. Legalábbis nem olyan széles nyilvánosság elé, mint aztán később az úgynevezett társadalmi vita. Ez a törvény előkészítésének politikai és szakértői szakasza. A Központi Bizottság kezdeményezte a törvény előkészítését, adott politikai intenciókat az általa kiküldött szakértői és munkabizottságnak arra, hogy milyen követelmények szerint tervezék meg a törvényt. Utána következett egy kodifikációs szakasz, ami minden törvényelőkészítésnek elkerülhetetlen része, hogy a politikai akaratot szakszerű, jogszerű formába öntse. Ezután lehet csak kiállni a nyilvánosság elé, megtudni, hogy a nyilvánosság előtt kiállja-e a próbát ez az előkészítő munka. Tehát politikai akarat, annak jogi, kodifikációs kifejezése és utána nyilvános vita. Ez volt az én tudomásom szerint a történelmi meg a logikai sorrend is.

— *Ne haragudjék, mégis konkrétan érdekelne, hogy kik döntöttek arról, hogy most a társadalmi nyilvánosság elé vissszük az új magyar választási törvény tervezetét? Hogyan határozták el, milyen információk vagy milyen szempontok alapján?*

— Nagyon nem szeretnék bürokratikus választ adni, mert ilyenkor mindig naptári tervek és munkatervet kavarnak az ember fejében. Jól emlékszem ezekre a munkatervi stációkra. 1980 őszén, a Központi Bizottság döntése után szakértői tanulmányok ké-

szültek, bizottságok alakultak, megkezdődtek a szakmai előkészületek, és körülbelül úgy 83 májusában, júniusában már szóba kerülhetett, hogy mint reális kínálatot a közvélemény elé viszik. Nem tudom, erre irányul-e a kérdés, mert nem szeretném csupán menetrendi ügyre leegyszerűsíteni...

— Igen, önnek igazán van, amikor hátsó szándékot vél fölfedezni a kérdés mögött; elmondom hát nyíltabban, hogy tulajdonképpen mire vagyok kíváncsi. Amikor egy felelős politikai testület úgy dönt, hogy megkínál valamiféle választási alternatívával egy széles társadalmi közvéleményt, és társadalmi vitára bocsát egy tervezetet, akkor fönnállhat a veszély, hogy szeretné a társadalmi vita után visszavonulva látni azt, amit ő elképzelt. Volt ilyen veszély?

— Világos kérdés. Ön nyilván abból indul ki, hogy még mindig vannak olyan rossz társadalmi-politikai hagyományok, amelyek miatt esetenként már eleve konszenzus-dokumentumokat készítenek. Vagyis oly mértékig elkötelezi magát a hatalom, vagy hatalmi pozícióban lévő emberek kisebb-nagyobb csoportja egy tervezet, egy gondolat mellett, hogy aztán már csak arra van gondja, hogy annak visszavonulását megszeresse a közvélemény kisebb-nagyobb köreitől. Nem tudom, hogy itt volt-e ilyen szándék, de nem ez az alapgond véleményem szerint. Hanem, hogy ne legyenek olyan fórumok, amelyek szolgái alázattal igazolják vissza a politikai vezető testületek kezdeményezését. Még világosabban: ne lehessen egy tervezet fenyegetés azokkal szemben, akiket vitára szólítanak fel. A tervezet legyen nyílt abban az értelemben, hogy annak ellenzői is, kritikussai is, a javaslatok megtoldói is kifejezhessék a véleményüket. Ehhez persze az is kell, hogy akik a tervezetet előkészítették, azok ne erre tegyék föl saját egzisztenciális biztonságukat és érdeküket, hanem arra, hogy végül is a legracionálisabb megoldás jöjjön ki a vita végén.

— Ebben az esetben, így utólag megítélve, ez történt:

— Utólag megítélve ez történt, bár nem tagadom, bizonyos bürokratikus körökből volt kísérlet arra, hogy csak szűk körű látszatvita legyen, és pár ezer példányban kibocsátott törvénytervezet, és minden csak mintaszerűen kiválogatott társaság előtt bonyolódjék le. Véleményem szerint, akik ezt így képzelték, azok valóban csak hivatkozási alapként akarták fölhasználni a közvéleményt.

— Mihez?

— Ahhoz, hogy szentesíthessék akaratukat. És persze nem látták előre azt, ami szerencsére bekövetkezett, hogy a törvény vitája, amely százezreket érintett, nagyobb politikai házzonnal járt, mint hogyha elzártuk volna az embereket ettől a vitától.

— Igen, de ez talán nemcsak ennek köszönhető. Hanem például annak az ígéretnek, hogy ha a társadalmi vita során olyan ötletek, javaslatok, új elképzelések születnek, amelyek valóban használhatóak, akkor lesz mód arra, hogy ezek beépüljenek a törvénytervezetbe.

— Rosszul mondja; nem a tervezetbe, hanem a törvénybe! Az újságban ez is olvasható volt.

— Kapóra jön, hogy az újságokat említi, hiszen ez a mi mostani interjúnk egy tömegkommunikációs folyóirat megbízásából készült; érthetően engem a dolgomnak a tömegkommunikációs része most egy kicsit jobban foglalkoztat. Például az, hogy önök tudatosan gondoltak-e arra, hogy a választási rendszer reformjával kapcsolatban kialakítsanak bizonyos tájékoztatási stratégiát? Gondoltak-e arra, hogy mikor, mit, mennyit és miért éppen annyit fognak tudatni a közvéleménnyel?

— Igen, volt ilyen stratégiánk, és ezt a stratégiát érvényesíteni is tudtuk. Az egyik az volt, hogy nem három-ezer példányos szűk körű terjesztésre kiadott törvénytervezettel rendeztünk bizonyos népfronthozottsági vitákat, hanem már a törvénytervezetet a legszélesebb körű nyilvánosság elé bocsátottuk, fölkelte ezzel a politikai érdeklődést. Ezért minőségi különbség is van abban a nagy mennyiségben, amivel előálltunk. Hiszen végül is több

mint két és fél millió példányban megjelent a választási törvény tervezete, amit a napilapok, és a politikai hetilapok is közöltek. Azonkívül, hogy számos kiadványban, meg egyéb formában is megjelenhetett. Nem beszélve arról, hogy milyen nagyhatású volt az, amikor a tévé — és a rádió is — bekapcsolódott ebbe a vitába.

— *Ilyenformán önöknek sikerült olyan helyzetbe hozni magukat, hogy az egész választási szisztéma nemcsak újságtéma lett, mert az Magyarországon kevés. Beszédtema is lett: és ez Magyarországon sokkal több. Számítottak-e az informális csatornák működésére, kívánták-e azokat befolyásolni, vagy legalábbis figyelemmel kísérni?*

— Igen, számítottunk az informális csatornákra is, de itt vissza kell mégis kényszerülnöm: a kiindulóponthoz; a két és fél millió példányszám és az ennek nyomán elindult társadalmi vita már eleve visszavonhatatlanná tette az új választási törvényt. Ha csak maga a közvélemény el nem utasítja az abban rejlő új gondolatokat, akkor a politikának nincs többé lehetősége arra, hogy visszalépjen a választási törvény kezdeményezésétől, hiszen ország-világ előtt elhangzott a javaslat. Az, hogy minden országgyűlési és tanácstagi választókerületben legalább két jelölt legyen, hogy elöljáróságok jöjjenek létre, hogy országos lista legyen, és most nem is sorolom tovább, mi minden került a közvélemény elé. Ez, bár így is eléggé új és figyelemkeltő, önmagában azonban még nem jelent politikai akceptálást. Ezért a korántsem informális vitafórumokat felhasználva informális módon is bebocsátottunk néhány problémát a köztudatba, a közvéleménybe. Főlerősítettük a spontán elkezdődött szóbeszédet, hogy lábon maradnak-e majd a tanácselnökök ezek után, hogy vezető funkcionáriusok megpróbáltatnak-e? És miközben hivatalos fórumokon is nyíltan folyt a vita, egy ilyen második tartalma is, a személyekhez szóló tartalma is kialakult. A nyilvános fórumok mögötti szóbeszéd világában és a szóbeli közlés világában már a személyekig hatoló

mérlegelések kezdődtek, és ez egy kicsit izgalmasabbá is tette az egészet.

— *Arról van szó, hogy önök szándékosan kiszivárogtattak bizonyos személyre szóló és a választásokkal összefüggő problémákat, hogy az emberek az egész ügyet közelebb érezzék magukhoz?*

— Igen. Volt ilyen szándék.

— *És ezt tudatosan csinálták?*

— Hogy kik mennyire tudatosan csinálták, nem tudom, de mi a népfőbizottsági üléseken ezeket a problémákat szóba hoztuk, fölvetettük és kiszivárogtattuk, ha szabad ezt a kifejezést használni.

— *Valóban?*

— Valóban. Miért?

— *Csak azért vagyok ilyen nagyon csodálkozó...*

— Szkeptikus?

— *Nem skeptikus, csodálkozó, mert ez a magyar politikai gyakorlatban — azt hiszem, nagyon eryhén fejezem ki magam, ha azt mondom — nem szokásos.*

— Olyannyira nem szokásos, hogy azt hiszem, ez az első alkalom, hogy én is ezt kimondom. A televízió kamerája előtt nem biztos, hogy így beszélnek róla, de hátha egy szakma folyóiratában ilyen oldalról is érdemes ezt szemügyre venni.

— *Voltaképpen már eljutottunk addig, hogy mennyire akarták kézben tartani a központi kommunikációs fórumokat. Volt-e valami célirányos egyeztetés, munkamegosztás, volt-e lehetőség arra, hogy azok a vélemények is hangot, illetve megjelenési lehetőséget kapjanak, amelyek nem vágtak egybe a központi elképzelésekkel, és végül még mindig idetartozó kérdés: egyáltalán tudták-e pontosan, hogy a központi elképzelés vajon hű kifejezője-e a társadalmi közmegegyezésnek, amiről ön az imént már beszélt?*

— Először is köztudomásúvá tettük azt, hogy az ellenvéleményeket is közzöljük. Országos, nagy napilapok is közöltek ellenvéleményeket, a többes jelölés elleni észrevételeket, javaslatokat arra, hogy az országos lista mintájára helyi listák készüljenek, meg arra, hogy a társadalom összetételének kifejezésére továbbra is a statisztikát kell alkalmazni, és így tovább. Tehát

a napilapok, politikai hírközlő szervek tudósítást adtak az ellenvéleményekről is. Ez is eléggé szokatlan volt és fel-tűnő eleme a törvény társadalmi vitá-jának, túl a nagy részvételi arányon . . .

— *Bocsásson meg, de ön nyilván jól tudja, hogy ez a koncepció nem mindenütt aratott osztatlan sikert. Vagy túl merész ötletnek tartották, vagy látványos trükk-nek. Azt mondták például, hogy önök úgy tesznek, minthogyha odadobnák a gyeplőt, de igazából a kezükben van, és bármikor szorosra húzhatják.*

— Pedig ez egyáltalán nem így volt. Mi tudatosan kezdeményeztük, hogy a nyilvánosság előtt — benne a sajtóban is — hangot kapjanak az ellenvélemé-nyek, és ennek ellenére, vagy éppen ezáltal kézben tartjuk a dolgokat. De nem úgy, hogy bármi visszavehető legyen. Tehát a gyeplőt meghúzni már nem volt lehetőség. Megzabolázni a közvéleményt oly módon, hogy annak éppen ellenkező irányt adjunk, arra nem volt lehetőség, hál'istennek. De ettől még nem a rendszer borult fel, hanem legfeljebb azoknak a képzetek és gondolkodásmódja sérült meg, akik azt hiszik, hogy egy társadalmat irányí-tani csak úgy lehet, hogyha egy erre rendelt csoport vagy testület kezében tartja a gyeplőt. Nem gyeplővel kell — és nem is pásztorbottal — ezt a társa-dalmat irányítani, hanem más módon.

— *Ott maradt még az a kérdésem: tudták-e pontosan, hogy a központi el-képzéses hű kifejezője-e a társadalmi köz-megegyezésnek?*

— Ebből a feltételezésből indultunk ki, és az alapkérdésekben szerencsére ez igazolódott.

— *Például, nem kellett-e attól tartani, hogy az új választási törvény előkészítése során a sajtóban megjelenő közlések gyanúsan hasonlítani fognak egymásra, és ebből esetleg majd arra lehet követke-zetni, hogy — időzójelbe téve — „kottá-ból játsszák a zenekar”?*

— Hát . . . nem is tudom . . .

— *Indokolatlannak tartja a kérdést?*

— Nem tartom indokolatlannak, sőt nagyon elgondolkodtatónak, és bizony tőrnöm kell a fejem, hogy is válaszol-jak, mert bizonyos kotta természetesen

létezett. Azért tétovázok, mert nagyon jó a kotta hasonlat, de szeretném foly-tatni . . . Volt kerete a vitának, poli-tikai kondíciói szerint a rendszer alap-jait érintő kérdéseket nem kezdhette ki. Vagyis, hogy itt szocializmus legyen, hogy itt a politikai intézmények fő iránya a szocialista építésre, a társa-dalmi tulajdon támogatására irányul-jon, és így tovább. De nem volt kotta abban az értelemben, hogy sem ütem-szabályokat, sem hangfokvést és oktá-vot nem adtunk meg a sajtónak, hogy ki mivel foglalkozzék, milyen gondola-tot tart fontosnak. Beértük azzal, hogy önmagában azt a gondolatot elfogadta — márpedig a sajtó elfogadta —, hogy az új választási törvény tervezete az jó dolog, mert előrelépést jelent az intézményekben. És meggyőződésem, hogy akik problémákról, ellenvélemé-nyekről, vitákról tudósítottak, azok is ebből a feltételezésből indultak ki, és hitelesítették a választási törvénnyel kapcsolatos vitát, nem pedig gyanúba hozták.

— *Foltaképpen kiszélesítette a kér-désemet, és én persze egyáltalán nem bánom, hogy többre válaszolt, mint amit kérdeztem. Mert én igazából csak arra voltam kíváncsi, hogy nem agódtak-e amiatt — engedjen meg egy önkritikus megjegyzést —, hogy a magyar belpoli-tikai újságírásban kialakult gyakorlat szerint, hogyha van valami fontos kér-dés, akkor arról olyan rettentő komolyan beszélünk, hogy az már kicsit unalmassá is válik. És minél komolyabb a téma, annál terjedelmesebben szoktunk fog-lalkozni vele; megtöltünk újságcímadalakat, pedig tudjuk, hogy az embereknek nincs kedvük, idejük kolumnákat olvasni. Te-hát engem voltaképpen az érdekelt, hogy önök gondoltak-e erre, amikor elindítot-ták ezt a tájékoztatási stratégiát?*

— Ha nem is így, de valami hasonló járt a fejünkben. És ha már szóba hozta, akkor azt hadd mondjam el, hogy a belpolitikai újságírás állapotá-ért nem a belpolitikai újságírást, ha-nem a belpolitikát illeti a bíráló. Ez a legkényesebb újságírói terület, már csak azért is, mert itt nálunk — most ezért viszont az írott sajtó ne bántód-

jék meg — a leírt szónak olyan mágikus hatást tulajdonítanak, ami nincs benne véleményem szerint. De ennél még fontosabb, hogy néha a politika nem tudja fölismerni, hogy egy bonyolult helyzet okos, polemikus ábrázolása a sajtóban hasznosabb, mint a mindig tisztán egyértelmű, úgynevezett vonalas beszéd leírása. Nagyobb haszna van a politikára nézve egy problematizáló, gondolkodó, elgondolkodtató és itt-ott esetleg még kifogásolható írásnak is, mint annak, amelyik mindig megfelel az éppen aznapi politikai kritériumoknak, csak — már bocsánat a kifejezésért — a kutyát se győzi meg arról, amit mondani akar.

— *Engedje meg, hogy egy kérdéssel meghosszabbítsam az ön gondolatmenetét: nem kellett attól tartani, hogy az új választási törvény időszerűsége mellett szóló hivatalos okjejtések — beszédekre, nyilatkozatokra gondolok —, és felhivatalos közlések — szerkesztőségi cikkekre, kommentárookra gondolok — túlságosan összemoszák az információt az agitációval? Másképpen fogalmazva: összemoszák azt, ami az ügy megértéséhez kell, azzal, ami az ügy társadalmi elfogadtatásához szükséges. Ez ugyanis két különböző, bár kétségkívül egymással kölcsönhatásban lévő dolog. Ön ezt hogy látja?*

— Én úgy látom, hogy az a rossz agitáció, amely az információ helyett akar agitálni. A jó agitáció elsősorban információval agitál. Tehát, ha az információs tartalmak megfelelnek a valóságnak, a mondanivaló ellenőrizhető, és igazságtartalma vagy a gyakorlat által, vagy logikai úton megállapítható, az már jobb agitáció, mint minden rábeszélés. Én a rábeszélési, megvilágító szándékot nem tartom elvetendőnek, az agitációt nem tekintem rossz és ördögtől való dolognak, csak azt az agitációt, amelyik az információ helyébe akar lépni, ahelyett, hogy az információra támaszkodva agitálna.

— *Nem vagyok benne biztos, hogy elég egyértelműen és világosan tettem fel a kérdést, szeretném egy kicsit egyértelműbbé tenni. Én arra gondolok, hogy az ember kinyitja az újságot, és szeretné*

megtudni, hogy mi van. Ehelyett azt tudja meg belőle, hogy miért van az, ami van...

— ... és hogy erről neki hogy kell gondolkodnia.

— *Pontosan. Pedig az ember előbb kíváncsi a hírre és csak utána a kommentárra. És nem lehet ezt a két fázist fölcserélni, nem szerencsés egyidőben közölni a kommentárt a hírrel. Talán időt kell hagyni az embereknek ahhoz, hogy eltűnődhessenek, kialakíthassák a maguk véleményét a hír nyomán, és jobb, ha csak ezután jönnek a szerkesztőségi cikkek, a kommentárok, a felhivatalos közlések, nem?*

— Hát igaz, de hát ez a politikai progresszió közös történelmi nyavalyája, hogy végül is állandóan bizalmatlan az emberek gondolkodásával szemben, és többnyire katedráról képzelet el a felvilágosító pozíciót, ahelyett, hogy föltételeznék az érettséget az állampolgárról, aki ezt valóban érettséggel honorálná. Mihelyt infantilisnak nézik az embereket, infantilisnak kezdenek viselkedni. És a kommentárról szólva, ez a szájbarágás és bőbeszédű terjengettség, ami némely tömegkommunikációs eszközt jellemez, nem más, mint pocsékolása a drága időnek. Elfeledkeznek arról, vagy nem akarják elhinni, hogy az emberek a rövid, lényegre törő, igaz valóságtartalmú információra éretten szoktak reagálni.

— *Ön már szóba hozta korábban a kockázatot. Az új választási rendszer elveinek kidolgozása során, vagy esetleg a gyakorlati alkalmazás döccenői, zavarai közben eszükbe jutott-e, hogy netán a politikai kudarc eshetőségeivel is számolni kell?*

— Ilyesmi nem nagyon járt az eszünkben. Én politikai kudarcnak azt tartottam volna, ha a közvélemény elutasítja a tervezetet. Márpedig nem hiszem, hogy túlzottan nagy előrelátóképesség kellett volna ahhoz, hogy lássuk: az alapkezdeményezéseket illetően számíthatunk a közvélemény támogatására. Ez nem azonos azzal, hogy eleve csak azt fogadjuk el, amelyik támogatja ezt az alapkezdeményezést.

— *Nem azt akarja itt finoman értésenre adni, hogy tegyek különbséget a politikai magabiztosság és a politikai előrelátás között?*

— Ilyesmíróról van szó.

— *Igen. Értem a különbséget. Valami azonban még mindig nem világos. Önök azon voltak, hogy a rizikótényezőket lehetőség szerint kizárják az új választási szisztéma első próbájának biztonsága, stabilitása érdekében, vagy éppen hogy szántszándékkal beépítették a kockázatot is a rendszerbe?*

— Volt kockázat, ez azonban első sorban nem a rendszer kockázata volt — ezt meg kell őszintén mondani —, hanem bizonyos emberek, nómenklatúrák kockázata, aminek a következményei láthatók is voltak a választásokon.

— *Mire gondol?*

— Arra, hogy emberek elvérezhettek a választásokon, de a rendszer nem vérzett el.

— *Talán akkor éppen ez volt az oka, hogy voltak, akik úgy gondolták: ez túlságosan merész vállalkozás, és azt állították, hogy a többes jelöléssel nem kevesebb fogor kockán, mint a politikai stabilitás. Ön viszont ezzel szemben most éppen arról győz meg, hogy a politikai stabilitás egyáltalán nem forgott kockán. Jól gondolom?*

— Sőt, az a véleményem, hogy nagymértékben hozzájárult a politikai stabilitáshoz az új választási törvény azal, hogy néhány fontos pontján életünknek aktivitást kezdeményezett. Talán a térovázókat is meggyőzte arról, hogy ha tudatos reformelőrelátással terveznek meg ilyen politikai lépéseket és keltenek föl érdeklődést, társadalmi aktivitást, akkor az politikai stabilitással jár.

— *És az ettől való tartózkodás?*

— Az óvatosság és az ellentmondások felhalmozásának eltűrése destabilizálhatja a rendszert.

— *Kétségtelen, hogy sokkal többen voltak azok, akik azt mondták, hogy itt a politikai stabilitás egyáltalán nincs veszélyben, de nem arra hivatkoztak, mint amire most ön. Hanem példának okáért arra, hogy itt a politikai stabili-*

tás már csak azért sem fogorhat kockán, mert kizárólag azok léphettek föl jelöltként, akik egyetértettek a népfrent programjával. Megint mások erre meg hozták, hogy „akkor meg minek ez az egész nagy fölajtás?”

— Hát azért megmutatkozott, hogy volt értelme a „nagy felajtásnak”. A stabilitás tényezői között bizonyára szerepe volt annak is, hogy a népfrent-program alapján legitimálták, fogadták el a jelölteket, még az állampolgári kezdeményezésre jelölteket is. Am valami mégiscsak történt ezen túl. Az emberek belekóstoltak az új lehetőségekbe. Rájöttek arra, hogy nem fenyegeti veszély őket, ha meggyőződésük, véleményük szerint kezdeményeznek a jelölőgyűléseken, a közvetlen demokrácia fórumain. És uram bocsá' észreveszik azt is, hogy nincsenek, vagy nem lehetnek a hatalomnak olyan eldugott, elzárt labirintusai és folyosói, ahol ők nem közlekedhetnek.

— *Áttetszőbbé vált a rendszer?*

— Igen, és ezzel, hogy áttetszőbbé vált, megmutatkozott az is, hogy ki nem tud politizálni ebben az országban; ki az, aki a hatalmával visszaélve akar politizálni, vagy úgymond politizálni, és kik azok — nagyobb számban szerencsére —, akik már az új helyzet-hez alkalmazkodva is tudnak politizálni. Én ebben látom a jelentőségét.

— *De azért helyenként és időnként tapasztalható volt értetlenkedés, kételkedés és tanácstalanság. Más esetben — eről egyébként szót váltottunk önnel a nyilvánosság előtt, a televízió Hírháttér-műsorában is —, tehát más esetben tapasztalni kellett a vitakultúra tökéletes hiányát, érvek híján az agresszív viselkedést. Megint más esetben a nagyképi magabiztosság, a felelőtlen ígéretés, provinciális és az országos ügyek összetévesztése volt tapasztalható. Mindebből következik, hogy a közéleti szerepet és közéleti szereplést vagy túlságosan hagyományos módon értelmezték a fellépő jelöltek, vagy pedig a realitásoktól túlságosan elszakadó értelmezést kellett megfigyelniünk. Nem tudom, hogy mennyire időszerű most ezekről a jelenségekről beszélni. Lehet, hogy ön ezt még korainak tartja . . .*

— Még korainak tartom, de meg kell beszélni. Nem azért tartom korainak, mert tilalmas dolgokról van szó, hanem azért, mert kell bizonyos távlat megítélni ezeket a magatartásokat, benne még a törvény esetleges fogyatékoságait is. Van azonban, amit kétségbevonhatatlanul már most föl lehetett fedezni. Például amit ön is említett, a vitakészségnek a hiányát sokakban. Némely helyen valóban úgy képzeltek, hogy hát ezentúl a kettő lesz az egy, de ugyanazon a módon kell a választásokat végigcsinálni, mint ahogy azelőtt is történt. És igaza van, nagyon szembeütővé vált a helyi érdek túlságosan markáns megfogalmazása, ami a választókerületi rendszernek majdnem logikus következménye. Most derült ki igazán nyilvánosan és nagy nyilvánosság előtt, hogy az állampolgárok többségének újra kell tanulnia a demokráciát. Meg kell tanulnia a partikulárist az egyetemessel valami módon kapcsolatba hozni, hogy amikor képviselőt választ, akkor gondoljon arra is, hogy törvényhozót is választ, nemcsak kijárót a saját választókerülete vagy a saját ügyei számára.

— *De vajon a demokratikus elvek nem azt kívánnák-e, hogy ilyen alapon mindezt a sajtó is megírja, a rádió is beszéljen róla, a tévében is vitázzanak erről? Tehát mindazokról a jelenségekről, amelyekről ön is elismeri, hogy kétségkívül léteznek vagy léteztek, de amelyekre azt mondja, hogy a pontos megítélésükhöz nagyobb történelmi távlat kell. Egy év, öt év, tíz év?*

— Egy-két év. Mindenképpen el kell végezni ezt a munkát, nekem is ez a véleményem. Mindenképpen el kell végezni két okból. Az egyik: a most megválasztott tanácsstagok, képviselők nem dolgozhatnak eredményesen, ha ha nem tudják azt, hogy milyen problémákkal kell szembenézniük megbízatásuk teljesítése közben. A másik: öt év múlva újra választás lesz. Ostoba az, aki az előző tapasztalatokat nem akarja hasznosítani a következő lépés megtételekor.

— *Az az élénkség, nyitottság, vitázó hajlam, ami a magyar belpolitikai életet*

jellemezte ebben az évben, vagy inkább azt mondanám, hogy ebben a félévben, úgy hiszem, hogy főként a tavaszi pártkongresszusnak és a választásnak köszönhető. Hogy lehetne ezt tartósítani politikailag szélcsendesebb időszakokra? Van-e ezzel kapcsolatban konkrét elképzelése a népfrontnak, és elképzeléseik szervesen beépülnek-e a párt politikájába?

— Van ilyen elképzelésünk, és hogy a politikai ébrenlét változatlan legyen, erre van bizonyos tervünk is. Már csak azért is, mert az idén népfrontkongresszus is lesz. Erre a népfrontkongresszusra már a XIII. pártkongresszus és a választás nyomán keletkezett tapasztalatokat, tanulságokat, és persze az aktivitást is szeretnénk érvényesíteni. A kérdés további részére válaszolva: a népfront legfontosabb feladata most az lesz, hogy állandó éber kísérelje, ha kell, segítőtje legyen a választott tanácsstagok, országgyűlési képviselők és a választópolgárok közötti kapcsolatoknak, és ehhez információs készletet halmozzon fel. Erre azért van szükség, hogy a képviselők, tanácsstagok feladatuk megoldásához ne kizárólag azoknak a végrehajtó szerveknek az információira támaszkodhassanak csupán, amelyeknek a bírálat is előbb-utóbb el kell végezniük.

— *Még volt a kérdésnek az a része is, hogy mennyire épül bele a népfront elképzelése a párt politikájába?*

— A népfront országos tanácsa már a pártkongresszus után állást foglalt, de még inkább ez a feladat vár a népfront VIII. kongresszusára. Az, hogy kiemelve a pártkongresszus dokumentumaiból, mondanivalójából azokat az egész országra vonatkozó terveket, koncepciókat, amelyeket világnézetre és pártállásra tekintet nélkül minden magyar állampolgár magáénak vallhat, ezzel is megerősíteni azt a közmegegyezést és nemzeti egységet, amiről az előbb beszéltünk. Nem tartozunk átvenni a pártszervezésre és a pártszervezetre vonatkozó elgondolásokat, ez ellentmondana a népfront elvének, ellentmondana a párt törekvéseinek is. Viszont a nemzeti programot alkotó részeket szeret-

nénk valóban nemzeti programmá változtatni a népfront VIII. kongresszusán. Hozzáteszem még azért azt, hogy jó lenne, ha a társadalmi reálfolyamat, vagyis magyarán szólva a gazdasági teljesítmény is alátámasztaná azt a mondanivalót, amit a kongresszus megfogalmazott. A 85-ös terv teljesítésének a feltételei ugyanis beszélgetésünk idején, 85 júliusában nem úgy alakulnak, ahogy azt a kongresszus megkívánta volna.

— *Ahhoz, hogy a népfront elképzeléseit képes legyen megvalósítani, ahhoz partnerek kellene. A sok partnernek csak egyike a tömegkommunikáció. Milyen feladata van az elképzelések érvényesítésében ön szerint a sajtónak, a rádiónak, a televíziónak? Most nem arra gondolok, hogy hogyan tudná a népfront munkáját segíteni a sajtó, a rádió és a televízió, hanem a politikai elképzelések érvényesítésében hogyan tudna az eddiginél jobban dolgozni?*

— Ha sokszínűbb lenne! Persze nem akarom aforizmával és egyetlen szóval megadni a választ, elmondom részletesebben is, mire gondolok. Ugye az országban társadalmi-politikai egység van, arra is törekszünk, annak a megerősítésére. De gondolkodásbeli sokféleség is van és polemikus helyzetek és viták. És ezekből a helyzetekből — ahhoz, hogy az egység szilárdabb legyen — többet kellene föltárnia a sajtónak is. Merészebben, élesebben is, ha kell. Jól tudom, hogy ilyen megrendelést föladni és ilyen óhajt megfogalmazni népfrontos szellemben könnyű. Sajtóirányítási szellemben már nehezebb, mert ez nem csupán a sajtón múlik, hanem egyben politikai belátáson. Azon a belátáson, amelyik felfedezi azt, hogy a polemikus helyzetek nyílt föltárásából gyorsabban kovácsolható a társadalmi egység, a polémia elhagyása pedig gyengíti ezt a folyamatot.

— *Akkor tehát ön optimális esetben milyen rádiót, milyen televíziót, milyen sajtót képzel el mondjuk 1995-ben.*

— A rádiót, a televíziót persze hogy kormányintézményként képzelem el a jövőben is. De ez se azt jelenti, hogy a rádiónak és a televíziónak valami bornirt bürokrata szintjén kell állandóan leutánozni — bocsánat az ilyen rossz igeekötös szerkezetért — a kormányintencióit. Fölfoghatja úgy is a szerepét, hogy akkor segít leginkább a kormánynak, ha részt vállalok a valóság feltárásából. Mert hiszen a rádió és a televízió — majd az írott sajtóról még valamit szeretnék mondani — nemcsak az egyirányú közlekedés eszközei, nemcsak arra valók, hogy a kormány meghosszabbított karjaként a kormányintencióit eljuttassák az állampolgárokhoz, hanem arra is, hogy az állampolgárokról, gondolkodásukról, szükségeikről időnként tudósítsák a kormányzatot. Neun lerontva a kormányzati intenciók hatását, de nem úgy fogva fel a szerepet, hogy mindegyik állandó igazolása a feladata a rádiónak és a televíziónak. Ami az újságokat illeti, arról pedig az a véleményem, hogy akkor töltik be társadalmi szerepüket és akkor funkcionálnak jól, ha az eddiginél nyíltabban, eredményesebben követik azokat az érdekképviselői elveket, amelyek adottak a mögöttük lévő szervezetek számára. A szakszervezeti sajtó szakszervezeti sajtó legyen, a népfront sajtója a népfront sajtója legyen, a párt sajtó párt sajtó legyen. A szervezetek életében világos a szereposztás. Nem ennyire világos a sajtó működésében.

— *Szóval, ön arra biztatna bennünket, hogy próbáljunk meg különbözni egymástól, jól értem?*

— *Próbáljunk meg különbözni egymástól az egység érdekében.*

— *Köszönöm szépen.*

Jakab Zoltán

Tájékozatlan és informált választópolgárok szavazói döntései

Egy empirikus vizsgálat során a TK két munkatársa a választói döntések motivációit kereste. Az elemzés során a szerző ahhoz a következtetéshez is eljutott, hogy az ideai választások tapasztalatai a tájékoztatási eszközrendszer olyan gyengeségeire is rámutatnak, amelyek eddig nem vagy talán csak kevésbé voltak láthatóak.

1985. június 10-én reggel azzal kezdtem a napomat, amivel — mint utóbb kiderült — sok más átlagos állampolgár is, aki érdeklődik a közügyek iránt, és általában *szerefné* legalább valamelyest érteni is az eseményeket. Fogtam tehát az aznapi újságot, amelyben az *országgyűlési* választások eredményei szerepeltek, előkerestem a Magyar Nemzet május 25-i számában közölt jelöltlistát, és elkezdtem böngészni az adatokat. Kit választottak meg és kit nem, a budapesti 1. sz. választókerulettől a zalai 10. számúig? A visszatérő jelenségekből támadt néhány benyomásom, nagyrészt hasonlókak, mint az ugyanígy böngésző és értelmező következtetéseket kereső többi újságolvasónak. Csak nekem megvolt az a foglalkozásomból eredő helyzeti előnyöm, hogy lehetőségem nyílt a benyomások ellenőrzésére egy kutatás keretében.

Az immár vizsgálati eredményeknek számító tapasztalatok összefoglalása után elmondom néhány következtetésemet is, amolyan kutatói és újságolvasó állampolgári szemszögből.

Az alapkérdés: Hogyan szavazott a tájékozatlan választó?

E Tölgyesi János részvételével végzett vizsgálatban tulajdonképpen a választói döntések motivációit kerestük,

próbáltuk rekonstruálni — a választókerületenkénti jelölési helyzet, a jelöltekéről közzétett információk és az első fordulóban született eredmények alapján. Másképp kifejezve, a kutatásban *csakis olyan információkat* használtunk fel, amelyek bármely szavazópolgárnak rendelkezésére álltak, ha elolvasta a képviselőjelöltek sajtóban közzétett listáját, vagy legalább a választókerületben kifüggesztett fényképes falragaszok szövegét.

Jelölési helyzeten azt értettük, hogy *hány jelölt indult* az adott kerületben és — különféle szempontokból nézve — *kiegyensúlyozott vagy kiegyensúlyozatlan volt-e a szituáció*. Ez utóbbit — a rövidség kedvéért — egy szemléltető példával lehet értelmezni. Az egyik budapesti választókerületben a következő két jelölt indult:

„D. Sándor, a MÁV Rákosrendezői Körzeti Üzemfőnökség Hámán Kató Vontatási Üzemegységének mozdonyvezetője;
D. Ádám, a MÁV Rákosrendezői Körzeti Üzemfőnökség Hámán Kató Vontatási Üzemegységének mozdonyvezetője.”

A sajtóközleményből vett információk alapján e jelölési helyzetet kiegyensúlyozottnak tekintettük a nem, az aktív keresői mivel, foglalkozás, beosztás (és ezek alapján társadalmi státus) szerint. (S hadd tegyem hozzá, még tovább-

hi nyolc olyan jellemző tekintetében is kiegyensúlyozott volt ez a jelölési helyzet, amelyek e két induló egyikére sem vonatkoztak.)

A *jelölről szóló információk* körében — az említetteken kívül — elsősorban a tevékenységi területek gyakori eseteit (például: állam-, párt-, tanácsi, szakszervezeti apparátus, egészségügy, alap- és középfokú oktatás) vettük figyelembe, másrészt pedig névsor szerinti helyüket a szavazólapon.

A *választási eredmények* közül csupán két alapinformáció szerepelt a vizsgálatban: az, hogy eldölt-e a mandátum sorsa az első fordulóban, illetve megválasztották-e képviselőnek az adott jelöltet vagy sem.

Bár az előzőekből már kiolvasható, talán mégsem szükségesnek kimondani valamit. Semmi olyan információt sem vettünk figyelembe a jelölteket illetően, amit a választások kapcsán nem tettek róluk közzé. Bár *tudható* volt több jelölről, hogy például tagjai a párt Politikai Bizottságának, e tényt mégsem használtuk fel a vizsgálatban, mert — kutatási eredményekből ismeretesen — az állampolgároknak csak elég kis része *tudja ténylegesen* az ilyesfajta információkat. Ugyanezért nem vettük számításba azt sem, hogy a jelölt az előző parlamenti ciklusban képviselő volt-e vagy sem. (Kulcsár László és Szurkos Mária 1984-ben végzett felmérést az új választójogi törvénnyel kapcsolatban, s akkor azt tapasztalták, hogy a fővárosiaknak csak 12 százaléka, a vidéki városokban élő felnőtteknek 38, a községieknek pedig 30 százaléka tudta megnevezni országgyűlési képviselőjét.)

A vizsgálat alapvető kérdése tehát az volt, hogy *vajon miképpen választottak azok a szavazópolgárok, akik csak annyit tudtak körzetük jelöltjeiről, amennyit a jelöltilistából, a falragaszból kiolvashattak*. Másképp fogalmazva, *nem azt tételeztük fel, hogy az állampolgárok túlnyomó vagy jelentős része csak eme igen szűkös információk alapján választott a jelöltek közül, hanem arra kérdeztünk rá, hogy ténylegesen jelentős mértékű volt-e az ilyesfajta*

(végül is alul-) informáltság, s ha igen, akkor hol és milyen következmények származtak belőle. A választ a szavazók motivációiból kívántuk kiolvasni. (A „hol?” kérdése indokolta, hogy a választókerzeteket három csoportra tagoltuk, s a fővárosi, megyei jogú városi, illetve az összes többi esetében külön is elvégeztük az elemzést).

A vizsgálat fő módszeréül a lépésenkénti többszörös regresszió-számítást választottuk.

Tartalmi és formális motivációk

Az elemzés eredményei azt igazolták — ami ezúttal valóban szemmel látható volt —, hogy a jelöltek száma igen erőteljesen befolyásolta, hogy a *mandátum sorsa eldölt-e az első fordulóban*, vagy pótválasztást kellett kiírni. (Két jelölt indulása esetén a választókerületek 97,6 százalékában, három jelölttel már csak 43,6 százalékukban dőlt el a választás az első fordulóban, a négy jelöltet felléptető körzetek közül pedig egyetlen esetben sem.) A vizsgálathoz bevont tényezők (változók) közül másnak nem is volt e tekintetben érdemi szerepe. Itt most csak annyit jegyezni meg, hogy nyilván nem az volt „a baj” (ha netán valaki annak tekintené a pótválasztást), hogy „túl sok” jelölt indult a kétfordulós körzetekben. Végére is több ízben volt pótválasztás a két jelöltet indító körzetekben is, és a szavazók három jelölt közül is igen gyakran tudtak dönteni. Nyilvánvaló, hogy a jelöltek száma más körülmény(ek) fennállása miatt vált ilyen jelentőssé a pótválasztások szempontjából, amire még visszatérek.

Az *egyfordulós választókerületekben induló jelöltek* közötti választásban jó néhány vizsgált tényező érdemi szerepet játszott. Nagyon széleskörűen befolyásolta a szavazói döntéseket a *jelöltek közötti státuskülönbség*. A foglalkozás, beosztás alapján egyértelműen magasabb társadalmi helyzetű jelölteknek csaknem 80 százalékát képviselővé választották az első for-

dulóban. A körzetükben induló többi jelölthöz képest ilyen előnnyel nem rendelkező, vagy éppenséggel státus-hátrányban lévők közül viszont csak 40 százalék jutott mandátumhoz. A státuskülönbség erőteljesen motiválta a megyei jogú városok szavazóit és a kisebb városokban, illetve községekben élő állampolgárokat, s érdemleges — bár az előzőeknél kisebb — szerepe volt a fővárosban is.

E tapasztalatot jól magyarázza az a közvélemény-kutatásokból (is) ismeretes tény, hogy az emberek túlnyomó többsége *közvetítői szerepet* tulajdonít az országgyűlési képviselőnek, a választókerület érdekeinek képviselőjét, gondjainak intézését várja tőle. S a magasabb státusú, nagyobb befolyású jelöltek e tekintetben nyilván alkalmasabbnak is mutatkozhattak a választók szemében a kijárói szerep betöltésére.

A vizsgálat további fontos eredményeként gondolom, hogy rávilágított a főváros és az ország többi része között mutatkozó jelentős különbségekre.

Budapesten ugyanis a következő tényezők — sorrend szerint csökkenő erősséggel — együttesen igen számottevően meghatározták a mandátum sorsát:

- a jelölt névsor szerinti helye a szavazólapon,
- a jelölt neve,
- nem szerint kiegyensúlyozatlan helyzetben a névsor szerinti hely pótlólagos hatása,
- a pártapparátusban betöltött (és a jelöltlistán feltüntetett) státus,
- a státusheli előny és a névsor szerinti hely együttes hatása,
- aktív kereső (illetve nyugdíjas) művolt.

A fővárosban tehát igen jelentős befolyásuk volt a *formális, esetleges körülményeknek* (névsor szerinti első helynek), illetve a *társadalmi sztereotípiáknak*: Illyannira, hogy még a képviselő lokális érdekképviselői, közvetítői szerepe is csak formális (betűrend szerinti) előnnyel társulva motiválta a választókat.

A társadalmi sztereotípiák hatását abban ismerhetjük fel, hogy a nem szerint kiegyensúlyozatlan helyzetben (amikor férfi és nő indult ugyanazon körzetben) rendre a férfiak kapták meg a mandátumot. S ez *nem* a státuskülönbségek következményének tekinthető, hiszen a választott matematikai elemzési eljárás az egyes tényezők önálló hatását mutatja ki. A fővárosi választók döntéseiben igenis az a nagyon konzervatív vélekedés játszott közre, hogy „a politika a férfiak dolga.” E sztereotípiá léteéről más szociológiai kutatások (például H. Sas Judit vizsgálatai) tanúskodnak, s tápláló gyökereit nemcsak a múltban, hanem legalább annyira a jelenkori társadalmi gyakorlatban is kereshetjük.

A fővárosi választókerületek sajátosága nemcsak a fentiekből világlik ki, hanem az ország többi részétől való markáns eltérésekből is. *A névsor szerinti hely, a nem, az aktív kereső művolt ugyanis csak Budapesten volt jelentős motiváló tényező.* A vidéki nagyvárosokban és az egyéb településeken nem lehetett befolyásukat kimutatni.

Az utóbbi két csoporttal kapcsolatban már volt szó a jelöltek közötti státuskülönbség számottevő döntésalkító hatásáról. Ha megemlítem, hogy a kisebb vidéki városokban és a községekben *csökkentette* a jelölt megválasztási esélyeit, *ha pedagógus volt* — újabb jelzést adva a pálya presztízsenek csökkenéséről —, tulajdonképpen végére is értem a fővároson kívül felszínre hozott választási motivációs tényezőknél.

Ez több tekintetben is sajátos tapasztalat. Most csupán egyet említve, aligha gondolná bárki komolyan, hogy a nők politikai hozzáértésével kapcsolatos sztereotípiák kizárólag Budapesten léteznek, a falvakban például nem. Am, ha például legalábbis azonos mértékűnek tekinthetjük a sztereotípiá elterjedtségét és átlagos intenzitását Budapesten és az ország más részeiben, akkor vajon miért csak az egyik esetben mutatkozott meg a választói döntésekre gyakorolt befolyása ?

S nyilvánvaló, hogy hasonló kérdés vár válaszra a jelöltek névsor szerinti helyével kapcsolatban is.

Közösség, kommunikáció, informáltság

A sztereotípiák valószínűségi változók. Bizonyos körülmények kimutathatóan előmozdítják, mások pedig mérsékelik egy-egy sztereotípiára befolyásának érvényesülését. S jól ismert tény, hogy azok az előítéletek, sztereotípiák, attitűdök, amelyek *általános esetben* („ilyenek a nők”) erőteljesen közrejátszanak valamely szituáció értelmezésében, megítélésében, sokszor háttérbe szorulnak egy-egy adott, *konkrét helyzetben* („ez a nő más, mint a többi”). Ilyenkor többnyire előbukkan, hogy a különbségtétel (egyik) oka a személyes kapcsolatból, konkrét tapasztalatból vagy más forrásból származó ismeret.

Rövidre fogva, az említett férfi/nő sztereotípiával s a névsor szerinti helyvel kapcsolatos tapasztalatok a választók tájékozatlanságára, pontosabban, *a fővárosi szavazóknak a többi állampolgárhoz képest általában alacsonyabb informáltságára* mutatnak. Ez az állítás szögesen ellentétes azzal, amit a budapestiek és a lakosság többi része között — különféle politikai közvélemény-kutatásokból már-már unalomig — ismerős eltérésnek mondhatunk az általános jellegű esetekben. Konkrétan azonban mégis helytállóan vélem a feltevést. S azt hiszem, hogy *a kommunikációs csatornák eltérő hozzáférhetősége és az érdeklődés, érintettség felismerésének különbségei* körül érdemes a tényleges magyarázatot keresni.

A helyföldi tájékoztatásról, az országos tömegkommunikációs eszközökről már sokszor leírták és igencsak jogosan, hogy alapján véve Budapest-centrikusak, néha már a parochializmus szintjén. Az országos lapok olvasása alapján azonban az a benyomásom, hogy a választási előkészületek kapcsán az ún. központi lapok sajátos, ellentmondásos helyzetbe kerültek. Egyrészt *aránylag* még mindig többet

közöltek ugyan a fővárosi eseményekről, de (szükségképp) meg kívántak maradni országos orgánumoknak. Mászóval a központi kiadású lapok főváros-centrikussága nem tűnt el a választások kapcsán sem, de arról szó sem volt, hogy budapesti helyi lapokká váltak volna. Következésképp a fővárosi választási eseményekről, a jelöltekről stb. jóval töredékesebb tájékoztatást adhattak a budapestieknek, mint amilyet a vidéki városi lapok nyújthattak a maguk hatókörének történéseiről, személyiségeiről. *Nem lévén* sem fővárosi helyi lap, sem más *érdemien helyi tömegkommunikációs csatorna, a budapestiek tájékozódási lehetőségei szükségképp kedvezőlenebbek voltak*, mint a megyeszékhelyek s néhány más város lakóié. (Futólag megjegyzem, hogy korábbi kutatások szerint a megyei lapok is igencsak megyeszékhely-centrikusak.)

S a tömegkommunikációs helyzet eltéréséhez társultak a személyes kommunikáció különbségei is.

Nem ismerem az ország különböző részeiben lezajlott jelölógyűlések részvételi statisztikáit — ez csak rajtam múlik —, s így nem tudom, hogy Budapesten milyen volt az aktivitás más városokhoz és a falvakhoz képest. (Töredékes információim azt sugallják, hogy az utóbbiakban volt a nagyobb.) Ami még azonos mérvű részvétel esetén is biztosra venném, hogy *a jelölógyűlések információi, a jelöltekről ott kialakult benyomások a fővárosban kevésbé és kisebb hatékonysággal terjedtek el a személyes kommunikáció csatornáin, mint más településeken*. Például egyszerűen azért, mert egy-egy budapesti választókerület általában sokkalta kevésbé fogott át olyasmit, amit *organikus közösségnek* nevezhetünk, mint máshol. S itt nyilván nem a választókerületi határok megvonásáról van szó (első-, másod- és harmsorban sem), hanem a közösségszerveződés különbségeiről. A munkahely és a lakóhely eltérése vagy egybeesése, az érzelmi, illetve érdek-természetű személyes kapcsolatok, és az ismeretségi hálózatok lakóterületi kiépülése vagy attól való függet-

lenedése bizonyára más-más rendszerbe szervezi a személyes kommunikáció csatornáit. Egy-egy térszámjában, vidéki városi munkahelyen a képviselőjelölt sokkal inkább számíthatott arra, hogy választóival — és nem csupán ottani dolgozókkal — találkozik, ha jelölógyűlésen kívüli beszélgetésre hívta az embereket. És sokkal inkább számíthatott arra is, hogy az elmondottak túljutnak a jelenlévők családjainak körén, a meghallgatott problémák pedig nem csupán néhány ember bajai, mint a hasonló vállalkozásra netán Budapesten is kész képviselőjelölt. (A „vidéken” kialakult és területileg inkább szerveződő informális érdekcsoportok tevékenységéről, jelöltállításban és szervezésében tanúsított — sokféle meglepetést keltő — hatékonyságáról is érdemes lenne hosszabban írni, ha nemcsak hallomásaim lennének az ilyen jelenségekről.)

A társadalmi szerveződés eltérései, persze, a helyi érdek tudatosulásának különbségeit is eredményezik, ami az események és személyek iránti érdeklődést, az információk nagyobb mérvű továbbítását és felvételét is előidéz. (Ennek olyan kvázi-tömegkommunikációs megjelenései is voltak, mint például a jelöltekéről részletesen informáló téveszlapok, helyi kiadványok egyes esetei.)

Összességében: az informálatlan állampolgár szavazott az esetlegességek, sztereotípiák pillanatnyi befolyásának engedve. S erre kedvező lehetőségeket nyújtottak azok a jelölési helyzetek is, amikor az esélyegyenlőség megteremtésének szándéka a jelöltek sokszoros kiegyensúlyozásának eredményével járt. Ezen a ponton azonban elég kézenfekvő, hogy a választásokkal kapcsolatos tájékoztatás és tájékozódás nemcsak érintettség, érdeklődés és kommunikációs csatornák dolga.

Választási kommunikáció: eszkörendszer és funkció

Az előzőekből talán kiviláglott, hogy véleményem szerint az 1985-ös országgyűlési választások tapasztalatai a tájékoztatási eszkörendszer olyan gyengeségeire is rámutatnak, amelyek eddig nem, vagy talán csak kevésbé voltak láthatóak. S itt nem csupán a főváros helyzetére gondolok, hanem arra is, amit csak igen futólag érintettem az előzőekben, a megyei lapok „alatti” szint, a kisebb városok, nagyobb községek kommunikációs eszközeinek hiányára is.

A formális motivációkkal kapcsolatos tapasztalatok azonban másra is utalnak, ami kommunikációs kérdés is, de elsődlegesen politikai természetű probléma.

Állampolgárként úgy látom (s meglehet, hogy nagyot tévedek): mintha a választási kommunikáció kapcsán tisztázatlan maradt volna egy lényeges kérdés. A jelöltek valamennyien a Hazafias Népfront általános programja alapján, annak elfogadásával indultak, ami szükségszerű is. Ezen belül azonban valahogy bizonytalannak tűnik a jelöltek „személyes választási programjának” mibenléte, politikai státusa. Hogy volt-e ilyen a választókerületi érdekek képviseletére tett ígéreteken belül vagy túl, ezt például megvilágítja az a — TK-ban most készülő — tartalomelemzés, amely a jelöltek sajtóban megjelent „portréit” mutatja majd be. E kutatás egyben támpontot nyújthat annak megítéléséhez is, hogy a tömegkommunikáció mennyiben tükrözte a *politikai egységen belüli* konkrét változatosságot. A tömegkommunikáció ilyen vonatkozású funkcionálása, fejlődése ugyanis alighanem nélkülözhetetlen a demokrácia további kibontakozásához, s a formális, sztereotíp választói döntések mérséklődéséhez.

Szabó László

Mit tapasztalt az újságíró?

A sajtó és a választások

Az új választási törvény új feladat elé állította a sajtót is. A Népszabadság munkatársa személyes tapasztalatai alapján sorolja fel, milyen új jelenségekre kellett reagálniuk az újságíróknak és mi az, amit a jövőben jobban csinálhatnak.

Az újságíró, aki részt vett a választási előkészületek propagálásában, még javában rendezte a gondolatait, hiszen egy serög olyan jelenséggel találkozott az 1985-ös választások során, amely a mi viszonyaink között eleddig szokatlan volt, merőben új, és szinte bizonyos, hogy a következő, a fél évtized múlva esedékes választásokhoz is ad tapasztalatokat. Gondoljunk csak olyan, most, az új választójogi törvény alkalmazása során megjelent fogalmakra és azok gyakorlati kivitelezésére — hogy mást ne említsek —, mint az esélyegyenlőség vagy a személyes korteskedés. Engedje meg az olvasó, hogy ezúttal teljesen személyes jellegű újságírói tapasztalataimat adjam közre, előrebocsátva, hogy az ebből levont következtetésem is egyéniék, nincs egyik mögött sem politikai állásfoglalás, jogi érvényű döntés.

Azt hiszem, szembetűnő volt mindenki számára, hogy a magyar sajtó a választási előkészületekkel kapcsolatos információkat, útmutatókat, magyarázó és elenző cikkeket csak az első jelölőgyűlések előtt alig 10–15 nappal kezdte közölni. A beavatottak tudták, hogy ennek egyetlen oka volt; a párt XIII. kongresszusa március utolsó napjaiban ért véget, s közvetlenül ezt követte a felszabadulás 40. évfordulója. Mindkét kivétel, országra szóló

esemény hónapokig tartó feladatokat adott a sajtónak, a televíziónak és a rádiónak. A párt kongresszusa a szervezeti szabályzat szerint volt esedékes ebben az időszakban, a választások lebonyolítása pedig az Alkotmányból fakadóan esett éppen 1985 tavaszára, tehát sem az előbbit, sem az utóbbit nem lehetett más időpontra áttenni. Bizonyára sokat mérlegeltek vezető politikai testületek, hogy a választásokat megelőző két, az egész társadalmat átfogó és foglalkoztató politikai esemény mellett mennyire lehet majd az új választójogi törvény új felfogását — és persze új előírásait — ilyen gyorsan átültetni a gyakorlatba, pontosabban a „fejekbe”. Ma már tudjuk, hogy jórészt sikerült, hiszen a választási kampány eredményes volt, a választások mindhárom szakasza — ideértve a jelölőgyűléseket, a választási gyűléseket és a választásokat — sikerre vezetett. Mégis, utólag mérlegelve, valószínűleg még mélyebbre „áshattunk” volna a társadalmi tudatban, s még több általánosan használható, további tapasztalatot hozhattunk volna a felszínre, főleg a jövőt illetően, ha nem ilyen rövid a rendelkezésünkre álló idő. Mert végül is alig két hónap alatt kellett az új választójogi törvényt megismertetni több mint hétmillió, választásra jogosult

magyar állampolgárral, s biztosítani a tömegpropagandában, hogy az emberek valóban tudják, milyen lehetőségek nyíltak számukra a népképviselői szervezetek megválasztásában. Úgy gondolom, a magyar sajtó és tömegkommunikáció páratlan munkát végzett ez ügyben. S amint az immár az azóta napvilágra került választási adatok és az erről szóló politikai állásfoglalások jelzik, nem is rosszul.

A rendelkezésre álló rövid időszak alatt is olyan írások jelentek meg a napilapokban, amelyek igyekeztek oldani a korábbi rossz beidegződéseket, feltárták a várható veszélyeket, különösen ami a polgári parlamentarizmus iránti illúziókat, a politikai pluralizmus eszmei előkészítését és esetleges ideológiai becsmérlését illeti. Részleteiben is megismertették az olvasókkal az új törvényt. Különösen a kötelező többes jelöléssel kapcsolatos, széles körben érzékelhető viszolygást kellett feloldani, s a közvélemény felfogását rövid idő alatt átalakítani olyanra, amely nemcsak támogatja a törvényes előírás gyakorlati megvalósítását, hanem felismeri azokat a társadalmi összefüggéseket is, amelyek a kötelező többes jelölés és a szocialista demokrácia kiszélesítése között objektivitással jelentkeznek.

Engedje meg az olvasó, hogy ezek után a Népszabadság ezzel a területtel foglalkozó munkatársaként mondjam el tapasztalataimat.

Rossz beidegződések

Mint minden ilyen terjedelmű és mélységű politikai kampánynál, most is tervet készítettünk, amely meghatározta a szükséges „vezérfonalat” az április 13-tól, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa választási felhívásának megjelenésétől június 8-ig, a választás napjáig terjedő időszakra. Három gondolatkörben kellett írásainkat előkészíteni: az új törvény részletes és folyamatos ismertetése, a jelölógyűlések mint események megjelenítése és egyes „jelölt-típusok” bemutatása, vé-

gül a szavazás korábbihoz képest eltérő módja, figyelembe véve, hogy a választónak ezúttal már választania is kell, nemcsak szavaznia. Eközben persze azt a politikai kívánalmat is teljesíteni kellett, hogy az olvasók megismerjék a szocialista demokrácia fejlesztésének általános összefüggéseit, s ennek kedvező kihatásait a társadalom gazdasági alapjainak a gyarapítására. Gondolom, ilyen tervet más napilapok is készítettek, nem szólva a televízióról és a rádióról, ahol az anyagkészítés átfutási ideje is hosszabb, tehát az ilyen értelmű tervszerűség még kívánatosabb.

Már a kezdet kezdetén világos volt, hogy a jelölógyűléseket megelőző cikkeinkben legalábbis három nemkívánatos jelenségre, úgymond beidegződésre kell felhívni a figyelmet. A többes jelölés másfél évtizedes múltja kezdetlen tapasztalatot hozott a többes jelölés lehetőségéről. Kiderült ugyanis, hogy három választáson — 1970, 1975, 1980 — azért csökkent a több jelölttel induló választókerületek száma — s ez a csökkenés folyamatos volt —, mert a közéleti tevékenységre alkalmas emberek azt látták, hogy bukkott embernek tekintik őket, amennyiben ők maradnak „alul” a választási versengésben. Ennek a félelemnek volt is alapja. Egyes helyi szervezetek korábban kissé sandán néztek azokra, aki másod- vagy harmadmagukkal indultak a választásokon, s végül nem lett belőlük képviselő vagy tanácsag. „Lám, nem nyerte meg az emberek bizalmát, nincs tömegbázisa” — szölt az egyáltalán nem megalapozott ítélet. S miután az illetők általában olyan politikai vagy gazdasági funkciót töltöttek be, amelyben a tömegkapcsolat kétségkívül fontos, a „második” hely, ilyen felfogás mellett, nem vetett valami túl jó fényt az előmenetelükre. Pedig a többes jelölésnek más területeken már régi hagyományai voltak, mint például a termelőszövetkezeti mozgalomban. A párttisztviselők elnyerésénél is mind több helyütt alkalmazták az utóbbi években. Arról nem is szólva, hogy a vállalati életben hovatovább

egyik meghatározó demokratikus vezető kiválasztó módszerré válik a pályázati rendszer, és ezzel együtt a jobb jelölt. Nem kétséges, a szocialista demokráciát is úgy kell fejleszteni, hogy mind többen vállaljanak részt a közéleti tevékenységben. Ezzel a lehetőséggel élve mind szélesebb körben, minél „mélyebbről” merítve, biztonságosabb módszerekkel választhatjuk ki a lehetséges legjobbakat.

A tömegpropagandának sikerült elosztatnia a félelmet, sőt akkora lett nagy hirtelen a többes jelölés ázsiója, hogy amikor elkezdődtek a jelölőgyűlések, jó néhány helyen önkéntes jelentkezők is akadtak. „Én úgy érzem, tudnám vállalni a képviselőiséget, s nem félek attól, hogy bukott embernek tekintenek majd” — érkezett hasonló ajánlkozás még hozzánk, a Népszabadság szerkesztőségéhez is. De tudok más hasonló „ajánlatokról” is, nemcsak képviselői helyekre, hanem még a kevésbé látványos-csillogó tanácstag mandátumokra is. Sokan — szakmánkban is! — viszolygva gondoltak az ilyen önkéntes jelentkezőkre. „Ugyan, milyen ember lehet az, aki képes tollat ragadni, telefont felemelni és saját magát beajánlani a választási arénába?” — hallottam egy alkalommal valakitől. És akkor elkezdtem tűnődni azon, vajon a kötelező többes jelölés nem tételezi-e fel eleve azt az *egyéni* ambíciót, ami a népképviselői politikizálásra, az államügyekben való tevékenyebb részvételre irányul? Arra a következtetésre kellett jutnom, hogy a közéleti alkat megkíván egy csipetnyi — ne értse senki félre, jó értelemben mondom, ha nem is passzol teljesen a fogalom — önmotogató készíttést. A nyilvánosság előtti jó szereplés igenis együttjár a közéleti tevékenységgel. Önmagunk nyilvános, minél szélesebb körben való megismertetése és elfogadtatása olyasfajta belső indítatás, ami normális keretek között egyenesen kívánatos, enélkül nem lehet elképzelni egyetlen népképviselői funkció betöltését sem. Ha tehát azt akarjuk, hogy a népképviselői helyekre valóban az erre legalkalmasab-

bakat válasszák ki a tömegek, nem szabad számításon kívül hagyni ezt az emberi tényezőt sem. Ami persze külön felelősséget ró a sajtóra, a tömegkommunikációra is.

Hatásos propagandával

Mert könnyen eshetünk ilyen „önként ajánlkozások” csapdáiba. S ezzel már egy másfajta veszélyt is jeleztem. Erre ugyancsak rámutattak a Népszabadságban megjelent írók szerzői. Nevezetesen: népképviselői szerveinket meg kell védeni attól, hogy azok a párt politikájával, a Hazafias Népfőnt programjával ellentétes álláspontok fórumaivá válhassanak. Miután az új választójogi törvény lehetővé tette, hogy a Hazafias Népfőnt helyi bizottságain kívül *bárki* javaslatot tehesse további jelöltre vagy jelöltekre, az említett veszély valóban ott leselkedett minden jelölőgyűlés ajtajában. Mert ugyebár dőreség lenne azt hinni, hogy — a legszélesebb nemzeti egység mellett is — néphatalmunk ellenfeleinek a táborra arra a néhány tucat, ellenzékinek ismert személyre korlátozódik, aki *nyíltan* is porondot keres, ellenséges nézeteinek a kifejtésére, propagálására. Nagy gondot okozott, hogy írásainkban hogyan próbáljuk e veszélyre felhívni a figyelmet, de úgy, hogy ne szűkítsük a törvény szélesre nyitott kapuit, s bizzunk a tömegek politikai érettségében, szocializmus iránti elkötelezettségében, hűségében.

A tömegek politikai érettsége újra bebizonyosodott. Sehol nem kaptak rendszerünk ellenfelei annyi szavazatot, amennyi elégséges lett volna a jelöltségükhöz. Ehhez azonban erős politikai szervezőmunka és *hatásos* propaganda is kellett. Olyan, amely jelzi, hogy bár a veszély adott, mégsem szabad a törvényes lehetőségeket csorbítani, hiszen ez ütközés lenne a törvénnyel, viszont a jelölőgyűléseken részt vevő tömegeket mégis meg kell

győzni arról, miért nem kívánatos egyik vagy másik ellenzéki felfogású személy indítása képviselőjelöltként vagy tanácstagjelöltként. Mindezt nehezítette, hogy még a közismert ellenzékiek is kijelentették: ők a népfront programját *vállalva* akarnak indulni. Holott teljesen nyilvánvaló volt a politikát értő ember számára, hogy ez a fügefalevél az igazság takarására, valódi céljaik eléréséhez.

Ugyanakkor abban az irányban is formálni kellett a köztudatot, hogy befogadja és elfogadja a közmegegyezés jegyében fellépő, de ideológiai síkon a marxistáktól eltérő felfogású embereket, egyházi személyiségeket vagy olyan más pártonkívülieket, akik a szocializmus igenlésén túl, több kérdésben más véleményen vannak, mint a párt tagjai. A sajtó ez irányú tennivalóira ugyancsak a közelmúlt választási tapasztalatai hívták fel a figyelmet. A helyi közfelfogásban bizony bőven volt ellenállás az 1980-as választásokon is, amikor a több jelöltet indító választókerületekben helyileg csak a legritkábban futott be egy egyházi vagy az említetthez hasonló pártonkívüli személyiség, hanem a legtöbbször kommunista, a közéletben marxista nézeteiről ismert ember. Főleg helyi személyiség. De ezen nincs is különösebb csodálkozni való, hiszen évtizedeken át arra neveltük a tömegeket, hogy a párt tagjai — bármilyen poszton legyenek is — értük, a tömegekért küzdenek, a párt az elhivatott vezető ebben az országban, s tagjai kötelesek azt a szigorú politikai, erkölcsi, magatartásbeli normarendszert képviselni, s eszerint élni, ami mindig is oly vonzó volt az emberek szemében. (Más kérdés, hogy a párt tagjai is emberek, nemegyszer vétettek már e normák ellen.) S a mostani választási előkészületek is azt mutatják, hogy gyakran jobban hittek az emberek egy párttag jelölésében — „ez biztosan jól fog bennünket képviselni” —, mint egy pártonkívüliében. Ezért is javasoltak spontán oly sok helyileg ismert kommunistát.

A sajtó dilemmái

Ha végiggondoljuk, hány és hány jelölőgyűlésen csúszhattunk volna el nemkívánatos irányokba, hiszen a törvény széles keretei tulajdonképpen erre is lehetőséget adtak, utólag jóleső érzéssel nyugtázzhatjuk, hogy rendszerünk választási sikereiben a sajtó, a tömegkommunikáció alaposan végiggondolt, a helyzethez igazodó munkája is benne van. Igen, a helyzethez kellett igazodni a jelölőgyűlések során. Például azzal, hogy amikor olyhá tűnt, a jelöltek között egyre több a mezőgazdasági tsz-elnök — nemcsak az országgyűlési jelöltekre, hanem a tanácstagjelöltekre is gondolok —, vagy egyáltalán, mind több és több gazdasági, állami tisztséget betöltő személyiséget javasolnak az állampolgárok, váltani kellett a tematikában, s olyan jelölőgyűlésekről tudósítani, ahol kifejezetten fizikai dolgozókat hoztak szóba a lakosok. Ezzel is „terelni” akartuk a közfelfogást, méghozzá a kívánatos irányba.

Az újságíró számára is nagy kérdés volt a jelölőgyűlések egész időszaka alatt, hogyan lehet majd biztosítani a társadalom rétegződésének népképviselői tükröződését. Nevezetesen azt, hogy — az osztályszempontokat sem mellőzve — megfelelő számú munkás, paraszt, értelmiségi, alkalmazott, sőt férfi és nő, fiatal és idősebb, ateista és vallásos érzelű ember, nemzetiségi és egyházi személyiség, politikus és a köznapok dolgozója kapjon mandátumot az Országgyűlésben, a tanácsokban. Azt ugyanis már előre lehetett tudni, hogy az emberek a szavazás napján nem azt nézik majd a név meghagyásánál, hogy az milyen foglalkozási ágat takar, hanem, hogy alkalmas-e vagy sem. A végső összegzés mégsem lehetett közömbös. S ezt már a jelölőgyűléseken kellett kedvező irányba befolyásolnia a propagandának. Aki figyelemmel kísérte a lapok közléseit, a televízió vagy a rádió ez irányú adásait, gyorsan rájöhetett, mennyire vigyáznak az újságírók, a szerkesztők az arányokra, az úgynevezett esélyegyenlőségre, nehogy a propaganda

„csúszta” el a kedvezőnek ígérkező arányokat. Mert addig nem is volt ilyen irányú gond, amíg a népfront jelöltjeit fogadták el a jelölógyűlések. De a spontán elhangzó nevek — értelemszerűen — kizárólag arra voltak tekintettel, hogy az illető mennyire képes vagy nem képes népképviseleti tisztet ellátni. Jó néhány jelölógyűlésen elhangzott spontán javaslatot néztem meg közelebbről is, s arra kellett rájönnöm, hogy szinte valamennyinek van egy közös vonása. Ez pedig az, hogy az illetőt az adott választókerületben, tehát helyben elég sokan ismerik, vagy azért, mert állatorvos, vagy azért, mert a televízió szerkesztő riportere, vagy azért, mert párttitkár, vagy azért mert... A javaslattevők indítéka teljesen érthető. Abból indultak ki, hogy nekik olyan képviselő, tanácsstag kell, akit jól ismernek, ennélfogva már eleve tudják róla, milyen erényei és milyen gyengéi vannak. Igen ám, de belépett a „sajtó-dilemma”: szabad-e és lehet-e „reklámozni”, úgymond, a másik rovására azt, akit helyben ennyire nyomnak?

S már el is jutottunk a következő sajtógondhoz, az esélyegyenlőség biztosításához. Nem felejttem el, mekkora vita volt szerkesztőségünkben annak a cikknek a közléséről vagy félretételéről, melyet egy olyan városi pártbizottsági első titkár írt, aki már az első jelölógyűlésen *kellő* szavazatot kapott a képviselőjelöltséghez. A kérdés úgy vetődött fel, hogy ha neki megadjuk ezt a lehetőséget, mármint a cikke közlését a jelölógyűlések kellős közepén, több százezer példányban, feltétlenül tovább erősítjük nevét és rangját abban a választókerületben, ahol jelöltként elindult. Még hozzá jelöltársával szemben tesszük ezt, hiszen annak nem adtuk meg a lehetőséget egy hasonló cikk megírására és közlésére. Látványosan végletes a példa, valójában nagyon élő. Úgy döntöttünk, hogy a cikk közlését elhalasztjuk a választások utánra. Más módon is felvetődött, kellően tudjuk-e biztosítani az esélyegyenlőséget? Különösen a jelölógyűlések időszakában, amikor tudósításo-

kat, riportokat közöltünk, hogyan zajlottak le a választási kampánynak e fontos aktusai. Szinte mérleglen méricskeltük, hány sor jut az egyiknek, mennyi a másiknak, ugyanolyan módon rajzoltuk-e le egyiknek a portréját, mint a másiknak? S bár úgy vélem, nagyobb hibát nem követtünk el, alapjában véve elégedetlen vagyok. Teljesen bizonyos, hogy az elkövetkező választások előkészítése során sokkal bátrabban kell szembenézni azzal a ténnyel, hogy kristálytisztá esélyegyenlőséget biztosítani még a sajtóban, a tömegkommunikációban sem lehet. Tudomásul kell venni, hogy már azzal megdől az esélyegyenlőség, ha valakinek meg kell szólalnia! Ráadásul a választók egy tekintélyes hányada egyáltalán nem ismeri jelöltjét, még a szavazás napján sem, és teljesen szubjektív indítékokra hagyatkozva kénytelen eldönteni, kire adja a voksát, mert előzőleg nem kapott kellő tájékoztatást a szóba került személyekről. Ez igaz volt még a képviselőjelölteknel is, hát még mennyire a tanácsstagjelölteknel. Így különösen hasznosnak bizonyult egy-egy tanács vagy népfrontbizottság kezdeményezése: azok a helyi írásos választási tájékoztatók — jobbak és gyengébbek —, amelyek az esélyegyenlőség érvényesítését kívánták előmozdítani.

Nem tudom, találkozott-e valaki e sorok olvasói közül a Csepeli Híradóval, melyet a kerületi tanács és a Hazafias Népfront helyi bizottsága adott ki, címlapján a kerület utcákra bontott térképével, a térképen bejelölve a három országgyűlési és 65 tanácsi választókerülettel? Aki ezt a híradót kézbe vette, az mindent megtudott a csepeli választások szervezeti és tartalmi előkészületeiről. Megismerhette, hogy milyen körzetek tartoznak egy-egy képviselőhöz, és milyen utcák határolják egy-egy tanácsstag választókerületét. Három országgyűlési választókerület hat képviselőjelöltjének a fényképét, életrajzát és a velük készült röpké interjút is közölte a híradó, amit minden csepeli lakos postaládájába bedobtak. Természetesen a 65

tanácstagi választókerület jelöltjeinek a fényképét, életrajzát is közreadták ebben az alkalmi lapban. Nem kétséges, jó „böngészde” volt a Csepeli Híradó mindazoknak, akik egy csöppet is érdeklődtek olyan fontos közjogi aktus iránt, mint a választás.

A sajtó, a tömegkommunikációs rendszer milliók érdeklődését tudta ébren tartani, sőt fokozni is a többes jelölés iránt. Egészen odáig, hogy egyik-másik választókerületben már amolyan jó értelemben vett „harc” is folyt a mandátumért. Ebben a küzdelemben sok ígéret hangzott el — a legtöbbször tiszta szándékkal —, de nem mindig teljesen megalapozottan. Akadtak választási kortesfogások is, mint azé a jelölté, aki nem volt rest kapualjába, diplomamajtókba is kiragasztani a választóihoz szóló felhívását: szavazzanak rá! Ha bátrabbak lettünk volna a választási küzdelem ecsetelésében, talán még ilyesmiről is hírt adunk. Nem biztos, hogy támogatlag. Talán csak a híradás erejéig, hírértékkel. Jelezve, hogy a jelöltek tényleg sikraszálltak a voksokért. De olykor a hírek is jelentősége van. Ennek a küzdelemnek olyan értelemben volt mozgatórugója a jó értelmű közéleti ambíció, hogy senki nem szeret veszteni, alulmaradni, második lenni... Ha el is tűnt a közélet levegőjéből a korábbi félelem a „bukott ember” bélyegétől, maradtak egzisztenciális szorongások ebben a választási kampányban. Például azoknál, akiknél kifejezetten egzisztenciális kérdést jelentett, hogy megválasztják-e őket tanácstagnak, vagy sem.

Köztudott, hogy például a helyi tanácselnökök csak akkor tölthetik be e közjogi tisztséget, ha egyben tagjai annak a tanácsnak, amelynek az élén tevékenykednek. Ha nem választják meg őket, óhatatlanul más munkakör után kell nézniük. S bizony ilyen is előfordult, ha nem is nagy számban; az 1970 helyi tanácselnökből talán negyvennél. S a „kibuktatás” a jelek szerint nem azért történt, mert az illető, mondjuk, hasáskodott, „kiskirály” volt a portáján, megfeledkezett a vá-

lasztóival való élő kapcsolatokról stb. Előfordult, hogy azért kapott kevesebb szavazatot a jelöltként induló tanácselnök, mert korábban valamilyen fontos, nyomasztó gond enyhítésére nemet kellett mondania, mert nem volt rá pénz. Az emberek nehezen értették meg, miért nem valósult meg ez vagy az, s úgy gondolták, egy másik ember talán majd jobban harcolna ügyükért, érdekeikért. Erről a jelenségről nemcsak a Népszabadságban lehetett olvasni, hanem más lapokban is. De igazán nem tudtuk mi sem, mások sem felszínre hozni és a „helyére tenni” a valódi, a mélyben rejlő indulatokat, amelyek olykor nemkívánatos jelenséggé kísérték a mostani választásokat. A többes jelölésnek bizony ilyen következményei is vannak, amivel szembe kell nézni. A sajtónak is. Egészen odáig, hogy sokkal nyíltabban, egyértelműbben, világosabban kell kiállni az olyan tanácselnökök mellett, akiknek a helyzete alaptalanul elbizonytalanodott. Utólag végiggondolva, egy-két ilyen szituáció bemutatása bizonyára világosabbá tette volna azt is, hogy választási rendszerünk demokratizmusa nem partatlan, az esélyegyenlőséget sem lehet a végletekig abszolutizálni, nem szabad még látszólag sem pártatlannak maradni. Hiszen lehetnek emberek, akik kifejezetten kívánatosak lennének az adott népképviselői testületben. Mellettük kiállni egyenesen közérdek. Még akkor is, ha ezzel valamelyest háttérbe kerül a másik jelölt.

Jól tudom, roppant nehéz megtalálni a helyes arányokat, elkerülni az ezzel járó buktatókat, s megkímélni a másik jelöltet attól, hogy teljesen a víz alá bukjon.

Hasznosítható tapasztalatok

A választások tapasztalatai bizonyára hosszú ideig a hazai politika, köztük a sajtó beható vizsgálódásának „szövetmintái” maradnak.

Itt van például egy másik kérdés: hogyan lehet igazán érvényesíteni a

jelölőgyűléseken a lakóterületi képviseleti elvet, amely új választójogi törvényünk egyik vezérfonala? Emlékezzünk csak vissza arra a társadalmi vitára, melyet két évvel ezelőtt a választójogi törvény tervezetéről folytattak szerte az országban! Milyen élesen vetődött fel az ágazati képviselet mint igény, s a politikai elemzés milyen egyértelműen vette le a terítékről, s maradt a lakóterületi képviseletnél. Márpedig a jelölőgyűlésekről szóló tudósításainkból az is kiderült — s jó néhány tucat ilyen látott napvilágot —, hogy a tanácstagi jelölőgyűléseken még csak-csak az adott utca vagy utcák lakói vettek részt. De az országgyűlési jelölőgyűlések résztvevőinek a többsége sok helyütt az adott választókerületben található munkahelyek dolgozóinak a képviselőiből tevődött össze. Egyik tudósításunk közlésekor élesen szembe találtuk magunkat ezzel a problémával, mert az írásból kiderült, hogy még csak nem is az ott lakók vagy ott dolgozók vettek részt tömegesen a jelölőgyűlésen, hanem máshonnan „odavándorolt”, illetve odacsalogatott emberek, s tettek különféle, névre szóló javaslatokat a politikailag egyenesen szembenálló jelöltekre, majd szavaztak arról, kik legyenek annak a választókerületnek képviselőjelöltjei, amelyhez egyébként nekik semmi közük nem volt. Más kérdés, hogy végül is győzött az ott lakók akarata. A törvény világosan kimondja, kik vehetnek részt a jelölőgyűléseken: a választókerület lakói és a választókerület üzemi, intézményi, vállalati dolgozóinak a képviselői.

Csakhowy milyen módon lehet ezt ellenőrizni? Gondolkodtunk rajta, tegyünk-e javaslatot a nyilvánosság előtt, hogy például a személyi igazolvány felmutatásával? Csakhowy nyomban lefogta a tollat az attól való félelem, mit fognak szólni, azt fogják mondani egyesek itthon és nyugaton, hogy lám, még erőre sem kapott az új választójogi törvény, máris korlátozni próbálják az érvényre jutását. El is tekintettünk ennek firtatásától, a gon-

dolat bennünk maradt. Majdhogynem kézenfekvő a jövő számára a tanulság. A jelölőgyűlések szervezése során ugyanúgy értesítést kellene eljuttatni a választókerület jogosult lakóihoz — s ezzel lehetne ellenőrizni a részvételi jogosultságot —, valamint ilyet lehetne küldeni az ott lévő munkahelyekhez, mint történt ez a választás napjára szóló értesítéssel. Valószínűleg még a jelenleginél is többen vennének részt, ami — szerintem — egyáltalán nem lenne hátrányos az ügyre nézve.

A választási előkészületek során az újságíró szembe találta magát olyan jelenségekkel is, amelyekről úgy érezte, hogy feltétlenül kritikailag kell szóvá tenni a lapjában. A Népszabadságban több ilyen írás jelent meg, Bács, Szabolcs, Pest megyei és budapesti példákkal. E kritikai észrevételek segítettek abban, hogy a választásokban részt vevő politikai szervezetek felfigyeljenek a kisiklásokra, és segítsenek azokat helyretenni. Bírálni kellett olykor kis helyi manipulációkat is, főleg tanácstagjelöltek esetében. De nem tudtunk mit kezdeni azzal, hogy mennyire támogassuk vagy sem a személyes korteskedést, agitációt. Őszintén szólva, nekem semmi ellenérzésem nem volt annak a pótválasztáson induló képviselőjelöltnek a levelét olvasva, aki a borítékra mindössze annyit írt: „Tisztelt választóm!”, s a levélben, amit több ezer választójának juttatott el, közölte: „Képviselőjelöltjük vagyok. Köszönöm a június 8-i választáson és a jelölőgyűléseken kapott bizalmat. Bizalmukat újra és ezúton is kérem a június 22-i pótválasztáson, miután a mandátum sorsa nem dőlt el. Ha a köszönő soraimat olvasó tisztelt választó az első alkalommal nem rám gondolt, kérem a pótválasztásig tájékozódjon személyemről, felfogásomról, munkámról . . .” A jelölt e levélben elmondta még, hogy ő kommunista, mióta dolgozik közszolgálatban, és mit tenne, ha megválasztanák országgyűlési képviselőnek. Befejezésül ezt írta: „Jó egészséget, kellemes, nyugodt életet, . . . megfontolt választást kívá-

„nok valamennyi kedves választónak!” E kiegyensúlyozott szellemi „kortesfogás” mint ötlet is támogatható a sajtóban. S bár nem hoztuk nyilvánosságra, valószínűleg egyáltalán nem elvetendő módszer. Igaz, ha sokan alkalmazzák, már értékét veszti. De az 1985-ös választások egyik nagy tapasztalata éppen az volt, hogy az emberek — választók és jelöltek — annyi ötlettel, közérdekű és egyéni javaslattal gazdagították a közéleti munka palettáját, amire korábban soha nem volt ennyi példa.

Későbbi politikai elemzések dolga lesz azt is tisztázni, vajon hogyan lehet a leginkább elfogadtatni a közvéleménnyel azokat, akik nem holmi személyes ügyek kijáróiként, pusztán helyi gondok szószólóiként léptek fel, s ezzel nyerték el néhány ezer ember bizalmát, hanem tágabb, nagyobb léptékű, társadalmi formátumú ügyekben is felvállaltak — olykor nem is mindig népszerű — politikai tisztelet. Már csak azért is, mert az ilyen nagyobb formátumú feladatvállalásnál sokkal nehezebben érzékeli a közvélemény, mennyi haszna van abból köz-

vetlenül az egyes embernek, mint mondjuk azoknál, akik a helyi szorongató gondokban vállalják az „apostol” szerepét. Azt hiszem, nekünk, újságíróknak is lesz részünk az ebbéli közös gondolkodásban, hiszen ránk is hárul majd tennivaló a járható utak kijelölésében.

A hasznosítható tapasztalatok leszűrése, a sajtó, a tömegkommunikáció tennivalóinak pontosabb megjelölésére újabb öt év áll a rendelkezésünkre. Nem biztos persze, hogy gondolataink hosszú ideig az asztal alá söpörhetőek. Talán időben kellene hozzalátni egy szélesebb eszmecseréhez, amelyben a sajtó természetesen eszköz. A politika eszköze. Meg a segítője.

(1985. július.)

Az eltelt néhány hónap jó néhány, a cikkben jelzett félelmet eloszlatozott, a kedélyek megnyugodtak. De a tanulságok továbbra is érvényesek. (1985 október).

ABSTRACT: The new law on elections gave new tasks to the press as well. A journalist of the daily Népszabadság enumerates all those phenomena that should have been recognized by the journalists and could be done better in the future — according to his own experiences.

Faragó Jenő

A publicisztikáról

Az alábbi írás egy napilapnál dolgozó újságíró tapasztalatait tükrözi, s ily módon inkább a vitára serkentés, mintsem a publicisztika jelenlegi helyzete átfogó és általánosító értékelésének az igényével íródott.

Előrebocsátom: elsősorban azzal kívánok foglalkozni, amit a mai magyar sajtó leginkább elhanyagolt területének érzek, nevezetesen a *politikai, társadalmi, közéleti, morális* témákkal foglalkozó publicisztikával. Az ugyan-csak a publicisztikai műfajok közé sorolt *szakcikkek*et ugyanis — és gondolok itt elsősorban a közgazdaságiakra — nagy számban közölnek lapjaink, viszont késedelem és politikai elbizonytalanodás, bátortalanság tapasztalható azon írásoknál, amelyek a gazdasági, az irányítási, az intézményi változások társadalmi, politikai, morális hatásait hivatottak bemutatni, értékelni, és egyben jelezni — akár előre is — a változásoknak nemcsak pozitív hatásait, hanem a nyomukban támadt szükségszerű és nem szükségszerű ellentmondásokat, társadalmi feszültségeket.

Tapasztalatom alapján mindenképp előtt cáfolni szeretném azt a véleményt, illetve látszatot, hogy olvasói közvéleményünkben csökkent volna az érdeklődés a politikai, társadalmi, közéleti, etikai témákkal foglalkozó publicisztikai írások iránt. Elegendő ennek bizonyítására belelapozni a szerkesztőségekbe érkező levelekről készült tartalmi ismertetőkbé, vagy figyelemmel kísérni a lapokban közölt olvasói leveleket. Ha mindehhez hozzászámítjuk, hogy a közvéleményben

erőteljes az érdeklődés, illetve a vára-kozás a gazdasági változások megérlelte demokratikus *intézményi* reformok iránt (elegendő itt utalni a választási rendszerben és a vállalatok irányításában bekövetkezett, illetve végbemenő változásokra), a publicistában jogosan válik már-már lelkiismereti — és nemcsak szakmai — kérdéssé: *vajon kielégítjük-e, és megfelelő szinten annak a politikusan gondolkodó, szemlélődő, olvasói rétegnek az igényét, amely a sajtótól nemcsak informálást vár, hanem eligazítást, orientálást alapvetően fontos politikai, társadalmi témákban?*

Nincs sajtóműfaj, amely oly érzékenyen reagálna a politikában végbemenő változásokra, amellyel szemben a politika olyan magas igényeket támasztana, mint a publicisztika. Következik ez a műfaj sajátosságaiból: gondolati elemekből építkezik, értékelő, elemző, állást foglaló, illetve állásfoglalásra készítető, direkt vagy indirekt módon politizáló és mindezek folytán, akarva, nem akarva, *általánosító* jellegű. Éppen ezért igen nagy a publicista felelőssége, *miről, mikor és hogyan* szól. Már a témaválasztást is meghatározza, hogy az adott társadalmi, morális probléma, amelyről szólni kíván, *jelenségnek* minősíthető-e csupán, avagy már *tendenciát* tükröz, netán *általánossá* kezd válni. Ennek eldön-

tése még fontosabb a feldolgozás módja, a műfaj megválasztásánál. Miért?

Vegyük a sokat vitatott kisvállalkozások példáját. Tegyük fel, hogy az újságíró egy adott helyről, riportban számol be a vállalati munkaközösségekben, illetve a gmk-ban tapasztalt visszasságokról. A műfaj a példát egyedivé, helyileg körülhatárolhatóvá avatja. (Még akkor is, ha az olvasók netán úgy érzik: szélesebb körben tapasztalt jelenségekre hívta fel a figyelmet.) Ha ugyanez a példa a kisvállalkozások kapcsán felvetődő gazdasági, politikai, morális kérdésekről, feszültségekről szóló vezércikkben, belső vezércikkben kap helyet, súlya, jelentősége megnő, általánosító jelleget kap, az újságírónak netán a szándéka ellenére is.

Ez a dilemma egyébként a publicista örökös gondja, amikor az ún. negatív, antiszocialista jelenségekről ír. A szóbanforgó jelenségek ugyanis kísérői a gazdasági reformmal együttjáró vállalkozói, kezdeményezési szabadság bővülésének. Milyen publicisztikai műfajban, hogyan, mikor szóljon róluk az újságíró — nem könnyű feladat eldönteni. Az újságíró a közvélemény nyomásának a hatása alá kerülhet, hiszen a negatív jelenségek azonnal szembetűnnek, és sokszor a jelentőségükhöz képest is nagyobb mértékben foglalkoztatják a közvéleményt, amely a sajtótól reagálást, állásfoglalást vár. Az újságírónak ugyan akkor számításba kell vennie, hogy a morális devianciák, az ügyeskedések szinte elkerülhetetlen velejárói a születő újnak — hiszen mindent nem lehet azonnal rendelkezésekkel szabályozni —, és nem lehet harcolni ellenük úgy, hogy elriaszunk a kezdeményezésektől, hogy — a szólassal élve — a fürdővízzel együtt kiöntsük a gyereket is. A publicistának tehát — éppen azért, mert az általa művelt műfajok többsége általánosító jellegű — nagyobb türelmet kell tanúsítania írásaiiban a jelenségek iránt. Ami viszont szükségszerűen azzal jár, hogy az olvasók szemében a nem mindig népszerű „igen is, nem is”, „alapvetően rendben mennek a dolgok, bár vannak hibák, tor-

zulások” alapállást képviseli írásaiiban, vagy nem ír még arról, amiről a riporter már tudósít, beszámol.

Politikus vagy interpretátor?

A publicistának igen jól kell ismernie az élet változásait, a születő újat, a pozitív és negatív tendenciákat. Am kétségkívül igaz — és ezt sokszor érezzük —, hogy a politika szívesebben veszi, ha a publicisztika pozitív jelenségekre hívja fel a figyelmet, és kevésbé a negatívumokra, az új társadalmi, kormányzati kezdeményezések, intézkedések fogyatékoságaira, a gyakorlati megvalósítás torzulásaira. Ez a nehézség, ha úgy tetszik kockázatvállalás, egyeseket visszatart attól — s inkább a szerkesztők, mint a publicisták közül —, hogy a sajtó ne csupán a gazdasági változások, reformok szűken vett szakmai, közgazdasági problematikájával, hanem azok társadalmi, politikai, morális hatásaival, a nyomukban támadt új ellentmondásokkal, társadalmi feszültségekkel is foglalkozzék. Ez a visszafogottság, bátortalanság meg is látszik lapjainkon.

A vezércikkek gyakran periférikus témákkal foglalkoznak, negligálva azt a zsurnalisztikai hagyományt, hogy ez a műfaj a szerkesztőség által legfontosabbnak tartott politikai, társadalmi témát fessegeti. Sajtótörténetileg külön tanulmányt igényelne, hogyan jutottunk el az ötvenes évek mindennap megjelenő musz-vezércikkeitől — amelyeket senki nem kíván vissza —, az egyhasábos vagy a kéthasábos közölt két vezércikktől a sajtó lapokban vezérglosszának elkeresztelt műfajig, amely se nem vezércikk, se nem gloszsa, inkább kommentár, illetve jegyzet. Érdemes lenne sajtótörténetileg végigkísérni a belső vezércikkek, a harmadik oldalas publicisztikák tematikájának változását. Kimutatható minden egyes szakaszban a mögöttes politikai szituáció: a politika által megfogalmazott igény vagy a politika bizonytalansága, ellentmondásai,

esetleg a meglévő ellentétes álláspontok, a feszültségek. A gazdasági, politikai fellendülés, a változások időszakai szinte vonzzák a lapok legfontosabbnak tartott oldalaira a publicisztikai írásokat, hiszen a sajtó munkásai érzik: meg kell nyerniök a közvéleményt a megérlelődött változásoknak. Ezek a periódusok — mint például az ellenforradalom utáni megbékélés, megbékéltetés, majd a szövetségi politika kialakításának, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, az új gazdasági irányítási rendszer 1968-cal induló reformja előkészítésének periódusa — a magyar publicisztika termékenységeinek, felfelé ívelésének időszakai voltak. Az volt az 1968-as gazdasági reform beindulásának első periódusa is, amikor a publicisztika, ha ugyan késéssel is, de egy idő után már erőteljesen foglalkozott a reform társadalmi, politikai, morális tapasztalataival, annak pozitív és negatív hatásaival, egészen addig, míg nem bekövetkezett a reform lefékezésének időszaka, és vele az áldatlan, sokszor elvtelen viták a reform folytatásának hívei és ellenzői között. Erre a töresre a publicisztika reagált a legérzékenyebben, a publicisztikai műfajokat művelő újságírók helyzete vált a legnehezebbé.

Ha vannak újságírói műfajok, amelyeknél élesen vetődik fel a kérdés: a politika *alakító képviselője* avagy csak egyszerű *interpretálója-e* az újságíró, akkor ezek éppen a publicisztikai műfajok. E máig is eldöntetlen vitában én arra szavazok, hogy az újságíró — legfőképpen a publicista — *a politikát úgy képviseli, hogy hozzájárul annak formálásához, alakításához is*. A hozzájárulást kettős értelemben gondolom: hozzájárul annak népszerűsítéséhez, elfogadtatásához, de alakításához is, amennyiben felszínre hozza a politika tapasztalatait, „lentről” is jelez, esetleg nem is hatás, következmény nélkül „fentre”, vagyis a politika alakítóinak. Az újságíró — de kivált a publicista — politikus, politikusi alkattal bíró egyén, politikai szándékkal interpretál, bírál, javasol, jelez. Di-

lemmái, illetve munkájának a nehézségei éppen ez utóbbiakból erednek.

Anélkül, hogy az újságíró, a publicistát különleges politikai tényezőnek tüntetném fel, el kell mondani, hogy bizonyos helyzetű előnyöket élvez, ám nehézségei — bármily ellentmondásosnak tetsző is — éppen ebből erednek. A publicista újságíró birtokában van a felső szintű, a szűkebb körben ismert információknak, és bőven van birtokában ún. háttérinformáció is. Mint-hogy szoros kapcsolatban van az élettel, a valósággal, és egy szerkesztőség mindig is tárháza a „lentről” szerzett tapasztalatoknak, nyilvánvaló, hogy már keletkezésük első fázisában felismerheti a születő ellentmondásokat, a pozitív és negatív jelenségeket, a politika változásainak hatásait. A társadalmi problémákra igen érzékeny publicistában *már ekkor* jelen van az igény a jelzésre; vagyis abban a szakaszban, amikor a jelenségek még nem váltak tendenciákká. S ha az adott új jelenségekről szinte feltűnés nélkül lehet szólni más újságírói műfajokban, rögtön észrevevődik és kiemelt jelentőséget kap, ha ugyanezekről a témákról publicisztikai műfajokban szól az újságíró. Jelzése a politika számára értékes lehet, de korainak minősített a nagy nyilvánosság számára. Még nehezebb a helyzete az újságírónak, ha olyasmüt kell jeleznie, ami egy párt-határozat vagy kormányzati döntés megváltoztatásának igényét vetíti előre. Az újságíró ilyenkor feszíti a szólás kényszere, de visszafogja, óvatosságra inti a politikai megfontolás, netán a sajtóirányítás vagy éppen a szerkesztőség vezetése, amely olykor nem meri vállalni a szólás kockázatát, holott nemegyszer bebizonyosodik: senki nem állított volna sorompót egy-egy vitatott írás megjelenése elé, vagyis hogy a bizonytalanság magában — ahogyan mondani szokás — a „szerkesztésben” van.

Az effajta bátortalanság nemcsak ellentétes a sajtóra váró funkcióval, hivatással, hanem elszűrűkíti, érdektelené is teszi a lapot. Olykor tapasztalni, hogy az olvasók jelzik, kérik, hogy fog-

lalkozzon a lap egyes politikai, társadalmi, morális témákkal, ám a szerkesztőség fáziskésésben van, mert „fent” még nem született határozat, állásfoglalás a szóbanforgó kérdésekben.

Az előbb említett gond új gondot szül éppen annak folytán, hogy a magyar sajtó ma már nem uniformizált, hogy erősen rétegorientált, s a közlési kötelezettségek, illetve ajánlások másként realizálódnak az egyik, és másként a másik lapnál. Evidens bizonyítéka volt ennek a maga idejében az az ajánlás, hogy a sajtó egyelőre ne foglalkozzék a kisvállalkozásokkal, várjuk ki azok tapasztalatait. Az a paradox helyzet állt elő, hogy a sajtóban tömegével jelentek meg írások a kisvállalkozásokról, minthogy a szerkesztőségek többsége nem tartotta magára nézve kötelezőnek az ajánlást, míg más lapok hosszú időn át nem foglalkoztak a témával. A probléma kettős volt: egyfelől a közvélemény nem tudta mire vélni a pártlapok hallgatását, másfelől fontos sajtóorgánumok maradtak ki abból a jelentős szerepből, amelyet a közvélemény helyes orientálásában játszhattak volna a szóbanforgó kérdés kapcsán. A publicista számára így tabu maradt jó néhány olyan lényeges gazdasági, társadalompolitikai, morális kérdés, amelyről egyébként a közvéleményben élénk viták folytak. Az effajta differenciálódás a lapok témakörében, az ilyen értelmű „profilozás”, „munkamegosztás” zavart okoz az újságírói munkában, és politikailag elfogadhatatlan.

„Az értelemig és tovább”

A publicistát olykor azzal a váddal illetik, hogy hajlamos a moralizálásra, márpedig a moralizálás nem visz előre sem a gazdasági, a társadalmi feladatok megoldásában, sem a feszültségek, az ellentmondások feloldásában. Nem tagadom, a publicista olykor valóban az *öncélú moralizálás* hibájába esik. Ám nem lehet megtagadni tőle azt a jogot, hogy figyelemmel kísér-

ve a gazdasági, társadalmi, közéleti változások tudati, morális hatásait, szóljon a közerkölcsök, az értékrendek, az emberi magatartásformák változásairól, köztük a nem kívánatos, a nem szocialista jelenségekről is. Az újságíró érti a politika dilemmáját: attól tart, hogy a gyors reagálás a negatív jelenségekre, az erélyes fellépés elriaszt az új vállalásától. Jogos aggodalom ez, miként indokolt az a bírálat is, hogy az újságíró, a hatáskeltés vonzásának engedve, olykor szívesebben szól a változások negatív, mintsem pozitív hatásairól, vagy indokolatlanul türelmetlen a születő, netán bírálatot, elítélést érdemlő jelenségekkel szemben. Több évtizedes tapasztalataim arra tanítanak, hogy ezek elkerülésében sokkalta szorosabb együttműködésre lenne szükség a párt- és állami irányító szervek és a sajtó között. Beleértendő ebbe az is, hogy adassék meg az újságírónak a lehetőség: ne csak akkor szólhasson a változások akár pozitív, akár negatív hatásairól, amikor azok már tendenciákká érlelődtek, hanem kapja meg az *előrejelzés* jogát is.

Példával szemléltetem mondani valóm lényegét, a vállalati irányítás új rendszerével. Miközben még csak az alakulás folyamatában vagyunk, hiszen az új irányító szervek 1986 végére alakulnak meg mindenütt, máris sok megoldásra váró gond jelentkezik. Ezek egyike az üzemi, a vállalati párt-szervezetek, alapszervezetek szerepének változása általában, de főként a gazdasági irányítás területén. Merőben új helyzet alakult ki, melyben a párt-szervezetek még nem találják fel magukat, bizonytalanság tapasztalható a felső szintű irányító szerveknél is. Az új helyzethez való alkalmazkodást, az új szerepet csakis a gyakorlat során lehet majd kialakítani; a *mit* és *hogyan*-ra nincs sem határozat, sem recept. Az újságíró sokat segíthet a tapasztalatok felszínre hozásával, a gondok előrejelzésével. Ugyanez vonatkozik a vállalati tanácsokra, amelyeknek hatáskörét ugyan előírják a megfelelő rendelkezések, működésük azonban számos, ma még nehezen megválaszol-

ható problémát vet fel. Mindenekelőtt azt: miképpen garantálható, hogy az ott született döntések valóban hozzáértő, helyes és ugyanakkor demokratikus módon született döntések legyenek, hiszen a vállalati tanácsok választott tagjainak egy része még csak most próbálja meg, mit jelent felelősen dönteni, és most szerzi meg az ehhez szükséges tájékozottságot, vezetési, irányítási tapasztalatot. E kérdés még élesebben vetődik fel ott, ahol a küldött-, illetve a közgyűlés dönt a vállalat irányításának kérdéseiben.

Sorolhatnánk a jelentős változás felvetette gondokat, amelyek előrejelzése és az első tapasztalatok gyors felszínre hozása az újságíróknak nemcsak joga, hanem kötelessége. A publicistáé is, akinek értékelő, elemző, állásfoglaló módon kell népszerűsítetnie, bírálnia, és ez sokkalta nehezebb; mint bemutatni az egy-egy vállalatnál szerzett tapasztalatokat. Ezek között vannak olyanok, amelyeknek politikai, sőt morális aspektusuk van. Mert etikai kérdés is az igazgatóválasztás előkészítése, a voksokért folytatott küzdelem módja, vagy az arra vonatkozó döntések meghozatala, hogy az azonnal, a gyorsan teljesíthető kedvezményekkel, vagy inkább a fejlesztés biztató távlataival nyerjük meg magunknak a dolgozók támogatását. A publicista mindezekről szólva óhatatlanul a „moralizálás” ösvényére „téved”, ám az effajta moralizálás töményen társadalmi, politikai töltésű, és távolról sem öncélú. Miként nem érheti a moralizálás vádja a publicistát akkor sem, ha írásaiban különböző módon érzékelteti: a termelésben, a gazdaságban nem csupán a piaci mechanizmusok, az áru- és értékviszonyok törvényei igazgatnak, jelen vannak abban a politika befolyása és a társadalmi, az emberi, köztük az etikai tényezők is.

Az igazán jó publicisztika mindig irodalmi — szoktuk mondani. Mégis különbséget szokás tenni az irodalmi lapok és a politikai napilapok publicisztikái között; az előbbieknél tartva fenn a publicisztikai rangot, és olykor lekicsinylően nyilatkozva az utóbbi-

akról. Az effajta szembeállításal nem értek egyet. A publicisztikai írások értékét az olvasókra tett *hatásukon* kell és lehet mérni. A hatás mércéje pedig az, hogy mennyire találkozik az írások problematikája az olvasók tapasztalataival, mennyire tükrözi a valóságot, és mennyire tud megoldásokat ajánlani. Ilyen értelemben pedig éppoly hatásos lehet a direkt módon politizáló, főként az értelemre ható és kevesebb irodalmi eszközzel élő vezércikk, belső vezércikk, mint az irodalmi eszközök gazdag alkalmazásával főként az érzelmekre ható publicisztikai mű. Mindkettőre szükség van, mindkettő alapos élet- és valóságismeretet, politikai felkészültséget és elkötelezettséget kíván. Ha a publicistának gondja van, az olykor abban mutatkozik meg, hogy kifejezetten irodalmi köntösbe öltöztetett politikai, társadalmi mondanivalót könnyebb közreadni, mint ugyanazt a témát direkt módon politizáló cikkben megírni. Az utóbbi ugyanis jobban észrevevődik, nemcsak azért, mert politikai lapban jelenik meg, hanem mert direkt módon, és nem irodalmi eszközökkel közvetíti mondanivalóját.

Holnap, holnapután

A szocializmus-kép módosulása és a velejáró társadalmi, nemzedéki gondok leginkább a publicisztikai műfajokra hatnak. Magától értetődő ez, hiszen az elméleti, propaganda-jellegű kérdéseket tárgyaló, a politikáról gondolatokat közlő, érvelő, abban állást foglaló írásoknak sokkal inkább témája a szocializmus-kép módosulása, mint a többi műfajé. Ezek az írások azok, amelyekben a leginkább bemutatathatók, magyarázhatók a szocializmus-kép változásának okai, társadalmi hatásai. A jövőkép, a távlatok felvázolását is elsősorban ezektől az írásoktól várja az olvasó.

A múltbéli szocializmus-kép módosulásának magyarázatában, hatásának bemutatásában a publicisztika inkább

betöltötte a feladatát, mint a távlatok előrevetítésében, márpedig a távlatok hiánya nemcsak elbizonytalanít, hanem visszafog, hátráltat, lefékezi a társadalmi, emberi hajtóerőket. Senki sem állíthatja, hogy a jövőkép kimunkálásában nincsenek adósságai a társadalomtudományoknak (az elmúlt években a világban, a belső helyzetünkben tapasztalt óriási nehézségek, bizonytalanságok aligha kedveztek ennek a munkának), de hogy a publicisztika elmaradása ezen a területen még nagyobb mértékű, ez tény. A napi gazdasági-politikai gondok visszafogó, fékező, elbizonytalanító hatása itt még jobban érezhető, holott fejlődésünknek abban a szakaszában vagyunk, amikor *tömegigény* a perspektíva felvázolása, a társadalmi fejlődés változó és konstans elemeinek bemutatása, magyarázata.

A közvetlen, a szorosan vett mai gond: miként reagáljon az újságíró a publicisztikai műfajokban azokra a gazdasági nehézségekre, amelyekkel most, a hatodik ötéves terv utolsó évében kerültünk szembe, s amelyek veszélyeztetik a hetedik megalapozott indulását. Az a sajátos helyzet alakult ki — éppen a nehézségek hatására —, hogy miközben a közgazdasági cikkekben egy meglehetősen őszinte feltáró munka folyik, a társadalmi, a politikai kérdésekkel foglalkozó publicisztika *elbizonytalanodott*. Ki lehetne mutatni, akár statisztikákkal is, hogy nem volt még pártkongresszus, amely után oly kevés, a kongresszus fő témáit tárgyaló propaganda- és agitációs jellegű irás jelent volna meg, mint most, a XIII. kongresszus után. A publicisztika érzékeny reagálása ez a politika nehézségeire, elbizonytalan-

dására, amelynek gyökere természetesen gazdasági természetű. De ebben a helyzetben még inkább szükség lenne arra, hogy túl a szacikkiken, a politikai, társadalmi kérdésekkel foglalkozó publicisztikában is rádőbentsünk helyzetünk nehéz voltára, és mozgósítsunk mindannak behozására, pótlására, amire még reálistan lehetőségünk nyílik a gazdasági év hátralevő részében.

A publicista itt nem kis gonddal találkozik, hiszen tudja, a felhívásokkal, az imperatívuszokkal telítődött vezércikkkel nem éri el a kívánt hatást, sőt. Ha pedig elemzéssel közelít az okokhoz, a tennivalókhoz, a valóságban azt látja, tapasztalja, hogy nem bontakoztak ki még azok a fő folyamatok, amelyekre a kongresszusi határozatok oly nagy súlyt fektettek. Ezek főként gazdasági jellegűek, de elindításukban, felgyorsításukban jelentős szerepük van a politikai, a társadalmi az emberi tényezőknek. Az intenzív, fejlesztés, a főmunkaidő becsületének helyreállítása, a teljesítmény szerinti differenciálás, a kockázat vállalása, a munkafegyelem megszigorítása, az ügyeskedések, a manipulációk megfékezése — és folytathatnánk a sort — mind olyan feladat, amelynek támogatásában a közgazdász újságírók és a politikai, társadalmi, morális kérdésekkel foglalkozó publicisták összefogására, együttműködésére van szükség. Elmaradásaink, nehézségeink reális bemutatása, a veszélyek, és a belőlük kivezető út megismerésének szükséglete tömegigény, és így minden tömegkommunikációs eszköz, közte az írott sajtó, céltudatos, koncentrált munkáját kívánja meg.

ABSTRACT: The following article reflects the personal experiences, observations of a journalist working at a daily. Therefore it is rather a start of a debate than a profound overview or appraisal of contemporary publicism.

Az újságírás sem más, mint a társadalmi érdekek szolgálata

*Wisinger István beszélgetése Megyeri Károllyal,
a MÚOSZ főtítkárával*

Fotó: Soós Lajos

— Hozott-e valamilyen alapvető változást a MÚOSZ közgyűlése a magyar újságíró-társadalom életében?

— Bánjunk csinján az „alapvető” szóval. Folyamatokról és tendenciákról van szó. Magyarázat helyett tények: a közgyűlés előtt jómagam és a szövetség más vezető tisztségviselői csaknem egy éven át végiglátogattuk a fővárosi és megyei szerkesztőségek zömét. Ez tájékozódás és tájékoztatás volt, élő kapcsolat, amely egyfelől kölcsönösen előzetes bizalmat keltett, másfelől lehetővé tette, hogy élő, valóságos problémákat tárjunk a közgyűlés elé — persze újabb megbeszélé-

sek után, amelyek a választmányban, az intézkedő-irányító szerveknél, lapkiadó vállalatoknál és a szakszervezeteknél folytak. A közgyűlés szervezésén és légkörén egyaránt kedvezően mutatkozott meg az a politikai tapasztalat, amely a párt- és állami vezetés stílusában, tetteiben tükröződik. Nyugodtan megállapíthatom, hogy a közgyűlés légköre nyílt, problémaközpontú, formális megnyilvánulásoktól szinte mentes és demokratikus volt. Olyan közéleti felelősséget és nyíltságot mutatott, mely alighanem szövetségünk vezető szerveinek munkastílusán is érződni fog. Óvatosan bár, de hadd hangsúlyozzam a fő tendenciákat: a szövetség választott szerveinek és apparátusának közvetlen, élő kapcsolata a szerkesztőségekkel, ahol az újságírás feladatai és feltételei a valóságban kibontakoznak és hatnak; olyan aktív és demokratikus újságíró-közélet ösztönzése a tagság szakosztályi, illetve helyi tömörüléseiben belül, amely nyílt és felelős módon élénkíti a munkát, képviseli az újságíró-társadalom és hivatásteljesítése érdekeit; széles körű együttműködés rendszeres építése mindazokkal a szervekkel, szervezetekkel, amelyek az újságírás és az újságírók politikai, szervezeti és személyi feltételeit kedvezően befolyásolhatják. Ezek a valóságos lehetőségek és a jogos követelmények összhangját rugalmasan, de következetesen segítenek megvalósítani.

— *A szervezeti felépítésben hogyan érzékelhető ez a stílusváltás?*

— Nem beszélnék új szervezeti felépítésről, inkább csak pozitív változtatásokról az említett irányokba. Vegyünk például egy újdonságot. A szövetségnek eddig is voltak szerkesztőségi összekötői. Most — párhuzamosan a közgyűlés előkészítésével — mindenütt helyi vezetőségek alakultak, élükön a titkárral. Ez nem jelent alapszerveket, vagyis új szervezeti felépítést, mégis jelentős változás volt. Ösztönzés a helyi lehetőségek rugalmas kihasználására és segítheti a politikai, szakmai és érdekvédelmi munka magasabb színvonalra emelését. Következésképpen, demokratikus és aktív közreműködést tesz lehetővé a választott testületek munkájával. Hogy konkrétumokban beszéljek: lehetőséget nyújt arra, hogy mondjuk a megyei szervezetek — együttműködve a helyi politikai szervezetekkel — klubéletet fejlesszenek ki, saját belátásuk szerint bevonva esetleg a helyi értelmiségnek a sajtó számára értékes rétegeit, vagy a helyben összegyűlő problémákat jelezzék a választmánynak, az elnökségnek, amely testületi üléseken, sőt közvetlen látogatások útján mindezt érzékeli és megvitatja. Ezek a helyi szervezetek már a közgyűlés előkészítésének időszakában megvitatták a közgyűlés dokumentumait, értékes megjegyzéseiket a választmány figyelembe vette. Továbbra is ilyen közvetlen eszmecserére törekszünk: például akkor, amikor a választmány és az elnökség kidolgozza — a közgyűlésen elhangzottakat figyelembe véve — cselekvési programját. És még egy, nem hangsúly nélküli momentum: a szövetség anyagi lehetőségei egy részét a helyi szervezetek közvetlen rendelkezésére bocsátja, és véleményüket ilyen vonatkozásban is kikéri. Mondjuk az üdülési helyek elosztásánál ők döntsenek, segítyezésre ők javasoljanak, hiszen ők ismerik a konkrét helyi viszonyokat.

Hasonló a helyzet a szakosztályi tevékenységet illetően. Ők is keresik és demokratikusan alakítják az új formákat. Új szakosztályok alakul-

nak, tagozatok kezdik meg működésüket — saját szükségleteik belátása szerint. A lényeg persze itt is a tartalmi tevékenység gazdagítása, új és irányított tájékozódási lehetőségek kialakítása, közvetlen személyi kapcsolatok kiépítése az intéző szervek vezetőivel, szakértőkkel, tudósokkal, művészekkel, az egyes újságírócsoportok munkalehetőségeinek bővítése. Megintcsak azzal a kiegészítéssel, hogy problémáik, munkájuk időnként a választott szervek elé kerülnek.

Hadd bővítsem ki azonban a témát a kérdés megfogalmazásán túlmenően is. Mindez a szövetség belső kapcsolatrendszerében rejlő tartalékok feltárására irányul, és többek között azt a célt szolgálja, hogy az egyes kérdésekben kialakuló viták, döntések nem egyműi egypozíciójú, hanem tág körű kérdésfeltevésekre, érdekmegnyilvánulásokra épüljenek. Nem közömbös azonban külső kapcsolataink hatékonysága sem. Például az országban működő hét kiadványt és az újságírókat tömörítő két szakszervezet potenciális partnereink lehetnek számos olyan kérdésben, amelyben eddig nem eléggé kerestük az együttműködés lehetőségeit. Most már együttműködési megállapodásaink vannak velük, és a közös fellépés módjait dolgozzuk ki számos kérdésben. A legjelentősebb ebből a szempontból természetesen a sajtó párt- és állami irányításával való együttműködés. Részt vesznek vezető szerveink ülésein, élénk tárják véleményezésre az újságírást, az újságírókat érintő dokumentumokat. Elmondhatom, hogy ezt a tendenciát — már a gyakorlatban is — meglepően kedvező visszhang fogadta.

— *Vajon a tagság, az újságírók is érzik-e ezt a kedvező légkört?*

— Ilyen mértékben, ilyen átfogóan talán még nem. Sorra vennék néhány kérdést. Mindenekelőtt egy elvi vonatkozást tisztáznék. Azt mondják: az újságírást politika, az újságíró tehát politikus. Ennek egyik fele igazság: az újságírást se nem szépirodalom — bár formájában rokon vele —, se nem tudomány — bár tartalmában a tudo-

mány felismeréseit hasznosítja —, hanem közéleti tevékenység, tehát politika. A politikán belül azonban az újságíró speciális funkciót tölt be: a közvélemény közegeiben dolgozik, a politikát szolgálja, közvetíti, tájékoztat, a közvélemény és a való élet jelenségeiről pedig jelzéseket ad a politikának. Ez azonban nem jelentheti sem valamiféle politikaalakító igény jogosultságát, sem az intéző hatalom valamiféle helyettesítését.

És most a lényegre: amire az újságírónak elsősorban szüksége van, az a jól informáltság, az előre informáltság, a felkészítés, bevonása a döntési folyamatokba, a közvélemény állapotának, megértő képességének és reagálási módjának szakértőjeként. Az informálás terén, úgy látom, a politika nemcsak hogy készséges, hanem egyenesen igényli az újságírók bevonását. Alig fordul elő, hogy bárki, vezető személyiség vagy szakember ne állna készséggel rendelkezésre az újságírók tájékoztatásában, beleértve ebbe a szövetség vagy a szakosztályok felkérését. Társadalmi vezető személyiségek és újságírók itt egyaránt többet akarnak — a kereteket hozzá pedig bővítjük. A döntéshozatalba való bevonás nehezebb kérdés. Már megvalósult, és készség, sőt igény mutatkozik rá, hogy az újságírók és szervezetük véleményét kikérjük a sajtót érintő kérdésekben, például a készülő sajtótörvényt illetően. Nem valósult meg következetesen, de keressük a módját — a jóindulatot nem nélkülöző partnerekkel —, hogy legalábbis a társadalmi vitára bocsátandó problémákat illetően az előkészítési és döntési folyamatban az újságírók megfelelő helyet kapjanak.

Ez azonban átvezet egy másik problémához, ami a közgyűlésen is úgy került szóba, mint „az újságírók megbecsülése”. Ennek talán legfőbb tényezője a párt tájékoztatási határozatának következetes érvényesítése. A felszólalók beszédeiben ez úgy jutott kifejezésre, hogy sok helyütt megtagadják vagy szépítik, esetleg elferdítik az információkat, hogy „nincs elég védelme az újságírónak, ha a politikai vagy a szo-

ciális igazságért küzd”. Nos, én ezekre azt mondom, hogy az újságírók mindig is a közélet harcmezeje volt és marad, az érdekek — részérdekek — keresik a maguk érvényesülési módját, az objektív feltárás ritkán megy nehézségek nélkül. Az akadályok láttán azonban nem szabad meghátrálni. Ebben elvileg is, gyakorlatilag is szövetséges a mi szövetségünk, partner a Tájékoztatási Hivatal, bázis a tájékoztatási határozat, és érvényesüléséért dolgozik az agit.-prop. osztály.

Az újságírók megbecsülésének vannak azonban közvetlenebb igényei is. A közgyűlésen például szóba került — és a MŰOSZ nem veszi le a napirendről —, hogy nívódíjak és középfokú kitüntető címek is jussanak az arra érdemeseknek. A fizetések, jövedelmek alakulását sem hagyhatjuk méltó figyelmünkön kívül.

Mindezekkel összefüggően két kérdést kell feltennünk. Az első: mennyiben szolgálja az újságíró-társadalom, az egyes újságíró a szocializmus építésének ügyét? Ha pedig kézenfekvőnek érzem a választ, hogy legalábbis az óriási többség, a zöm meggyőződéssel és jó képességekkel, akkor hadd említsem meg, amit első tájékozódásaim és tapasztalatgyűjtésem alapján főkérdésként rögzítettem: „Miért érdemes egy újságírónak a szövetség tagjának lenni?” Nagyon remélem, hogy mindaz, ami elhangzott a közgyűlésen, választ jelent arra nézve, hogy kiknek az érdekében dolgozunk, milyen eszközökkel és módszerekkel, milyen munkastílusban, hol a helye a szövetségnek az újságíró-társadalom életében, melyek a tartalékai kapcsolatrendszerünknek, és milyen lépéseket kell tennünk politikai, szakmai, anyagi érdekképviseletünk hatékonyságáért. Mert végül is alapvetően nem azon múlik a szövetség munkájának értéke, hogy milyen az étterem színvonala, hogy hányan kaphatnak üdülési lehetőséget, esetleg soron kívüli kocsikatalást, segélyt vagy akár szervezett egészségügyi ellátást —, bár biztos, hogy ezek nélkül a szövetség nem tudná betölteni a feladatát.

— *Őn említette az újságírók anyagi helyzetét. Milyen összefüggésekre hívta fel a figyelmet a legutóbbi elemzés, a közgyűlés?*

— Tény, hogy ha a főállásban megke-
reshető összegeket nézzük, akkor az
újságíró munkatársak komoly lema-
radásban vannak. A közgyűlés előtti
vizsgálódásunk adatai szerint mintegy
ezeröttszáz újságíró 30—35 százalékkal
kevesebb jövedelemhez jut, mint a nép-
front vagy a szakszervezet apparátusá-
ban dolgozó politikai munkatársak.
Jól tudjuk, hogy a kereseti arányta-
lanságok nemcsak a nő szakmánkat
érintik, és hogy a központi keretek
szűkösek. Mégis, volt már rá prece-
dens, hogy különösen elmaradt réte-
gek központi segítséget kaptak, és ezt
a kérdést sem vesszük le a napirend-
ről, márcsak azért sem, mert elvi
megértés mindenütt mutatkozik. Mind-
azonáltal a közgyűlés elé terjesztettünk
egy olyan javaslatot, amely a pillá-
natnyilag rendelkezésünkre álló hér-
alappal — tehát meglévő pénzzel —
próbál kialakítani egy, a jelenleginél
igazságosabb bérezési rendszert. Szá-
mítunk itt a szerkesztőségek célszerűbb
gazdálkodására is, a kiadók belátására
is, hiszen ha közelről megnézzük, a la-
pok előállítási költségeinek legföljebb
néhány százaléka az újságírók jöve-
delme, holott tartalmilag, még eladha-
tóságban is ők szabják meg a sajtóter-
mékek értékét. Anélkül, hogy vitatni
akarnám a nyomdai, a papír- és ter-
jesztési költségek indokoltságát, még-
iscsak ezek növekedtek jóval nagyobb
arányban, mint az újságírás dotálása.

— *Nincs-e túlságosan sok újságíró Magyarországon?*

— Időnként ez is szóba kerül, de
sommánsem válaszolható meg a
kérdés. Például a szocialista országok-
kal körülbelül azonos az újságírók
aránya az összlakossághoz képest. A
szövetségnek ma öt és fél ezer tagja
van, de mintegy harmaduk nyugdíjas,
vagy más területen végez olyan mun-
kát, amely szövetségi tagságra joga-
sítja. Személyes tapasztalatom pedig
eltérő képet mutat, hiszen például a
megyei szerkesztőségekben nagy a túl-

terhelés, és ezt súlyosbítja, hogy még
vannak szülei szabadságok, betegsé-
gek is. Szerintem az általánosságok ki-
nyilvánítása helyett minden szerkesz-
tőség konkrét helyzetét kell felmérni és
itt bővíteni, ott szűkíteni.

— *Tehát kedvezőtlenek a terhelési ará-
nyok. Van-e ebben szerepe a kiválasztás,
képzés egyik alapkérdésének: vajon az
arra alkalmasak, a hivatást komolyan
vevők kerülnek-e be az újságíró-iskolába?*

— Először is helyesbíteném a kér-
dést: ők kerülnek-e be a szerkesztősé-
gekbe! Ugyanis gyakornokokat a szer-
kesztőségek vesznek fel, az iskola csak
oktatja őket, körülbelül egyeztetendő
gyakorlat és főszerkesztői ajánlás után.
A szerkesztőségek abból válogathat-
nak, ami rendelkezésükre áll: kiválóak
közül is, de tekintetbe véve azt is,
hogy az újságírás anyagilag nem a leg-
vonzóbb lehetőség kiválóan végzett
diplomások számára. Az iskola azon-
ban felvételi vizsgát követel meg. Az
elmúlt öt esztendő alatt 60—80 kol-
léga lett egy-egy évfolyam hallgatója
— ez csökkenő tendenciát jelez. Eb-
ben az esztendőben a jelentkezőknek
csupán hatvan százalékát vették fel,
alig több, mint ötven hallgatót. Vagyis
egyharmaduk már az első lépésnél sem
váltotta be a hozzájuk fűzött remé-
nyeket.

— *De azért továbbra is újságírók ma-
radtak?*

— Hacsak a főszerkesztő a kudarc
alapján meg nem vált tőlük. Az alkal-
mazás az ő joguk, gyakornokként to-
vább dolgozhatnak, de újságíróvá csak
az iskolát végzetteneket lehet átminősí-
teni. Számunkra az az alapkérdés, hogy
mit tehetünk az utánpótlás egészének
magasabb színvonalra emelése érdeké-
ben. A szövetség gondoskodik az ok-
tatás színvonaláról, a felvételnél véle-
ményt mond. A nevelés alapházisa
azonban a szerkesztőség volt és ma-
rad. A szövetség abban tud segíteni,
hogy a pályára kerülés megalapozottab-
ban, tervszerűbben történjék. Van
központi stúdióink. Segítjük tanerők-
kel is, akár anyagilag is a megyei
stúdiókat. Ösztöndíjjal támogatunk is-
kolai hallgatókat.

— *Mennyire van szerepe a protekcionának a pályára kerülésben?*

— Nem látom ezt alapkérdésnek. Találkoztam nem is olyan régen például olyan hangulati elemmel, hogy újságíró gyermekét ne „protezsálják be” szerkesztőségbe. De miért ne lehetnének éppúgy újságíró-dinasztiák, mint orvos- vagy mérnökdinasztiák? Amellett társadalomban élünk, ahol mindig is volt szerepük az ismeretségeknek is. De azt állítani, hogy ez súlyos teher a szerkesztőségek számára, tájékozatlanság. Ha kapott is valaki némi támogatást a felvételhez — egy nem a bő dotálásról nevezetes szakma kezdőjeként — meg kell felelnie a felvételi bizottság előtt, végig kell jutnia különböző vizsgaszakaszokon, ahol a képesség és alkalmasság hiánya kitűnik. Nem is szólva a szerkesztőség és annak kollektívája tapasztalatairól. Nem látom ezt az újságírás tehertételének.

— *Őn szól az újságírás presztízsről. Mi lehet az oka annak, hogy ez 1985-ben szinte minden fórumon hangot kapott?*

— Elsősorban az, hogy a politika rendkívül intenzíven igényli az újságírók közreműködését a társadalmi célok és programok megvalósításában, súlyt helyez az újságírók segítségére, színvonalas munkájára, a tömegtájékoztatás hatékonyságára, az alkotómunka lehetőségeinek és feltételeinek biztosítására. Mi magunk, a szövetség, ugyanez hangsúlyozzuk, és mint mondtam, vannak elgondolásaink, amelyek már a megvalósítás stádiumába kerülnek.

— *Úgy érzem, hogy a jelenlegi helyzetben ez egyben az egyik legfontosabb szakmai kérdés is, ezért a továbbiakban szeretnék kicsit közösen gondolkodni egy engem — és sok kollégámat is — foglalkoztató jelenségről. A tisztább megfogalmazás helyett ezúttal a „politika” szó helyett a „politikust” használok, hiszen minden ilyen viszony meghatározott személyek kapcsolatán múlik. Tapasztalataim szerint vannak olyan politikusok, akik úgy látják, hogy a sajtó intézményrendszer és benne az újságíró*

személye nem egyfajta közvetítője a valóság bizonyos jelenségeinek, hanem éppen ő jelenti az akadályt, hogy a politikus a valósággal találkozhasson. Általánosabban fogalmazva, hogyan lehetne a tömegtájékoztatás összekötő funkciójának érvényesülését gördülékenyebbé tenni a politikai vezetés és a társadalom széles rétegei között? És ebbe beletartozna az újságírók társadalmi szereprendszerének alaposabb tisztázása is. Hiszen nem ismeretlen az a nézet, amely szerint az újságíró valamiféle „szükséges rossz”, akit jobb híján „el kell viselni”, de talán még jobb elkerülni. S ez talán azzal is összefüggésben van, hogy a szocialista társadalom még nagyon az elején jár a saját érdekeit optimálisan szolgáló tömegkommunikációs rendszer kialakításában. Hogyan válhatnának maradéktalanul közös céljaink megvalósításában jól használható eszközzé — és nem teherré — a tömegkommunikációs csatornák?

— Ezt a gondolatmenetet én erőszakolt általánosításnak tartom. Sem kifejezéseiben, sem következtetéseiben nem osztom, nem tartom a valóság kifejezésének. Különböző dolgok kerülnek itt együvé. Először is létezik a politika, annak felelős képviselői és az újságírás közti viszony. Ez rendezett, és mondhatom, hogy a politikusok talán még soha nem keresték ennyire a kapcsolatot az újságírással, nem kívánták alkotó felvilágosító, demokratikusan közvetítő munkáját. Ha ebben a vonatkozásban hiányosságról beszélhetünk, ennek oka sokkal inkább egyes — kis számú — újságírók olyan magatartása, amelyről már beszéltem, hogy tudniillik ők akarnak lenni a politikusok, ők akarnak saját platformot kidolgozni, persze töredékesen, egyes negatív jelenségeket abszolutizálva. Az ilyesmi az egész újságíró-társadalom tekintélyét, az együttműködési készséget is befolyásolhatja. Más kérdés, hogy az a személy, akit ön politikusnak nevez, tisztségviselő, egy részterület vezetője és mint ilyen — amiről szintén szoltam — védi saját területe vélt vagy valóságos érdekeit. Teszem azt kiülkereskedő, és azt állítja, hogy egy gyártmány híralata

ártana exportlehetőségeinknek. Az ilyen esetek elkerülhetetlenek — konfliktushelyzetek, de mindig konkrétak. Ugyanaz az általánosítás, amely az ön gondolatmenetében „a politikusok” kifejezéshez vezet, vezethet náluk „az újságírók” kifejezéshez. Mindkettő helytelen. A tájékoztatás érdekeit meg kell védeni, és méltányolni kell éppen a közérdek, a politika, a társadalom átfogó és közös érdekében.

És itt eljutunk a szakmai megközelítéshez. Nem elég az újságírónak felkészültsége, jó szándéka, közéleti alkata, remek tolla, meg kell értenie azt is, hogy a társadalomban érdekek, azt képviselő kollektívák és személyek működnek, akik tőle saját érdekeik, nézőpontjaik képviselőjét várják. Az újságíró azonban sem pozitív, sem negatív irányban nem lehet egyoldalú, nem dicsérhet, de nem is kritizálhat korlát nélkül. Vezérlője a közérdek, és szakmai fegyvere különösen konfliktushelyzetben a valóság mély feltárása, a tényekkel igazolt, kellően indokolt ábrázolás. A szubjektív ellenérzés megnyilvánulásaival szemben pedig éppen a politikusokhoz fordulhat, beleértve a sajtópolitika képviselőit is, a központi vezetőket is. Ami ugyanis őket és az újságírókat igenis összeköti, az az, hogy mindketten nem a részérdekek, nem a mundry, hanem a közérdek képviselői. Hadd tegyem még ehhez hozzá, hogy másodrendű, nem teljesen világos kérdésekben léteznek még kompromisszumok is, nem szabad minden egyéni sérelmet, részgazságot felnagyítani és zászlóként lobogtatni — a közérdek, a közvélemény reagálása a mérce.

— *A közgyűlés egyik dokumentuma az új etikai kódex volt. Ez ösztönöz arra, hogy egy-két modellszerűnek tartott példával utaljunk az újságírói munka néhány etikai kérdésére. A közelmúltban egyik napilapunk, egyetlen szóval sem említve a bhopali tragédiát interjút közölt az Union Carbide amerikai vegyi konszern egyik nálunk járt vezetőjével. Jóléte-sülten csevegtek aktuális gazdasági kérdésekről, miközben az olvasónak nyilván az járhatott a fejében, hogy „mitől ilyen*

tupintatos ez az újságíró”. Milyen érdekeknek köszönhető, hogy nem is kíváncsi arra, ami korábban — igaz, ekkor még nem első kézből — vezető témái közé tartozott ugyanennek a lapnak. De az sem ismeretlen, amikor különféle sajtóviták nem adott elvek, nézetek ütközését jelentik, hanem vagy olcsó személyeskedést a részletekről, vagy adott csoportok érdekei szerint átvitákat — netán ügyetlenül leplezett sugások alapján —, anélkül, hogy a résztvevő kollégák észlelnék: egy mesterség, egy szakma tekintélye az igazi tét. Ugyanez érvényes azokra a helyzetekre, amikor valuta-hiány miatt egyes nagy cégek utaztatnak újságírókat, tévés forgatócsoportokat, és a végeredmény valós elemző kép helyett silány reklám, és ez még mindig jobb, mintha például egy adott tévériport azért sikerül a megszokott magas színvonalnál lényegesen alacsonyabbra, mert készítője a „kölcsonös költségekbe” beleszámítja maga és családja esetleges kedvezményes nyaralását. Aki pedig utána következik, az nem érti, hogy mitől ütközik falakba, ha tisztességesen próbálja végezni a munkáját, hiszen az illető ország vagy cég joggal hiszi azt, hogy ő „korrekt” üzletet kötött.

— Ami gondolatmenetét, példáit illeti: csak a főszerkesztő, az adott műhely felelősségét kell hangsúlyozni, hiszen mindenfajta minőségi, objektivitási probléma itt orvosolható. Márpedig az említett anomáliák legalább annyira az újságírói munka minőségével vannak összefüggésben, mint etikájával. Tehát azt, hogy hol vannak a tisztességes kompromisszumok határai például egy közös utaztatásban, csak a szerkesztőségben lehet eldönteni. És azt is, hogy az elkészült publikáció milyen mértékben szolgálhat vállalati reklámcélokat is.

A szövetség lehetőségét én inkább abban látom, hogy az Etikai Bizottság munkája — erre a módosított etikai kódex még több lehetőséget kínál — legyen körültekintő. Tehát ne csak a szűkebb és hagyományosabb értelemben vett etikai normákat sértő ügyekkel foglalkozzanak, hanem bizonyos jelenségeket is próbáljanak a viták

középpontjába állítani és megkísérelni ezek tisztázását. És a szövetség foglалjon állást, mondjon véleményt bizonyos jelenségekről. Elsősorban nem a személyes felelősségre vonás a lényeg — bár szükség esetén ezt is meg kell tenni —, hanem az ésszerű következtetések levonása. Ez valóban meg kívánja az erőteljesebb szövetségi közéletiséget, kiállást. Tehát bármennyire is összetett és nehéz feladatról van szó, a szövetség találja meg annak a módját, hogy a sorozatban tapasztalható etikátlan magatartásformáktól hogyan tudja magát elhatárolni. Éppen az újságíró-társadalom döntő többségének érdekében. Komolyan hiszem, hogy az általános etikus magatartás megőrizhető, ha a „bulistákat” legalábbis megszólják az adott munkahelyeken, és akikről tényleg kiderül, hogy a saját zsebükre dolgoznak, azokat egyszerűen kiszorítják a visszaélésre alkalmas kínáló területekről.

Ami az elsőként említett amerikai cég példáját illeti, hát én bizony el tudom képzelni, hogy lehetnek — főként külkapcsolatainkat érintő — kérdések, amelyek egy adott időpontban nemcsak hogy nem viselik el a nyílt rákérdezést, hanem egyszerűen nem tűrik el azt, hogy minden lapot kitegyünk az asztalra. Az újságírás sem más, mint az érdekek szolgálata, tehát adott esetben egy olyan ágazati ér-

dek mellé kell állni, amely egyben összefügg az egész társadalmat érintő érdekekkel. Nincsen parttalan újságírás. És ha ez igaz, akkor vállalnunk kell, hogy bonyolult társadalmi érdekeket szolgálunk. Sőt az újságíró felkészültségéhez az is hozzátartozik, hogy felismeri az egyéni, csoport- és ösztársadalmi érdekek összefüggéseit, és igyekszik — adott esetben valóban szövevényes rendszerükben — eligazodni.

— *Mire ez az interjú megjelenik, addigra majd két év is eltelik azóta, hogy ellátja a szövetség főtáskári posztjának teendőit. Mit hozott ez a két esztendő?*

— A két esztendőről már elmondtam a lényegét, amikor a programról, tettekről és lehetőségekről szóltam. Személyes vonatkozásban pedig azt mondhatom el, hogy jól érzem magam. Örülök, hogy a szövetség keretében az újságírókért — akiknek ma elváromi bizalmát — az újságírásért, a fejlődésért, a munkalehetőségek és az elért színvonal javításán dolgozhatom. És ha például az új technikát is hozó jövőre gondolok, van itt feladat bőven. Úgy érzem, a feladatok teljesítése — széles körű együttműködés kibontakoztatása alapján — nagy eredményeket ígér. Jómagam pedig nem az eszköz, hanem a politika mellett köteleztem el magam.

Vásárhelyi Mária

Új eszköz a tájékoztatásban: a Képújság

A tavalyi év végén hazánkban kb. 13 000 háztartásban működött olyan tévékészülék, amellyel a Képújság lapozható oldalait is fogni lehet. Az új médium olvasóinak körében végzett vizsgálat arra keres választ, hogyan használják ezt a szolgáltatást és miként vélekednek róla.*

Kinek van ma dekóderes készüléke?

A dekóderes készülékkel rendelkezők társadalmi-demográfiai jellemzői erősen különböznek a felnőtt lakosság átlagát jellemző mutatószámoktól. A legélesebb különbségeket az iskolai végzettség, és ennek megfelelően a foglalkozás és az egy főre jutó jövedelem esetében tapasztalhatjuk.

A dekóderes készülékkel rendelkezők 44 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel (az országos átlag 8 százalékkal), 36 százalékuk végzett középiskolát (országosan 21 százalékkal), ugyanakkor a 8 osztályt vagy ennél kevesebbet végzetek aránya mindössze 18 százalékkal (országosan 71 százalékkal). Vizsgálatunkból az is egyértelműen kiderült, hogy az ilyen készülékek birtoklása hazánkban napjainkban csak az anyagilag legjobban szituált réteg privilégiuma; ez az eszköz olyan luxuscikknek számít, amelynek tömeges elterjedése a közelebbi jövőben sem várható. Azok, akik ma ilyen készülékkel rendelkeznek, az elektronikus tömegkommunikációs eszközök mind-

egyikével az országos átlagot jóval meghaladó mértékben és színvonalon vannak ellátva. Döntő többségük a magasan iskolázott, középkorú, magas jövedelmű, város lakó népesség köréből kerül ki.

Ugyanakkor a mintánkba kerültek saját társadalmi-demográfiai csoportjukon belül nem tűnnek ki az átlagosnál aktívabb eszközhasználati szokásaikkal, illetve információfogyasztásukkal. Ez utóbbi tény teszi indokolttá, hogy részletesebben foglalkozzunk azzal a kérdéssel, milyen tényezők motiválják a vásárlási döntést.

A vásárlási motiváció

Először azt kérdeztük meg, vissza tudna-e emlékezni a kérdezett arra, hogy hol látott először működés közben ilyen készüléket. A legtöbben a Budapesti Nemzetközi Vásáron ismerkedtek meg ezzel, ami egyben azt is mutatja, hogy ez a rendezvény igen alkalmas új termékek, szolgáltatások bevezeté-

* A vizsgálathoz szükséges mintát a Képújság szerkesztősége bocsátotta rendelkezésünkre. 1984 őszén 1500 embernek küldtünk ki kérdőívet, amelyekből 772 érkezett vissza kitöltve.

sére, megismertetésére. A másik forrás, amelyből a legtöbben tájékozódtak, a kiskereskedelmi üzlethálózat volt. Azok közül, akik a vásárlás előtt láttak ilyen készüléket, és így ismerték az általa nyújtott többlétszolgáltatást, 30 százalék válaszolta, hogy a BNV-n, 22 százalék pedig, hogy az üzletekben hívták fel a figyelmét erre. További 14 százalékuk külföldön ismerkedett meg ezzel a lehetőséggel, a többiek pedig barátoknál, ismerősöknél vagy egyéb helyen.

Meglepő, és a vásárlói, illetve fogyasztói szokások egy speciális — korántsem általános — aspektusára hívja fel a figyelmet, hogy a *kérdéseinkre válaszolók 56 százaléka úgy vásárolta meg ezt a készüléket, hogy előtte soha nem látott ilyet működés közben.* Figyelembe véve a készülékek igen magas árát és azt, hogy az árkülönbözet mögött kizárólag az a többlétszolgáltatás áll, hogy ezekkel a készülékekkel a Képűjság lapozható oldalait is fogni lehet, mindenképpen figyelemre méltó tény, hogy a dekóderes készülékekkel rendelkezők több mint fele úgy döntött ennek az esetenként akár tízezer forintos vagy még nagyobb többletkiadásnak a vállalásáról, hogy tulajdonképpen nem is tudta, mit kap szerébe. Éz éppen ellentéte a hazánkban ma általánosnak tekinthető fogyasztói magatartásnak: annak, hogy egy-egy tartós fogyasztási cikk beszerzését, kicserélését hosszabb ideig tartó takarékoskodás előzi meg. A családok többségében — figyelembe véve az árak és jövedelmek alakulását és egymáshoz viszonyított arányát — még egy nagy képernyős fekete-fehér televízió cseréje is takarékoskodási feltételekhez kötött, holott ebben az esetben még a fogyasztás színvonalának emelkedéséről sem beszélhetünk.

A fent leírt tény már jelzi azt a tendenciát, hogy ennek az átlagosnál jóval magasabb jövedelmű rétegnek a fogyasztási és vásárlási szokásai jelentősen eltérnek az általános jellemzőtől, döntéseit kevésbé körülményektől hozza egy-egy ilyen volumenű beruházás esetén, amelyre nem kell hosszú

ideig készülnie, takarékoskodnia. A vásárlásban — amint majd a továbbiakban részletesebben is láthatjuk, legalábbis jelen esetben — nem az előzetesen felmerült szükséglet kielégítése játssza a döntő szerepet, hanem tulajdonképpen csak *vásárlás után alakul ki a szükséglet.* Vizsgálatunkból ugyanis kiderül, hogy a későbbiekben a dekóderes készülékkel rendelkezők körében erős ragaszkodás alakul ki ez iránt a szolgáltatás iránt, így ez a mesterségesen létrehozott szükséglet természetessé válik számukra, és szervesen integrálódik tájékoztatói forrásaik közé.

Érdeemes áttekinteni, találhatók-e mintánkban olyan társadalmi-demográfiai csoportok, amelyeket jobban vagy kevésbé jellemez az ilyen típusú vásárlási döntés. Első látásra szembevetendő, hogy bár némileg differenciálják bizonyos objektív változók a vásárlás előzményeit, tehát azt, hogy a vásárló előzetesen tájékozódott-e — alapvető különbségekről nem beszélhetünk. Csupán halvány tendencia utal arra, hogy a magasabb életkor és az alacsonyabb iskolai végzettség együttes hatása nagyobb mértékben valószínűsíti az ilyen típusú vásárlást, elsősorban a nők körében. Mivel azonban éppen ez a réteg az, amely mintánkban a legerőteljesebben alulreprezentált a felnőtt lakosságban elfoglalt arányához képest, ez a tendencia nem általánosítható eredményeink alapján.

Mielőtt rátérnénk a vásárlási döntés konkrét motivációinak elemzésére, előre kell bocsátanunk, hogy a választokban valószínűleg gyakran összemósodik az indok és az, hogy a használat során milyen pozitívumait fedték fel a használók a Képűjságnak, vagyis mintegy utólagosan ideológizálják meg vásárlási döntésüket. A vásárlás motivációinál sokkal többen említenek olyan tartalmi szempontokat, amelyek feltételezik a készülék ismeretét, mint ahányan a vásárlás előtt már láttak működésben ilyen készüléket. Másrészt igen nagy tartalmi átfedések vannak a vásárlás motivációi és aközött,

hogyan jelenleg mit tart a Képújság a legnagyobb hasznának saját életében a válaszoló. A vásárlási döntés indoklásánál a motivációnál két alapvető kategóriába sorolhatjuk: a válaszok egyik része *tartalmi, funkcionális indokokat* fed (a Képújság mint információs forrás pozitívumait emeli ki), másik nagy csoportja pedig különböző *technikai előnyökre utaló megfontolásokat* takar.

A funkcionális indokok közül a legtöbbit említett a Képújság azon előnye, hogy *gyorsabban, frissebben informál*, mint más tömegtájékoztatási eszközök; erre utal az összes említés 16 százaléka, és az is, hogy a válaszolónak éppen egynegyede említette ezt a pozitívumot mint a vásárlás indokát. E kategóriában a második leggyakrabban említett motiváció az, hogy a Képújság *színesebb, érdekesebb információkat nyújt*, mint a többi médium; a válaszok 10 százaléka utal erre, és a válaszolók 14 százaléka említi meg. 6—6 százalékos gyakorisággal előforduló motiváló tényező az, hogy a Képújságból akkor tájékozódhatnak, amikor akarnak, bizonyos időintervallumon belül, illetve az, hogy a Képújság információi általában jobbak, mint más eszközökéi.

A technikai tartalmú motívációk között az első helyen, 14 százalékos említési gyakorisággal szerepel az a megfontolás, hogy a dekóderes készülék jelenleg a *legkorszerűbb, legmodernebb* a hazai választékban. A második leggyakrabban említett technikai pozitívum előfordulási gyakorisága ennél jóval alacsonyabb: a japán képcsövek miatt vásárolta ezt a készüléket a válaszolók 8 százaléka, vagyis az említések 5 százaléka utal erre. Szubjektív elemek és technikai megfontolások keverednek ebben a 10 százalékos gyakorisággal előforduló válaszban, amely a válaszolók újdonságok iránti érdeklődését, illetve fokozott technikai érdeklődést jelöli meg a vásárlást motiváló tényezőként.

A dekóderes készülékkel rendelkezők 55 százaléka naponta többször, 22 százaléka naponta egyszer, 15 százaléka

hetente többször, 5 százaléka hetente egyszer-kétszer, 1 százaléka pedig ennél ritkábban olvassa a Képújságot. Ha a Képújság használatának gyakoriságát összevetjük más tömegtájékoztatási eszközökével, azt tapasztaljuk, hogy mind ebben, mind pedig az országos reprezentatív mintában a rádiót átlagosan kb. 10 százalékkal többen használják naponta, mint amennyien a Képújságot fellepozzák. A sajtót és a televíziót mindennap használók aránya jelen mintában csaknem pontosan egyezik azok arányával, akik a Képújságot is minden adásnapon fellepozzák, országosan viszont az ilyen rendszerességgel tévézők, illetve napilapolvasók aránya valamivel alacsonyabb.

Használati szokások

A Képújság használatának gyakorisága a vizsgálatba bevont társadalmi-demográfiai változók mentén sehol nem mutat említésre méltó különbséget.

Az általános olvasási gyakoriság után külön rákérdeztünk, hogy milyen gyakran és mely időpontokban olvassa a kérdezett a Képújságot hétköznapokon és hétvégén.

Hétköznapokon a kihasználási csúcs a késő délutáni, 18.00 és 20.00 óra közötti időszakra esik. A következő periódus, amikor leggyakrabban fellepozzák a Képújságot, munkanapokon, a 20.00 óra utáni időszak. Az előbbi intervallumban a válaszolók 71 százaléka az utóbbiban 56 százaléka fordul valamilyen rendszerességgel (naponta, vagy hetente többször) a Képújsághoz információért. A legkevésbé kihasznált időszak a délelőtti periódus. Ekkor átlagosan a válaszolók 19 százaléka olvassa a Képújságot.

A délelőtti olvasótábor a társadalmilag inaktív rétegekből verhuválódik, elsősorban a nyugdíjasokból, és ennél jóval alacsonyabb arányban a gyesen lévőkből, háztartásbeliekből. Ugyan-

akkor némileg meglepő, hogy a deklarációs készülékekkel rendelkező nyugdíjasok közül is viszonylag milyen kevesen kapcsolják be délelőttként készüléküket a Képiújság kedvéért. Erre nem találhatunk más magyarázatot, mint azt, hogy a nyugdíjasok körében a Képiújság használata szorosan kapcsolódik a tévénézési szokásokhoz, ezért többségük azokban az időpontokban veszi csak igénybe, amikor egyébként is tévézik. A kora délutáni órák közönségmegoszlása életkor szerint feltűnően egyenletes, de a társadalmi aktivitás sem differenciálja számottevően. Úgy tűnik, a 18.00 és 20.00 óra közötti időszakot tekinti a közönség a tájékoztató, információszerezés szempontjából a legkedvezőbbnek, hiszen túl azon, hogy ebben a periódusban nézhetik a Tv-Híradót, hallgathatják a rádióban az Esti Krónikát, még a Képiújságot is ilyenkor lapozzák fel a legtöbben. Azt, hogy a későbbi időpontokban az 50 éven felüliek közül kevesebben olvassák a Képiújságot, mint az ennél fiatalabb korosztályok tagjai közül, valószínűleg ezek eltérő életritmusa magyarázza.

Hétvégeken, amint ez várható volt, egyenletesebben oszlik el a közönség a különböző napszakok között. A 18.00 és 20.00 óra közötti időszakban a válaszolók 57 százaléka olvassa a Képiújságot, de 50 százalékos körül mozog délelőtt, kora délután és este is az olvasók aránya, itt tehát a nézettségi csúcs alig válik el a többi időszak átlagától. A hétvégek olvasási szokásainak ismeretése előtt meg kell jegyeznünk, hogy bár válaszolónk egyharmadának van hétvégi háza, ahol feltétlenül szabad idejének nagy részét tölti, mégis mindössze 3 százaléka válaszolta azt, hogy hétvégeken általában nem olvassa a Képiújságot. Ebből arra következtethetünk, hogy indulásuk előtt és hazaérkezésük után rendszeresen fellapozzák a Képiújságot, ami ismét arra utal, hogy ez az eszköz integrálandó használatának tájékoztatói szakszisztemjébe.

A hétvégek olvasóközönségét szintén csak az életkor differenciálja va-

lamelyest, de ennek iránya éppen ellentétes, mint ahogyan azt a hétköznapokon tapasztaltuk. A napközbeni periódusokban az életkor növekedésével párhuzamosan csökken azok aránya, akik egy-egy korcsoport tagjai közül fellapozzák a Képiújságot.

Tájékoztató

A Képiújság rovatainak felsorolásával arra kértük válaszolóinkat, hogy jelöljék meg, hogy az egyes témaköröket milyen gyakran olvassák el. A következő oldalon lévő táblázat az erre a kérdésre adott válaszok megoszlását szemlélteti.

Amint a táblázat adataiból kiderül, a Képiújság leggyakrabban olvasott oldalai azok, amelyek a meteorológiai helyzetről adnak jelentést. Ezt követik a kül- és belpolitikai hírek, a tévé műsoráról szóló tájékoztató és a napi információ. A használók elsősorban az *eseményorientált tájékoztató lehetőségét* fedezik fel a Képiújságban, és mindennapi tájékoztatójuk során is a könnyen hozzáférhető, friss információkat keresik azokon a területeken, amelyeken a hírek tartalma gyakran változik.

Az olvasás itt tapasztalt preferenciái csaknem teljesen megegyeznek a más országokban végzett vizsgálatok tapasztalataival. Az egyetlen említésre méltó különbség az, hogy a sajtószemle rovat a nyugati országokban az olvasás gyakoriságának tekintetében általában közvetlenül a kül- és belpolitikai hírek után foglal helyet, míg nálunk ezt a rovatot ritkábban lapozzák fel.

Alternatív vagy komplementer használat

Arra a kérdésre, hogy a Képiújság tömeges elterjedése esetén kihívást jelent-e a tömegtájékoztató hagyományos eszközei számára, olyan konkurenciát, amely csökkenti a többi

ÚJ ESZKÖZ A TÁJÉKOZTATÁSBAN: A KÉPŰJSÁG

Az egyes rovatok olvasásának gyakorisága a Képűjság olvasóinak körében

N— 772

	naponta	hetente többször	hetente egyszer- kétszer	ritkábban	soha
külpolitikai hírek	46	20	16	11	3
belpolitikai hírek	44	23	16	9	3
gazdasági hírek	23	25	22	19	4
közlekedési hírek	28	25	16	20	4
kalendárium, névnap	21	14	16	29	8
piac, recept	23	19	19	24	6
napi információk	44	22	12	11	2
tévéműsor	40	15	9	17	10
figyelmükbe ajánljuk	16	20	20	25	7
hangverseny, színház	3	5	17	41	21
múzeumok, filmek	4	7	19	40	17
holnapi tévéműsor	24	19	9	23	15
meteorológia	66	20	7	3	1
orvosmeteorológia	37	18	13	19	7
megyei tudósítások	7	8	15	30	26
napi- és hetilapokból	14	17	16	26	16
hallássérültek inform.	1	1	2	18	62
totó-lottó	6	5	34	21	24
hobby	24	21	20	22	5
slágerlista	8	12	16	29	23
sakk, bridzs, ulti	6	7	10	26	39
rejtvények	23	14	15	27	11
orvosi tanácsok	27	20	17	21	8
jogszabályok	15	14	21	29	12
az olvasó oldala	10	11	17	29	16
tarka-barka	13	15	20	25	11
menedzser-szolgálat	17	17	19	24	14
hová forduljunk?	7	8	15	42	17
távoktatás	13	8	13	33	23

eszköz használatának hagyományos gyakoriságát, vagy csupán komparatív lehetőséget teremt az információszerezésben, jelen vizsgálat nem adhat általánosítható és megnyugtató választ. A komplementer használat jelentheti egyrészt azt, hogy az olvasók elsősorban kiegészítő információkért fordulnak a Képűjsághoz azokban a témákban, témakörökben, amelyekről már más médiumokból értesültek, másrészt jelentheti azt is, hogy bár bizonyos információkat elsősorban innen szereznek meg, de ez nem változtatja meg a többi eszközhöz fordulás gyakoriságát. Ez utóbbi változat elsősorban azokban a témakörökben válhat jel-

lemzővé, ahol az információk tartalma óráról órára is változhat, ilyenek pl. az időjárásra vagy az útviszonyokra vonatkozó jelentések.

Annak, hogy a vizsgálat eredményei alapján nem tudjuk biztonsággal valószínűsíteni egyik használati forma dominálását sem, több oka is van. Az első ezek közül a dekóderes készülékek igen alacsony szintű elterjedtsége, és az, hogy a használók napjainkban a társadalom egy igen szűk rétegéből verbuválódtak, de szerepet játszik e szolgáltatás újdonságértéke is, amely feltételezhetően befolyásolja a használat gyakoriságát. Ahhoz, hogy prognosztizálni tudjunk a Képűjság domináns

funkcióját az információszerzésben, széles körű ismeretekkel kellene rendelkezniük az egyének, illetve egyes társadalmi csoportok átfogó tájékozási szokásairól.

Jelen vizsgálatban több kérdéssel próbáltuk megközelíteni a problémakört.

A Képújság előnyei

Válaszolóinkat arra kértük, először jelöljék meg, miben látják ennek az új médiumnak a legfontosabb pozitívumait az újságokkal, a rádióval és a televízióval szemben. A válaszok mindhárom eszköz esetében két-három pozitívum köré koncentrálnak, ami arra utal, hogy a használat során gyorsan és viszonylag egyértelműen kirajzolódik, melyek azok az előnyök, amelyeket más eszközök nem tudnak nyújtani. Ezt bizonyítja az is, hogy az említett előnyök nem mutatnak szignifikáns összefüggést azzal, hogy a válaszolónak mióta van ilyen készüléke.

Számszerűen a Képújság és a napilapok összehasonlításánál említették a legtöbb előnyt az előbbi javára válaszolóink. Minden harmadik, erre a kérdésre válaszolóink legalább két pozitívumot említett a napilapokkal szemben. Ebben az összehasonlításban a Képújság leggyakrabban említett pozitívuma a *gyorsaság, a frissesség*; az említések 42 százaléka vonatkozik erre, ami azt jelenti, hogy a kérdésre válaszolók 58 százaléka említi. Az ezt követő pozitívumok említési gyakorisága már jóval alacsonyabb ennél. A második helyen a *tömör, lényegretörő híradást* emelték ki (az említések 15 százaléka utal erre, vagyis a kérdésre válaszolók közel egyötöde emelte ki ezt a pozitívumot), és csaknem ugyanennyien vélekednek úgy, hogy a Képújság *színesebb, többféle* információt nyújt, mint a napilapok. 11 százalékos gyakorisággal fordul elő az a vélemény, hogy a Képújság használata, olvasása kényelmesebb, mint az újságoké. Ezen általában azt értik a válaszolók, hogy

könnyebben megtalálják a keresett információt, de azt is, hogy nem kell lemenni az újságért, és valószínűleg átfedések vannak a tömör, lényegretörő informálódás lehetősége és e kategória között is.

Társadalmi-demográfiai csoportok szerint vizsgálva az előnyök rangsorát, az összes változó mentén ugyanazt a megoszlást kaptuk, ami arra utal, hogy a Képújság előnyei a napilapokkal szemben elég egyértelműek és kézenfekvőek. A gyors és friss informálódás lehetőségét az adott rangsoron belül legtöbbször a legmagasabban iskolázott, fiatalabb rétegek említik. Az életkor növekedésével és az iskolai végzettség csökkenésével párhuzamosan csökken ennek említési gyakorisága, de még a legkevesebb említést mutató társadalmi-demográfiai csoportokban is csaknem kétszerese az ezt követő pozitívuménak: a tömör, lényegretörő informálódás lehetőségének. A Képújság második előnyét az 50 éven felüli, 8 osztályt végzetek és a középkorú, egyetemi végzettségűek említik leggyakrabban. Azt a véleményt, hogy a Képújság információi színesebbek, változatosabbak, mint a napilapoké, arányaiban legtöbbször a 29 év alatti, középfokú végzettséggel rendelkezők közül említik. A kényelmesség mint pozitívum említési gyakorisága nem mutat jelentős különbséget az egyes rétegek között.

A két elektronikus tömegkommunikációs eszközzel szemben a Képújság leggyakrabban említett, legtöbbre értékelt pozitívuma az, hogy *időbeli és tartalmi függetlenséget* nyújt használói számára. A függetlenség időbeli dimenziója azt jelenti, hogy a tájékozási lehetőség nincs időhöz kötve, legalábbis annyiban, hogy nemcsak a műsorstruktúra által meghatározott időpontokban lehet hozzájutni azokhoz az információkhoz, amelyek a hallgatót (nézőt) érdeklik, a tartalmi függetlenség pedig abból fakad, hogy csupán azokról a hírekről, eseményekről tájékozódhat a használó, amelyek őt valóban érdeklik, és ehhez nem kell vé-

gighallgatnia) néznie a teljes hírműsort, hanem a tartalomjegyzék áttekintése után szelektálhat az oldalak között.

A tájékozódás függetlenségének e két dimenziója közül elsősorban az időbelit értékelik a Képűjság olvasói, mind a rádióval, mind pedig a televízióval szemben. A válaszolók közel 50 százaléka említette ezt a pozitívumot. Az említések gyakorisági sorában a második helyen a tartalmi függetlenség szerepel: a rádióval szembeni előnyként a válaszolók 14 százaléka, a televízióval szemben pedig 16 százaléka jelölte meg. A harmadik helyen már eltérést tapasztaltunk a rádió és a televízió esetében. A rádióval szembeni harmadik leggyakrabban említett előnye a Képűjságnak az *ismételhetőség*, tehát hogy egy-egy információt újra és újra fel lehet lapozni, el lehet olvasni. Az, hogy éppen a rádióval szemben említik leggyakrabban ezt a pozitívumot, egyrészt magyarázható a rádió mint tájékoztató eszköz sajátosságaival, vagyis, hogy közlései csak hallás útján rögzíthetők, szemben a televízióval, amely vizuálisan is közvetíti információit, és azok így több érzékszervre hatva jobban rögződnek. Ennél is fontosabb szerepet játszanak a rádióhallgatási szokások. Napjainkban már döntően háttérrádiózásról beszélhetünk. Ez a megosztott figyelem arra vezet, hogy a hallgató az őt érdeklő hírekre, információkra is csak részlegesen vagy későn figyel fel. A televízióval szembeni harmadik leggyakrabban említett előnyként viszont a válaszolók azt jelölték, hogy a Képűjság *színesebb, többféle* információt nyújt. E kategória pontos leírása azért ütközik nehézségbe, mert az érdekesség — hiszen itt végső soron erről van szó — nagyon különböző várakozásokat rejt maga mögött, és csaknem egyenként különbözik, hogy kinek mit jelent ez az informálódásban. Annyi azonban bizonyos, hogy emögött elsősorban a több „tarka-barka”, „innen-onnan” típusú információra gondolnak. A válaszolók 15 százaléka vélekedik így a Képűjságról. Az információ-

szerezés időbeli és tartalmi függetlenségét — mind a rádióval, mind a televízióval szemben — az iskolai végzettség növekedésével párhuzamosan egyre nagyobb arányban említik az egyes rétegeken belül. Életkor szerint vizsgálva: az időbeli függetlenség említési gyakorisága az egyes csoportokon belül — érthető módon — csökken; a legalacsonyabb az 50 éven felüli korosztályoknál, a legmagasabb pedig a 30—39 éves korúak körében. Ezt a tendenciát az egyes korosztályok szabad idejének eltérő mennyisége magyarázza, és részben ebből fakadhat az is, hogy a tartalmi függetlenség, a szelektálás lehetősége is a fiatalabb korosztályok körében éri el arányaiban a legmagasabb említési gyakoriságot. A rádió harmadik leggyakrabban említett pozitívumát, az ismételhetőséget a középfokú iskolai végzettséggel rendelkezők értékelik az átlagosnál jobban; életkor szerint itt nem mutatkoznak említésre méltó különbségek. A tévé információs műsorainál színesebbnek, érdekesebbnek elsősorban az alacsonyabb iskolázott, fiatalabb rétegek tagjai tartják a Képűjságot.

Változó eszközhasználat

Az előzőekben leírtak után kézenfekvőnek tűnik a kérdésfeltevés: vajon változtak-e válaszolóink tájékoztatói szokásai, amióta a Képűjsággal bővült számukra az információs források választéka. Természetesen az a tény, hogy valaki konstatálja ezen eszköz pozitívumait a többivel szemben, nem jelenti feltétlenül azt, hogy megváltoztatja tájékoztatói szokásait, hiszen ezt számos más tényező is befolyásolhatja, így pl. az egyén rugalmassága, változtatásra való hajlama e téren, az időbeosztása stb.

A kérdéseinkre válaszolók közül a legtöbben napilap olvasási szokásaik változását észlelték, nevezetesen a válaszolók *41 százaléka vélekedik úgy, hogy kevésbé rendszeresen olvas újságot, mióta a Képűjságból is tájékozódhat*

egy-egy hírről, eseményről. Használati szokásaikon elsősorban a legfiatalabb és legidősebb korosztályok alacsonyabban iskolázott tagjai változtattak. Míg a 8 osztályt végzetteknek összesen 55 százaléka, addig az egyetemi végzettségűeknek 36 százaléka válaszolta azt, hogy a Képújság használatát megelőzően rendszeresebben olvasott újságot. Az iskolai végzettség és az életkor együttes hatása tovább differenciálja a válaszolókat: a legfiatalabb 8 osztályt végzetteknek 62 százaléka válaszolta azt, hogy megváltoztak újságolvasási szokásai, mióta a Képújságból is informálódhat, és csaknem ugyanennyien válaszoltak így erre a kérdésre a legidősebb korosztályok alacsonyabban iskolázott tagjai is. (A változás itt az újságolvasás gyakoriságának csökkenését jelenti.)

A használati szokások változása legkevésbé a rádióhallgatást érinti. A válaszolóknak csak 31 százaléka vélekedik úgy, hogy a Képújság mellett ritkábban hallgatja a rádió információs műsorait. Ez a tendencia első látásra meglepő, hiszen úgy gondolhatnánk, hogy gyors, aktuális tájékoztatásával éppen a rádióknak jelenthetne elsősorban kihívást a Képújság. (A Tömegkommunikációs Kutatóközpontban korábban végzett vizsgálatok, amelyek a tájékoztatási eszközök megítélését próbálták felderíteni, azt mutatták, hogy a rádió legfontosabb pozitívumának éppen a gyors, friss információk közlését tartották a hallgatók.) Hogy ez a konkurencia — egyelőre legalábbis — a rádiónál érvényesül a legkevésbé, annak magyarázata egyrészt ismét a rádiózási szokásokban kereshető. Nevezetesen a háttér-rádiózás dominánssá válásában, ami jelen esetben azt eredményezheti, hogy bizonyos információkért, amelyeket korábban a rádióból szereztek meg a válaszolók, most ugyan a Képújsághoz fordulnak, ez azonban nem változtatja meg azt, hogy mennyit van bekapcsolva a rádiójuk. A jelenség másik magyarázata az lehet, hogy a rádióhallgatási csúcsidők egy része — reg-

gel és délben — éppen azokban a periódusokban van, amikor a Képújság nem sugározza adását.

A rádióhallgatási szokások változásának társadalmi-demográfiai változók szerinti bontása hasonló tendenciát mutat, mint amit az újságolvasási szokásoknál tapasztaltunk. Vagyis a Képújság használata itt is elsősorban az alacsonyabban iskolázott, idősebb rétegeknél változtatja meg a hagyományos eszközhasználati szokásokat. A különbség abban van, hogy a legfiatalabb rétegek tagjairól ugyanez nem mondható el, sőt éppen a fiatalok azok, akik legkevésbé változtattak rádióhallgatási szokásaikon iskolai végzettségüktől függetlenül.

Összefoglalva: a domináns tendencia itt is az, hogy az iskolai végzettség csökkenése és az életkor növekedése együttesen a hallgatási szokások erőteljesebb változtatását vonja maga után.

Tévézési szokásainak változását a válaszolók 37 százaléka észlelte, vagyis ennyien vélekednek úgy, hogy amióta rendelkezésükre áll a Képújság, ritkábban nézik a televízió hírnűsorait. Az iskolai végzettség differenciáló hatása itt erőteljesebb, mint a másik két eszköznél tapasztalhattuk: a 8 osztályt végzettek közül kétszer annyian (60 százalék) válaszolták azt, hogy megváltoztak tévézési szokásaik, mint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül. Az életkor és az iskolai végzettség együttes hatása hasonlóképpen nyilvánul meg, mint az előbbi két esetben.

Végül kísérletet tettünk annak számbavételére is, hogy az összehasonlítások során említett előnyök befolyásolják-e, és ha igen, milyen mértékben az eszközhasználati szokások változását. Szignifikáns összefüggésre azonban nem akadtunk, vagyis nem mondhatjuk azt, hogy bizonyos előnyök említése nagyobb mértékben valószínűsíti a használati szokások változását, mint másoké.

A fentieket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a jelenleg dekóderes készülékekkel rendelkezők körében az esz-
közhasználati szokások változása elsősorban a napilapok olvasásának gyakoriságát érinti, de a Képújság hatással van a többi tömegkommunikációs eszköz használatára is. A rendszeres újságolvasás, tévézés és rádióhallgatás csökkenését a magasabb életkor és az alacsonyabb iskolai végzettség nagyobb mértékben valószínűsíti.

Ez a konklúzió közelebb visz annak a kérdésnek a megválaszolásához is, hogy alternatív vagy komplementer eszköze-e a Képújság a tájékozódásban. Eszerint az, hogy a Képújság a jövőben milyen szerepet játszhat az információszerezésben, rétegenként különbözik, mert míg az alacsonyabban iskolázott, idősebb populáció körében az alternatív, addig a magasabban iskolázott fiatalabb réteg tagjai között a komplementer használat válhat jellemzővé.

ABSTRACT: Late last year there were some 13 000 households in which teletext pages could be turned over by the user on the tv screen. The survey among the users of this new medium is dealing with using habits and opinions.

Szilágyi Erzsébet

Meditációk a tévékritikáról

A szerző egy „nagyhatalommá” előlépett intézmény és a kritikájára vállalkozó, igen heterogén „testület” kapcsolatát próbálja meg értelmezni.

A Tömegkommunikációs Kutatóközpontban több mint tíz éve, 1972-ben kezdődött egy több évig tartó kutatás-sorozat a rádió- és a tévékritika magyarországi helyzetéről.* A vizsgálatok éppúgy elemezték magát a kritikát, mint a kritikust vagy a kritikát olvasó befogadót. Az 1970-es évtized közepétől egyre több napilap és hetilap biztosított állandó rovatot a rádió és a tévékritikának. Az ezzel a területtel foglalkozó kritikusok nagyobb része humán érdeklődésű és képzettségű volt, ami érthető módon azt eredményezte, hogy a drámai, a művészeti, a szórakoztató műsorok váltak elsősorban a kritika tárgyává. A kutatás-sorozat helyzetfelmérése mind a kritika, mind a kritikus, mind a befogadó oldaláról azt rögzítette, hogy nincsenek normák, specifikumok ezen az új területen és sok a bizonytalanság, vajon műkritikára, vagy pedig intézményműködési, szerkesztési elvek stb. elenizésére van-e szükség.

Az 1970-es évek közepén — mint az összefoglaló tanulmány rögzítette — nintha pontosabban kirajzolódott volna a tömegkommunikációs kritika helye, bár módszerei igen kevésbé alakultak ki. És még mindig tisztázatlan volt, hogy kik is a kritikák címzettei:

a közönség, az alkotók, vagy maga a tömegkommunikációs intézmény? Ekkor, az 1970-es évtizedben még fel sem merül az autonóm rádió- és tévékritika, amely önálló, sajátosan szerveződött testület.

Az összefoglaló tanulmány még nem helyezett elég hangsúlyt azokra a televíziós kritika szempontjából fontos társadalmi feltételekre, amelyek jelentősége, különösen így, egy évtizedes távlatból, meghatározóvá vált. Ezen társadalmi feltételek közül mi két változásnak tulajdonítunk kiemelt jelentőséget: az eszköztelítettségi állapotnak és a kritika, a vita egész társadalmi életünkben való hangsúlyozásának.

Az 1970-es évtizedben a magyar családok szinte mindegyikében megjelenik a rádió mellett a televízió is.** Ez az eszköztelítettség óriási jelentőséget kölcsönöz az MTV-nek. Szinte hatalommá válik, mely egy ország közhangulatát, közvéleményét, szórakozását, művelődését befolyásolja, közgondolkodását meghatározza. Csupa olyan feladat ellátására kell vállalkoznia, amely önmaga túlhangsúlyozását éppúgy kiválthatja, mint a görcsök kialakulását, vagy az állandó túlbiztosításra való törekvést. Egy ilyen

* Nagy Márta: A rádió- és a televíziókritika a 70-es években, TK Tanulmányok, 1977-IX. évfolyam 7. sz.

** 1970-ben a közel 3 000 000 családban 1 769 000 tévékészülék található, míg 1974-re 2 295 000-re nő a készülékek száma.

helyzetben minden értékelés, minősítés, amely a tévékritikában leíródik, egészen más hatást vált ki, másként nyer értelmezést, és nemegyszer túlérzékeny elutasításra is talál.

Az intézmény önmagán belül alakít ki olyan formákat, szervezeteket, amelyekre jobban odafigyel, amelyeket jobban elfogad. Kiepíti a saját értékelő-minősítő szervezeti formáit, mert erre van szüksége ahhoz, hogy működését görcsök nélkül tudja biztosítani, hogy a sikert egyértelműen átélhesse.

Ilyen körülmények között a televíziókritika jelentősége ismét háttérbe szoríthat (és talán az 1980-as években éppen ezt konstatálhatjuk), mert maga a hatalommá növekedett intézmény kívánja eldönteni jövőjének fejlődési útjait.

Az 1972-es MSZMP KB állásfoglalás a vita és a kritika jelentőségét, módszereit, helyét és szerepét az irodalommal és a művészettel kapcsolatban elemezte. Nem tért ki a tömegkommunikációs kritikára, mintha azt nem tartaná olyan önállóknak, mint a film-, a zene-, az irodalom- vagy a képzőművészetkritikát. Az MTV-vel mint intézménnyel is a szóragoztatással, a közművelődéssel kapcsolatban foglalkozott, s nem közeledett a televízióhoz, mint az audiovizuális nyelv és az ezen a nyelven fogalmazó művészeti kifejezési forma legnagyobb tömegekre ható tudatformáló eszközához. Érzésem szerint mind a televízió, mind a vele foglalkozó kritika társadalmon belüli helyét és szerepét, a kettő viszonyát is ezen szempontok figyelembevételével lehetne tisztázni és pontosan a helyére tenni. Ez természetesen soha nem végérvényes tételek megfogalmazását jelenthetné, hanem a dinamikus egymásra utaltság és a dinamikus egymástól való függőség állandó hangsúlyozását.

Mintha a televíziókritika önállóságának autonómiájának védelmére és kinyilvánítására több kísérletet is tett volna. Ezek közül a legfontosabbaknak a kritika intézményesülését és a kritikusok testületként való funkcionálását tartjuk.

Partnerek?

A tévékritika intézményesülése a MUOSZ filmkritikusi szakosztályán belül zajlott, amely ma már film- és televízió-kritikusi szakosztályként működik (bár nem minden televíziós kritikát, jegyzetet író újságíró a tagja). A testületként való funkcionálást jelzik a közel egy évtizede kiadásra kerülő tévékritikusi díjak is.

Éppen ez utóbbi szerep készített engem a meditálásra, mert úgy érzem, hogy ez a testületi díj nem kapja meg a neki kijáró figyelmet. Paradoxonnak tűnik, hogy egy nyilvánosságot alakító testület nem kapja meg azt a nyilvánosságot, amely a televízió értékelési aktusának kijárna.

A legnagyobb elzárkózás a nyilvánosság megteremtésétől éppen az MTV-re jellemző. Mintha az intézmény nem lenne kíváncsi arra, hogy a keretein kívül működő kritikusi testület mit ítél munkájából az adott évben magas színvonalúnak. Kielégítené a saját belső értékelése (nívódíj formájában)? Ugyanakkor arról sem szabad elfelejtkezni, hogy az MTV-t erősíti a közgondolkodásunkban meglevő „díj-ellenesség” is. De erről a későbbiekben.

Saját tapasztalataimat igyekeztem kiegészíteni a televízió-kritikusok érzéseivel, véleményével, ezzel együtt azt is vállalva, hogy meditációim szubjektívek lesznek (de a meditációk természete már ilyen!).*

* Mivel csupán néhány tájékoztató kérdésre kértem választ a tévékritikusoktól, a mintha leírásától, a módszer ismertetésétől eltekintek.

Elsőként arra figyeltem fel, hogy az MTV mint intézmény és a tévékritikusok mint testület között nincs kialakult, szabályozott viszony. Ezt erősítették meg a kritikusok válasza is. Érzésük szerint a viszony ugyan valóban nem szabályozott, de egyénileg kialakítható a járható, az informáltságot segítő kapcsolat.

„A vitafórumokon az derül ki, hogy rossz. Ami engem illet, a személyemet érintő véleményeket nem ismerem, nem is kívánok foglalkozni ezekkel. Egyébként eddig minden alkalommal, amikor együtt kellett működ-nünk, segítőkészek voltak, illetve jó partnerek. (Igaz, ezek az esetek nem a kritikusok, inkább a tévés-újságírói tevékenységem során fordultak elő.) Alapvető baj — ezen kéne változtatni —, hogy nincs tisztázva, mi várható a televíziós kritikától (ami nem par excellence műkritika, de nem is lehet recenzálás) és a televízió-kritikustól. Ha az »elvi alapok« tisztázódnának, tisztázandó lenne az is, hogy mikor és meddig (úgy értem, a műsor után még hány nap múlva érdekes a róla szóló írás), kinek szóljon a lapkritika.” (országos napilap kritikusanője).

Az elmúlt évtizedhez képest éreznek bizonyos változást a tévékritikusok, de szinte egyik sem tartja megfelelőnek a jelenlegi kapcsolatot.

„A múltat tekintve: siralmasnak, nevelés- gesnek, gyermekdeden ellenségeskedőnek. Egy ideje tapasztalataim szerint osztálya, főosztálya válogatja: ma már nem érvényesül, általánosan a kritikusellenes, ravasz »lincshangulat«, ahogyan megszűntek az egyed- uralkodói teoritóriumok a tévében. Egy fel- nőttebb, értelmes és intelligens partnervi- szony van alakulóban.” (országos napilap kritikusanője)

„Egy kicsit rosszabbnak, mint általában az alkotók és kritikusok kapcsolatát. Van- nak személyi rokonszenvek és — lényegesen- többen — személyi ellenszenvek. Félreértés- ne essék: a kritikus is ember, ő is rokonszen- vezhet vagy sem azokkal, akiknek műveiről ír, de a kritikusok tisztesség alapja, hogy a kritika írásakor erről megfeledkeznek.

A televíziósok nemcsak nem feledkeznek meg erről, olykor a maguk módján teret

adnak (sajnos, csak) ellenszenvűeknek.” (or- szágos napilap kritikusja)

„A közművelődési, a dokumentum —, a gyermekosztállyal kifejezetten jónak, a szó- rakoztató, illetve a drámai osztállyal és a Stúdió '85-tel nem jónak.” (országos napi- lap kritikusja)

Azok, akik a maguk részéről nem tartják fontosnak az egyéni kapcsola- tok ápolását, azok nem is értékelik, és valószínűleg nem is tulajdonítanak neki jelentőséget (vagy savanyú a szőlő?!).

„Jónak... Ők csinálják a dolgukat, én szorgalmasan nézem őket és bírálom”. (vi- déki napilap kritikusja)

„Kezdetről fogva rossznak. Ami az intéz- ményt illeti.” (fővárosi kritikus)*

„Alig van kapcsolat, ezért ráfoghathatjuk, hogy kissé hüvösen, kissé nyájasan korrekt, vagy arra törekvő.” (országos napilap kritiku- sa).

A válaszok is azt erősítik, hogy a „kissé hüvösen, kissé nyájasan kor- rekt” kapcsolat erősen kiszolgáltatottá teszi a feleket. A tévékritikusok hely- zetét nehezíti, hogy nincs szabályo- zott, bejáratott intézményi út, amely — az érdeklődésüknek megfelelően — nemcsak a napi televíziózást tenné le- hetővé a saját készüléken, hanem a mű- vek egyedi megtekintésére is módot nyújtana (a sajtótájékoztatókon, a szemléken kívül). Egyetértek azzal, hogy a televízióról nem úgy kell írni, mint ahogy műkritikát ír valaki, de mégis, az egyéni alkotások, a műsor- szerkesztés, a műsorpolitika stb. elem- zése együtt kell, hogy létezzen. Mind- egyik más és más kapcsolattartási for- máit igényelne. Ehhez is az segíthetne, ha az intézmény (MTV) és a testület (tévékritikusok) szorosabb és ponto- sabban szabályozott viszonyt alakítana ki.

„Szerintem ezt intézkedéssel javítani nem lehet, az 1984-es veszprémi négynapos lec- kéztetéshez vagy az 1979-es egyenes adásban történt pocskondiázáshoz hasonló cselekvé-

* A kiemelés itt és a továbbiakban is a kritikustól származik.

sekkel csak rontani lehet. Javaslat? A kritikus mondjon le arról a tévhitről, hogy neki kell nyilvánosan megtanítani a tévést. A tévés meg ne higgye, hogy kizárólagos nagyhatalom.” (*vidéki napilap kritikusja*)

„Meggyőződésem, ez a kapcsolat legnagyobb részben a vezető személyétől, intelligenciájától, kielégületlen hiúságától függ. Érvényes ez a másik oldalra, a kritikusokra is. Valószínű a tyúk—tojás effektus, bár úgy hiszem, ha a „felek” eltekintenek a személyeskedő érzelmi szemlélettől, és objektív, logikus érvrendszerre alapozzák a párbeszéd menetét, akkor valóban jutnak valamire a vitában. Az egyéniséget ne tévesszük össze a személyeskedéssel, és a rációt részesítsük előnyben az *emóciókkal* szemben — ez az egyetlen célravezető mód.” (*országos napilap kritikusnője*)

„Nincsenek javaslataim. Meggyőződésem, hogy ezen a helyzeten nem lehet változtatni. Mielőtt televízió lett volna, így állt a dolog írók—költők és kritikusok között is. Tisztelet a kivételnek: de ez a kivétel nem foglalható szabályba, nem írható receptre.” (*országos napilap kritikusja*)

Az intézmény és a testület kapcsolattartási módjának kiszélesítését, az esetlegességek mennyiségének csökkentését a tévékritikusok maguk is szükségesnek tartják.

„Közös munkák, közös akciók — tévében és sajtóban — hozhatnak csak (átmeneti) enyhülést, esetleg tartósabb békés együttélést.” (*országos napilap kritikusja*)

„Semmi esetre sem a kritikusok lekenyerezése, manipulálása az út. Az egyik elfogadható és ígéretes megoldás: független tévé-újság megjelentetése, melyben végre részletesen elemezhetnék a kritikusok a műsorokat. Az újságokban az igazi kritikára nincs elég hely, illetve csak akkor van, ha az ítésez egyetlen produkcióval foglalkozik. Minden ismert szakmabélinek meg kellene *tisztelet-példányként* kapnia a jel-kép magazint. Én például három éve nem kapom.” (*fővárosi kritikus*)

„Közelebb kellene vinni a kritikusokat a televíziós műhelymunkához (például műtermi látogatások.” (*vidéki napilap kritikusja*)

A kapcsolattartás javítására tett javaslatok mutatják azt a folyamatot, amely valószínűleg az 1980-as évtized egyik lényeges motívuma.

A szakma testületté szerveződésének egyik formájaként értékeltem az egy évtizede kiadásra kerülő televízió-kritikusi díjakat is. De hogy ekörül mind a testületen belül, mind a testületen kívül elég sok zavar van, az igen erősen érzékelhető. Ennek egyik lényeges oka ismét a televízió kultúrateremtő és közvetítő, illetve művészetteremtő és közvetítő eszköz jellegében kereshető.

Szorongások

A televízió-kritikus napi műsorfolyamból választ, mikor a mindennapi munkáját végzi. Több óras televízió-nézést vagy egy-egy műsort elemez, értékeli, és hangsúlyozottan nem műkritikát ír. De mint az év legjobb alkotását kiválasztó kritikus, nagyon erősen műelemzést kell, hogy végezzen, és a kialakulatlan esztétikai elvek, a kialakult művészi módszerek ellenére minősíteni. Hogy ítéletei pontosak, azt a nívódíjak, a vesztprémi vagy a külföldi televíziós találkozók, fesztiválok díjai bizonyíthatják, hisz szinte mindenütt majdnem pontosan ugyanazok a művek kapnak elismerést. A televízió-kritikusi díjak azonban nem kapnak popularitást, csak egyénileg, az alkotók „jegyzik”. Egyébként is ezen a területen érződik a leginkább a kritikusok hátrányos helyzete: az évi termésből korábbi élményeikre támaszkodva kell választaniok. Nem megoldott az újra megtekintés lehetősége, többszörösen hátrányos helyzetűek a vidéken dolgozó tévékritikusok.

„A filmkritikusok díja kialakult és bevált módszerével élünk itt is, és a rendszerint eleven vitát követi a szavazás. Ezt helyesnek és jónak tartom. Előfordult, hogy előzetes, írásbeli véleménynyilvánítást javasolt valaki. A többség nem helyeselte, az említett módszer javára voksolt. Ezt azért tartom jónak, mert így nem csak egy-egy műről van szó, hanem egy esztendő (lehetséges) összképéről és tendenciákról, jelenségekről. Hozzá tartozik a »ceremóniához«, hogy aki csak teheti, lapjában áttekintést ír a díjkiosztáskor!” (*országos napilap kritikusja*)

A szavazás rendszerének hiányosságait maguk a kritikusok is érzik, sőt nem egy közülük a leginkább attól félt, hogy éppen ők a legelmaraszthatóbbak ebben a kérdésben. A probléma felvetésekor aggályaikat is kifejezték, hogy még a meditáció szintjéig sem kellene a témához nyúlnom, mert hiába az etikus szakmai törekvésük, ha a szavazási rendszer hiányosságait maguk is érzékelik és támadhatónak érzik.

„(A szavazás rendszerét) nem a legjobbnak (tartom). De egyelőre — a nagyszámú bemutató miatt — nem tudok jobbat.” (országos napilap kritikus)

„Nincs erre kitaposott út, és nem biztos, hogy az MTV-nek kell kezdeményeznie ez ügyben. Egy viszont biztos: vannak információink, de a meglevőeknél jóval több információra lenne szükség, akár egy-egy műsor (az előre tudhatóan jelentősekre gondolok!) készülésétől, televízió belüli történésekről, tájékoztató jelleggel.” (országos napilap kritikusnője)

„A jelenlegi (szavazási rendszer) aligha tükrözi a többségi véleményt. Talán alaposabb felmérések és nagyobb felelősség kellenének. Mint vidéken élő kritikus nem járok be a tévéhez, a rendszertelenül küldött tájékoztató anyagok bizony kevésnek tűnnek. Az előzetes bemutatók mintha lecsökkentek volna, talán meg is szűntek, vagy csak én nem kapok meghívót. A veszprémi ősbemutatók rendszere jó, de cepp a tengerben.” (vidéki napilap kritikus)

A tévékritikusokban nem kis szorongás él, vajon nem mennek-e a jó művek mellett, vajon minden olyan új és jó kezdeményezést ismernek-e, amely nagyobb odafigyelést kíván, és éppen a jövő szempontjából fontos. Ezek a szorongások, aggályok is azt erősítik bennünk, hogy szükség lenne mind a kritikus *specializálódására*, mind az MTV és a szakmaként elfogadott tévékritika *kapcsolattartásának* pontosabb szabályozására. Ezek tűnnek az 1980-as években a televíziókritika leginkább neuralgikus pontjainak, amelyek megoldására azonban a kritikusok egyedül nem képesek.

„Nem tudom, milyen segítséget adhatna ehhez a televízió. Jelenleg tőlük kapjuk a címjegyzéket (az előző naptári évben sugárzott filmekről, adásokról stb.). Ennél többet véleményem szerint a tévé aligha segíthetne. Más kérdés, de ennek etikai kérdései nyitva vannak, hogy a televízió nemcsak tárgy, de fóruma is lehetne e vitának. Tudjuk azonban, hogy rendszerint három-négy órás vita »zanzásítás« enyhén szólva zavart okozhat, etikátlan is lehet. És a több milliós nyilvánosság, amelyben túlságosan sokan nem esztétikai szempontok szerint ítélik meg a látotakat, aligha használna ennek a jó esetben egyenlők közötti vitának.” (országos napilap kritikus)

Hogyan tovább?

Az előbbieken érintett néhány görcs, a szorongásos hangulat érthetővé teszi a tévékritikusok ama bizonytalanságát, hogy nem tudják, mennyire hatnak mint testület, mint szakma.

„Fogalmam sincs, hogy mekkora (a díjaknak a televíziós szakmán belüli presztízse). Valamekkora, az biztos, még ha az illetékesek tagadják is. De hogy kétes, annak nyilván az az oka, hogy a tévékritikának nincs tekintélye; mindenki mást vár tőle. Sokan művelik, akik színvonalatlanul dolgoznak, vagy még kvalitásérzékük sincs. Mivel az újságírás presztízse alacsony, alacsony a tévékritikusé is. Az újságíráson belül a kritikus presztízse magas, de a tévékritikusé a film- és a színházi kritika után következik.” (országos napilap kritikusnője)

„Nem tudom, milyen. Mindenesetre indokoltnak tartanám, ha lenne presztízse, mert meggyőződésem, hogy aránylag eléggé igazságos és megfontolt díjazást csinálunk, semmivel sem rosszabbat, mint mondjuk a veszprémi tévéálálkozó. Annak nagyobb a presztízse? Csak kérdezem, mert azt sem tudom.” (országos napilap kritikus)

„Félve mondom: a tévések a legkisebb gyermek érzékenységgel, rosszabb esetben az újjazdag göggyével reagálnak a kritikákra. Majd ha megjön az újabb vetélytárs, a video vagy a szatellit-adás, legalább annyira javulhat a kapcsolat, mint most a filmesek és a filmkritikusok kapcsolata... A tévékritika össznépi kritika tárgya. A zenekritikát zenekedvelők olvassák, a filmkritikát filmbarátok, az irodalmi kritikát könyvbarátok.

S mert minden néző bölcsebb mindenkinél, presztízse csak egy-egy kritikusnak lehet, a vele egyívású olvasói körben. Bármiféle változás csak a közműveltség javulásától várható.” (*országos napilap kritikus*)

„Nem lehet lemérni, milyen a presztízse. Aki kapja, örül, az a nagyon sok ember, aki nem, nem tartja fontosnak. Ők vannak többen. De ha a Televízió vezetői fontosabbnak tartanák, nagyobb nyilvánosságot adnának e díjaknak, többen be mernék vallani, hogy fontos számukra a díj.” (*országos napilap kritikus*)

A tévékritikusok díja azonban nemcsak a testületként való elismerés hiánya, vagy a televízió nagyhatalomként való viselkedése miatt nem rendelkezik kellő presztízzsel. Még ha nagyobb nyilvánosságnak örvendene is, akkor is felmerül egy általánosabb társadalmi probléma: a díjazás (legyen szó akár fesztivál, állami, külföldi díjról is) hazai közvéleményünkben, vagy a szakmában való elismerésének kérdése. Mintha jelenleg egy, a díjakra nagyon odafigyelő sznobizmus állna szemben egy saját értékelést túlhangsúlyozó magatartással. Túlságosan e két ellentét kap hangot, és a többféle szempont egyszerre való elemzése és figyelembevétele háttérbe szorul.

„Nálunk semmilyen művészeti díjnak nincs társadalmi presztízse. Eleve gyanakvással fogadják, hogy az ilyen mű valamilyen hivatalos kívánalomnak tesz eleget, de nem az kapja, ami a közönségnek is kell. Fokozottabban érvényes ez a kritikusok díjaira. A kritikusokról gyakran csakis úgy gondolkodnak, hogy azt dicsérik, ami unalmas, még azok is, akik számtalan esetben hasonló véleménnyel vannak egy műről.” (*országos napilap kritikus*)

A tévékritikusok konkrét nehézségei egy általánosabb, az 1980-es évtizedre jellemző közművelődési, művészeti helyzetbe ágyazódva jelennek meg. Így talán azt is lehetne mondani, hogy éppen akkor vár rájuk a szakmává válás, a testületté szerveződés egyébként

is nagyon nehéz folyamata, amikor egy sor ez ellen dolgozó tényező erősödött fel társadalmi közéletünkben. Így a televíziót a közönségre hivatkozva sokkal inkább a szórakoztatás fórumának tartják, mint művészetteremtő eszköznek. Ennek a túlhangsúlyozása ugyan csak a tévékritikusok által odaitélt művészeti díjak ellen hangol.

De hát akkor az is bolond, aki Magyarországon tévékritikát ír? (Hát még aki meditatál róla?!) Vagy a testületté szerveződés, a fórumok számának növelése mégis csökkentené a nehézségeket? A televíziókritikát ugyan sehol sem tanítják, a kritikusok a „maguk bőrére” tanulnak meg mindent, mégis lassan differenciálódnak, — vagy sebben: — szakmává válik a televíziókritika is. Így érthető módon egyéni stílusok, érdeklődési profilok alakulnak ki, melyek a televízió sokszínűségéből képesek közvetíteni az eszköz jellegzetességeit éppúgy, mint a televíziószerűség specifikumait vagy éppen a televíziós nyelv fejlődését stb. Ennek a szakmává válásnak a feltétele lenne az önálló lap, és a televízió belüli — mindenki számára egyaránt lehetséget nyújtó — kritikus fórum megerősítése.

A jövő esetleg úgy adja meg a választ nyitott kérdéseimre, hogy tíz év távlatából visszatekintve talán majd a következőket mondhatjuk el: Az 1980-as évtized előrelépést jelentett az 1970-eshez képest, hisz a tévékritikák napilapokban való mennyiségi növekedése után minőségileg magasabb szintű írások megjelenésére is lehetőséget nyújtott (hol?). Emellett a televíziós kritikus díjak ünnepélyes átadásának fóruma az MTV lett. Ezen először az év termésének értékelése hangzott el, majd a MUOSZ film- és televízió szakosztályának elnöke átadta a díjakat az alkotóknak, szerkesztőknek és az egyéb televíziós munkatársaknak (mikortól?).

ABSTRACT: The author tries to analyze the relationship of a “super power” institution and a very heterogenous “body” of critics.

S. Nagy Katalin

Törődjenek többet egészségünkkel!

Egészségügyi felvilágosítás a tömegkommunikációs eszközökben

Négy közlési eszköz egészségügyi „üzeneteinek” — a különféle betegségekkel, a megelőzéssel, az egészséges életmóddal foglalkozó rádió- és tévéműsoroknak, újságcikkeknek és plakátoknak — a fogadtatásáról, hatékonyságáról ad összefoglaló képet a TK munkatársa.

Az Országos Egészségnevelési Intézet felkérésére először 1975–76-ban¹ készült felmérés a Tömegkommunikációs Kutatóközpontban az egészségügyi felvilágosítással kapcsolatban (különös tekintettel a tévé rövidfilmjeinek fogadtatására). 1983-ban a kutatást² megismételtük (kiterjesztve más tömegkommunikációs eszközök egészségügyi felvilágosító tevékenységének hatására is). 1982-ben végigkövettük a dohányzás elleni televíziós filmsorozat fogadtatását.³ 1984-ben a 10—18 év közötti tanulók körében tájékoztunk egészségügyi kultúrájukról, szokásaikról⁴ és ezen belül a tömegkommunikációs eszközök közvetítő szerepéről. 1984-ben

egy veseátültetési televíziós műsor-elemzése is megtörtént.⁵ 1982—84-ben egészségügyi dolgozókkal készült interjúkból tájékozódhattunk arról, hogyan látják az orvosok és az ápolók⁶ a tömegkommunikációs eszközök szerepét az egészségügyi felvilágosításban.

Az alábbi tanulmány a kutatási zárójelentések alapján készült, összegezni szándékozik a tanulságokat a tömegkommunikációs eszközökben folyó egészségügyi felvilágosításról a panelmintából kérdőívvel megkérdezettek (533—360 kérdőív) és az interjúk beszélgetésekben (200 tanuló, 200 orvos—ápoló) résztvevők véleménye alapján.

¹ Barcy M.—Erdélyi I.: Törődjön többet egészségével. Soksz. TK. 1977.

² Barcy M.: Pszichés egészség és egészségkultúra. Soksz. TK. 1985.

S. Nagy K.: Az egészségügyi felvilágosítás közönsége. Soksz. TK. 1985.

Barcy M.—Szilágyi E.: Az egészségügyi kisfilmekről. Soksz. TK. 1985.

S. Nagy K.: Az egészségügyi plakátokról. Soksz. TK. 1985.

³ Kapusy Gy.—S. Nagy K.: „Leszokni nehéz”. Kézirat, TK. 1983.

⁴ Barcy M.—Szilágyi E.: Egészségügyi kisfilmek fogadtatása szakértők körében. Soksz. TK. 1985.

S. Nagy K.: Értékek és minták. A 10—18 évesek egészségi kultúrájáról. Kézirat, TK. 1985.

⁵ Földvári É.: Szervátültetés. Egy dokumentumfilm fogadtatása a tévézők körében. TK. 1985.

⁶ Lévai J.—S. Nagy K.: Orvosok és ápolók az egészségügyről. Kézirat, TK. 1984.

„Vitray csináljon egészségügyi filmet!”

Vizsgálataink ugyanazt bizonyítják, mint a TK 1982—83-as országos reprezentatív, 9000 fős mintán felvett adatai: a televízió egészségügyi műsorainak (főként a kisfilmeknek) a nézettsége általában alacsony. A nők között többen vannak, akik gyakrabban nézik az egészségügyi kisfilmeket, mint a férfiak között (36—28,4 százaléka). Az életkor előrehaladtával nő azok aránya, akik mindig minden egészségügyi műsort megnéznék a tévében (a 18—30 év közöttiek 1,2 százaléka, a 60 éven felüliek 20 százaléka). Az alacsonyabb végzettségűek inkább érdeklődnek az egészségügyi műsorok iránt, mint az iskolázottabbak (minden egészségügyi műsort megnéz a nyolc osztályt sem végzettek 14 százaléka, az általánost iskolát végzettek 12,1 százaléka, a középiskolát végzettek 6,7 százaléka és az egyetemet végzetek 2,4 százaléka).

A kérdezettek kb. fele nem tud megnevezni egyetlen konkrét műsort sem, melyet megnézett volna, nem emlékszik semmilyen címre vagy témára. Többen kifogásolják a műsoridőt, azt, hogy olyankor közvetítik az egészségügyi műsorokat, amikor nagyon szűk réteg, főként csak a nyugdíjasok nézhetik meg őket. A Leszokni nehéz sorozat ellen a legtöbb kritika épp ez volt: nyári szombat délután 4 és 7 óra között változó időpontban került adásba, holott nagyon sok embert érintett a téma. A legnagyobb sikere Czeizel Endre sorozatainak volt, ő a legnépszerűbb egészségügyi felvilágosító. „Czeizel nem olyan, mint az életben az orvosok” — fogalmazza meg sokak véleményét egy néző.

A legkedveltebb „egészségügyi” filmsorozat a vizsgált időszakban a Kórház a város szélén. Óriási tömegek nézték végig, igazi siker volt. Többet tett az egészségügyi ismeretterjesztésért, mint az összes kifejezetten egészségügyi propaganda célzatú filmsorozat. Szerették a nézők azért, mert bepillantást nyúj-

tott a kórház mindennapi életébe, mert az egészségügy aktuális problémáival foglalkozott, mert azonosulhattak orvos-egészményképükkel. Többen meg is jegyzik, hogy a magyar orvosok példát vehetnének a sorozatban látottakról. (A Kórház a város szélén sikere bizonyítja, hogy a tömegkommunikációs eszközökben nem mindig a direkt közlések érik el a tömeghatást, hogy egy irodalmi forgatókönyv alapján rendezett játékfilm hatékonyabb egészségügyi propagandaeszköz lehet, mert lehetőséget ad az azonosulásra, a beleélésre, mert érzelmileg és intellektuálisan egyszerre mozgat meg, és a szereplőkön keresztül előbb, közvetlenebb, mélyebb hatást biztosít, mint a tematikus propagandafilmelek.)

A kórházi környezetben, orvosok között játszódó, s így szükségszerűen egészségügyi problémákkal is foglalkozó sorozat mellett a Családi kör, a Delta és a Főzőcske sorozat volt az adott időszakban rendkívül népszerű. Melléjük még felsorakozik az Ablak is. Népszerűségük oka abban rejlik, hogy többféle közlemény között sor kerül az egészségügyi tájékoztatásra is, amely ezekben a műsorokban nem didaktikus, mint a legkevésbé kedvelt, csak kevesek által nézett egészségügyi filmek, hanem tényszerű, higgadt bemutatás, információközlés jellemzi.

A kérdezettek többsége egy adást sem látott a Pszi-fi-ből (81,9 százaléka), a Hétköznapok anatómiájából (72,2 százaléka), a Szókimondóból (68,6 százaléka) és a Diagnózisból (7,8 százaléka).

Nem mondhatók népszerűnek a Vöröskereszt kisfilmjei: a kérdezettek kb. harmada (36,7 százaléka) egyetlen ilyen filmet se nézett meg. Egyáltalán nem tetszettek az OKBT kisfilmjei sem. Az Egészségünként sorozat egyetlen adását sem látta a kérdezettek kb. harmada, és kb. ötödük (18,3 százaléka) nézett meg minden részt. A nézők mindössze 7,2 százalékanak tetszik a sorozat.

Az egészségügyi kisfilmek népszerűbbek az alacsonyabb végzettségűek között, s kevésbé népszerűek az egyetemet végzetek körében. A pozitív

véleményeket is inkább a kevésbé iskolázottak, a negatív véleményeket pedig inkább a magasabb végzettségűek írták a kérdőívekben, mondták az interjúkban.

Az idősebb korosztályokból többen nézik a tévé egészségügyi műsorait, és népszerűbbek is közöttük, mint a fiatalabb korosztályokban. Ennek csak részben oka az, hogy az idősebbek általában is többet néznek televíziót, mint a fiatalabbak, valószínűleg hozzájárul az is, hogy az idősebbeket jobban foglalkoztatják az egészségügyi problémák. Sok olyan egészségügyi téma van (pl. a megelőzés problémája, a szexuális élet, a csecsemőgondozás stb.), amivel viszont kifejezetten a fiatalabbakhoz kellene szólni. A tévé egészségügyi műsorai nem eléggé differenciáltak, nem életkor- (társadalmi csoport- és életmód-) specifikusak, ömlesztve szólnak mindenkire, ahelyett, hogy meghatározott csoportoknak készülneek.

A 10–18 év közöttiek gyakran nézik a televíziót. „Üresnek érzem a lakást tévé nélkül” — vallják többen is. „Nagyon sokat nézek tévét és nagyon szeretem. Az a probléma, amikor hét-fő van, és nincs műsor” — mondják ugyancsak sokan. Leginkább a beatzenei műsorokat, a sorozatokat, a krimiket és a Deltát kedvelik. Az egészség témájával foglalkozó műsorokat külön megnézni vagy meghallgatni nem szokták, csak akkor, ha az a Deltában, az Ötödik sebességben vagy az ifjúsági műsorokban sok minden egyéb mellett hangzik el. Azt állítják, hogy nem is szívesen néznének önálló műsorként egészségügyi témájút, de ha kedvenc tévésztárjuk vagy ha kedvenc énekesük, beategyüttesük vállalkozna erre, azt mindegyikük figyelemmel kísérené. „Ha például Straub Dezső reggel tornázna a Csepregi Neoton Aerobica, az jókedvre derítene már kora reggel, és vele tornáznék” — állítja egy 11 éves lány (szakmunkás szülők gyermeke). „Vitray csináljon egészségügyi filmet mindenről, alkohorról, infarktusról, nyilatkozzanak az Eddá-

sok, hogy miért isznak vagy miért nem isznak, azt megnézem” — mondja egy 17 éves fiú (értelmiségi szülők gyereke).

A rádiós sztár: Buga doktor

A rádió egészségügyi műsorait a kérdezettek 23,3 százaléka nem hallgatja, s szinte minden e témával kapcsolatos műsört meghallgat 15,6 százalék. A nők körében népszerűbbek e műsorok, mint a férfiak között. A nők ötöde, a férfiak harmada soha nem hallgatja az egészségügyi rádióműsorokat. Az életkor szerint hasonló a megoszlás a televízió egészségügyi sorozatainál mért arányhoz, leginkább a legidősebb, legkevésbé a legfiatalabb korosztály hallgatja a rádió egészségügyi műsorait. Nincs lényeges különbség viszont az iskolai végzettség szerinti csoportokban.

A leggyakrabban felsorolt témák, címek vagy emlékezetes egészségügyi műsorok a rádióban: Buga doktor és egyéb orvosi tanácsok, Bioritmus, Egészségünkért, Eke Károly műsorai, Családi tiükör, 01-05-07 jelenti, Napközben, Táskarádió, Szonda, Idősebbek hullámhosszán, Segíthetünk, Ötödik sebesség. A rádióban is kedveltek a „vegyes” műsorok. Buga doktor népszerűsége egészen kimagasló, hozzá csak Czeizel Endréé fogható. Ők ketten az egészségügyi felvilágosító tevékenység sztárjai.

A rádió a kérdezettek szerint éppen a legfontosabb társadalmi problémákat okozó témákkal — kábítószer, öngyilkosság, szexualitás, neurozisosok — nem foglalkozik, vagy nem úgy foglalkozik, hogy az maradandó hatást keltsen a hallgatókban. (Az említett gondok közül a rádió valójában foglalkozik pl. szexuális témákkal, azonban úgy tűnik, nem olyan módon, hogy a kérdezettek felfigyelnének rá. Ez az ellentmondás is felhívja a figyelmet az egészségügyi ismeretterjesztés problémáira.)

Az újság népszerűbb fórum

A kérdőívet kitöltők 78,1 százaléka, több, mint háromnegyede olvassa el az újságokban az egészségügyi tájékoztatóval kapcsolatos cikkeket (17,5 százalék nem olvassa el). A férfiak közül kétszer annyian hagyják figyelmen kívül az újságok egészségügyi cikkeit, mint a nők közül. Legkevésbé a legfiatalabb korosztály, a 18—30 év közöttiek olvasnak ilyen témájú cikkeket.

A 10—18 évesek közül meglepően sokan olvasnak rendszeresen többféle újságot is (81 százalék). Átnézik a szüleiknek járó napilapokat (Népszabadság, Magyar Nemzet, Esti Hírlap, Magyar Hírlap — az említések sorrendjében) és hetilapokat (Nők Lapja, Új Tükör, Film, Színház, Muzsika, Ország-Világ, Élet és Irodalom) és a folyóiratokat is (Budapest, Szovjetunió, Interpress Magazin, Valóság, Autó-Motor, Autós Élet). Rendszeres olvasói a gyerekek és a kamaszok részére készülő újságoknak (legtöbbször az Ifjúsági Magazint említik). Úgy tűnik azonban az interjúkból, hogy az egészséges életmód, a betegségek témájában túlságosan nem befolyásolják őket az újságok, nem is nagyon emlékeznek arra, hogy bármelyik újság különösebben foglalkozott volna e témával. Leginkább még a szexproblémákat említik, de csak nagyon óvatosan, érintőlegesen.

Legtöbbször az egyetemet végzettek közül, legkevésbé az általános iskolai végzettséggel sem rendelkezők közül olvasnak az újságokban egészségügyi témájú cikkeket, de még az utóbbiak között is nagyon magas az olvasók aránya.

Lakóhely szerint nagyjából hasonló a megoszlás: a budapestiek 19, a vidéki városban élők 17, a falusiak 20,3 százaléka nem olvassa az újságok egészségügyi cikkeit. Az egyedül élők 22,2, a családban élők 17,3 százaléka tartozik az e témában nem olvasók közé.

Úgy tűnik, hogy az egészségügyi ismeretterjesztésben az újság népszerűbb fórum, mint a televízió és a rádió, s az alábbi egészségügyi témák a legked-

veltebbek: szexológia, gyereknevelés, dohányzás, táplálkozás, szív- és érmegetedések, bőr- és hajápolás, az idősebb korosztály betegségei, orvos-meteorológia, gyógynövények, mozgás-sérültek, szervátültetés.

Különösen kedvelik az Orvos választórovatot (a Nők Lapjában, a Szabad Földben, a Családi Lapban, a Magyar Ifjúságban, az Új Tükörben és a Képes Újságban). Népszerű a Népszava egészségügyi tanácsadója, a Népszabadság szombati számának egészségügyi rovata, az Ifjúsági Magazinban a „válogatott magánügyek”, a Nők Lapjában a tornagyakorlatok, az étrend és a szabad idő rovat. (Más kutatásunkból tudjuk, hogy az Interpress Magazin előfizetőinek és olvasóinak nagyon tetszik az a mód, ahogy az IPM az egészségügyi témákat kezeli).

A legtöbbször a Családi Lap és a Nők Lapja egészségüggyel kapcsolatos írásait olvassák. A napilapok közül a leggyakrabban a Népszabadság, a Népszava és a Szabad Föld, a hetilapok közül a Képes Újság, a Magyar Ifjúság, az Élet és Tudomány és az Ország-Világ szerepelt a felsorolt újságok között. Egyetlen szerzőt neveztek meg, akit nagyon kedvelnek: a rádióból is ismert Buga doktort.

Plakátok az egészségért

A kérdezettek 8,3 százaléka azt állítja, hogy még soha nem látott egészségvédelemre vonatkozó plakátokat.

A leggyakrabban megnevezett, felsorolt plakáttémák: dohányzás, alkohol, fogápolás, véradás, rákszűrés, táplálkozás, gyümölcsmosás, tisztálkodás, tüdőszűrés, balesetelhárítás stb.

Egészen torznak tűnik a plakátokkal történő egészségügyi felvilágosítás: nagyon fontos a dohányzás elleni küzdelem (bár épp a Leszokni nehéz sorozat kapcsán próbáltuk bizonyítani, hogy a dohányzás ellen tenni bármit: tüneti kezelés, a dohányzás okait kell feltárni és megszüntetni), de elég meg-

hökkenő, hogy míg a kérdezettek 27 százaléka ismer dohányzásellenes plakátokat, addig csak egy százalékuk látott cukorbetegséggel vagy köhögéssel, fertőzéssel kapcsolatos plakátokat, csupán 3 százalék infarktusról szóló és 4 százalék balesetelhárítás témájú plakátokat. A rákszűréssel, rákos megbetegedéssel kapcsolatban is csak a kérdezettek 8 százaléka emlékszik valamilyen plakátra. A kérdezettek szerint soha nem fordul elő a plakátokon a kábítószer-fogyasztás, a szexuális felvilágosítás, a neurózis, idegrendszeri megbetegedés témája.

A kérdezetteknek kb. fele látott orvosi rendelőkben, egészségügyi intézményekben plakátokat — úgy tűnik, az orvosi rendelőkben veszik észre leginkább az emberek az egészségügyi plakátokat. Ezt követi az utcai plakátok népszerűsége (kb. 44 százalék). A munkahelyeket már csak a kérdezettek kb. ötöde nevezi meg. Miközben valóban sokan tartják a plakátokat fontos információforrásnak az egészségügyi propagandában, meglepő vagy legalábbis elgondolkodtató, hogy minden második ember veszi csak észre az orvosi rendelőkben az egészségügyi plakátokat, és az utcán is csak kb. 44 százalékuk figyel fel rájuk. Leginkább Budapesten és a megyeszékhelyeken lévő városokban található egészségügyi plakátok a kórházakban, az orvosi rendelőkben, a munkahelyeken és az utcán is. Szóvá is teszik a falvakban élők, hogy egészségügyi plakátokat csak akkor látnak, ha nagyobb városba utaznak valamiért, vagy ha a városi, megyei kórházakba mennek gyógykezelésre.

Kihasználatlan lehetőségek

Az adatfeldolgozás során médiumfogyasztási indexet képeztünk, amely hat tényezőből tevődik össze: a tévé

egészségügyi műsorainak nézettsége + a tévéesorozatok nézettsége + az egészségügyi rádióműsorok hallgatottsága + az újságban megjelenő egészségügyi cikkek olvasottsága + az egészségügyi plakátok ismertsége + egészségügyi rendezvényen, filmvetítésen való részvétel.*

A kérdezettek kétharmad részének (67,6 százalék) médiumfogyasztása az egészségügyi témákban közepesnek mondható, míg ötödrészt (21,1 százalék) alacsony és tizedét (11,3 százalék) magas médiumfogyasztás jellemzi. (Ez azt is jelenti, hogy a különböző tömegkommunikációs eszközök nem működnek elég hatékonyan az egészségügyi felvilágosítás terén). A nők médiumfogyasztása az egészségügyi témákban jobb, mint a férfiaké. Az egyetemet végzettek között nagyobb a magas médiumfogyasztásúak aránya (19,5 százalék), mint az alacsonyabb végzettségűek között (11,3, illetve 9,0 százalék). A legkevésbé iskolázottak között vannak a legtöbben az alacsony médiumfogyasztásúak (28,3 százalék). Az egészségügyi témák iránt legkevésbé érdeklődők ötöde (19,7 százalék) nyolc osztályt sem végzett, tizedük (10,5 százalék) diplomás.

A budapestiek és a községekben élők médiumfogyasztása között igen nagy a különbség. Az alacsony médiumfogyasztók 40 százaléka Budapesten, míg a magas médiumfogyasztók csaknem ugyanennyi százaléka (39) falvakban él, és csak ötödük budapesti. Az egyedül élők között magasabb, csaknem kétszer annyi a magas médiumfogyasztók aránya, mint a családban élők között.

Összegezve megállapítható, hogy az egészségügyi felvilágosítás, propaganda terén a tömegkommunikációs eszközök nem használják ki a bennük rejlő lehetőségeket. Az egészségügyi témák iránt az emberekben nagy az érdeklő-

* A maximális pontszám így: 12. Ezt a pontszámot osztottuk el az értékes választ tartalmazó kérdések számával, így az optimum: 2. (2-nek vettük az 1,51—2 közötti tartományt, 1-nek a 0,51—1,5 közötti tartományt és 0-nak a 0,5 alatti tartományt).

dés, rendszeres fogyasztói az újságoknak, plakátoknak, de nem ezekből a médiumokból származnak ismereteik. A legvonzóbb, legfontosabb egészségügyi felvilágosítónak a televíziót tartják, a tévében is a legszerencésebb műfajnak a 15 perces kisfilmeket. De sem a televízió, sem a rádió, sem az újságok, sem a plakáttervezők nem foglalkoznak elég hatékonyan — vagy egyáltalán nem törődnek — olyan tömegeket érintő problémákkal, mint a kábítószerek-fogyasztás, az öngyilkosság, az emberi kapcsolatok, konfliktusok, a neurózis és az infarktus.

A tömegkommunikációs eszközkö-

nek az egészségügyi felvilágosító tevékenységben is figyelembe kellene venniük, hogy más-más témák érdeklík a különböző életmódú, különböző kultúrájú társadalmi csoportokat. Ennek megfelelően a homogén propaganda-tevékenységet differenciáltabbá kellene tenni, s módszertani változtatásokra van szükség. A túlságosan fiziológiai szemléletű, betegségcentrikus felvilágosító tevékenység helyett a hangsúlyt át kellene helyezni az életmód, a mindennapi kultúra, az emberi kapcsolatok, konfliktusok szerinti szemléletre, azaz a preventív felvilágosító tevékenységre.

ABSTRACT: The author summarizes the findings of a research dealing with the health educational messages of four media — radio and television programs, news articles and posters on different diseases, prevention, and safeguarding health.

Domány András

Szerep

A sajtó szerepe elképzelhetetlen partnerek nélkül. A szerző azon töpreng, mit tehet az újságíró, ha az „illetékesek” nincsenek tisztában partnerszerepükkel, a tájékoztatás kötelezettségével.

Egy idő óta a lélektan szakkifejezései beszivárognak a köznyelvbe. Ilyen kifejezés a „szerepzavar” is — talán mert „színház az egész világ, s színész benne minden férfi és nő”? ... Mindenesetre több olyan vitára emlékszem az utóbbi hónapokból, amelyben a sajtó szerepének értelmezéséről esett szó, és a szerepzavarról kétféleképpen is: ahogy a sajtó félreértelmezi néha saját dolgát, és ahogy mások nem értik a mi feladatunkat. Nekem most főleg e második esetről jutott eszembe néhány gondolat. Természetesen szó sincs arról, hogy megkísérelném tudományos igényvel kidolgozni a szocialista sajtó szerepét vagy elkészíteni e szerep „rendezői példányát”. Csupán néhány eset jár a fejemben.

Kötelező kockázat

Azt hiszem, túl mechanikusan emlegették évtizedeken át a sajtó szervezői, agitatori és propagandistai szerepét, és emellett elsikkadt néhány más, nem kevésbé fontos dolog. Például az, hogy a sajtó tájékoztat. Idősebbek emlegetik, hogy nem véletlenül hívták régen az összes újságot „*hír*-lapnak”. Ha ez a szerep világos lenne, a nyilatkozatot megtagadó hivatalos emberek nem hivatkoznának nap mint nap arra, hogy

egy témát kár bolygatni, hiszen arról úgysem tud senki. Csodálkozni szoktak arra a replikára, hogy nekem éppen az a dolgom, hogy tudassam az emberekkel azt, amit még nem tudnak, de szerintem tudniuk kellene. Emögött a furcsa vita mögött nagyon rossz és súlyosan káros beidegződés rejlik, amelyet egyébként az MSZMP Politikai Bizottságának tájékoztatáspolitikai állásfoglalása is felszámolni rendelt. Arról van szó tudnillik, hogy aki az előbb idézett választ adja, aszerint tulajdonképpen nem kell semmiről beszélni, csak ami már kipattant, lelepleződött, úgyis kiderült. (Túlzik persze azzal, hogy „semmiről”, de nem akarom bonyolítani a dolgot.) Akkor, egye fene, beszéljünk, de miért kellene elébe menni a tájékoztatást igénylő és hiányoló mozgásnak? Márpedig az ilyen magatartás hallatlanul hitelrontó, ezt — gondolom — nem kell részletesen bizonyítanom. Mégpedig — és erre is gyakran hivatkozom az ilyen vitákban, bár kevés eredménnyel — nem egy konkrét hivatal vagy ember hitelét rontja, még nem is csak az újságíróét vagy a sajtó egészéét. Annak a hitelét rontja, aki-ami köztudottan az összes hivatal és az egész sajtó mögött áll: a pártét, a szocialista államét, társadalmi rendszerünkét. Nem véletlenül mondta ki az általam hivat-

kozott és ma is sűrűn megszegett határozat, hogy a tényekről — főleg a hazai vonatkozásúakról — mindig beszélni kell, és gyorsan. Ami nálunk történik, arról mi adjunk hírt elsőként. A kommentálás aztán jöhet, természetesen a mi felfogásunk, világnézeteünk és a mi érdekeink szerint. De csak a tény után.

Az is baj, hogy nálunk a felelős tisztségeket betöltő emberek kötelezettségei és „kötelező kockázatai” közé nincs besorolva az, hogy tájékoztatni kell. Fehér holló az a minisztériumi középvezető, aki a következőt mondta nekem a magnófelvétel elkészítése után, egy úgynevezett kényes témáról nyilatkozva: „Nézze, lehet, hogy a főnököm le fogja szúrni, és a partnerintézményben valaki megsértődik majd. Ennek én nem örülök, de az én állásomba, fizetésembe szerintem ez bele van kalkulálva. Magának ugyanis igaza van abban, hogy erről a témáról mondani kell valamit a rádióhallgatónak, ezért vállaltam az interjút.” Ismétlem, ilyen száz közül egy ha akad. Ezért válik mindennaposá a következő érvelés: „Miért éppen ez olyan fontos? Azt hiszi, valaki is hiányolni fogja, ha nem hangzik el semmi a maga által erőszakolt témáról?” Erre roppant nehéz értelmes választ adni. Ugyanis valóban kevés olyan téma van, amelynek elmaradását észrevehetően tömegek hiányolnák. (Mondjuk, ha arról nem lenne hajlandó senki beszélni, hogy lezárják az Erzsébet-híd két-két sávját, és megbízható információ híján mi sem mondanánk erről semmit — ez az esemény e sorok írásakor történt, tudniillik a lezárás —, akkor nyilván botrány lenne, és kigyulladnának mind a Rádió, mind egy sor hivatal telefonvonalai a felvilágosítást követelő és átkozódó hívásoktól. De szerencsére ilyesmi nem fordul elő, az ilyen ügyeket jól előkészítik a tájékoztatásban is.) Mit tudok hát mondani? Az egyik, elég fellengzősen hangzó, de szerintem igaz válasz az, hogy az aktualitás megítélése az én szakmám. Ahogy a tisztelt válaszadó, vagy éppen választ adni nem akaró ért a maga témájához,

úgy én, azt hiszem, ahhoz értek, hogy mikor miről kell(ene) beszélni. Tehát ennek megítélését legyen szives rám és persze az én műsoraimat elbíráló főnökeimre bízni, és ne önmagának csináljon ebből gondot. Az pedig igaz lehet, hogy a magyar nép zöme egész jól megvan az általam kért tájékoztatás nélkül is, ám ez nem bizonyítja azt, hogy e tájékoztatás birtokában nem lenne még jobban; szerintem ugyanis igen (legalábbis a népek az a töredéke, amely éppen azt a műsort hallja).

Amikor „helyzet van”

Az említett eset alváltozata az a — némi demagógiát sem nélkülöző — vélemény, amely valamilyen tájékoztatást azzal az indokkal utasít el, hogy az úgymint csak egy szűk réteget — többnyire az értelmiséget, diákságot vagy annak egy kisebb részét — érdekel. Egy könyv vagy folyóiratcikk körüli viták vagy „zúrók”, színházi botrányok (lásd Kecskemét) stb. esetén könnyen kész a gúnyos válasz: miért, azt hiszi, hogy ez érdekli a csempeli melóst? Mármost van-e e gúnyban igazság? Hát, egy kicsi van. Hiszen az újságíró értelmiségi — az újabb generációk zöme alapvetően és kiindulásától fogva az — kapcsolatai és érdeklődése is inkább ilyen irányba mozzgatják. Kétségtelen tehát, hogy sok újságíró hajlamos eltolni az arányokat, és izgalmasabb kérdésnek tekinteni valamely, valóban zömmel egyes értelmiségi csoportokat izgató témát, mint más fontos dolgokat. Ez hiba is lehet. De persze, hogy az-e, az függ a laptól, a műsortól, amelynek számára az illető dolgozik. Nyilván jogos számon kérni az ilyesféle arányeltolódást a Szabad Föld vagy a Képes Újság munkatársától — vagy a rádió, a tévé kifejezetten nagy tömegeknek szóló műsoraiba dolgozótól —, és teljesen alaptalan attól, aki mondjuk a Valóságnak ír egy tanulmányt. (És a kettő között rengeteg az átmenet.) Akárhogy is van, az azonban semmi-

képp nem igaz, hogy az értelmiség egy részének érdeklődését nem kell kielégíteni, hiszen e réteg gondolkodásának, hangulatának, tájékozottságának hatása nyilvánvalóan sokszorosa a lakosságon belüli számszerű arányának.

Még mindig ide tartozik a konfliktusoknak az az eleme, hogy az „esemény” többször „negatív”, mint „pozitív”. A jelzőket kedvem ellenére használom, még idézőjelben is, de nem tudok jobbat. Arról van szó, amit az ősi anekdota úgy fejez ki, hogy az a hír, ha a postás harapja meg a kutyát. Vagy méginkább a gyerektörténetről, amely szerint a gyerek ötéves koráig nem szólalt meg, akármit csináltak az orvosok. Aztán egyszer csak azt mondja a reggelineél, hogy „Anyu, ez a tojás bűdös!” A kérdésre, hogy ha tud beszélni, miért hallgatott eddig, ezt válaszolja: „Hiszen eddig minden rendben volt.” Nem azt akarom mondani, hogy ha „minden rendben van”, arról nem lehet és nem kell írni, műsört készíteni. Lehet és kell! Azonban első-sorban hosszabbat, elemzőt, bemutatva a folyamatot, a sikerek okát és a leküzdött nehézségeket, konfliktusokat (mert azok a siker mögött is ott vannak), a részt vevő emberek portréját. Ami viszont a hírt, a tudósítást illeti, ott bizony általában arról kell beszélni — bocsánatot kérek —, ha „bűdös a tojás”. Nekem tehát nem hír az — hiába jelenik meg a napilapok első oldalán —, hogy „vágják már a repcét X megyében”. Ha akkor vágják, amikor szokták, akkor hadd vágják, nem érdekel. Hír az, ha tájékoztatnak a várható termésről és arról, hogy elég lesz-e, vagy váratlan intézkedésekre lesz szükség, de ugye termésről nem nyilatkozik előre senki — talán, hogy ki ne derüljön, hogy az USA mezőgazdasági minisztériumának műholdfelvételei becslései jobbakként, mint amit a magyar MEM csinál. Hír az, hogy késve kezdték a betakarítást, az időjárás vagy a gépalkatrészgondok miatt. Hír az — hogy ne csak negatívumot mondjak —, hogy először alkalmaznak egy új, jobb fajtát, vagy egy most kifejlesztett gépet, és ez érdekes

tapasztalatot mutat. Szóval sok minden lehet hír, de az, hogy az történik és akkor, ami és amikor minden évben szokott, az nem hír.

Ráadásul az eseményeknek az a turpisságuk, hogy azok bizony gyakran kicsit kuriózumjellegűek. Azt hiszem, eltúlozták nálunk a „szenzációhajász” sajtó elítélését is. Persze az elítélés részben jogos, főleg ami a „hajhászást” illeti. Mi ne találjunk ki és ne fújjunk fel történeteket, ne legyünk embertelemek a „szent sztori” érdekében (lásd Günter Walraff és a BILD-Zeitung) stb. De azért szenzációra a szocialista sajtónak is szüksége van néha. Mármost ez általában magával hoz valamilyen aránytörülést.

Vegyünk egy példát. Valamelyik külkereskedelmi vállalat néhány dolgozóját visszaélések, sikkasztások miatt letartóztatják. Vagy: botrány van egy iskolában, mert egy tanár csúnyán megvert egy gyereket, és a szülők feljelentették. A riporterek megrohanják a helyszínt. Milyen jogos szemrehányásokat tesz ekkor a vállalat vagy az iskola igazgatója és főhatósága?

— Ez a vállalat (iskola) jól dolgozik, kiváló eredményeket ér el, erről jó ideje mégsem írt senki. Most bezzeg itt hemzsegnék. Ez igazságtalan.

— Az eset egyedi, mégis alkalmas ad a közvélemény egy részének a bántó általánosításra, a külkereskedők (pedagógusok) sommás elítélésére.

Elismerem, hogy mindez igaz. És mégis: ha megtörtént az ügy, akkor arról kell beszélni, és arról beszélni kell! Akkor képtelen kívánság, hogy az írás (riport) kétharmada szóljon a tervteljesítésről, a kiváló eredményekről, és csak a végén legyen néhány szó arról, hogy vannak még hibák is. Nem, akkor bizony csak arról fog szólni az egész, hogy milyen disznóság történt. A tisztességes újságíró két dolgot tehet: igyekszik kerülni az olyan fogalmazásokat, amelyek valóban általánosítóak lennének, a konkrét eset ürügyén nem uszít általában — és ha valóban úgy látja, hogy az egy jó vállalat (iskola), amelyre az ügy nem jellemző, akkor

egy idő múlva esetleg visszamegy oda, és ír róluk egy munkájukat, eredményeiket egészében bemutató cikket. De erre később van csak idő. Amikor „helyzet van”, akkor az a téma: nagy bajunk, hogy ezt az emberek nem érik.

Döntés előtt, döntés után?

Van a közelmúltból egy érdekes történetem arról, hogy miért nem készült el egy műsor. Az érvek az érdekesek.

Szakmai berkekben évek óta sok szó esett a bankrendszer reformjáról. Egy darabig senki nem volt hajlandó semmit mondani erről, aztán megszülettek az alaphatározatok, előbb a szakajtóban, majd azon túl is tárgyalni kezdték a dolgot. Aztán a döntések is napvilágra kerültek, például a Nemzeti Bank átszervezéséről, és látványosan működni kezdtek az ún. kisbankok. Nos, ennek során, valamikor 1984-ben egy nyilatkozat egyik félmondatában azt mondta valaki, hogy egyes tervek szerint az OTP monopolhelyzete is meg fog szűnni, más szerv is kíván lakossági takarékpénztári tevékenységet folytatni. Rögtön nyomozni kezdtem, hiszen a hír érdekes, sokakat érinthet és érdekelhet. Utánanéztam, és megtudtam, hogy a Postáról van szó, amely létre akarja hozni az önálló Postatakarékot. (Most is lehet postai betétkönyvet váltani, de olyankor a posta csak az OTP megbízottjaként szerepel). Am kérték, hogy erről most még ne. Hónapok múlva elkezdtem telefonálgatni, utánajárni, és megtudtam, hogy a Postának valóban elkészült egy ilyen terve, éppen a Pénzügyminisztériumban van véleményezés alatt. (Hiszen bankalapításhoz az ő hozzájárulásuk szükséges.) Nosza, mondtam, meséljék el, mi a tervük. Több heti könyörgés után is csak azt a választ kaptam a Posta illetékeseitől, hogy nem. Miért nem? Mert még nincs döntés. Mert hátha vita lesz a Pénzüggel. Visszakérdeztem: nem elég felelős és önálló szerv a Posta ahhoz,

hogy az elképzeléseit ismertesse a közvéleménnyel, még végleges döntés előtt? Talán légbőlkapott, megalapozatlan tervek ezek? Árt a szocializmusnak, ha kiderül, hogy két kormányzati szerv között vita van? Baj az, ha a Pénzügyminisztériumnak esetleg nyilvánosan is érvelnie kell, mert a közvélemény már tudomást szerzett az általa nem egészen helyeselt tervről? Válaszokat nem kaptam, csak elutasítást. (A PM később nyilatkozott.)

A magyarázat egyszerű: a mi kormányzati szerveinknél rengeteg ember számára tökéletesen mellékes a közvélemény, nagyon fontos viszont az, hogy a partner meg ne sértődjön. Márpedig — és ez a fő baj, amely a demokratikus hagyományok annyit emlegetett hiányával is összefügg — megsértődhet. Megsértődhet, ha a partner „kiteredet”, és emiatt esetleg „kifelé” is kell vitatkoznia, nem hivatali szobák kis létszámú értekezletein vagy azok szünetiben dől csak el a dolog. Erre viszont a sajtó joggal kérdezi az olvasók, hallgatók, nézők nevében is: ha az el nem döntött elképzelésekről azért nem lehet beszélni, mert még nincs döntés, a kész döntéseket viszont nem illik bírálni, mert azok már el vannak döntve, és a sajtó inkább magyarázni és mozgósítani legyen szíves ezek végrehajtására — akkor mikor lehet beszélni, vitázni, véleményt mondani?

Nagyon okos dolgot mondott nekem egy kerületi pártbizottsági titkár, amikor megkérdeztem a vállalati igazgatóválasztások kapcsán, nincs-e itt ellentmondás a párt káderhatáskörével. Azt mondta, nincs. Ha a párt-vg nem ért egyet egy jelölttel, azt eddig a minisztériumnak mondta meg, most a vállalati tanácsnak fogja. A különbség óriási: nem néhány állami tisztviselővel, fegyelmezett vezetővel kerül vitába a párttestület, hanem választott emberekkel, 20—30 munkással és vállalati vezetővel. De ez nem baj akkor — folytatta —, ha érveink vannak. Igyekszünk meggyőzni a vállalati tanácsot, amelyben sok helyen a párttagok nincsenek is többségben, Nos, ez

a nyilvános meggyőzés az, amelytől rengeteg intézmény ódzkodik, és ezért véli egyszerűbbnek, ha nem beszél. Ha már minden pecsét minden rajta van, akkor igen. És ha három év múlva mégis megváltozik az a dolog, akkor majd azt mondjuk el a tisztelt riporternek — csak azt ne bolygassa, hogy miért változott az álláspont. Egy szóval megint a hitelnél, a szavahihe-tőségénél tartunk.

Kiadó és kritika

Mellesleg szólva, a sajtó pártirányítása, kormányt támogató jellege egy pillanatig sem jelenti ma sem minden egyes felső intézkedés lelkes üdvözlését és támogatását. Noha sokan szeretnék ezt így értelmezni ezen intézkedések kiadói közül. A sajtónak a szocialista demokrácia viszonyai között is van figyelemfelhívó, bajfeltáró, riadóztató szerepe, és sokan erről is elfeledkeznek. Hogy ez a hivatali szervek kritikája is, hiszen nekik kellene észrevenniük a területükön mutatkozó gondokat, nem az újságíróknak? Részben igen. De én azt hiszem, sokkal kisebb baj az, ha egy intézmény figyelmét a sajtó hívja fel valamire, pedig maga is észrevehette volna, de ezek után akcióba lép — mintha a sajtó fellépése után akár évekig abba fekteti minden energiáját, hogy a mundért védje, a problémát lekicsinyelje, és csak azért se csináljon semmit. Emlékszem például arra, hogy sok-sok évvel ezelőtt milyen eredménytelen harcot vívott a még Ipper Pál szerkesztette 168 óra a mozgássérültek érdekvédelmi szervezeteinek létrehozásáért. Tán még most se lenne semmi, ha az ENSZ ki nem találja a mozgássérültek évét. Pedig ma már vitathatatlan, hogy minden gondjuk ellenére is milyen eredményeket értek el ezek a szervezetek. Ám az Egészségügyi Minisztérium csak ismételtette a maga képtelen és értetlen válaszait. Vagy: micsoda mozgalom lett Ráday Mihály tévéműsora nyomán? Ma már városok tucatjaiban működik város-szépítő egyesület (nem városvédő, de

hát talán nem is ez a lényeg), és egyre többen tekintik segítő társnak, nem ellenségnek Rádayt és a hozzá hasonló rokonszenves megszállottakat. A tanácsoknak és egyéb szervezeteknek maguktól nem jutott ez eszükbe, és nem is tudtak volna talán ilyen mozgalmat kibontakoztatni. Baj ez? Szerintem nem. Meggyőződésem az is, hogy a tanycsi öregek helyzetéről készült meg-rázó tévéfilmsorozat fontos politikai szerepet is játszott. Sok mindenre rá-döbbsentette a nézők közül azokat is, akik inkább papírokból ismerték a helyzetet, pedig nekik is el kellett volna menniük oda. Amikor nemrég az Országgyűlés új terület- és településfejlesztési határozatot fogadott el, lényegesen megváltoztatva a korábbi, kimondva a kistelepülések „népesség-megtartó erejének” fejlesztését, a kisvárosok urbanizálását stb., emögött ott volt az újságírók, szociográfusok, filmesek sok éves kiáltozása, figyelemfelhívása is. (A Gyűrűfű elnéptelenedéséről készült játékfilmet annak idején retrográdnak nevezték, mert „egy helyes és elkerülhetetlen folyamat ellen ágált” — ma már mindent megtesz a kormány is, hogy ne szülessenek újabb Gyűrűfűk.) Baj ez? Miért lenne? Az, hogy nálunk nincs ellenzék — a polgári demokrácia értelmezésében —, miért jelentené, hogy sok konkrét kérdésben nem lehet vita a közvélemény egyes rétegei és csoportjai, egyes társadalmi szervezetek, egyes sajtóorgánumok és a kormányzati, irányító szervek között? Van ilyen, és igen hasznos lehet.

Gazdasági példák: állítom, hogy a sajtó sikoltozása is szerepet játszott a számítás- és videotechnika „magánimportja” körüli szemlélet változásában. Sok újságíró, sok cikk és műsor (köztük, hadd vágjak fel, az anyémek is) mutatta ki a merev fiskális szemlélet okozta károkat, az önkényes és nevetséges ár- és árfolyam-megállapítások bukfenceit, a behozatal hasznát, vagy azt, hogy miközben állami szervek próbálják gátolni a behozatalt, más állami szervek és vállalatok könnyörögnek a kiutazóknak, hogy hozzanak

be bizonyos cikkeket, mert állami csatornán nem megy a beszerzés. Sok oka volt persze a változásnak, de abban bizonyos vagyok, hogy a sajtó és a sajtó befolyásolta közvélemény nyomása nélkül legalábbis sokkal lassabban történt volna meg. És végül egy — e pillanatban — még el nem dőlt ügy: a gmk-kra és az őket foglalkoztatókra 1985. január 1-től kirótt 10 százalékos különadó. Ez a mind gazdaságilag, mind jogilag erősen vitatható, politikailag pedig bizalomromboló intézkedés sajtóbírálatok keresztüzzébe került (megintcsak jólesik, hogy az elsőik egyike egy általam szerkesztett műsorban hangzott el), és ma, 1985 októ-

berében még mindig érdeklődéssel várom a fejleményeket. Persze, biztosan nagyobb szerepet játszik itt mondjuk a Kereskedelmi Kamara mint érdekképviseleti szerv, mint a sajtó — de azért mi is benne leszünk, ha történik valami.

Szerepről beszélek, a sajtó szerepéről. Bizonyára hajlamos vagyok eltúlozni ezt, mint mindenki, ha szereti a szakmáját. Mégis azt hiszem, érdemes lenne néhány lözungnál mélyebben is foglalkozni ezzel a dologgal, mert többet érne, ha a szerep betöltésére fordítanánk energiánkat, és nem a szerep betöltését akadályozó tényezők elleni küzdelemre.

ABSTRACT: The role of the press is unimaginable without partners. The author is meditating what a journalist can do when the "person in charge" does not appreciate his role in the partnership and the duty of information.

Üzlet-e az újság?

A „Jelenidőben” című rádióműsor 1985. április 21-i adása arra keresett választ, hogy mennyiben befolyásolják a munkát az üzleti szempontok két lapkiadó vállalatnál, egy napi- és egy hetilapnál, valamint a posta hírlapterjesztőinél. A műsor vezető-szerkesztő Vicsek Ferenc volt. Az alábbiakban közöljük a műsor eredeti szövegét, majd a vitát kibővítve néhány más véleménynek is nyilvánosságot adunk.

Vicsek Ferenc rádióműsora

Vicsek Ferenc: Üzlet-e ma Magyarországon egy gazdasági hetilapot csinálni? Vince Mátyás, a Heti Világgazdaság főszerkesztője.

Vince Mátyás: Az a véleményem, hogy Magyarországon tulajdonképpen az újság nem üzlet. Ennek több oka van. Azt mindannyian tudjuk, hogy az újságnak milyen komoly politikai szerepe van a tömegkommunikáció mai fejlettségi szintjén, tehát egyértelműen nem is tehetjük Magyarországon fel úgy a kérdést, hogy az újságkészítés, az újsággépjártás tiszta üzleti vállalkozás-e. A probléma az, hogy az újságkészítés nálunk még elemeiben sem üzleti jellegű, vagy csak nagyon kevés elemében az.

Vicsek Ferenc: Szeretné-e azt, hogy a Heti Világgazdaság üzleti vállalkozás legyen? S lehetne-e az?

Vince Mátyás: Én szeretném, ha a Heti Világgazdaság üzleti vállalkozás lenne, már csak azért is, mert tudom, hogy a lapban — ha üzletileg nézem — komoly lehetőségek rejlenek szemben a mai szabályozással, szemben a mai hatalmas elvonásokkal, a másik oldalon pedig a juttatott támogatásokkal, amelyek eléggé áttekinthetelen helyzetet produkálnak. Noha mi nem minden karttyába látunk bele az elvonások és a támogatások dolgait illetően, mégis az az érzésünk, hogy ez a környezet ma nem ösztönöz takarékosagra, ez

a környezet igazából nem ösztönöz a példányszám növelésére. Csak a saját példánknál maradva: a Heti Világgazdaság kis példányszámú, viszonylag szűk körben terjesztett lapként indult 1979 nyarán. Hiába sokszoroztuk meg a példányszámunkat, hiába lettünk egy viszonylag széles kör által olvasott lap, a fizetésünk nem emelkedett eléggé. Nem hogy nem nőtt a példányszám emelésével arányosan, hanem csak éppen hogy lépést tartott a többi kiadóvállalati lapéval. Magyarán: az az érzésünk, hogy az a gazdasági környezet, amelyben dolgozunk, nem ösztönöz több és jobb munkára.

Vicsek Ferenc: Ha a Heti Világgazdaság önálló lenne, mint egy kisvállalkozás, akkor képes lenne-e fenntartani önmagát?

Vince Mátyás: Szerintem bőven nyereséges lenne egy tiszta üzleti környezetben a lap, részben olvasottsága, részben a beérkező hirdetések nagy száma miatt.

Vicsek Ferenc: Visszafizette-e a Heti Világgazdaság azokat a támogatásokat, amelyeket az induláskor kapott?

Vince Mátyás: Végeztem számításokat, s mindent összevetve bőven nyereséget produkáltunk a fennállásunk hat éve alatt. Tehát pénzt nem vittünk az államkasszából, hanem hoztunk az államkasszában. Úgy érzékelem a lapunknál, a HVG-nél, hogy valahol a

hatvanas évek végefelé vagy inkább az eleje táján járunk a belső érdekeltség kialakítását tekintve. Nem mondom azt, hogy teljesen üzleti alapokra kell helyezni a magyar újságírást, a lapkészítést, csak azt mondom, hogy jelenleg így ez a helyzet nem jó. Meg kellene vizsgálni, hogy miként lehetne valamelyest áramvonalasítani, jobban a nyolcvanas évek vállalkozói, gazdálkodásra érzékeny szelleméhez igazítani a sajtó belső érdekeltségi-elszámolási rendszerét, beleértve ebbe a kiadó-vállalatokat éppúgy, mint a szerkesztőségeket.

Vicsek Ferenc: Lehetne-e sokkal inkább üzlet a kilencvenes évek felé tartva az újság, mint a hatvanas, hetvenes években? Nekem úgy tűnik, hogy a sajtó lemarad a gazdaságirányítás folyamatos reformja mögött.

Vince Mátyás: Egyetértek. Én is gyakran úgy fogalmazok, hogy lemaradtunk. Abszolút nem tartom ugyanis összeegyeztethetetlennek egy ilyen politikailag érzékeny, fontos szférában a gazdálkodás szempontjait a politika, az agitáció szempontjaival. Ebben a szakmában így ötvöződnek ezek a szempontok. Vagyis az, hogy ebben a szakmában az előbb említett szempontok ötvöződnek, nem jelenti azt, hogy ezt a szakmát csak abszolút kötött módon, mintegy tervutasításos rendszerben, adminisztratív módon lehet irányítani gazdasági oldalról. Mégha sokan vannak is, akik továbbra is így szeretnék.

Vicsek Ferenc: Kell attól félni, hogy — ha a nem frekventált politikai lapoknál — a gazdálkodás lenne az újságcsinálás szervező ereje, akkor ezeknél a lapoknál a politikai feladatok ellátásán csorba esne.

Vince Mátyás: Nem feltétlenül, hiszen ez egy új helyzet lenne, amelyhez a sajtó politikai irányításának is alkalmazkodnia kellene. Ha ez az alkalmazkodás megfelelő, akkor az új helyzetben sem kellene félni attól, hogy a sajtó politikai feladata háttérbe szorulna vagy csorbulna.

Vicsek Ferenc: A Lapkiadó Vállalat csaknem négyszáz lapot ad ki. Siklói

Norbert, a vállalat vezérigazgatója, tehát az egyik legilletékesebb a kérdés megválaszolására: milyen üzlet ma Magyarországon az újság? Jó vállalkozás-e, érdemes-e újságot csinálni?

Siklói Norbert: Azt hiszem, hogy az újságkiadás, az egy misszió. Bizonyára furcsán hangzik más gazdasági vezetőknek, de nekünk egy veszteséges lap kiadása is „üzlet”. A lapkiadás, az egy különleges gazdasági feladat.

Vicsek Ferenc: A missziót végül is ki vállalja? A vállalat bizonyos lapjai nyereségesek és abból támogatják a veszteségeket, vagy külső szervezetek is hozzájárulnak a veszteségek fedezéséhez?

Siklói Norbert: A Lapkiadó Vállalat nyereségérdekeltségű. Ebből logikusan következik, hogy a végtelenségig mi sem adhatunk ki olyan kiadványokat, amelyek veszteségesek. Amikor egy kiadvány megjelentetése napirendre kerül, végig kell gondolnunk valamennyi kiadványunk helyzetét, és ki kell találnunk azokat az új kezdeményezéseket, amelyekkel elő tudjuk teremteni a veszteséges lap kiadásához szükséges összeget.

Vicsek Ferenc: Nyereséges volt-e 1984-ben a Lapkiadó?

Siklói Norbert: A vállalat a tavalyi évet 73 millió forint nyereséggel zárta. Ez 23 millió forinttal volt több az előző évinél.

Vicsek Ferenc: Van-e központi támogatás?

Siklói Norbert: A központi támogatás 1968 óta megszűnt a sajtóban. Hosszú időn keresztül az állam dotálta a papírt, a nyomdákat, a postát, de ezt a gyakorlatot — nagyon helyesen — megszüntették, és azóta a lapkiadás nem kap támogatást.

Vicsek Ferenc: Egyetlenegy politikai napilap sem kap támogatást — például a Lapkiadó Vállalatnál?

Siklói Norbert: Mi adjuk ki a Hazafias Népfront napilapját, a Magyar Nemzetet, és a kormány félhivatalos napilapját, a Magyar Hírlapot. Amennyiben a napilapok kiadásánál veszteség keletkezik, akkor a költségek a

Lapkiadó nyereségét terhelik. A két napilap a vállalat nyereségét növeli vagy csökkenti.

Vicsek Ferenc: Kérdezem én: növeli vagy csökkenti?

Siklósi Norbert: Az egyik csökkenti, a másik növeli.

Vicsek Ferenc: Érzik-e a szerkesztőségekben, hogy a munkájuktól függően a Lapkiadó Vállalat nyeresége nő vagy csökken?

Siklósi Norbert: Ez komplikált. Ha egy szerkesztőség, amelynek a gazdasági tevékenysége veszteséges, arra törekszik, hogy az általa előállított termék iránt megnőjön a kereslet, akkor ezt a kiadóhivatalnak gazdasági megfontolásból akadályoznia kellene. Mi mégsem akadályozzuk, mert legfontosabb feladatunknak a tudatformálást tartjuk. Tehát: ha a veszteséges lapok példányszáma nő, akkor az nekünk, a tudatformálás szempontjából, nyereség, mégha ugyanakkor anyagilag veszteséget jelent is a vállalatnak. Sok olyan kiadványunk van, amelynek propagandát csinálunk, hogy az olvasottsága növekedjék, pedig a példányszám-növekedés a pénzügyi mérlegünkben veszteséget okoz. De az emberek tudatformálása szempontjából — mert azt is nézni kell egy ilyen kulturális jellegű vállalatnál — mindez bevételt jelent.

Vicsek Ferenc: A Magyar Nemzet naponta átlagosan 110 ezer példányban jelenik meg. Az ekkora példányszám már olyan nagy, hogy a lap képes fenntartani önmagát. A szerkesztőség munkáját befolyásolja-e az, hogy a lapkészítés hasznot hoz?

Soltész István: A lap munkáját jelentősen befolyásolja az, ha tudja, hogy az újságot sokan olvassák, népszerű a lap, és ez ugyanakkor gazdasági hasznot is hoz. Az újságíró, e hivatásánál fogva eredendően humán beállítottságú ember — nem üzletember, nem kereskedő. Amikor ezt a szót halljuk, hogy gazdaságosság, akkor mindenekelőtt, hiszen hiúak is vagyunk, arra gondolunk, hogy hányan olvasnak bennünket, hányan ismerik a nevünket, és hogy az újság-

nak milyen visszhangja van az olvasótáborban. Vagyis: érdekünk, hogy minél többen olvassanak bennünket. Belső kötése így van a humán értéknek, vagy a tájékoztatási értéknek és a gazdaságosságnak.

Vicsek Ferenc: Soltész István a Magyar Nemzet főszerkesztője. Én most Soltész Istvántól, a Tájékoztatási Hivatal egykori elnökhelyettesétől kérdezem: eltartják-e Magyarországon a lapok saját magukat?

Soltész István: Akkori információim szerint, és én azt hiszem, hogy ez most is így áll, Magyarországon nem deficit a lapkiadás. Állami segítségre nincsen szükség. Azt hiszem, hogy ez összefügg azzal, hogy a tájékoztatáspolitikai eredményeképpen elég színes a lapkínálat — a hobbilapoktól a politikai kiadványokig kedve szerint mindent megtalálhat az ember, amit olvasni akar. Az önfenntartás egyrészt ebből ered, másrészt abból az éhségből, abból a fokozódó igényből, hogy a mai magyar társadalomban az emberek szeretnek mindenről tudni. Gyakorlatilag, a kisebb visszaesésektől eltekintve, még az ár-emelések sem rendítették meg ezt a szokást, és a lapok iránt változatlanul igen nagy az érdeklődés.

Vicsek Ferenc: Ezek szerint az emberek kíváncsiságának kielégítése jó üzlet?

Soltész István: Nem félek kimondani azt a szót sem, hogy üzlet, bár elsődlegesen természetesen tájékoztatáspolitikai, kulturális érdekekről van szó, hiszen ezek szorosan összefüggnek egymással. De ha elismerem, hogy üzlet, akkor azért azt is elismerem, hogy sokat tettünk a tájékoztatási és kulturális igények kielégítéséért, és így a lapkiadó vállalatok nyereségesen tudják önmagukat fenntartani.

Vicsek Ferenc: Ha valakinek a felvételek hallgatása közben, hirtelen lapot alapítani támadt volna kedve, jó, ha tudja, hogy bármilyen új heti-, napi- vagy havilap kiadásához hatósági engedélyre van szükség. Az engedélyt a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalától lehet megszerezni, amelyben pon-

tosan meghatározzák a lap struktúráját, a kiadás módját és a lap árát. És most térjünk vissza a Lapkiadó Vállalathoz.

Egy hetilaptól például megkövetelhető lenne, hogy gazdálkodjon önállóan. Vince Mátyás például szívesen vállalkozna is erre. De nem nagyon van rá módja. Elképzelhető, hogy a Lapkiadó Vállalatnál néhány év múlva már ugyanolyan önálló gazdálkodási keretek alakulhassanak ki, mint például a gyárakban, egy-egy üzemben?

Siklósi Norbert: Perspektívában erről is szó lehet. Néhány év múlva egyes szerkesztőségek akár önálló elszámolási egységgé alakulhatnak át.

Vicsék Ferenc: Visszatérnék egy gondolat erejéig a beszélgetés elején elhangzott kifejezéshez, a misszióhoz. Ki a vállalatnál a missziófelelős? Vagy missziós bizottság van-e? Kik azok, akik eldöntik, hogy például egy irodalmi lap mennyi támogatást kapjon, és hogy mennyi pénzt vonnak el egy nyereséges laptól?

Siklósi Norbert: Az igazság az, hogy a Lapkiadó Vállalat a párt és a kormány intenciói alapján tevékenykedik. A társadalom fejlődése következtében nem egy esetben létesítünk, szervezünk új kiadványokat. És attól függően, hogy ezeknek a kiadványoknak ki lesz a gazdája, hogy ki vállalja az apaságot, attól függően döntenek a lapkiadás költségeinek fedezéséről. Nem egy esetben előfordult, hogy egy-egy új kiadvány megjelenésekor a felmerült terheket a Lapkiadó Vállalat pártbizottsága, szakszervezeti bizottsága és a vállalat állami vezetése vállalta magára, azzal, hogy egyéb nyereséges tevékenységből fedezi az új kiadvány megjelentetésének költségeit. Például a nagyon népszerű Film, Színház, Muzsika veszteséges kiadványa a vállalatnak. 1984-ben a lap vesztesége 12 millió forint volt. Ugyanakkor a Fűrgé Ujjak, ez a népszerű, kötéssel, horgolással foglalkozó havilapunk, nyereséges kiadvány. Az 1984. évi nyereségük csaknem 15 millió forint volt. Az Édes Anyanyelvünk, amit már Kodály Zoltán kezdeménye-

zett és mi megjelentettük — egymilliónál több veszteséget jelent a vállalatnak. A Fotó című lap vesztesége tavaly 1,7 millió forint volt. Ugyanakkor a Sportfogadás 21 millió forint nyereséget hoz a vállalatnak.

Vicsék Ferenc: Üzlet-e a postának a terjesztés? Akik egy kicsit járatosak a szakmában, tudják, hogy minden lap árának 31 százalékát kapja a posta a terjesztésért. Fedezi-e ez a 31 százalék a terjesztés költségeit? Reich Rudolfné, a postaközpontban a hírlapügyszószóló vezetője.

Reich Rudolfné: A Magyar Posta 1984-ben több mint 1,3 milliárd lapot terjesztett. Ha csak a gazdasági eredményt tekintem, akkor a posta nagyon komoly veszteséggel terjeszti a kiadványokat. 1984-ben több mint 250 millió forint volt a veszteségünk. Az eladott 1,3 milliárd példány 68 százaléka előfizetéssel kerül az olvasóhoz és egy előfizetői példányra 40 fillért fizetünk rá.

Vicsék Ferenc: Miből fedezik a veszteséget?

Reich Rudolfné: Korábban kaptunk állami támogatást, egészen 1977-ig. A negyvenszázalékos lapáremelés után jó pár évig a Magyar Posta nyereséggel terjesztette a lapokat. De jött az ötnapos munkahét, igen komoly béreket kellett fizetni a hírlapkézbesítőknek, ezért a terjesztés ismét veszteséges lett. Most az egyéb üzletágak nyereségéből fedezi a posta a hírlapágazat veszteségét. Például a telefonéből.

Vicsék Ferenc: Mennyit kellene fizetnie egy előfizetőnek egy napilapért, ha a lap árában teljes mértékben benne foglaltatna a terjesztés költsége?

Reich Rudolfné: Az előbb említettem, hogy a veszteségünk napilaponként körülbelül 47 fillér körül van. Ha egy napilap ára 1,80, tehát ehhez kellene hozzáadni a csaknem ötven fillért.

Vicsék Ferenc: Kiszámították-e azt, hogy mennyibe kerül a városban egy lap kézbesítése és mennyibe falun?

Reich Rudolfné: A kézbesítési költségeinket nagyon nagy mértékben meghatározza a megtett út, a települések szétszórtsága. Amikor a hírlapterjesztés

ismét veszteséges lett, kiszámítottuk, hogy a tanyavilágban, a hétvégén egy lap kézbesítése 7—8 forintba kerül.

Vicsék Ferenc: A világ más tájain a terjesztés nyereséges üzlet?

Reich Rudolfné: Tavaly voltam Svédországban és nagyon meglepődtem: ott is a posta csinálja az előfizetést, igen komoly ráfizetéssel. A terveik szerint 1990-re érik el, hogy a pénzüknél legyenek.

Vicsék Ferenc: Ott is az állam támogatja azt, hogy az emberek sokat olvasanak?

Reich Rudolfné: Ezt konkrétan tudom a francia postánál: ők is és a svéd posta is támogatást kap. Más nemzetközi tapasztalatom nincs.

Vicsék Ferenc: Hány tonna papírt kell a terjesztőknek egy évben a standokig, a lakásckig elvinni?

Reich Rudolfné: Körülbelül 85—86 ezer tonnát szállít a Magyar Posta. Több mint hárommillió napilap jelenik meg Budapesten és a megyékben, és körülbelül hatmillió fölött van a hetente kézbesítendő lapok száma, tehát naponta körülbelül négymillió olvasóval találkozunk.

Vicsék Ferenc: A legnagyobb magyar lapkiadó a Hírlapkiadó Vállalat. Naponta körülbelül kétnmillió példányban jelent meg napilapokat és körülbelül hárommillió példányban hetilapokat. Nyereséges vállalkozás-e ez?

Horácsi József: Hosszabb távon a lapkiadás eltartja önmagát. Ez az eltartóképeség abból származik, hogy akár emelkednek a lapok árai, akár nem, az olvasók ragaszkodnak a lapjaikhoz. Az elmúlt tíz évet tekintve a napi- és hetilapok példányszáma több mint húsz százalékkal emelkedett. A megyei napilapok példányszáma ötven százalékkal magasabb, mint tíz évvel ezelőtt.

Vicsék Ferenc: Horácsi József, a Hírlapkiadó Vállalat gazdasági vezérigazgató-helyettese. Beszélgettem Vincze Máttyással, a Heti Világgazdaság főszerkesztőjével. Ő úgy fogalmazott, hogy a hatvanas évek eleje táján jár a belső szabályozás a sajtóban, ha a gaz-

dasági reformhoz hasonlítjuk. Vagyis elmaradt ahhoz képest, ahogy a gazdasági szabályozás az idők folyamán más területeken korszerűsödött.

Horácsi József: Az igaz, hogy sok vonatkozásban eltér a lapkiadás szabályozása a népgazdaság más területén működő egységek szabályozásától. Ez tulajdonképpen kedvezőbb bánásmódot jelent. Hangsúlyozom, hogy ez nemcsak a lapkiadásra érvényes, hanem például a könyvkiadásra, a zeneműkiadásra, filmgyártásra és így tovább. Mit jelent ez? A lapkiadóknak például nem kell vagyoadót fizetni, felhalmozási adót fizetni, nem kell béradót fizetni — most csak a három leglényegesebb adónemet emeltem ki, és ez egyben azt is jelenti, hogy erre a fedezetet nem kell megtermelni.

Vicsék Ferenc: A nyereség hány százalékát tenné ki, ha a felsorolt kedvezményeket nem kapnák meg, vagyis be kellene fizetniük? Feltehető, hogy körülbelül még egyszer ekkora nyereségre lenne szükség?

Horácsi József: Feltehető.

Vicsék Ferenc: Visszatérnék a Heti Világgazdaságra. Miért kizárt az Ön elképzelése szerint, hogy a nyereséges lapok viszonylag önállóan gazdálkodhassanak, anélkül, hogy nyereségesek ugyanazokból a forrásokból szerezzenek támogatást, amelyekből eddig is szereztek?

Horácsi József: Szeretnék vissza-kérdezni. Mit ért azon, hogy a szerkesztőség önállóan gazdálkodhasson?

Vicsék Ferenc: Nagyon egyszerű dolgokat. Például, hogy bértömeg-gazdálkodás lenne a szerkesztőségben. Vagyis ha kezdetben 30 embernek megfelelő bért kaptak, akkor, ha a feladatukat meg tudják oldani húsz fővel, oszthassák el az összes bért. Ez most csak egy példa volt, de a példák jellegzetesen hasonlóak.

Horácsi József: Ehhez egy generális felső elhatározás szükséges. Már azzal is rugalmasabbá és könnyebbé lehetne tenni a szerkesztőségi gazdálkodást, ha fel lehetne szabadítani a merev keretrendszereket. Jelenleg pontosan meghatározzák, hogy milyen létszámhoz

milyen bérkeret tartozik, és ettől teljesen független a külső honoráriumkeret. A kettő egymással nem keverhető. Pedig végül is mindkét fajta kassza fizetőképes keresletet jelent.

Vicsek Ferenc: A gazdaságosság kapcsán többször szóba került a példányszám. Ezért úgy gondoltam, hogy például a Népszabadság, amely messze a legnagyobb példányszámú napilap Magyarországon, rendkívül gazdaságos vállalkozás. Így van-e?

Horácsi József: Mindaddig, amíg a

Szakra Lapnyomda új, nagy nyomóbázisa el nem készült, addig a Népszabadság az adott 700—750 ezres példányszáma mellett tisztességesen nyereséges volt. A Népszabadság most nem nyereséges, mert az új nyomdabázis üzemeltetése, fenntartása, az óriási amortizációs költségek azt eredményezték, hogy megnövekedett a Népszabadság és — tudomásom szerint — az ugyanott készülő Népszava előállítási költsége. De a többletköltségeket mi a saját forrásainkból fedeztük.

Gálik Mihály

Eltűnt milliók

Bocsánatkéréssel kezdem: a címet kölcsönvettem szeretett hetilapom, a Sportfogadás szerzőjétől, O'by-tól. A titokzatos O'by a közelmúltban hosszú hetekig tartó folytatásokban, *Eltűnt milliók* címen adta közre írását, amire — mármint a milliók eltűntetőjére — a T. Olvasó tippelhetett is. Nem emlékszem, mi volt a helyes megfejtés jutalma, mint ahogy abban sem vagyok bizonyos, bár valami azt súgja, hogy az O'by szerzői szignó Obersovszky Gyulát, a lap felelős szerkesztőjét sejteti. Azt is bevallom, hogy egyetlen folytatást sem olvastam el O'by írásából, ami lehet ugyan súlyos elfogultság az ismeretlen szerzővel szemben, de hát nekem kriminek ott a lap tereuma, a sportfogadás, azon belül is a totó. Igen, a totó, milliók pénzének eltűntetője és kevesek millióinak forrása. A totó, a költségvetést évente súlyos százmilliókkal gyarapító össznépi játék. A totó, heti reménységünk önmagunk zsenialitásának igazolására és anyagi szanalá-

sára. A totó, amelynek a világa — legalábbis számomra — minden kriminél izgalmasabb és kiszámíthatatlabb.

„Csupa sport a totó meg a labdarúgás,

S ami még velejár, az a sportfogadás . . .”

— a reklámcsasztyuska két sora — Rátonyi Róbert előadásában ma is a fülembé cseng, akár le is kottázhatnám, de minek. Aki hallotta valaha is — értsd: a 60-as években, a futballmecs-csek szüneteiben a stadionban — úgy se felejt. Igaz, akkor még nem totóztam, nem vettem a Sportfogadást, egyáltalán, optimistábban néztem a jövőbe.

Akárhogy is volt, ne nosztalgiázzunk. Vicsek Ferenc rádiós műsorából ma már tudom, hisz a lapot kiadó Lapkiadó Vállalat vezérigazgatója maga mondta, hogy a Sportfogadás nagy üzlet. 1984-ben 21 millió forint nyereséget hozott a Lapkiadó Vállalatnak, ami önmagában

is csinos összeg, hát még ha ahhoz viszonyítjuk, hogy a cég az évi össznyeresége 73 millió forint volt. Bravó, Sportfogadás, bravó, fiúk, csak így tovább! — mondanám, ha nem tudnám, hogy a Sportfogadás monopolhelyzetben van, hogy másnak nincs lehetősége hasonló profilú lapot kiadni. Bravó — mondanám, ha nem tudnám, hogy a 9 forintért vesztegetett lap terjedelme olyan 3 normál újságoldal, s hogy a lap a szó szoros értelmében föl sincs vágva, s ha nem lenne az a gyanúm, hogy terjedelméhez képes alighanem rekordot dönt a nem pusztán értelemzavaró, hanem a fogadási esélyeket is befolyásoló sajtóhibákban, hogy riportnak álcázott dajkamesék és reklámok veszik el a helyet az érdemi információk elől, és — maradjon ez a végére, bár a legfontosabb — ha nem tudnám, hogy a lap pocsekül tippel. Az utóbbi két év adatait alapul véve ugyanis a Sportfogadás szerkesztősége száz esetből egyszer volt képes olyan tippet összeállítani és leközölni, ami behozta (behozta volna, ha akadt volna, aki megjátásza a tippetek) a közölt tippel „levételének” árát.

Ezek után logikus a kérdés, miért veszik tízezerszám mégis hetente a lapot? Erre nem adható egzakt válasz, de számonra meggyőző magyarázat, hogy a háttérben a „fogadó lelkiállaga” áll. Ugyan melyikünk nem ad hetente 9 forintot, azért hogy megnyugtassa magát, mindent megtett a sikerért. A végkövetkeztetés pedig már a gondolat kísérlet világába tartozik: a mai Sportfogadásnak csak konkurencia híján van helye a nap alatt! Továbbmenve: a Lapkiadó Vállalat is csak ilyen mesterséges, az üzleti élettől idegen feltételek között tudja a maga által vállalt politikai, kulturális és egyéb misziót betölteni.

Magam úgy vélem, hogy az ehhez hasonló társadalmi miszió betöltése nem feltétlenül egy nyereségérdekelte üzleti vállalkozás dolga. Sőt, állítom, hogy a két funkció — a társadalmi miszió és a nyereségre törekvés — le is rontja egymást! Itt is eltűnnek a milliók, mint a társadalmi-gazdasági szféra annyit

más helyén, csakhogy szinte észrevétlenül. Ismerős a paradoxon. Ahogy Karinthy írja: egyenlően mindenki Krisztust kiáltott, mégis Barabást zúgott a tömeg. Úgy egyedenként minden a helyén van a lapkiadásban is, van nyereség is és miszió is, van hidegfejű vállalkozó és önfeláldozó misszionárius, csak a fránya olvasó kap kézbe silány terméket.

Tézisszerűen megpróbálom összefoglalni, milyen rendszerben képezem el az üzlet és az újság, a finanszírozás és az újságírás összefüggéseit. Megengedek magamnak annyi szabadságot, ami jóval túlmegy a mai szabályozáson — hisz azt adótnak és változtathatatlanak véve kár is lenne a szóért — de csak annyit, hogy a felvázolt szabályozás mai társadalmi viszonyaink közé beilleszthető legyen. Konzisztens modell felvázolására törekszem, esetenként evidenciákat hangoztatva. Ezek után a tézisek, a maguk legáltalánosabb formájában:

1. Minden társadalmi egyesület, intézmény, vállalat, jogi személy jogosult lapkiadásra. A Minisztertanács Tájékoztatói Hivatala a lapengedély megadásánál kizárólag az alkotmány és a majd megszülető sajtótörvény alapján jár el, csak ezek rendelkezéseibe ütköző kérelmeket utasít el. Az alapítás után a Tájékoztatói Hivatal törvényességi felügyeletet gyakorol a lapok működése felett.

2. A példányszám, a formátum, a terjedelem, az ár megállapítása a kiadó hatáskörébe tartozik.

3. A lapot a kiadó szerv tartja el saját költségvetéséből.

E három általános alapelv a gyakorlatban a legváltozatosabb formában érvényesülhet. Például egy társadalmi egyesület maga is kiadhat lapot, de azt szakosodott lapkiadó vállalatra is bízhatja. Ami a kardinális változás, az a szakosodott lapkiadó vállalatok monopóliumának megszűnése és a Tájékoztatói Hivatal nem hatósági jellegű jogainak (például ármegeállapítás, példányszám etc.) megnyirbálása. Ezek után nézzük — a teljesség igénye nélkül

—, hogy milyen szisztémában működhetne az előbbi alapelvekre építő lapkiadás:

a) Politikai napilapok. Az egyes napilapok mögött álló társadalmi, politikai szerv vagy egyesület (a négy országos lapnál: az MSZMP, a népfront, a kormány és a SZOT) költségvetéséből tartják fenn a lapot. E költségvetés bevételeit természetesen gyarapítja a lap eladásából befolyt összeg. A lap mögött álló társadalmi-politikai szerv vagy egyesület dönti el, hogy maga adja ki a lapot, vagy szakvállalatra bizza. Ha maga a lapkiadó is, akkor tetszése szerinti érdekeltégi formában működtetheti a lapot, a szakosodott lapkiadó vállalat viszont ab ovo csak nyereségérdekeltégi lehet.

b) Üzemi lapok: az „üzem”, tehát a vállalat, intézmény költségvetését terhelő, nem nyereségérdekelt lapok.

c) Tudományos, művészeti, kulturális havi folyóiratok vagy kisebb gyakorissággal (két hónap, negyedév) megjelenő kiadványok. A lapot a kiadó szerv, döntő többségében költségvetési szerv tartja fenn; a lap nem nyereségérdekelt.

d) Összes egyéb kiadvány: a lapot a kiadó tartja fenn, lett legyen az bárki is, és a lap nyereségérdekeltégben működik. A kultúrpolitikailag támogatandónak ítélt lapok a Művelődési Minisztérium költségvetéséből dotációt kapnak, ennek a mértékét 5 évre előre rögzítik. A dotáció elnyerésére 5 évenként kell pályázni. A dotációban részesülő lapok profiljukat nem változtathatják meg szabadon. A dotációt egy, e célra alakult, a kultúrpolitika irányítóiból álló testület ítéli oda. A dotáció tehát éves bevétel, ettől függetlenül a lap minden további költségét saját bevételből kell fedezni.

A szabályozás technikai részleteibe főlegesen belemenni. Az újságírói jövedelmek szabályozásáról annyit azért még hozzáteszek, hogy a nem nyereségérdekeltégben dolgozó lapoknál a költségvetési intézményeknél szokásos keresetszabályozás alkalmazható (tarifa-besorolás, évente egyszeri vagy kétszeri fizetésarányos jutalom), míg a nyereségérdekeltégben dolgozó lapoknál a személyes jövedelmek egy jelentős része a nyereséghez köthető.

Fekete Sándor

Ave Business!

Nem vagyok jó alany egy ilyen vitához, több oknál fogva sem. Közeledem a visszavonulás pillanatához, azaz a nyugdíjkorhatárhoz, amikor letehetem a szerkesztői munka egyre nyomasztóbb terheit, s egy jó évtizedes sajtókaland után megtérhetek félbehagyott irodalom- s eszmetörténeti feladatombhoz, vagy hogy ne legyek ilyen fellengzős — hobbimhoz. Magyarárn szólna, majdnem közömbös számomra, hogy néhány év múlva mi-

ként fogják szabályozni *üzlet és politika* viszonyát a magyar sajtóban. Amennyiben és amennyire elvileg mégis érdekel az ügy, érdemleges vitára ez sem sarkall, mert semmi esélyét nem látom annak, hogy nézeteim bármiféle hatást gyakorolhatnának a jelenlegi — csakugyan tisztázatlan, sőt ellentmondásos — gyakorlatra. Ha egy társadalomban kialakul valamiféle határozott irányzat (ha tetszik: *trend*), prédikációkkal ez nem befolyásolható,

csak hatalmi eszközökkel. Ez utóbbiakkal pedig, szerencsére, nem rendelkezem.

Saját „gazdasági szempontomból” sem izgat eléggé a szóban forgó kérdés, mert ha az általam is szerkesztett lap pénzügyileg nyereséget hozna, s emelkedne jelenlegi bérem, lényegileg ez sem változtatna „anyagi helyzetemen”. Ez utóbbit eddigi 58 évem *nagyobb* része alatt nélkülözések jellemezték, majd az utolsó tizenkét év alatt kezdtem „feltörni”. Mostani fizetésem a „mozgóval” együtt nagyjából általában kétszerese a bérből élők átlagos fizetésének, de *sokszortu* kevesebb a tízmilliósi villák építőinek jövedelménél. Ha az Új Tükör nyereségsége válna, s fizetésem megkétszerezéne (ami persze ki van zárva), akkor is ugyanolyan csillagászati távolságra maradnék új milliomosainktól, mint jelenleg vagyok.

Nem szeretném, ha bárki is ironikusnak érezné e vallomást, vagy éppen siránkozóan. Életem első tíz évét egy nádtetős, egyszobás falusi vályogházban éltem le, de immáron 31 éve fővárosi bérlakásom van, egy nagyobb és egy kisebb szobával, 69 négyzetméteren, ami felemelkedés, s engem ki is elégít. Egy időben ugyan, 1970 körül, szerettem volna cserélni egy nagyobb lakásra, de az ehhez szükséges százezer forint megszerzése elképzelhetetlennek látszott. Ma volna annyi pénzem, de most már egy nullával több kellene — az ember megnyugszik, s nem cserél. Én sosem lottóztam, de meg tudom érteni, ha egy gondolkodó lény *abba hagyja*, miután évtizedeken át hármassal többre sosem vitte a szerencséje. Van, akinek még egy találata sem akadt.

A *Heti Világgazdaság* kitűnő szerkesztője szerint hiába nőtt lapjuk példányszáma, a munkatársak fizetése „nem emelkedett eléggé”. Ennek következtében úgy érzik, hogy „az a gazdasági környezet”, amelyben dolgoznak, „nem ösztönöz több és jobb munkára”. Ami engem illet, vállalt funkciómnak igyekszem tisztességesen

megfelelni, ez a vállalás ösztönöz, erőm szerint „több és jobb munkára”, és *semmilyen pénzéért* nem volna kedvem, nem is tudnék a jelenleginél még több időt és energiát fektetni az Új Tükörbe. Sejttem, hogy ez teljességgel korszerűtlen szemléletre vall, de csak úgy gondolkodhatom, ahogy gondolkodom. Tudom azt is, hogy a népet nem lehet agitációval jóllakatni: „vállaltad a szocializmust, építsd hát akkor is, ha fizetésed nem emelkedik eléggé, sőt . . .”. De talán mégiscsak más kérdés, hogy miként lehet egy népet termelékeny, „hatékony” munkára serkenteni, s némileg megint más, hogy mi „ösztönöz” egy szerkesztőt jobb munkára . . .

Lehet persze, hogy azért vágok kedvetlen képet a kérdéshez, mert „savanyú a szőlő”, hiszen az Új Tükör gazdaságilag nem nyereséges lap — enyhén fogalmazva. Hogy más tekintetben nyereséges-e, annak eldöntésére nem vagyok illetékes, de hadd emlékeztessék egy tényre: amikor 1975 végén az Új Tükör megalapításának esélyei kezdtek ígéretesebben körvonalazódni, komoly szakemberek azt állították, hogy *kultúrával* tömeglapot eladni nem lehet, s újságunk a tervezett program alapján néhány hónap alatt fog szét-esni, körülbelül a 30—60 ezres példányszám között. Nos, 1976 májusa óta nem néhány hónap, hanem csaknem tíz esztendő telt el, s lapunk nem esett szét. Ez mindenekelőtt a közönség érdeme, amely a sorozatos áremelésekkel járó ciklikus lemorzsolódások ellenére százezres tömegben kitartott mellettiünk. Érdeme a kiadó Lapkiadó Vállalatnak, személyesen Siklósi Norbertnek is, aki az Új Tükör-t elutasító vállalatától átvette a grundolás kockázatát.

Az alapításkor kiderült, hogy 300 ezres példányszám mellett lehetne nyereséges lapunk. (Azóta már ez sem volna elég). Mivel a népszerű magazin, a régi *Tükör* legjobb pillanataiban sem haladta túl a 180 ezret, „kultúrával” eleve nem vehettük célba a rentabilitást. Az egymást követő elég drasz-

tikus, négytől tíz forintig ívelő áremelések során aztán kiderült, hogy az új lapárak sem tudják ellensúlyozni a papír, a festék stb. drágulásának nyomdai „kihatásait”, s hogy a példányszám növelése nem is kívánatos, mert az csak a deficitet növelné. Így stabilizálódtunk — *nem* az igénytelenség, a krimi, a szex stb. irányában fejlődve — az utóbbi négy-öt éven át szinte mozdulatlanul a 105—108 ezres példányszám között. Az egyelőre utolsó, az idei áremelés az év végéig várhatóan újabb néhány ezer olvasót fog leszakítani.

Nem szívesen jószolgatok, de nem hiszem, hogy utódaim nyereségessé tehetik a lapot. A jelenlegi s hamar meg nem változtatható gazdasági helyzetben mai olvasó tömegünk nem növelhető több százezerre. A *színes* technika, amely a rotációs papíron előállított fekete-fehér lapokénál sokkal költségesebb eljárás, nem fog olcsóbbodni. Társadalomkritikai s a kulturális életet bíráló riportjaink, publicisztikáink, glosszáink általában kihasználják az adott szóláslehetőségeket, azokat egyszerű-másszor talán bővíteni is segítették, e tekintetben ugrásszerű fejlődésre a közeljövőben nem számítok.

Maradna két dotációcsökkentő eszköz, amelyet eddig nem alkalmaztunk kellően: 1. a munkatársi gárda csökkentése; 2. a hirdetések szaporítása. Kétségtelen, hogy néhány munkatársunk viszonylag sokba kerül a vállalatnak: ha külső riporterként dolgoznának nekünk, egy-egy riportjukért kevesebbet kellene fizetnünk, mint jelenleg. De a magyar sajtó *túltelepített* általános, évek óta minden illetékes által jól ismert, sőt bírált jelenség. Ha az irányítás nem vállalja a sajtó munkatársai egy részének leépítését, az Új Tükör szerkesztői nem tudnak példát mutatni a magyar állannak. Annál is kevésbé, mert jó részt fiatal és tehetséges emberekről van szó, akik *nevelődnek* is a szerkesztőségben, ahol mégiscsak olyan idősebb kollégákkal találkozhatnak, akik műveltségük, gyakorlati tapasztalataik és szocialista elkötelezettségük alap-

ján talán hasznos befolyást gyakorolhatnak rájuk, ami esetleg nem mellékes körülmény a jövő szempontjából.

A hirdetések sem kínálnak megoldást. Közismert tény, hogy a nyugati képeslapok gazdáinak kasszáját milyen jótékonyan dúsítják a magazinok reklámoldalai. Az igen színvonalas *Europeo* 1985. augusztus 17-i számát lapozgatva úgy látom, a 116 oldalból harmincat száznak hirdetésre, köztük imponáló színes oldalakat, s az elsőhátsó borító négy színes oldalából is hármát nyílt reklám foglal el — ebből komoly summa jöhet be, mégha csak lírában is. De az ilyen sajtóhoz kapitalista „gazdasági környezet” kell.

Nem szeretnék senkit sem megbántani, de a magyar reklám jórészt epigon jellegű, művi intézmény, azon egyszerű oknál fogva, hogy gazdaságunk olyan — amilyen. Hogy például anig Ausztriában — a HVG-ban olvastam egy megosztózkodott hajdani magyartól — kedvezményt kap, aki készpénzben vesz autót, nálunk az azonnali kápe-vásárláskor plusz tíz százalék pótdíjat kell fizetnünk, s ehhez is *protekcio* szükségeltetik... Egy ilyen gazdasági életben a reklám tekintélyes része üresjárat, amely pusztán arra jó, hogy a vele foglalkozók viszonylag túrhetően keressenek. Az újságíró például minden bizonnyal többet keres, ha módja van néhány percig méltatni a tévében a fürdőruhák nyár végi árleszállítását, mint ha több napi munkával mélyinterjú készíti valamelyik rock-, pop-, vagy mobsztárral.

Mindezek ellenére elhiszem, hogy a HVG komoly hasznot húz a hirdetésekben, amelyek — ha jól figyeltem meg — számonként a 48 oldalnak csaknem egyharmadát foglalják le. Még azt is hozzáteszem, hogy egy gazdasági hetilaphoz valahogyan szerkesztőben illik az általában gazdasági tárgyú reklám, mint mondjuk egy kulturális laphoz. Ráadásul a kulturális vállalatok, intézmények, színházak, múzeumok, képtárak általában maguk is pénzügyi nehézségekkel küszködnek, gyakran állami dotációra szorulnak, s igen szerény hajlandóságot mutatnak

arra, hogy produkcióikat reklámozzák.

Felmérve, hogy komoly haszonnal nem számolhatunk, s más, elvi okokból is, sokáig elzárkóztunk a hirdetések közlése elől. Később azonban, mivel némely laptársunknál zúgolódtak „kivételezettségünk” miatt, egy oldal *kulturális* hirdetést vállaltunk. Nos, az eredmény százalmas: a befolyt összeg (leszámítva a nyomdai költséget; ti. a reklámot is szedni, tördelni s nyomni kell, az is papíron jelenik meg), szóval a haszon csekély, maga a reklám általában primitív közlemény, nem említhető egy napon a fentebb említett *Europeo* mutatós, szellemes, *nézhető* hirdetéseivel.

Megtehetnénk-e, hogy terjedelmünk nagyjából egyharmadát mi is hirdetéseknek szenteljük? Természetesen. Feltéve azonban, hogy tudnánk *szerezni* 15 oldal reklámot (ami kétséges), az eredmény a legbrutálisabb áremelés-sel érne fel: az olvasók ugyanannyit fizetnének a lapért, mint eddig, de *nagy többségük* 15 oldallal kevesebbet kapna, mert ezt a többséget nem érdekelné, hogy ki kínál „átadó pinceraktárberleményt”, és így tovább. Vagyis *újra a lottónál* vagyunk: a sokaság fizetne azokért az oldalakért is, amelyekből nem kapna semmit, csak az elenyésző kisebbség járna jól. A márciusi ifjak, akik általában nem te-

kinthetők „egyenlősítőknél”, bár Petőfi és Vasvári világnézetében kommunisztikus befolyások nyomai észlelhetők, ezért harcoltak a lottó ellen. Amennyiben módjuk nyílna szemlélődni egy kicsit a mai Magyarországon, eltűnődhetnének azon, hogy miközben terek, utcák, évente fényes ünnepek dicsőítik emléküket, a lottó erősebb, mint valaha. Nem is beszélve a *lottószellemről*, amely diadalmasan tör előre, nevezetes Tizenkét Pontjuk első követeléséről viszont nem esik sok szó. Ezt a szellemet persze feszélyezik a meglévő szocialisztikus keretek, de ez a kérdés már messze túlmutat a hetilapok, a *sajtó és üzlet* témakörén.

Összefoglalva: nem hiszem, hogy kapitalista *rendszer* nélkül alkalmazhatók a kapitalista sajtó *üzleti módszerei*. De nem szeretnék semmi jónak elrontója lenni, s nem vagyok fanatikus, aki a maga véleményéről szentül meg van győződve: teljességgel lehetséges, hogy kihalásra ítélt nézeteket védelmezek. Ám tessék üzleti alapokra helyezni a tömegkommunikációt, én ezt már úgyis csak olvasóként-nézőként fogom élvezni (ha fogom), nem szerkesztőként. Suetonius megbocsát nekem, ha e távlatokkal számolva némileg átírom az általa híressé tett köszöntést: „Ave Business, morituri te salutant!”

Vince Mátyás

A helyzet megérett a változtatásra

Méltánytalan előnyben vagyok a témához hozzászóló kollégáimmal szemben, hisz a közölt rádióriportban — ha nem is összefüggően —, de már véleményyt nyilváníthatam arról az izgalmas, szerteágazó és igencsak időszerű problémaköréről. A riportban nyilatkozók

közül ráadásul most csupán nekem nyíltt lehetőségem álláspontom részletesebb kifejtésére, amire — reményeim szerint — a többi riportalany-nak is módja lesz a későbbiekben a Jel-kép hasábjain, hisz a szakma színe előtti nyilvános gondolkodás, az

efféle vita csak a különféle álláspontok felvázolása után kezdheti keresni a közös nevezőt, a kibontakozás útját.

Előljáróban — a félreértések elkerülése végett is — szeretnék tézisszerűen visszaautalni arra, amit a riportban a mai helyzetről elmondtam.

— Az újságkészítés ma nálunk csak kevés elemében üzleti jellegű, a környezetet alapvetően nem ösztönöz sem takarékosagra, sem jobb munkára, sem bevételnövelésre.

— Az újságkészítés gazdasági környezete ma korlátokkal terhes, szinte átláthatatlan, ellentmondásos szabályozódszűngel.

— Az újságkészítés mai helyzete távolról sem felel meg a nyolcvanas évek magyar gazdaságában érvényesülő, a vállalkozásra, a nyereségessegre odafigyelő szellemnek.

— Igenis összegegyeztethetőnek tartom az újságkészítés politikailag érzékeny szférájában a gazdálkodás, a politika és az agitáció szempontjait.

Még mindig az általam elmondottaknál maradva: az újságkészítést tágan értelmezem: a problémakörhöz sorolom a lapelőállítás folyamatán kívül a hirdetési és a terjesztési tevékenységet is, s mi sem áll távolabb tőlem, mint hogy az „üzleti jelleg”-en valamiféle leegyszerűsített, direkt nyereségérdekeltséget értsek. Olyan környezetet kívánok, amelyben lehetőség van az ésszerű gazdálkodásra az élőmunka és a holtmunka költségeivel minden területen: a nyomdában, a szerkesztőségben, a kiadóvállalatnál és a lapterjesztés folyamatában. „Még mindig nő az információ iránti igény” — nyilatkozta Németh Jenő, a Tájékoztatási Hivatal elnökhelyettese a Nép-szabadságnak idén júliusban. Egyetértek, s azt kérdezem: vajon egy ilyen keresleti helyzetben miért nem lehet nyereségesebb, a fogalom tág értelmében üzletszerűbb nálunk az újságkészítés?

A mai bonyolult helyzetet megérteni, azt érdemben s jó irányban meghaladni csak akkor lehet, ha a problémakört lehetőleg teljes terjedelmében s mély-

ségében feltárjuk. Tudomásul kell ugyanis venni, hogy egy érdekeltiségi konfliktusokkal terhes, sokszereplős, szerteágazó témát veszünk nagyító alá, amelynek leszűkítése törvényszerűen elvezet a felszínes és az egyszerűsítő következtetésekhez, s megakadályozza az előrelépést.

De valójában kik is a tágan értelmezett lapkészítési folyamat szereplői? A főszereplők első ránézésre adódtak: a nyomda, a kiadóvállalat, a szerkesztőség és a terjesztő apparátus (Magyarországon a posta). De vajon nem kelle a főszereplők közé sorolnunk a sajtó irányítószerveit, a sajtóra vonatkozó — s feltételezhetően népgazdasági elvárásokat megfogalmazó — közigazdasági szabályozó-rendszert, illetve az ezt megtestesítő Pénzügyminisztériumot, és végül, de nem utolsósorban az újságnak mint terméknek a vevőjét, fogyasztóját, azaz az olvasót, akire annyian hivatkoznak, de akinek jogos igényei sokszor annyira háttérbe szorulnak. És akkor még nem is beszélünk további fontos szereplőkről: a szakszervezetről, a MUOSZ-ról, a papíriparról, vagy éppen a tanácsokról, akik a lapterjesztés kapcsán lépnek elő főszereplővé helyenként bürokratikus és tiltó intézkedéseikkel.

A folyamat fő- és mellékszereplői között persze nemcsak gazdasági jellegű érdekellentétek (és érdekazonosságok) vannak, hanem a gazdaság körén kívül eső érdekkonfliktusok is tördelik, árnyalják a képet. Ezért is lenne elsődleges fontosságú a szereplők érdekeinek világos körülhatárolása, illetve leírása, a szerepek tisztázása, hisz enélkül a legzenálisabb rendező sem képes összefogott előadásra. Mindez hozzáférhető a teljes problémakör feltárásához, ahhoz, hogy a szereplők közti valós konfliktusok helyett ne látszatellentétekre bukkanjunk, hogy például a kiadóvállalat és a pénzügyi irányítás között feszülő gondokat ne úgy lássuk, mint a szerkesztőség és a sajtóirányítás közti konfliktust.

A szerepek sajnos ma összekeverednek, a szempontok összekuszálódnak,

ahelyett, hogy a kötelezettségeket, az önállóság és felelősség határait világosan megfogalmazó közegben tevékenykedhetnénk. Ezért kell vitatkoznom Siklósi Norberttel, aki azt mondja a rádióriportban: „Az újságkiadás misszió”. Igen, misszió, de véleményem szerint főleg a sajtóirányítás és a szerkesztőség szempontjából, nem pedig a kiadóból. A kiadó vállalként működő szervezet, amelynek mai gazdaságirányítási rendszerünkben elsősorban nyereséget kell(ene) felmutatnia, s erőfeszítéseit maximálisan ebbe az irányba kell(ene) összpontosítania, amit természetesen aligha kell magyaráznom a Lapkiadó Vállalat közismerten vállalkozó szellemű, üzletre fogékony vezérigazgatójának. Hisz a későbbiekben ő maga mondja: „A végtelenségig mi sem adhatunk ki olyan kiadványokat, amelyek veszteségesek”.

Ugyancsak Siklósi Norbert mondja: „Nekünk egy veszteséges lap kiadása is üzlet”. Hát nem szerepkonfliktus az, ha ma egy kiadóvállalatnak egyaránt üzlet a végelszámolásnál nyereséges vagy veszteséges lap kiadása? A pénzügyi irányítás vajon hogyan tölti be szerepét akkor, ha a kiadóvállalatoknak lehetővé teszi érdekeltégi alapok képzését minden egyes kiadott lap után a végső eredménytől függetlenül? S vajon mennyire áll helyzete magaslatán a pénzügyi irányítás akkor, ha olyan „érdekeltséget” teremt, amit ma sok helyütt tapasztalunk a kiadóvállalatoknál: a kiadói jutalék a szerkesztőségi kiadásokkal, és nem a bevételekkel arányos! Ilyen helyzetben kinek érdeke a nyomdaköltségeket vagy éppen az anyagköltségeket lefaragni?

De vegyük a posta által a terjesztés után felszámított, a lap árára vetített 31 százalékos jutalékot. Messzire vezetne, ha azt fejegetnénk: ez sok-e vagy kevés, s hogy a posta mennyiben érdekelt a takarékos gazdálkodásban akkor, amikor — legalábbis az utóbbi néhány év tapasztalata erre mutat — szinte ellenállás nélkül tud — érdekeit érvényesítve — lapáremelést elérni. De nyugodtan tegyük fel a kérdést:

vajon miféle logika indokolja a lapok árával arányos terjesztési jutalékot? Aligha kell ugyanis bizonyítani: egy drága havilap terjesztése töredéknyi energiát és költséget emészt fel a viszonylag olcsó napilapok terjesztéséhez képest.

Vagy vegyük a szerkesztőségi gazdálkodás lehetőségeit, pontosabban szólva néhány korlátját. Közismert, hogy a sajtóban ma tulajdonképpen létszámstop van — más kérdés, hogy ezt ki és miként kerüli meg. Vajon nem szorul-e felülvizsgálatra ez a rendelkezés? Ebben a helyzetben ugyanis miféle lehetőségek maradnak az észszerű létszámgazdálkodásra?

Más: hosszú idő óta feszítő gond, hogy a honoráriumot, a mozgóbért és az alaphért szinte áthatolhatatlan falak választják el egymástól. Vajon ezeket a falakat nem lehet-e ledönteni az ésszerűbb gazdálkodás érdekében?

Vagy miféle takarékoságot tesz lehetővé a gépkocsiköltségekkel az a helyzet, amelyben noha a kiadóvállalatok számára a legolcsóbb megoldás a kilométerpénz kifizetése lenne az újságíróknak (olcsóbb a taxinál, és még olcsóbb a vállalati gépkocsinál), mégsem fizethetnek egy bizonyos összegnél többet erre a célra, sőt a főszerkesztő és helyettese ki van zárva a magángépkocsi-térítésből? Kerül ami-be kerül, a főnök járjon állami kocsin, mert ez így elegáns?

Vagy itt van a lapárbevételi (különbözeti) adó. Gondolom, a szakmában eléggé közismert, hogy az 1981-es lapáremelésből származó többletbevétel nem hagyta a lapoknál (kiadók-nál), mert a költségvetés elvonja. De meddig? Örökké? S miért kell központosítani ezt az összeget, amit végül veszteséges lapok támogatására fordítanak? Nem inkább a kiadóknál kellene maradnia ennek a pénznek, akik gazdálkodhatnak vele? És nem méltatlan versenylőny-e, hogy az 1981 után indult lapok (vannak ilyenek) ezt az adót nem fizetik?

Avagy vegyünk egy érzékeny(?) témát, a lapok árát. Miért nem lehet

az ármegeállítást alapvetően a kiadó-vállalatok hatáskörébe utalni, legalább is a lapok többségénél? Ha az újságot árucikknek is tekintem, akkor kézenfekvő lenne az analógia: legyenek központiilag meghatározott árú (támogatott) újságok, de legyenek maximált áras és szabadáras lapok is. Nem azt mondom tehát, hogy a lapok bizonyos körében nem kell az ártámogatás — igenis vannak támogatásban részesítendő orgánukok. Épp ezért vitatkozom a Népszabadság 1985. július 20-ai számában, a „Ritkábban rikkant a rikkancs” című cikkben megjelent, következő állítással: „A (lap)kiadásban kényszerűen sok az üzleti . . . elem, s az a törekvés, hogy az újság tartsa el önmagát. Márpedig ez még sehol a világban nem sikerült, illetve csak úgy, hogy különféle helyeken különböző módon támogatja az állam a sajtót.” Nem értem, hogy mire gondolt az általam nagyrabecsült Szántó Jenő, a Hírlapkiadó Vállalat terjesztési főosztályának vezetője. Gondolom, a szo-

cialista országokról beszélt, ahol az állam valóban sokoldalúan, sok csatornán keresztül szubvencionálja a sajtót. Lehet, hogy a cikkirő jegyzetelt figyelmetlenül, de tudom (mindannyian tudjuk), hogy a tőkés világban nem ez a helyzet; ott a lapok igenis eltartják magukat, mert ha nem, megbuknak s eltűnnek a standokról.

De nem folytatom tovább, hisz szándékom csupán az volt, hogy rámutassak a kérdéskör komplex voltára, s hirtelenjében feltegyek néhány kérdést, amelyek megválaszolása előbbre viheti a közös gondolkodást. Vallom, hogy a helyzet megérett a változtatásra, s tudom, hogy az összes érdekelt véleményét, javaslatát meghallgatva s figyelembe véve lehet csak előrelépni. S hádd fejezzem be egy utolsó (költői) kérdéssel! Vajon nem volna-e célszerű az összes érdekelt bevonásával a MŰOSZ égisze alatt az ügynek valamiféle fórumot teremteni, amely — felteszem — hosszú és keserves munka után épkézláb javaslatokkal állhat elő?

„Többnyire a pártok szorulnak anyagi támogatásra, nem az újságok”

Lipovecz Ivánnal beszélget Vicsek Ferenc

— *Összevethető-e a „nyugati” lapkiadás gazdasági mechanizmusa a hazai gyakorlattal?*

— A fejlett tőkés országokban a sajtó nem olyan formában jelenik meg direkt hatalmi tényezőként, mint a mi világunkban. Én a Német Szövetségi Köztársaság gyakorlatát ismerem közelebbről, ahol az elmúlt esztendőket töltöttem, a megfigyeléseim tehát on-

nét származnak. Ami ebből a politikai struktúrák közötti lényeges eltérést jellemzi: a NSZK-ban nincs olyan újság, amelyikről azt lehetne mondani, hogy az egyik vagy a másik pártnak a lapja. Leszámítva azokat a hivatalos kiadványokat, amelyeknek a befolyása a széles olvasóközönségre meglehetősen csekély. A tulajdon szempontjából tehát többsége egyik

párthoz sem tartozik. A napilapokra pedig kivétel nélkül igaz a megállapítás. Az persze közismert, hogy vannak lapok, amelyek konzervatívabbak a többségnél, esetleg reakciócsák vagy jobboldaliak, és ilyen értelemben a hasonló színezetű pártokéval azonos vagy azokhoz közel álló platformon vannak. Ugyanígy vannak lapok, amelyek liberálisak, esetleg haladóak, amelyek ebben az értelemben a politikai spektrum másik oldalához állnak közelebb. De sem az előbbiekre, sem az utóbbiakra nem mondható, hogy a kérdéses lap bármelyik párt szócsové lenne, illetve, hogy a lap mögött valamelyik párt áll.

— *Az egyes érdekcsoportok, azért, akár közvetlenül is, támogathatják a saját világnézetükhöz közelebb álló lapot. Kialakul-e anyagi közmegegyezés a lapok és a hozzájuk közel álló körök között?*

— Szó sem lehet róla. Már csak azért sem, mert többnyire a pártok szorulnak anyagi támogatásra, nem az újságok. Az utóbbi időben erről nagyon sokat lehetett olvasni. A pártok a bevételeik egy részét a gazdaságból szerzik, az újságok szintjén. Vagyis, ha az újságkiadás esetleg nem lenne önfenntartó, akkor a kiadóvállalatok a gazdasági életben való terjeszkedéssel kell, hogy előteremtsék a hiányzó összegeket. A pártok és a kiadócégek között bármiféle anyagi függőséget keresni csacsiság volna és sehova sem vezetne.

— *Még arra sem érdemes gondolni, hogy a Kereszténydemokrata Párt mögött álló tőkés csoportok szívesen támogatják a Frankfurter Allgemeine Zeitungot, tudván, hogy az áll hozzájuk a legközelebb.*

— Legfeljebb abban az értelemben, hogy ez a csoport szívesen olvassa a Frankfurter Allgemeine Zeitungot, ebből következőleg vásárlója a lapnak, tudja, hogy az üzleti élet más résztvevői is szívesen olvassák, ezért szívesen hirdet a lapban, és így közvetve támogatja azt. Harmadsorban elképzelhető, hogy tőkéstársként részt vesznek közös vállalkozásban. Most például a magán televízió és a műholdas

televízió-hálózat létrehozása ilyen vállalkozás, amelyben a Frankfurter Allgemeine Zeitung az egyik éllovas. Bizonyára vannak tőkés csoportok, amelyek meghívván a lapban, tudván, hogy az nekik elfogadható politikai és erkölcsi nézeteket vall, szívesen szállnak be üzleti társként a lap nevével fémjelzett gazdasági csoportosulásba. De egészen biztos, hogy a kiadóknak nem a fő bevételi forrása az üzleti vállalkozásokban való részvétel. A nagy kiadóvállalatok elsősorban a hirdetésekéből, valamint a lapok eladásából tartják fenn magukat.

— *Miközben magukra vállalják az esetleg veszteséges lapok kiadását is? Ha nem éri meg kiadni egy kulturális hetilapot, folyóiratot, mert amennyibe az előállításuk kerül, annyiért már nem lehet eladni, akkor meg sem jelentetik? Csak piac a dönt ilyen esetekben?*

— Lényegében igen. Mondok egy konkrét példát. A Német Szövetségi Köztársaságban több éves tradíció után a múlt év végén kihalt egy folyóirat, a *Frankfurter Hefte*. Ez egy alapvetően irodalmi, esztétikai töltésű, de ezen túl azért politizáló, szociológiai tanulmányokat is közlő, szömel haloldali anyagokat megjelentető kiadvány volt. A Frankfurter Füzetek anyagilag életképtelenné vált. Nem tudott önfinanszírozó maradni. A lap egyetlen kiadóvállalathoz sem tartozott, és amikor azok tudomást szereztek arról, hogy a Frankfurter Hefte tönkremegy, egyik sem volt hajlandó kiadni, és aztán úgy gazdálkodni a költségekkel, hogy a más lapokból származó nyereségből támogassa a lapot. Végül az SPD elméleti folyóirata, a *Nene Gesellschaft* „szívta fel” magába a Frankfurter Füzeteket.

— *Még a liberálisnak tartott kiadóvállalatot sem érdekelte a Frankfurter Füzetek sorsa. A lapot eltemették.*

— *Amikor elmentél egy újságosstand előtt az NSZK-ban, akkor sokkal kevesebb irodalmi, kulturális lapot láttál ott, mint például Magyarországon?*

— Nem. Amire közönség van, azt a kiadók kiadják. Vannak cégek, amelyek kifejezetten intellektuális írásokat és baloldali publikációkat jelentetnek

meg. Ezek persze kisebb kiadvállalatok.

— *Esetleg azért kisebbek, mert így kisebb a cég rezsije, így olcsóbban állíthatnak elő egy-egy lapot, amelyek alacsony példányszáma el sem viselné a nagy önköltséget. Végül is milyen a kulturális lapok kínálata az NSZK-ban?*

— Kifejezetten kulturális lap nincs. Viszont sok lapnak nagyon jó kulturális melléklete van (a Frankfurter Allgemeine Zeitungnak, a Zeitnek, a Süddeutsche Zeitungnak és még sorolhatnám). De kifejezetten kulturális hetilap és folyóirat — amennyire én ismerem a kínálatot — nem jelenik meg. Olyan legalábbis nem, amely érdemleges hatással lenne a politikai közéletre. Persze vannak szakfolyóiratok. Szinte minden művészeti águnk megvan a maga szakfolyóirata. Színház, film és így tovább. Ezek a lapok jobbra szűk szakmai közönséghez szólnak, többnyire a szak-

mabeliek vásárolják. A nagyközönség kulturális igényét a napi- és hetilapok magas színvonalon és naprakészen kielégítik.

— *A kulturális szaklapok önfenntartók?*

— Egyetlen kiadvállalat könyvelésébe sem volt betekintésem. Csak annyit tudok, hogy amennyiben egy cégnek sokáig veszteséges egy kiadvány, akkor megszünteti.

— *Nincs egyetlen szervezet sem, amely szívesen támogat például egy színházi kiadványt?*

— De van. Azonban az állam és apparátusai, valamint a pártok nincsenek közöttük. Létezik támogatás az NSZK-ban is. Lehet pénzt szerezni az egyházaktól, akár egy kulturális kiadványra is, továbbá sok alapítvány van, amelyek közül több kifejezetten szívesen támogatja a kulturális és tudományos művek megjelentetését.

Avar János

Újság-e az üzlet?

Amerikában alighanem megmosolyognák az olyan kérdést, hogy vajon „üzlet-e az újság?” Hiszen ott a válasz csakis egyértelmű igen lehet, végtére, is a laptulajdonosok azért fektetik pénzüiket éppen az újságszínálásba, mert keresni óhajtanak rajta.

Pedig még az Egyesült Államokban is előfordul, hogy egy kiadvány veszteséges: akadnak nagy cégek, amelyek — számos publikációt forgalmazván — ráfizetnek egyik vagy másik lapjukra, folyóiratukra, s azt mégis fenn tartják, többnyire tekintélyi okokból. A hetvenes években például a Life magazin, ez a gyönyörű kiállítású, a

szakma csúcsának minősített képes hetilap éveken át megterhelte a kiadó, a Time—Life tröszt kereteit, ám hosszú ideig ragaszkodtak hozzá, s csak fájó szívvel szüntették meg (hogy aztán pár év múlva más terjesztési rendszerben, inkább szűk példányszámú elitlapként, megint megjelentessék). A nagy tévétársaságok hirdóműsorai is rendszerint inkább veszteségesek, mintsem nyereséget hoznának a részvénytulajdonosoknak; e műsorokat viszont egyszerűen nem is lehetne mellőzni, mi több: a hálózatok olykor — rendkívüli események során — hatalmas összeget „herdálnak el” a minél hatásosabb,

látványosabb hírműsor sugárzására. Merthogy e — hirdetési bevételeket csak módjával hozó — híradók jelentik „cégünk reklámját”, adják a CBS és társai szakmai rangját; a konkrét bevétel itt másodlagos jelentőségű. S még az is előfordul Amerikában is, hogy egy tröszt — többnyire számos lap-, könyv-, lemezzvállalkozás stb. kiadója — tudatosan kultúrmissziót vállal, tudományos igényeket elégít ki, s ha ezért kap is adókedvezményeket, csökkentve a ráfizetést, a haszna mindenképpen elmarad, s akkor hol az üzlet?

Alapjában véve azonban Amerikában mégiscsak üzlet az újság, csakúgy, mint bármi egyéb, pontosabban szólva, mint a legtöbb tevékenység. De jócskán akadnak közpénzekből és adományokból finanszírozott közszolgálati televíziók, operák, zenekarok és más művészeti közösségek. (Igaz, a Reagan-kormány költségvetési takarékosága alaposan lefaragott a keretekből.) Majdnem kétezer napilap jelenik meg az Egyesült Államokban, az egyéb publikációk száma szinte végtelen. Tartósan azonban csak az képes lapot kiadni, aki azon keres, legalább annyit, hogy a vállalkozását fenntartsa és némi jövedelme is legyen belőle. Csak ritkán fordul elő, hogy tehetséges emberek az utóbbiról lemondanak, élvezvén a kiadás gyönyörét. Sok vidéki lapocskát évtizedek óta ugyanaz a személy, család publikál, tisztos, vagy csupán minimális haszonnal, és maximumalanszerűen csökkentve az előállítás költségeit, elsősorban a munkaerővel takarékoskodva.

A nagyobb városi, körzeti lapok elsősorban a hirdetési bevételekből élnek. Nem ellentmondás, hogy eközben mindent megtesznek az előfizetői kör bővítéséért, mert a reklámszövegek feladói árgus szemmel figyelik, melyik lapnak mekkora (és milyen összetételű) az olvasótábor, aszerint hajlandók megfizetni a hirdetési díjat.

Egy amerikai napilap hatvan-nyolcvan oldalon jelenik meg, igaz, a hasábkok felét-kétharmadát betöltik a hirdetések. A hangsúly a helyi üzleti

reklámon van, a magánszemélyek apróhirdetése nem számottevő tényező. S éppen e sajátosság vezet oda, hogy az Egyesült Államokban az utóbbi években sorra szűnnek meg patinás lapok is; gyakran százévesnél is idősebb publikációk kényszerülnek leállni. A hirdetési üzlet vastörvénye ugyanis, hogy a vállalkozók — érthetően — előnyben részesítik a nagyobb példányszámú lapot. Az amerikai metropoliszokban egymás után alakul ki az „egy város, egy újság” helyzet, hiába panaszkodnak politikusok és hírlapkiadók a káros következmények miatt. E fejlődés még a domináns pozíciójú újságok szerkesztőinek sem mindig tetszik, főként ha elég liberális beállítottságúak, mint például a *The Washington Post*, amely szó szerint megsiratta kisebb fővárosi vetélytársát, a *The Washington Star* című délutáni újságot. Az utóbbi egymást követő vállalkozócsoportok próbálták megmenteni, rangos hírlapírógárdájára bárki büszke lehetett volna Amerikában, ám a hirdetőik előnyben részesítették a nagyobb példányszámú Postot. (A Star utóda a moonista szekta, vagyis a dél-koreaiak által pénzelt, *The Washington Times* című szélsőjobboldali lap próbál lenni, amelynél a külső és politikai célú támogatás folytán nem számítanak a jövedelmezőségi szempontok.)

Az újsághirdetési szakma felettébb sajátos Amerikában. Nemcsak az országos hálózatok, hanem a helyi tévé- és rádióállomások versenyét is állnia kell, s hát az utóbbiak is a reklámból tartják fenn magukat. Alapjában véve kétfajta hirdetéssel számolnak: az „általános” érdeklődési körűvel és a „megcélzottal”. Ha viszont valaki mindenkihez akar szólni, akkor számára a legnagyobb lap a fórum, és persze a televízió „családi” műsorai. Mert aki vadászpuskát vagy sportcikket akar eladni, kertészholmit, meggyaszt, az megkeresi a rétegműsört és a szakosodott magazinokat, amelyek Amerikában is gombamódra szaporodnak (például csak a body-buildingről vagy öt kiadványt számítottam, minden hobbi-

nak jut három-négy, a női magazinok egész polcokat töltenek meg, olykor minimális tartalmi eltéréssel versenyezve a vevőkért). A hirdetési ügynökségek nagyon kifinomult módszerekkel dolgoznak, és az újságok kénytelenek ehhez alkalmazkodni, avagy — megszűnni. Egy délutáni lap, a *Philadelphia Bulletin* a múlt század dereka óta volt kedvelt olvasmány a több milliós városban, és megszűnésekor is több százezerre rúgott előfizetőinek száma, ám *nem állhatta* a fenti szabályok szerint zajló *versenyt* a reggeli *The Philadelphia Inquirer*-rel.

Egy amerikai lapot olcsóbb előfizetni, mint példányonként megvenni. A képeslapok, magazinok pedig komoly engedményt adnak a fél-egyéves díjból azoknak, akik több esztendőre hajlandók lekötni magukat olvasóként: a biztos tábor nemcsak megnyugtató üzletileg, hanem rengetegbe kerül a megújítási felszólítások postázása. Már a lejáratú idő előtt hónapokkal érkeznek a noszogató levelek, és ha valaki hagyta kifutni az előfizetését, még hetekig kapja a lapot, és az „utolsó — legutolsó figyelmeztetéseket”, amelyeket aztán követ egy-két „hát nem gondolta meg?” jellegű nyomtatvány. Mindez természetesen tömérdek pénzbe kerül, s nem az olvasókör mint olyan fenntartását szolgálja, hanem a hirdetési közönségét, s a kettő csupán formálisan ugyanaz.

A képeslapok terjesztését részben a posta végzi, részben a napi kihordók. A reggeli újság rendszerint már reggel hat óraker az ajtó előtt van: tehát a bérházakban is minden emelet minden lakása elé kiviszik a hírlapot, az elővárosok kertés házaiban pedig vagy a kapu előtti postaládába dugják, vagy ott is az ajtó elé hajítják a kerítésen túlról. A kihordást többnyire egyetemisták, nők vagy éppenséggel munkanélküliek vállalják. A díjbeszedés felettébb egyszerű: két-három havonta (tehát nem sűrű időközönként) a lappal együtt egy kis boríték érkezik, már megcímezve, abba kell tenni a kitöltött csekket, s újévkor egy másik mellékelt borítékokskába némi jutalé-

kot „az ön kézbesítőjének”. Ha valaki netán nem leli újságját ajtaja előtt, reggel fél tízig telefonálhat a megadott számra, s külön küldönc még a délelőtt folyamán kihozza! Merthogy: az újság — üzlet, és a többi között ettől üzlet.

Tévedés volna azt hinni, hogy a szélsőséges szenzációhajhászás minden versenytársat kiszorít az újságpiacról. Annak idején ez a Hearst-lapoknak is csak korlátozott mértékben sikerült, s bár az utóbbi években meglehetősen sikereket ért el az ausztrál sajtócépa, az Angliát, is részben meghódító Rupert Murdoch, sorra szerezvén meg több amerikai nagyváros lapjait, a szélsőségek terjedésének sajátos módon határt szab az újságüzlet lényege — a hirdetés. Hogyne, bizonyos olvasóréteg igényeit kielégítik Murdoch semmivel sem törődő, rámenős — és gyakran aljasul felületes — lapjai, de például az általa átvett *The New York Post* sohasem fogja kiszorítani a rangos Times-t. A többi között persze azért sem, mert a *The New York Times* valójában óriásvállalkozás. A 370. hely táján tanyázik az 500 legnagyobb amerikai tröszt listáján, hiszen a lap csupán a névadó. Egy sor kiadó és tévéállomás tartozik a konglomerátumhoz, amelynek voltaképpen saját hírügynöksége is van, hiszen a New York-i lapban megjelent anyagokat szindikátus formájában átadja sok száz másik újságnak. (Ézért tévedés az a nálunk közkeletű nézet, hogy az amerikaiak túlnyomó többsége nem az Európában ismert elit-lapok anyagait olvassa: rengeteg vidéki újságban a *The New York Times*-szal egyidőben jelenik meg annak számos tudósítása, cikke.) De ami a Times-t és a többi komolyabb lapot élteti, az a viszonylag igényesebb olvasóközönsége. Az utóbbi ugyanis zömmel az úgynevezett középosztályhoz tartozik, márpedig a hirdetőik szemszögéből nézve nem csupán az olvasók száma a fontos, hanem — a pénztárcájuk is. Valamivel kevesebb, de nagyobb jövedelmű olvasó számára érdemesebb reklámot közölni.

Nem lenne teljes a kép, még megközelítőleg sem, ha figyelmen kívül hagynánk, hogy az amerikai sajtó jelentős része — elsősorban a tévétársaságok, a nagy lapok — hatalmas, szerteágazó monopóliumok részeként funkcionál. Az NBC tévéhálózat például az RCA elektronikai tröszt alvállalkozása. A kapcsolatok bonyolultak és nehezen áttekinthetők, ám a dolognak az a lényege, hogy számos üzleti érdek is beleszól a sajtó „tisztá képletébe”: nagy vállalkozásoknak, csoportoknak akár a lapüzlet vesztesége vagy nem túl nyereséges volta esetén is érdemes fenntartani a közvélemény-formálás eme eszközét. De még családi vállalkozások esetében is előfordul, hogy maga az újság csak viszonylag minősíthető üzletnek, a befektetett pénzt netán jövedelmezőbb

formában is lehetne szaporítani. A hangsúly persze a viszonylagosságon van: alapelveként és általában mégiscsak az érvényes, hogy az újságot *tartósan veszteséggel kiadni nem érdemes.*

Azt sem szabad elfelejteni, hogy az „egy város, egy lap” képlet egyúttal politikai monopolhelyzetet is jelent, miáltal az üzletin túlmenő megfontolások is készíthetnek befektető csoportokat az adott újság fenntartására. Az viszont kétségtelen, hogy a veszteséges vállalkozásba nem könnyen törődnek bele: létszámleépítésekkel, korszerűsítésekkel, és persze áremelésekkel próbálják jövedelmezőbbé tenni az újságot. Nehogy megelőzzék őket a vetélytársak, nehogy valaki olcsóbban jelenjen meg egy hasonló profilú lappal.

ABSTRACT: The April 21st broadcast of the radio series “In present tense” tried to answer how much business aspects influence the work of a daily and weekly newspaper, two publishing houses and the newspaper distribution at the Post. The reporter-editor was Ferenc Vicsek. Here we give the original text of the broadcast then let different opinions enter into debate.

Kábeltelevízió

Hogyan működik a kábeltévé Kecskeméten, Székesfehérváron, Miskolcon és Debrecenben — erről számolnak be alábbi írásaink. A kecskeméti helyzetet két nézőpontból is megismerhetjük: egy lelkesedéssel teli naplóból és egy borúlátóbb tényleírásból. Összehasonlításképpen egy amerikai helyzetképet is közlünk, s a Media Perspektíven című folyóirat cikke alapján ismertetjük a hollandiai és belgiumi problémákat is.

Dr. Szombathy Zoltán

Alapítsunk televíziót!

Részletek egy naplóból

1983. december 1.

A városi tanács vb-ülése. 5. napirendi pont: a végrehajtó bizottság megtárgyalja az Ingatlankezelő és Távfűtő Vállalat igazgatójának tájékoztatóját a Kecskeméten létesülő nagyközösségi antennarendszer megvalósításának állásáról.

Tények:

1982 folyamán a Kecskeméti Ingatlankezelő és Távfűtő Vállalat tapasztalatcseréken győződött meg a kábeltelevízió hazai eredményeiről. Ezt követően tanulmánytervet rendeltek meg a készhelyi Híradástechnikai Kisvállalattól kecskeméti antennarendszerre. Kecskemét ugyanis úgynevezett „fehér folt” a tv-műsorsugárzás területén: valamennyi adótól messze esik, s a város beépítettsége is hátrányosan befolyásolja a vételi lehetőségeket. A javasolt megoldás: egy központi antenna a megyei tanács épülete tetején, s onnan kábelben juttatni el a jeleket a lakásokba. Ehhez felhasználhatók a postai kábelalagutak. A rendszer sa-

játossága a visszat kiépítése is, ez sok egyéb hasznosítást is lehetővé tesz.

Felállításra került a központi antenna, s a pénzügyi alapok is megteremtődtek: a megyei tanács illetékes osztályai a beruházás első üteméhez engedélyezték a vállalat távfűtési amortizációja egy részének felhasználását. Megkezdődtek a lakásbekötések is.

A tájékoztató megemlíti, hogy fenn tartanak egy csatornát egy esetleges helyi adásnak, s utal arra, hogy a Magyar Televízió szakemberei vállalkoznak a helyi műsor feltételeinek kialakítására is.

Gondolatok:

Még friss a Kecskeméti Szemle alapításának sikerélménye, a várakozáson felüli fogadtatás: közel ötezer példányos havi folyóirata van a városnak május óta! A sikerek büszkeséget szültek, no lám, saját erőből tudunk újságot csinálni saját magunknak.

Talán televíziót nem tudnánk? Hiszen az nyilvánvaló, mit akarunk mondani a város lakosságának. Helyi híreket! Megismertetni az embereket

azzal, mi történik közvetlen környezetükben.

Ha erről szólunk az újságunkban, s ez érdekli (már pedig úgy látszik, érdeklí) az embereket, akkor ugyanerről kell szólnunk a helyi televízióban is! S mennyivel nagyobbak a tévé lehetőségei!

1983. december 1. — 1984. március 1.

Megkezdődik a tájékozódás. Olyanokat keresünk, akiknek már van fogalmuk a videózásról. Többet ismerünk is: a volt megyei filmstúdió munkatársai rendszeresen filmeznek a tv-híradónak, s most gondolkoznak a videotechnikára való áttéréseken. A TIT munkatársai is gyűjtöttek már egy csokorralaló ismeretet, s javaslatot is dolgoztak ki, igaz, zömében az ismeretterjesztésre koncentrálva. Folyik a videózás több oktatási intézményben. Ezek alapján felvesszük a kapcsolatot az említettekkel, s személyes ismeretségeink kihasználásával a Magyar Televízió néhány szakemberével. Úgy tűnik, az Erdei Ferenc Művelődési Központ is jó partner lesz: helyet is ajánlanak a stúdióknak.

Élkesztjük hevenyészett műsorgetervünket. Ebben a stádiumban a következő műsorokra gondolunk:

- rajzfilm (a Pannónia Filmstúdió Kecskeméti Műterme alkotásaiból)
- Kecskeméti Hét (mi történt az elmúlt héten, mi lesz a jövő héten),
- sportösszefoglaló,
- várostörténeti műsor,
- vetélkedő (ez sokat foglalkoztatja gondolataimat),
- reklám (helyi reklám!).

Azzal tisztában vagyunk, hogy elképzeléseinkhez meg kell nyernünk az elvi irányítás egyetértését is, ezért az illetékes munkatárshoz fordulunk segítségért, közvetítésért. Nagy lelkesedéssel áll mellénk, hamarosan a kanadai kábeltelevíziós eredményeket is áttanulmányozta volt, s dolgozik a

közös előterjesztés folyamatos csiszolásán. Helyzeténél fogva rövid időn belül egyeztetési kötelezettségek sorával találja magát szemben, ezekkel próbál viaskodni.

Az idő sürget, mi (Kecskeméti Szemle) egy gyors húzással röviden, írásban tesszük le javaslatunkat a Legfőbb Asztalra. A papír még meg sem melegedhet, máris rövid úton érkezik a válasz: az elképzelés jó, rajta, megvalósítani!

1984. február 28.

Közzétesszük programnyilatkozatunkat.

Tények:

A Kecskeméti Szemle márciusi száma vezércikkének címe: „NEM UTÓPIA! A kábeltévé nagy lehetősége: helyi adás Kecskeméten!”

A szerkesztőségi cikk (formába öntője Ballai József) szó szerinti idézését azért tartom fontosnak, mert gondolataink pontos megfogalmazása.

Gondolatok:

„Nincs messze az az idő, amikor végre Kecskeméten is jó minőségben lesz vehető a Magyar Televízió első és második programja, s mellette jó néhány külföldi adás. Minderről korábban részletes cikkben számoltunk be. Akkor épp csak megemlítettük, hogy a hálózat kiépítése megnyit egy további lehetőséget is: a városi tévéműsor sugárzására ad módot. Mármost ezt eddig sem vitatták, és mi sem azért vetjük fel, mert most jutott eszünkbe. Azért fontos a téma, mert lassan időszerű lesz a műsor megvalósításáról beszélni, s ha döntés születik, megteremteni a szükséges feltételeket: sürget az idő, hisz az év végére — ha minden jól megy — a Széchenyi-városi lakótelepen talán kész lesz a hálózat.

Helyi adás Kecskeméten?

Ne gondolja senki, hogy ez utópia. Szerény anyagi eszközökből, ha nem is fillérekéből, de forintokból megvalósítható. Alapjaiban minden szükséges technikai feltétel már most adott: színes zártláncú tévérendszere van az

Óvónőképző Intézetnek, van képmagnólánca a Pedagógiai Intézetben, a Kodály Intézetben, a GAMF-on, a Kertészeti Főiskolán. Képmagnóval a legtöbb intézmény rendelkezik, s értesüléseink szerint nemrég döntés született arról, hogy megyei hasznosítású stúdiófelszerelést vásárolnak. Ha tehát a kecskeméti stúdió nem kapna saját technikát, akkor is megkezdődhetne az adás.

Mit sugározna a kecskeméti kábeltévé?

Véleményünk szerint egy városi adó nem versenyezhet a nemzeti adóval — s ez meghatározza a tartalmat: azt már tehát tudjuk, hogy mit ne sugározzon. Először is nincs értelme annak, hogy egész estés filmet mutasson be. A tévé fő műsorainak tapasztalatai alapján nem kecsegtet eredménnyel a közművelődési célú hasznosítás (nyelvtanfolyam, ilyen-olyan előadás): ehhez a »nagy« tévének nagyságrendekkel nagyobb személyi és anyagi lehetőségei vannak. (Ugyan ki finanszírozza egy világméretű utat mondjuk a földrajzi szabadegyetem adásainak »láttatására«?)

Induljunk tehát abból ki, ami a »nagy« programból kimarad, s ami ezáltal a »nagy« műsor igazi konkurenciájává tenné a »kis« kecskeméti: helyi programot kell készíteni, arról, ami érinti és érdekli a város lakóit. Heti egy alkalommal — véleményünk szerint hétfőn, amikor a kecskeméti tévé »pótólná« a »központi« tévé hiányát — egy-másfél órás magazinok számolhatnának be a múlt hét történéseiről. Ha ennek nincs szerzői jogi akadálya, sorozatot lehetne kezdeni a Pannónia Filmstúdió kecskeméti műtermében készült rajzfilmekből — kitűnő csemege a gyerekeknek. Meg lehet szólaltatni a tanácselnököt a testületi ülés előtt és után — természetesen ott lehet a kamera magán az ülésen is — s persze szót kaphatnak a tanácsstagok éppúgy, mint az »egyszerű« várospolgárok. Valamikor két-három napilap megélt Kecskeméten, s versengésük inkább izgalmasabbá, mint unalmasabbá tette az olvasni-

valót. (Mellesleg szólva: a Petőfi Népe mellett a Kecskeméti Szemle példányszáma is folyamatosan emelkedik a városban, ami arra utal, hogy egy csárdában több dudás is megférhet: tömegigény van a helyi hírekre.) Miért ne lehetne a tájékoztatás palettáját televízióadással színesíteni? Nincs hatásosabb tömegkommunikációs eszköz, mint a tévé — ha tehát van lehetőség rá, majdhogynem kötelező kihasználni! Napjainkban alig van fontosabb feladat, mint az állampolgárok bevonása a közös ügyekbe. Ez természetesen az információ továbbításával kezdődik: annak van véleménye, aki már tud valamit, az tud lelkesedni, meggyőzni, cselekedni, aki tudja, hogy mi a cél, miért az a cél.

Kecskeméti tükröz?

Akár ez is lehetne a hétfő esténkénti adás címe. Bizonyos, hogy jól járna vele a néző — gondoljunk csak bele: lassításban is megnézhető a kedvenc csapat vidéki meccsén lőtt gól! — jól járna vele a város vezetői és vezetettei egyaránt.”

1984. március 8.

Megbeszélést hívunk össze a városi televíziózás iránt érdeklődők részvételével.

Tények:

A résztvevők: a városi pártbizottság, az Erdei Ferenc Művelődési Központ, a TIT, a Pedagógiai Intézet, az Óvónőképző Intézet, a Gépipari és Automatizálási Műszaki Főiskola, a Petőfi Népe, a Forrás, az SZMT Művelődési Központ, a Katona József Színház, a Városi Tanács V. B. Művelődési Osztálya munkatársai és néhány intézménytől független jó barát. Körülbelül harmincan-harmincöten gyűlünk össze, s közfelkiáltással elhatározzuk: közösen dolgozunk a városi televízió megvalósításán.

Gondolatok:

Már e stádiumban is fontos kérdés a terminológia, hogy valamennyien ugyanazt értsük azon, amit kimondunk. Kábeltelvízió: a műszaki le-

hetőség, tehát egy antenna, s onnan több csatornás kábel a lakásokhoz. Városi televízió: a helyi adás.

1984. március 16.

Találkozás Horváth Miklóssal, az MTV műszaki igazgatóhelyettesével, akitől fontos — elsősorban műszaki — információkat kapok.

Gondolatok:

Technikai téren a sötétben tapogatózunk. Nincs mese, be kell indítani az ismeretségi kört, kapcsolatot kell teremteni az ehhez legjobban értőkhöz, akik nyilvánvalóan valahol a Magyar Televíziónál dolgoznak.

Tények:

Régi számítógépes kapcsolat. Az Államigazgatási Szervezési Intézetnél Czapolai Imre barátom éppen egy televíziós-számítógépes vetélkedő szervezésén munkálkodik. Beajánl Horváth Miklóshoz. Régen vettem részt ilyen célratoró megbeszélésen! Tíz percig társalogtunk — többnyire én hallgattam —, de többet hallottam a televíziózás műszaki feltételeiről, mint eddig néhány hónap alatt. Kezenben egy nagy, kézzel írott lepedővel távozom. Még nem tudom, hogy felbecsülhetetlen kincs birtokában vagyok: egy helyi stúdió minimális eszközszükségletének felsorolása. Az utolsó sor mindenestre döbbenetes: 1983. évi ár-szinten 15 millió 30 ezer forint.

1984. március 29.

A megyei tanács állást foglal a Kecskeméti Városi Televízió ügyében.

Tények:

A megyei tanács 13/1984. Tan. számú határozatában szerepel: „Ki kell dolgozni a kábeltelevíziózás működtetésének feltételrendszerét. A műsor-szüneti napokon sugárzott adások szolgálják a lakosság politikai ismereteinek bővítését, a tájékoztatás meggyorsítását, vélemények, javaslatok közzétételét.”

Gondolatok:

Már megint a terminológia! Szerencsére a második mondat egyértelműen igazolja, hogy a magas testület a városi televízióra gondolt, amikor a kábeltelevíziózásról szólt.

1984. április 10.

Terepszemle az Erdei Ferenc Művelődési Központban.

Tények:

Sajtos Géza, a művelődési központ igazgatója jelezte, hogy teljes mértékben egyetért a városi televízió gondolatával. Hajlandó helyet is adni a stúdióinak intézményében, s részt venni a létrehozásban — működtetésben.

Gondolatok:

Az ötlet nagyon tetszetős. A művelődési otthon közvetlenül a megyei tanács mellett van, ahol az antenna került felállításra, nyilván a legegyszerűbb innen megszervezni az adást. A központ területén belül elszeparálható, megfelelő alapterületű helyiségeket keresünk. Vannak is ilyenek: az ún. zeneterem, valamint egy raktárhelyiségekből álló blokk.

1984. április 12.

Látogatás az Óvónőképző Intézetben.

Tények:

Az Óvónőképző Intézet egy házi stúdiót üzemeltet. Házilag hangszigetelt helyiség, hozzá kapcsolódóan vezérlő. Óvodásfoglalkozásokat figyelnek meg és rögzítenek BETAMAX rendszerű képmagnóra.

Dr. Krajcsovics József, az intézet igazgatója rendkívül készségesen ajánlja fel együttműködését, a munkatársak pedig közreműködésüket.

Gondolatok:

Szükség esetén egy-egy kisebb konzervműsort itt is el lehet készíteni átmenetileg, a stábot pedig természetesen folyamatosan foglalkoztatni kell helyi műsorrészek készítésével. Kár, hogy az

intézet messzire esik a kábelfejlesztéstől és a fejállomástól, így távlatilag nem sokra megyünk a kiépített stúdióval.

1984. április 15.

Terepszemle az Erdei Ferenc Művelődési Központ filmstúdiójában.

Tények:

A korábban önálló intézményként üzemelő Bács-Kiskun megyei Filmstúdió néhány éve gazdasági integráció során került valamennyi eszközével és helyiségeivel, dolgozóival együtt a művelődési központ keretei közé. Azóta is viszonylagosan önállóan üzemel. Munkatársai rendszeresen dolgoznak a Magyar Televízió híradójának: megyei híreket rögzítenek — egyelőre filmre.

Munkatársai: Karáth Imre operatőr és Antalfalvi János technikus gyakorlott, tehetséges fiatalemberek.

Gondolatok:

Imre és Jancsi megszállott tévések. Kulcsszereplők a városi televízió létrehozásánál! Nyilvánvaló, hogy a helyi műsorkészítőknek kell hosszú távon szolgáltatnia a kimenő műsorokat is, az erőt koncentrálni kell!

1984. április 19., éjjel

Kész a jövődő városi televízió emblémája.

Tények:

Szokásos társadalmi munkás grafikus tervezőm (feleségem) javítja, osztályozza a nebulók rajzait, van belőlük egy kazal. Így rövid szakmai tanácsadás után magam esem neki a feladatnak. Az eredmény: a városi tanács szecessziós épülettömbje, körülötte a felirat: „Városi Televízió, Kecskemét”, úgy, hogy a televízió T-je az épület csúcsára kerül, mint egy antenna.

Gondolatok:

Jó, ha bármilyen apró külsőség segít evidenssé tenni a városi televízió jövődő létét.

1984. április 22.

Találkozás és tanácskozás Zimmersmann Róbert főkonstruktőrrel, a kecskeméti kábelrendszer tervezőjével.

Tények:

Zimmersmann Róbert jónak találja a stúdió tervezett elhelyezését. Minél közelebb van a stúdió a fejállomáshoz — mondja —, annál megfelelőbb az elhelyezése, nem kell külön csatornát lefoglalni a műsorsugárzás részére. Rövid idő alatt be tudják kapcsolni — ideiglenesen — a művelődési központot, s attól kezdve képűjság jellegű adás folyamatosan üzemelhet.

Gondolatok:

A tervező is lelkesedik a helyi adásért, ez jó dolog. Az is jó, hogy a tervező és kivitelező is érdekelt a műsor műszaki feltételeinek minél színvonalasabb kialakításában, hiszen Kecskemét számukra referenciahely, az itteni eredményektől függ további sorsuk.

1984. május 7.

Beszélgetés Leitner Lászlóval, a SZÜV kecskeméti számítóközpontja igazgatójával a kecskeméti képűjság mikrogepes megvalósításáról.

Tények:

Kapcsolatunk több éves, az államigazgatás számítógépesítésén dolgozunk együtt a SZÜV és a Kecskeméti Városi Tanács együttműködési szerződése alapján.

Gondolatok:

Egy új üzleti vállalkozás lehet ez a SZÜV számára. Jó, ha ebben a jövődő városi televízió is érdekelt. Szerződés esetén mindenképpen kikötjük a továbbértékesítés bevételeiből való részesedést.

1984. május 10.

A SZÜV METAKÓD Leányvállalat programozója, Jeszenszky József társadalmi munkában elkészítette COMMODORE 64 mikrogepen a városi te-

levízió emblémájának mozgó változatát. Rendkívül impozánsnak találjuk a 25,2 másodperc alatt építkező inzertert. Az elképzelések szerint kísérőzenéje a harangjáték dallama lesz.

1984. május 20.

Találkozás Horváth Gézával, az MTV műszaki osztályvezetőjével.

Tények:

A stúdiót és az egész helyi televíziózást SONY U-matic rendszerre kell alapozni. Az indok: a megbízhatóság, az üzembiztonság. Az üzemeléshez több olyan „apróság” is szükséges (kameratáp, szervizberendezések, kábelek, CCU stb.), amely nélkül nincs adás, s bizony, nem fillérekbe kerül. Megegyeztünk a folyamatos konzultációban.

Gondolatok:

Rendkívül fontos az MTV-vel való kapcsolat műszaki vonalon is, üzemelésben és szervizellátásban egyaránt.

1984. június 9.

Terepszemle a Petőfi Sándor Általános Iskolában. Jövendő együttműködők.

1984. június 11.

Terepszemle a II. Rákóczi Ferenc Általános Iskolában. Szintén jövendő együttműködők. Ez utóbbi sportcsarnoka a jövendő sportközvetítések egyik színhelye.

1984. június 25.

Találkozás Zimmersmann Róberttel. Időpont-egyeztetés: október 31-re a képűtség kísérleti adását be lehet tervezni.

1984. július 1. — július 25.

Készül az előterjesztés a városi tanács vb augusztusi ülésére a Kecskeméti Városi Televízió létrehozásáról.

Tények:

A testület tagjainak — kevés kivételtől eltekintve — nem sok ismerete van a televíziós elképzelésekről. A döntés nem lesz könnyű, több mint tízmillióról van szó.

Gondolatok:

Röviden, de meggyőzően kell szólni, s a teljes körű előzményt ismertetni. Alighanem nagy vita lesz. Komoly támogatásra számítunk a megyei tanácstól is.

1984. augusztus 9., délelőtt

A vb-ülés napja. Gyorsfutár hozza a megyei tanács vb tervosztálya — általános elnökhelyettessel egyeztetett — írásbeli véleményét. Lényege: pénzt nem tudna adni jelenleg, a filmstúdiósok részére biztosított kamerát és hordozható képmagnót viszont a városi televízió céljaira hagyták jóvá. Ez is valami.

1984. augusztus 9., délután

Parázs vita a vb-n. A testület végül is nem fogadja el a pénzügyileg egyébként indokolható leállítást, úgy dönt, hogy a televíziót meg kell valósítani. Hogy haladjon az ügy, a kísérleti jellegű üzemeltetést kell szorgalmazni, és ki kell dolgozni az ehhez szükséges pénzügyi feltételeket.

„A Végrehajtó Bizottság megbízza és felhatalmazást ad dr. Szombathy Zoltánnak, a Szervezési és Jogi Osztály vezetőjének a szervező munka végzésére, az előzetes megállapodások megkötésére, a szükséges engedélyek beszerzésére, a rendelkezésre álló anyagi eszközök mértékéig a megrendelések teljesítésére.”

Az adott helyzetben az elképzelhető legnagyobb lépés.

1984. augusztus 10.

Beszélgetés Leitner Lászlóval, a SZŰV kecskeméti számítóközpontja igazgatójával. A képújságra vonatkozó részletes elképzeléseket egyeztetjük.

1984. augusztus 30.

A programozás kezdetén. A lehetséges megoldásokat nézzük meg a vb egyik tagjával (dr. Lovas Béla főiskolai tanár, ért a számítástechnikához), és kiválasztjuk a megfelelő betűtípusokat, meghatározzuk a képernyőterveket.

1984. szeptember 1.

Megbeszélés az IKTV igazgatójával és Zimmermann Róberttel. Megállapodunk, hogy a művelődési központ ideiglenes bekötését október 31-ig elvégzik.

1984. szeptember 2–3.

Elkészítem a kísérleti adás minimális eszközükségletének tervezetét, és annak költségkihatásait is kidolgozom. Szükséges 1 db kamera és képmagnó (hordozható), de ezt a megyei tanács már vállalta fedezni. Mindenképpen kell egy szerkesztő-editáló egység a műsorok készítéséhez („vágáshoz”). Fedezni kell a stúdiótervezés költségeit is. A képújsághoz szükséges egy COM-MODORE 64 mikrogép a floppy-meghajtó egységgel.

Ez így együtt 2,8 millió forint.

1984. szeptember 5.

Megérkezett a SONY U-matic DXC 3 M kamera és a VO 4800 hordozható képmagnó. Egyelőre természetesen a művelődési központ veszi leltárba, hiszen városi televízió még nincs.

1984. szeptember 6.

Vb-ülés. Különösebb vita most nincs, mindenki egyetért lényegében a céllal, s azzal, hogy addig nyújtózkodjunk, amíg a takarónk ér. A testület megszavaz a legsürgősebb kiadásokra 1 470 000 forintot, a többit ismételtelen a megvétől kérjük. Pár nap múlva kiderül — eredménytelenül.

1984. szeptember 10.

Telefonkonzultáció a tervezőkkel. Megvan a fedezet, mehet a tervezés. A Hűtőgépgyár képviselője közli: sajnos, az előzetes tájékoztatáshoz képest a várható költségekhez nyugodtan hozzátehetünk egy nullát. Te jó isten!

1984. szeptember 12.

Elkészült a képújság programja. Egyelőre még ékezet nélküli, az angol abc karakterkészletére alapozott, az ékezetes magánhangzók ezután következnek. Gyors döntés: mutassuk be az elkészült programot a következő heti székesfehérvári államigazgatási szoftver-bemutatón.

1984. szeptember 18.

Gyors út Székesfehérvárra. A kiállítóteremben sokan csoportosulnak a kecskeméti képújság képernyője előtt. Nekem nem tetszik igazán, most vagyok igazán meggyőzve az ékezetek szükségességéről. Az első hír ugyanis arról szól, hogy: „Kecskemet diszpolgarava választottak Nyers Rezsot.” Több város képviselőivel tárgyalok a helyszínen.

1984. szeptember 20.

Aláírtam és visszaküldtem az akusztikára és a légkondicionálásra vonat-

kozó tervezői szerződéseket. A többi tervet valószínűleg kecskeméti tervezők készítik — társadalmi munkában.

1984. szeptember 21.

Megbeszélés Mormer Miklóssal, a kecskeméti AGROKER igazgatójával. Hosszú meggyőző beszédre készültem, de már az első szavaknál félbeszakít: „Azt hiszed, meg kell nekem magyarázni, miért fontos a helyi televízió?” Perceken belül megállapodunk a tárgyalásban.

1984. szeptember 24.

Megbeszélés Horváth Jánossal, a Fém-munkás igazgatójával. Őt elsősorban az érdekli, milyen lehetőség van a vállalat csarnoképítő technológiájának bemutatására. Megegyezünk.

1984. szeptember 25.

Hantos Józsefet, a Konzervgyár igazgatóját minden részlet érdekli. Mindenre rákérdez, látszik, alapos ember. Szeretné, ha a nagy múltú vállalat belső életét jobban megismerné a környezet, a város. Megegyezünk.

1984. október 10—20. között

Tapasztalatcserére, az eddigi elképzelések megismerésére Szolnok, Miskolc, Gödöllő, Kiskunhalas lelkes munkásai érkeznek a városba. Sokat tanulok tőlük.

1984. október 30.

Szerelünk. Ingajáratban a művelődési Központ és az Alföld Áruház között, előbbiben két SZÜV-ös fiú egy COM-MODORE 64 mellett, és a központ műszaki vezetője a modulátorral, az utóbbi műszaki osztályán meg a kontaktust próbálják megteremteni a keszthelyiek.

Végre sikerül! Az Alföld Áruház televíziós készülékén megjelenik az inzert, majd az első hír: holnap, október 31-én, a város felszabadulásának negyvenedik évfordulóján ünnepi tanácsülés lesz.

1984. október 31.

A Kecskeméti Képűjság első, kísérleti adása 31 lappal a nap folyamán többször is adásba megy. Semmi meghibásodás.

1984. november 1.

Váratlan fordulat, de igen kellemetlen. A művelődési központ építész tervezője — értesülvén a tervezett belső változtatásokról — határozottan tiltakozik azok ellen, elsősorban statikai okokból.

1984. november 6.

Gyors intézkedés után a tervezők egy asztalnál. Az építész „győz”, kiderül, hogy csak rendkívüli többletköltséggel oldható meg a légkondicionálás, az akusztikai követelmények pedig egész egyszerűen csak úgy teljesíthetők, ha a meglévő helyiségekbe egy újabb kisebb helyiséget építünk, de a kialakított „doboznak” semmi szerves kapcsolata nem lehet az eredeti szerkezettel.

1984. november 6—10.

Épületet keresünk. Úttörő és Ifjúsági Otthon? Helyőrségi Művelődési Központ? A fejjálmástól nem távolodhatunk el jelentősen. Időnként azon kapom magamat, hogy a városházát szemlélgetem, milyen jó stúdiót lehetne benne kialakítani.

1984. november 13.

A városi párt-vb állást foglal a városi televízió szerkesztőbizottságáról, feladatáról, összetételéről.

1984. november 15.

A végrehajtóbizottság ülésén bemutatjuk az ünnepi tanácsulésról készült — nem szerkesztett — anyagot. A fogadtatás kedvező, mindenki szívesen fedezi fel ismerőseit és saját magát a képernyőn.

1984. november 16.

Levél érkezik. Feladó az MTV kábeltelevíziós csoportja. Értesítenek arról, hogy januárban tanfolyamot rendeznek jövődő városi televíziósok számára. Benevezünk.

Könyvesboltba menet elhaladok a Luther-palota mellett. Belémvillan a gondolat: az épületben nemrég átmene-tileg megürültek a Moziüzemi Vállalat irodái! A fejjállomástól a távolság még éppen elfogadható, az alapterület kb. 170 m², két szinten, s vastag falak! Meg sem állok a tanácselnök irodájáig.

1984. november 17.

A városi tanács vb igazgatási osztálya kiutalja a moziüzemi vállalat volt helyiségeit a városi televízió jövődő stúdiója céljára. Alaprajzokat, metszetrajzokat keresünk-másolunk, és expressz küldjük a tervezőknek.

1984. november 18.

Megbeszélés az Ingatlankezelő és Táv-fűtő Vállalatnál. Vállalják a tervezés-kivitelezés összefogását, a tervek egy részének elkészítését társadalmi munkában.

1984. december 5.

Valamennyi tervező a fedélzeten. Kiegészülnek még egy helybeli szaktervezővel (társadalmi munka!) az AGRO-BER-től. Hogy a munka is haladjon, résztervek folyamatos leadásáról is egyezkedünk.

1984. december 13.

A szolgálati út betartásával levél a MTTH-hoz. Kérjük egy szolgáltató gépkocsi üzemben tartói engedélyét biztosítani a jövődő stúdióhoz. Lada Combi lenne a legcélszerűbb, de a jogszabály nem engedi, igaz, hogy amikor készült, még városi televíziókról sem volt szó.

1984. december 15.

Folyamatosan ad a képűtség. Üzembe helyezték a pesti képűtség automatikus lapozóberendezését. Ez folyamatosan a hatos csatornára fordítja át a teletex híreit. Az adást megszakítjuk naponta háromszor, és kecskeméti híreket sugárzunk. Szerkeszti a Kecskeméti Szemle, a képernyőterveket a Petőfi Népe egyik munkatársa készíti, a SZŰV-ösök programozzák és a Művelődési Központ munkatársai gondoskodnak az adásról. Igazi csapatmunka.

1985. január 2.

Történelmi pillanat számunkra: felvonul a brigád a Luther-palotába. Szerszámuk egyelőre főként a csákány; csak az eredeti, 70 cm-es falak maradhatnak meg.

1985. január 10.

Műsorterveket és forgatókönyveket kreálok a tanfolyamvezetők felszólítására.

1985. január 21 – 27.

A tanfolyam. A szállás a Római-par-ton, s naponta ingázunk Gazdagrétre, az ideiglenes lakótelepi stúdióba. Onnan rajzunk ki a kerületbe, műsört készíteni. Közben szakmai előadások, este tévés szakemberekkel találkozó, beszélgetések, már elkészült helyi műsorok megtekintése-megvitatása. Végül értékeljük a hét folyamán általunk készített műsorokat is.

1985. február 6.

Elkészült a városi televízió alapító határozatának tervezete. Sok konzultáció előzte meg. Fontosnak tartottuk, hogy a létrejövő intézmény közvetlenül a végrehajtó bizottság irányítása alá tartozzék, ezért a kérdést tanácsrendeletben kell szabályozni. Lényeges, hogy kis létszámú — 5-6 fős — első-sorban műszakiakból álló főállású gárdát hozunk létre, de ugyanilyen fontos, hogy minél több „bedolgozó” működési lehetőségét biztosítsuk.

Fel kell készülni arra is, hogy az intézmény minél nagyobb bevételt is tudjon produkálni az idők folyamán, hogy a költségvetést minél kisebb mértékben terhelje.

1985. február 7.

A végrehajtó bizottság egyetért a tervezettel és elrendeli a városi televízió alapítása kérdésének tanácsülés elé terjesztését.

1985. február 27.

Tanácsülés. Többen nem értik igazán, mi a különbség a kábelhálózat kiépítése és a helyi stúdió létesítése között. A kérdésekre igyekszem meggyőzően válaszolni. Úgy tűnik, sikerült, a tanács határoz:

„A Városi Tanács elhatározza a Városi Televízió intézményének létesítését.

Az intézmény elnevezése: Városi Televízió, Kecskemét.

Székhelye: Kecskemét, Szabadság tér 3.

Alapító neve: Kecskemét város Tanácsa.

Felügyeleti szerve: Kecskemét Városi

Tanács V. B.

Szakmai ágazati irányító szerve: Magyar Televízió

Intézmény típusa: részben önálló költségvetési szerv.

Gazdálkodását a Városi Tanács V.B.

Gazdasági Hivatala végzi.

Intézmény jogállása: önálló jogi személy

Tevékenységi köre: lakosságtájékoztatás, műsorok sugárzása, reklámsugárzás, külső megrendelésre komplett videós munkák vagy részmunkák végzése.”

1985. február 28.

Elkészült a városi televízió költségvetés-tervezete. Végösszege évi 3,5 millió, ebből személyi kiadásokra kb. 1,4 millió forint. Felterjesztjük a megyei pénzügyi osztályra, s ugyanakkor ismételten támogatást kérünk a létrehozáshoz is.

1985. március 7.

Megérkezett a szerkesztő-editáló berendezés, azaz két SONY U-matic képmagnó VO 5800 és VO 5850 típusú, valamint az RM 660-as automata szerkesztő, amivel a másodperc 1/3-a pontossággal beállítható az elektronikus vágás.

1985. március 11 – 21.

Tervezzük első, kísérleti műsorunkat. Talpalunk hely után, eszközök után, mindenki segít, lassan összehordjuk a teljes szükségletet.

1985. március 27.

A művelődési központ kábelvégére rákapcsoljuk hordozható képmagnónkat,

majd villámgyorsan a Széchenyi-városba távoznak egy telefonnal és kábellel rendelkező szerencsés polgár lakásába. A színes tévékészüléket mi visszük. Telefon: nyomd meg a gombot! Rövid csavargatás után megjelenik a hálózatra kiadott kép, minősége I. osztályú. Visszafelé beszélünk a Petőfi Népe szerkesztőségébe, a szombati lapban meghirdetjük az adást.

1985. március 28.

Kiderül, hogy a művelődési központ (amióta a stúdió helye megváltozott, lazább a kontaktus) csak pénzért, bérbe hajlandó biztosítani a kamerát és képmagnót. Megrendelem, s egyúttal aláírom azt a nyilatkozatot is, mely szerint a bérlet ideje alatt a berendezéseket nem használom — káros ideológiájú, netán szocializmus-ellenes, horror- vagy pornófelvételek készítésére.

1985. április 3—7.

Forgatás, költözködés, szerkesztés.

1985. április 8. 19 óra 30 perc

A Kecskeméti Városi Televízió első, kísérleti adása. Műszaki hiba nélkül.

A rövid összeállítás a felszabadulási emlékmű avatásáról és a Szimferopol testvérvárosi látogatásról szól, azután jeleneteket mutat be egy rögbimeccsről, végül beszámol a kecskeméti lakástűzről. Ez utóbbi műsorunkat azóta is többször, több fórumon vetítettük, a bravúros felvételekért Karáth Imre méltán kapott magas elismerést.

1985. május

Vérszemet kaptunk, elhatároztuk a legnehezebb tévés műfaj kipróbálását, második kísérleti adásunk élő műsor, tanácsstagjelöltekkel, közönségtelefonokkal együtt. Ennek előkészítése azonban külön történet.

*

Most, amikor e sorokat írom, befejezés előtt áll a stúdió építése, a hírek szerint megkapjuk a kért megyei támogatást és az igényelt költségvetést, elküldésre vár engedélykérelmünk a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalához.

Ha semmi nem jön közbe, hamarosan levesszük inzeritükről a „KÍSÉRLETI” feliratot.

Ballai József

A mesebeli televízió

Papíron és elvben olyan tökéletes a Kecskeméti Városi Televízió, hogy messzi földről csudájára járnak.

Hogy is ne járnának!

A baj csak az, hogy az érdeklődő kecskemétiiek egyelőre azt érzik: sokkal nagyobb a füstje a kábeltévé-

nek, mint amekkora a lángja. Azaz: az európai mércével is páratlan technikai lehetőségek (egyetlen jellemző adat: a kábel egyidejűleg 400 egymástól független adatot képes továbbítani) kihasználatlanul állnak. Hiába a kiépített rendszer, ha nincsenek rend-

szeres adások — azt a néző nem köteles tudni, hogy a mindenféle országos fórumon példának állított Kecskeméti Városi Televízió október végén még nincs költségvetése, nincs egyetlen kinevezett (státusba vett) munkatársa, bár a lapok kötelességszerűen beszámoltak arról, hogy a tanács új intézményként megalapította a város televízióját. Harmadsorban: azok a szerencsések, akiknek lakásába már bekötötték a kábelt, egyelőre el vannak foglalva a pozsonyi tévé vagy a belgrádi műsor nézésével, ám csak nagyon kevesen kapcsolnak a hatos csatornára, ahol — színes televízió — kifejezetten gyenge, fekete-fehér kérszüléken úgy-ahogy elfogadható minőségben — a városi képűség „műsora” gyanánt megtekinthetik a mozik aznapi műsorát vagy a pesti képűsághől relézett kül-, bel- és vegyespolitikai oldalakat.

Az eddig sugárzott három műsor minden tekintetben magán viselte a kísérleti jelleget, s bár a visszhang meglehetősen jó volt, nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy nézettségéről semmiféle pontos kimutatás nincs. Annyi csak a bizonyos, hogy a választások előtti — példátlan bátorsággal élőben közvetített — beszélgetés negyvenöt perce alatt (hétfői, adásmentes napon) kb. tucatnyian telefonáltak, bár ezzel szemben az is tény, hogy az Akadémia körüli tűzvészről szóló jelentésről hónapokig beszéltek.

Aki a kecskeméti kábeltévével kapcsolatos véleményét térképezi fel, nagyfokú fásultságot tapasztal. (Elsősorban azért, mert a lakásokba sokkal-sokkal az ígért határidő után fél éves és ennél nagyobb késéssel kötötték csak be a kábelt, és az első időkben a kép minőségét is komoly — és jogos — kifogások érték.) Az átlagember ugyanis nem azért fizetett majdnem ezer forintot a csatlakozás fejében, hogy kecskeméti televíziót nézzen-nézhessen, hanem hogy zavartmentesen élvezhesse a belgrádi tévében péntek este a krimi, vasárnap este az újvidéki sportössze-foglalót, a pozsonyi műsorban a Forma 1-es világbajnokságot. Az, hogy emel-

lett lehetséges városi adás is, inkább és jobbra csak azokat izgatja, akik szeretnék, ha ezzel az új fórummal tovább gazdagodhatna a demokrácia fegyvertára. Az átlagembert az érdekes műsorok érdekelnék.

Ezt pedig szakember nélkül nem lehet csinálni.

Tudom, hogy feladatom szerint a kecskeméti televízió pillanatnyi helyzetéről illene beszámolnom, de nem hallgathatom el általános aggályaimat: végül is honnan veszünk hirtelen anynyi tévést, hogy az összes helyi stúdiót hozzáértő szakemberekkel töltsük fel? Nem kimondottan és nem elsősorban riporterek hiányoznak, hiszen egy jó kiállítású, jól beszélő népművelő természetesen ugyanolyan alkalmas (lenne) e feladatra, mint egy „kiképzett” tévés. A *technika kezelése* igényel komoly és alapos ismereteket, a *szerkesztés* kíván meg — nem alapfokú — tévés tudást. Enélkül a helyi műsor az első adás után megbukik: az a néző, aki kedvére válogathat féltucatnyi program közül, legfőljebb egyszer-kétszer kapcsol oda a félamatőr színvonálú, ügyetlen helyi adásra, boncoljon az akármilyen fontos kérdést.

Úgy látom, hogy a szándék Kecskeméten is hamarabb született meg „tévécsinálásra”, mint ahogy ehhez akárcsak a technikai feltételek is megvalósultak volna. (A stúdióknak legalább négy-öt helyet kellett kiszemelni, míg elfogadtattott egy.) Nem feltétlenül szakemberimporra gondolok, bár ők, a profik, ebben látták volna az üzletet. Nem tudom, máshová hány tévés stáb érkezett üzletet kötni és ajánlatot tenni (méltányos „szakértői”, „tanácsadói” díjért — úgy mond — „betanítják” a helyieket, netán „átalányban” elkészítik a műsorokat), mindenesetre Kecskeméten egy időben egymásnak adták a kilincset a fővárosi és nem fővárosi üzletkötők, akarom mondani tévések. Nem rajtuk múlt, hogy végül is helyi ember intézi az ügyeket, de persze egy fillérsnyi költségvetés, tiszteletdíj, egy szóval a létminimum nélkül. (A bürokrácia sajátos útvesztőjére jellemző:

a város eldönthette, vesz-e sokmillióért képmagnót, kamerát, editálót, de csak főhatósági engedéllyel (juthat riporterkocsiként használható, száznegyvenvalahány-ezer forintos Lada-kombi birtokába, de hogy még ez se legyen ilyen

egyszerű: Niva terepjárót viszont — százezerrel többért — minden fakszni nélkül megvásárolhat . . .)

Milyen a Kecskeméti Városi Televízió? Amilyen mesebeli: van is, meg nincs is.

Mekis János

Gól — szerencsés szögletből

A székesfehérváriak a heti tévéműsor kedvéért vásárolják szívesen a hétfői Fejér megyei Hírlapot. Ez nem túlzás: ebben az egyetlenegy tekintetben aligha lehetnek e vidéki napilapnak versenytársai az országos sajtóban. A fehérváriak kábeltelevíziója ugyanis egyszerre nyolc csatornán kínál műsorválasztékot: a két budapesti program mellett legtöbbször a két osztrák műsor színvonalas sportadásait, vadonatúj euroviziók átvételeit szokták nézni, ám akinek nincsenek nyelvi nehézségeik, válogathatnak a két jugoszláv és a két szlovák program kínálatából is.

A városi televízió hétfőnként jelentkező adásai többé-kevésbé újdonság-számba mennek, így arra egyelőre *külsőn rovat* hívja fel a megyei lapban százezer székesfehérvári figyelmét. Előbb-utóbb nyilvánvalóan a városi műsor is elveszti majd az újdonság varázsát, amiért most a fehérváriak zöme lelkiismeretesen végignézi a városcimert formázó délutáni nyitóinzerttől az esti műsorzárásig. Akkor ez is egy lesz a városi kábelre csatlakozó képernyők hétfői választékából, s a kísérleti szakaszból kilépve olyan hamisítatlanul fehérváriaknak és olyan érdekeseknek kell majd lenniük a városi stúdióból érkező műsoroknak, hogy a fehérvári néző ne kapcsoljon át egy unott mozdulattal a „Sport am Montag” Grazból érkező képeire.

Divatos közgazdasági közhellyel élve: a fehérvári televíziózásnak ez a

„versenyhelyzete” remélhetően színvonalas műsorokat kényszerít majd ki a 12-es, városi csatorna adásának szerkesztőiből. Panaszkodni mindenesetre nincs okuk a külföldi „profi” adók konkurenciája miatt, hiszen ezeknek a külföldi adásoknak a szinte páratlanul jó vételi lehetősége teremtette meg Székesfehérvárott az ország mindmáig legnagyobb televíziós kábelrendszert, s ezzel együtt a városi televíziózás kitűnő műszaki lehetőségeit.

Hogy miért van ez így, annak belátásához szükséges előbb egy pillantást vetni Magyarországot térképére. Budapesttől kiindulva parabolavonalakat húzhatunk rajta gondolathán a négy világtáj felé. Az északi határterületeken, le a főváros mélységéig, a szlovák műsor fogható viszonylag könnyen. Északkeletre a szovjet, keletre a román, délen a jugoszláv tévéműsorok vételi lehetőségének határát jelzik a parabola görbéi. A nyugati határszélen, például Szombathelyen, szobaantennával is nézhető osztrák tévéműsor. De csak egy keskeny sáv halad végig a Dunántúl térképén, Székesfehérvárral középtűt, ahol a nyugati, déli, északi parabola-vonalak metszik egymást. Ez volt az az adottság, amely a hetvenes évtized közepétől az ország legnagyobb nagyközösségi antennarendszerének létrehozására (és költségeinek előteremtésére) csábította a fehérváriakat. Ez juttatja el 1981-től a fehérvári kék-szülékekhez — műholdas adást befogó

parabolaantennával — a Moszkvában sugárzott tévéadást, s legújabbán immár 23 ezer székesfehérvári lakásba a városi televízió műsorait is.

A fehérváriak „világvevő” (legálábbis magyar viszonylatban annak nevezhető) tévézése viszonylag lassan érlelte ki a helyi televíziózás gyakorlatát.

Pedig a városi televízió „ősképe” 1981. május hetedikén megjelent már a kábelhez csatlakoztatott fehérvári készülékek képernyőjén: ekkor egy szövegszerkesztő számítógép segítségével sugároztak képűrság-rendszerű híradást a C—2-es csatornán az Alba Regia napok épp zajló rendezvényeiről.

A „hivatalos” kísérleti adás kezdő dátuma mégis 1984. február 5. Ekkor kezdte el a városi csatorna a budapesti képűrságot „lapozni”. Eleinte fekete-fehérben és némán, később színes adásban s hangosan. (Mivel a magnószalagok rekordidő alatt elhasználódtak, a zenét rövidesen a magyar első program hangjával váltották fel.)

Következő lépésként a helyi képűrság jelentkezett. Ezt — az 1981-es „ósadáshoz” hasonlóan — szövegszerkesztő komputerrel adták be a kábelrendszerbe. Kiszárvatva a képűrság szerkesztésére vállalkozott rá, hogy rendszeresen néhány oldalas „fehérvári mutációt” ad le, amelyet már helyi újságírók szerkesztenek.

Mindennek, persze, gyakorlatilag alig volt más kommunikációs jelentősége, mint az, hogy a városi tévé által jelenleg is használt 12-es csatornára irányította a fehérvári közönség figyelmét.

Az igazi „nagy ugrás” az volt a szó valódi értelmében vett helyi televíziózás felé, amikor a kábelrendszer Horvát István utcai központjából megtörtént az első képmagnós bejátszás, majd az egészségügyi szakközépiskolában helyet kapott kísérleti stúdió sorra-rendre elkezdte adni a képmagnóra rögzített „koncertműsorokat” és első élő adásait.

A jelenlegi fehérvári stúdió adottságait — amelyek egvelőre igencsak

szerények — a városi televíziózást végző kis létszámú stáb igyekszik talpraesetten felhasználni. Leglátványosabb „góljuk” egy rendhagyó, keddi adás volt. Ekkor, a Videoton—Real Madrid szerdai fehérvári játékának előestéjén vetítették le a vendécsapatnak az Internazionaliával játszott két mérkőzését, felvételtől. Fél Fehérvár a 12-es csatorna izgalmas képeit nézte, mikor a meccsközvetítést félbehagyva beékeltek egy aznap este készített tévériportot a Real fehérvári fogadtatásáról. Olyan friss, rugalmas volt ez a vállalkozás, hogy már a valódi városi televíziózás lehetőségeit villantotta fel.

A Videoton Kupa-karrierje mellett azonban valódi érdeklődést kiváltó, igazi fehérvári témái voltak a városi televízióknak a helyi választásokkal kapcsolatos műsorok vagy a városvédő egyesület munkáját, céljait bemutató adás is.

Az ilyenfajta riportok a valódi vonzóerői a dunaujvárosi kábeltévé (a fehérvári „öccse”) hétfői magazinjainak is, nem pedig a fehérvári tévéhez hasonlóan töltelekanyagként gyakran sugárzott rajzfilmek és más konzervműsorok, amelyeknek nincs helyi kötődésük. Nem is szólva arról, hogy a közönség helyi érdekességeket, a városi problémák megvitatását várja a „saját” televíziójától — valódi információértéke, politikai hatása is csak a helyben készített (vagy helyi aktualitású) műsoroknak van igazán. Legújabbán Fejér megye harmadik városa, Mór is csatlakozott a helyi televíziózáshoz, sőt igény volna ilyesmire a megye néhány gazdagabb nagyközségében is.

Más kérdés, hogy hol a határa — hazai viszonylatunkban — a helyi televíziózásnak. Úgy tűnik, s a városi televízióadások székesfehérvári, dunaujvárosi kezdetei is arról tanúskodnak, hogy a helyi televíziózás lehetőségei korántsem parttalanok. Eltekintve most a hivatalos megkötöttségektől, amelyekről nemrég a kábeltelevíziósok Dunaújvárosban megtartott első országos találkozásán nyomatékkal szóltak a Magyar Televízió illetékesei, a gazdaságossági megfontolá-

sok is határt szabnak a magyar települések „saját” tévé iránti vágyainak.

Városi televízió ugyanis csak ott alapítható, ahol a nagyközösségi antennarendszer megadja ehhez a műszaki alapfeltételeket. Ilyen háttérrel pedig, még a távolabbi jövőben is, legfeljebb a 40—60 ezer lakosú közepvárosokban tud lenni a helyi televíziózás. Hiába nyújtanak majd a szatellit-programok a magyar nézőknek is — elvileg — „világvevő” tévézési lehetőséget, a jelenlegi fehérvári műsorvételnél szélesebb skálát aligha lesz pénz a nézőkhöz eljuttatni. És kérdéses, hogy azokban a városokban, ahol a külföldi adások vétele nem nyújt elegendő ösztönzést, csupán a „saját” tévé kedvéért megkockáztatják-e a kábelrendszer építésének vagy kiterjesztésének nagy költségeit.

A helyi televíziót ilyen módon bátran nevezhetjük továbbra is városi televíziózásnak, sőt elsősorban a nagyobb városok multságának — lévén költséges multság.

A mennyiségi helyett a minőségi fejlődés útjait érdemes a helyi televíziózásban is keresnünk. Hiszen épp a közelmúltban rendezett első országos találkozó mutatta meg maguknak a televíziósoknak is: mennyire a kezdeteknél jár még a városi televíziózás Magyarországon. Ám az is igaz, hogy éppen ez a találkozó mutatta meg azt is, hogy mennyi vonzó, jelenlegi eszközökkel is könnyen megvalósítható lehetőség áll előttünk. S erre nemcsak a budapesti „profi” kollégák „súgásából”, hanem egymás ötleteinek megismeréséből, sőt egymás hibáiból is rájöhetnek.

Benedek Miklós

Televízió az Avas tetején

A Jel-kép 1985. évi I. számában olvasható Kecskés Sándor írása *A kábeltelevízió: új eszköz és lehetőség* címmel. Nem sokkal e munka megjelenése után — tizenkettediként az országban — megjelent a miskolci avasi lakótelep lakói egy részének képernyőjén egy új embléma, az avasi tévéadó- és kilátótorony vázlatos rajza és rajta a felirat: Miskolc városi Televízió. Az új intézmény vezetője Kecskés Sándor, aki április óta a gyakorlatban próbálhatja ki az új eszközt és a lehetőségeket, a kábeltelevíziózást Miskolcon.

Ez év április 15-én, hétfőn este jelentkezett először adásával a Miskolc városi Televízió, s a városi tanács akkori elnöke, Rózsa Kálmán köszöntötte elsőként a nézőt, majd a stúdió mun-

katársai benutatták önmagukat, a munkahelyüket, beszéltek terveikről. Ezt követően *Az Avas, ahol élünk* címmel összeállítást sugároztak, és abban elsősorban azokról a dolgokról szóltak, amelyek e szinte különálló városrészben élő lakosságot leginkább érdeklik. Így például a helyi közlekedés gondjairól, s az e témában fölött kérdésekre rögtön válaszolt is a közlekedési vállalat igazgatóhelyettese; szó esett az Avas kulturális ellátottságáról, illetve annak kiáltó hiányosságairól meg a változtatás lehetőségeiről, a lakótelepre tervezett középiskola és művelődési ház „kombinát” terveiről, a gyerekek játékos lehetőségeiről.

Így kezdődött, és azóta július elejéig — e sorok írásáig — kilenc alka-

lonnal jelentkezett a Miskolc városi Televízió, de már nemcsak az eredetileg tervezett szűk városrészben, az épülő avasi lakótelep harmadik ütemének lakásaiban, hanem korábbi építésű avasi bérházakban is. A kezdést követően két esemény is segített az avasi kábeltelevízió műsorellátásában: a 25. miskolci filmfesztivál, amelyről igen sok felvételt készített és sokoldalú beszámolót adott különböző műfajú anyagokból készült összeállításban, főleg interjúkkal, a másik pedig az országgyűlési és tanácsi választások előkészületeinek időszaka. Ehhez kapcsolódva május 6. és június 10. között hetenként két—két és fél órnyi műsort adtak, amelyben bemutatták a jelöltek, beszélgettek velük, a választási agitációt sajátosan egybekapcsolva a szűkebb környezet, a lakótelep fejlesztési gondjaival, lehetőségeivel.

A Miskolc városi Televízió egy tizenegy szintes bérház szerviz-szintjén kapott ideiglenes elhelyezést, a lakótelep legmagasabb pontján, amely egyben Miskolc város egyik legmagasabb pontja is. Valami másfél kilométerre lehet tőle a posta tévéadó-tornya, az idősebb „nagytestvér”. A szerkesztőség egy része még a Nehézipari Műszaki Egyetemen dolgozik, de az avasi stúdióban mindig van valaki, mert várják a környék és egész Miskolc közönségének segítségét, javaslatait, szeretnének mind intenzívebb, mind előbb kapcsolatot a lakossággal, azokkal is, akik napjainkban még nem tudják lakásukon fogni adásukat. Nyitott a stúdió, akár adás közben is jöhet bárki ötlettel, kívánsággal, javaslattal. A környékbeliek élnek is ezzel a lehetőséggel.

A stúdió munkatársai feladatuknak tekintik, hogy a szűkebb körben, a lakossághoz közelebb élve, mint a Magyar Televízió, helyi érdekeltségű műsorokat sugározzanak, helyi információkkal szolgáljanak; sajátos technikai és zurnalisztikai eszközeikkel, az audiovizuális lehetőségek felhasználásával sokoldalúan járnak körül a avasi közös ügyeket, segítsék az előbbrelépést. A stúdió vezetésére az indu-

laskor társadalmi szerkesztőbizottság alakult, amelynek elnöke dr. Kovács László, a városi pártbizottság — azóta városi tanácselnökké választott — titkára lett, a bizottság titkára pedig Kecskés Sándor. De várnak mindenkit, aki a szerkesztésben segíteni tud, kíván: lehetőséget biztosítanak arra is, hogy aki saját videokészülékén akar műsort csinálni, és szinopszisát előzetesen benyújtja a stúdióhoz, segítséget kapjon a forgatáshoz s az esetleges publikáláshoz is. A szerkesztésben rádiós és televíziós munkatársak, újságírók, technikai szakemberek szintén részt vesznek.

Az eltelt három hónap alatt — noha a gyakorlatlanságból még természet-szerűen adódnak nehézségek, hibák, kisebb-nagyobb szerkesztésbeli aránytalanságok, egyéb „gyermekbetegségek” — a városrész életének számos kérdését járták körül. A szinte önálló városi életet élő, negyvenezres település sok gondját fogalmazták meg, segítettek abban, hogy az ott élők ne csak a nagyvilág mindennapjait kísérhessék figyelemmel, hanem a szomszédos háztömb vagy utca eseményeiről is tájékozódhassanak. Elsősorban a Magyar Televízió *Ablak* című magazinműsorának módszeréhez hasonló szerkesztéssel élnek, a nyitottság a jellemzőjük. Állandó téma a városrész kulturális élete — a hatalmas lakótelepnek nincs közművelődési intézménye, művelődési klubja, mozi is csak nyáron és száraz időben működhet iskolák udvarain —, téma a közlekedés, a helyi közélet, a kereskedelmi ellátás stb. Legutóbb — július 8-án — például a Miskolci nyár '85 elnevezésű rendezvénysorozatról volt színes tájékoztatás, a Tapolcán bemutatott, *A certaldói vásár* című zenés komédia előadását méltatták és részleteket mutattak be belőle; szó volt a nyári napközis táborokról, a lakótelep tisztaságáról, az azzal kapcsolatos teendőkről, gondokról, az avasi kispiac szűkegességéről, a miskolci népkerti motocross-versenyéről stb.

A Miskolc városi Televízió most kéthetente sugározza műsorát az ép-

pen esedékes adás tartalma megkívánta időterjedelemben, általában két órában. Mint jeleztem, a vételkörzetet máris sikerült bővíteni, s szeretnék azt hamarosan az egész avasi lakótelepre kiterjeszteni, azaz mind a negyven ezer lakosnak lehetővé tenni a vételt. Távolabbi terv, hogy a többi, meglehetősen szétszórtan elhelyezkedő miskolci lakótelep házaiba is eljuttassák az adást, és még távolabbi

vágy, hogy a műsor egész Miskolcon fogható legyen.

Egy negyedév igazán kevés érdemi következtetések levonására. Egy bizonyos: a Miskolc városi Televízió igen hamar természetessé lett a vételkörzetben, megszokták, várják adásait. És ha majd szélesebb körben lesz vehető, a területi határokkal bizonyára nő a nézettsége, de a vele szemben támasztott igények sora is.

Bakó Endre

Az újkerti fórum

A kétszázötvenezer lelket számláló alföldi városban 1984-ben vetődött fel először annak a gondolata, hogy szükség lenne egy újabb forrásra, amely segít a meglévő információs hálózatnak, tehát a megyei napilapnak és a *Debreceni Hívatató* című havonta megjelenő műsorfüzetnek a lakosság tájékoztatásában. (A csaknem harminc üzemi lap ilyen szempontból nem jöhet számításba, azokat zárt körben terjesztik.) A felismerést különösen az a tapasztalat sirgette, hogy Debrecen lakóinak legalább a fele hatalmas lakótelepeken él, amelyek zsúfoltságuk ellenére mégis elszigetelik az embereket a várostól, és elszakítják őket egymástól is. Ebben a környezetben soha nem látott méreteket ölt az önzés, az elmagányosodás, a deviancia. A városi tanács e szociológiai tüneteket meglátva a maga módján, főleg kulturális intézményei révén megpróbálkozott kis közösségeket teremteni, több-kevesebb sikerrel. A lakótelepi művelődés egyik céljaként a tájékozódás, a közélet és a demokratizmus iránti igény felkeltését jelölték meg.

Így jutottak el addig a pontig, hogy mindezekről nem elég beszélni, fórumra van szükség, amelyen az emberek

is megszólalhatnak. A megyei napilap ugyan minden héten helyet ad az olvasók ügyes-bajos leveleinek egy teljes oldalon, de a videotechnika nagyobb lehetőségeket ígér, közvetlenebb, hatásosabb formája lehet a megszólalásnak, az érdekérvényesítő törekvéseknek.

A város vezetőinek is van olyan igénye, hogy közvetlenül, a tömegkommunikációs fórumok sajátosságait kihasználva tájékoztassák egyben-másban a lakosságot.

De nemcsak részletesebb információkra gondoltak, a közérdekű kérdésekre adandó válaszokra, a kérdések megelőzésére, hanem a közélet valóságos fórumaira, vitákra, közös tervezésekre, a városszépítési mozgalom kiterjesztésére.

A terveket tettek követték! A városi tanács végrehajtó bizottsága a gondolatot magáévá téve elhatározta, hogy stúdiót létesít Debrecenben. Már 1984 októberében (a város felszabadulásának napján) próbaadást tartottak, s a Debreceni Városi Televízió 1985 áprilisában megkezdte rendszeres adását.

A stúdió az Újkerti Általános Műve-

lódési Központban kapott helyet. A Magyarországon hozzáférhető legkorszerűbb technikát vásárolták meg, több mint négy millió forintot költöttek csak az eszközökre. Az Újkert (Debrecen legnagyobb lakótelepe) „bekábelezése” több mint egymillió forintba került, ennek nyomán jelenleg hétezer lakásban fogható az adás. A választás azért esett az Újkertre, mert ott a legjobbak a feltételek. A tanács terve szerint a közeljövőben újabb lakótelepeket fognak bekapcsolni a sugárzásba, elsőnek a Vénkertet, aztán a legújabb lakótelepet, a Tóócskertet, majd a többi lakónegyedet is. A vételkörzet kiterjesztése a pénzen múlik. Közben azonban a stúdiót tovább kell fejleszteni, mert a lakosság megköveteli a Magyar Televízióból megszokott technikai színvonalat. Olykor nem a pénzen múlnak a beszerzések, hanem az árukiálaton. A stúdió egy kamera birtokába jutott — legalább kettő kellene; a másikat azóta is kölcsönkéri az Agrártudományi Egyetemtől, de ez olykor bajos. Egyszóval, a megnyugtató műszaki színvonalhoz és üzemeléshez újabb néhány millióra van szükség.

A távlati tervek szerint a stúdió önálló intézmény lesz. Jelenleg még nem az: a művelődési központ része, megbízott felelős vezetője dr. Tar Károly, a városi tanács osztályvezetője. Astúdióvezető, aki a gazdasági működtetésért felel — a művelődési központ igazgatója. Főállásban végzi feladatát a szerkesztő-riporter, a gyártásvezető, a műszaki vezető és két operatőr. A bemondók, berendezők, riporterek, világosítók, kiegészítők (körülbelül húsz ember) úgynevezett külső munkatársak.

A stúdió havonta egyszer jelentkezik, egy-két órás műsorral. Kezdetben a hó-

nap első hétfőjén csendül fel a szignálja, újabbán, a nézők kérésére, a második hétfőn sugározza adását, így nem konkurál a rádiókabaréval.

Májusban, a választásokra való tekintettel, minden héten volt adás. A közeli tervek között szerepel az adásnapok sűrítése, mert a tapasztalatok szerint sok esemény már messze tűnt, sok még messze van a havonkénti adás esetén. A következő „lépcső” a két-hetenkénti jelentkezésre való áttérés. Természetesen ez is a pénzen múlik. . .

A városi televízió programját húsz fős, negyedévenként a kulturális elnökhelyettes vezetésével ülésező szerkesztőbizottság határozza meg; az operatív munkát a szerkesztőség önállóan végzi. Sem a stúdiónak, sem a városi tanácsnak nincs pontos képe a nézettségéről, de a reagálásból, a visszhangokból ítélve a lakosság kedvezően fogadta a városi televíziót. A megyei lap a tavaly októberi és az idei első adást elemezte, sok mindent elmarasztalt, de talált dicseknivalót is a műsorokban. Mivel a városi televízió csecsemőkorát éli, természetes, hogy a legtöbb kifogás a beszéd érthetőségét érte. A műsor szerkezete és tartalmi színvonala adásról adásra javult. A nézők sok ötletet adtak, különösen szívesen vették a bíráló, a rendellenességet szóvá tevő s a rövid, pergő műsorokat. Igénylik az élő adást, amennyire az lehetséges, s az élő műsorvezetést egyenesen megkövetelik. Ennek érdekében folynak és rövidesen befejeződnek az önálló stúdió kialakításának munkálatai, ahonnan élő adást is tudnak majd adni.

Úgy tűnik, a városi televízió iránt a vártnál sokkal nagyobb az érdeklődés. Ez növeli a stáb felelősségét.

A kábel meg a dinoszauruszok

A képernyőn egy törött kereszt látható, előtte egy férfi a sokszoros gyilkos Charles Manson álarcában táncol, miközben összefüggéstelen szöveget kántál a szexről és a vallásról. Este fél tizenegy van, s ez a texasi Austinban a 10-es kábelcsatorna műsora: „*Himnusz a pogányokért*”. A lejátszott videoszalagot a punkzene egyik helyi kedvelője „termelte”, amúgy magánszórakozásként, ám, az előfizetők boldogítására vagy bősztítésére. Pár estével később ugyanezen a csatornán egy Ku-Klux-Klan-vezető interjúval meg egy tagtársat, aki 1973-ban börtönbe került, mert a detroiti faji lázongások során tűzbombákat dobott a néger gyerekeket a fehér elővárosokba szállító iskolabuszokra. Ez a program is egy buzgó austini magánvállalkozó műsora, bár a lejátszott videokazettát — és természetesen a rá rögzített beszélgetést — egy dél-kaliforniai Klan-főnök produkálta.

Hasonló jelenetek egyre gyakrabban fordulnak elő az amerikai városokban. Végére is az 1984 decemberében hozott kábeltörvény kiköti, hogy minden „bekábelezt” körzetben biztosítani kell néhány csatornát „közhatalatra”. Márpedig ki mondja meg, hogy mi számít közérdeknek, pontosabban szólva, mi nem mondható annak? Utóvégre az alkotmány első kiegészítése biztosítja a szólásszabadságot, s ha egyszer az adott kábelcsatorna a közmegegyezéses fóruma, akkor milyen joga lehetne cenzúrázni az egyéni programalkészítéseket?

Hogyne, ezt a túlságosan szélesre értelmezett jogot máris sokan vitatják. Nemrég Memphisben több mint hat-

ezren tüntettek, követelve, hogy egy helyi kábelcsatornán ne lehessen többé fogni a Playboy címmel futó műsort, amelynek természetesen korántsem erotikus — egyértelműen pornó — jellege van. Utah államban és a floridai Miamiban már hoztak is törvényt a kábelpornó betiltására, hogy aztán az állami felsőbíróság alkotmányellenesnek minősítse. A dolog elkerülhetetlenül a szövetségi főbíróság ítélszéke elé kerül.

Semmi kétség, a kábelesítés alapvetően megváltoztatta az amerikai televíziózást. A bíróságok szavára váró gond, hogy mind a kereskedelmi vállalkozások egy része, mind pedig a publikum rendelkezésére álló „közhasznú csatornák” műsorainak nem elhanyagolható száma meglehetősen kétes, avagy egyszerűen sérti a kialakult közízlést. A Klannak eddig aligha lett volna módja elárasztani a képernyőket a faji gyűlölet propagandájával, most ezt a szólásszabadságra hivatkozva egyelőre megteheti.

Lényeg a pénz

Az amerikai televíziózás a nyolcvanas évek elejéig „tisza ügy” volt és legfőképpen egyértelműen nagy üzlet, amelyet a három országos tévéhálózat, az ABC, a CBS és az NBC tartott a kezében. E hálózatok élvezték az „eladók piaca”-nak minden előnyét, hiszen még csak közönséget sem kellett verbuválniuk, mint a többi szórakoztatóipari vállalkozónak: a nézők ott ültek a készülék előtt, s a CBS és társai legfeljebb azon vetélkedtek — termé-

szetesen késhegyig menő küzdelemben —, hogy adott pillanatban *melyikük* műsorát figyelik többen. Ahogy az amerikai üzleti életben mondták, ez volt az eladás legtekélyesebb mechanizmusa, a hirdetőök tolongtak, és borsos árat fizettek a nekik kiszabott reklámpercekért, amelyeket a monopolhelyzetben lévő társaságok egyre drágábban mértek, de hát végtére is — előfizetési díjak híján — ez volt működésük alapja. Ebben a nagy elektronikus faluban a CBS és társai jelentették a főutcát, s mindenki más a mellékutcaiba szorult: a nap minden órájában előre meghatározható számú ember ült a készülék előtt, s estére ez rendszerint több mint százmillió biztos nézőt jelentett. Ha például, mint többnyire, az NBC lemaradt két vetélytársa mögött, még gyenge harmadikként is új meg új profitrekordekat tudott elkönyvelni. S aztán jött a kommunikációs forradalom.

A legfrissebb Nielsen-jelentés szerint az amerikai háztartásoknak immár 43,7 százaléka jut hozzá a kábeltévéhez — a fejlődés ütemére jellemzően 8 százalékkal több, mint tavaly. Ráadásul még mindig jelentős népességi centrumok „feltáratlanok”, a kábeltársaságok és a helyi hatóságok bonyolult vitái késleltetik az új tömegközlelési forma bevezetését. A tavaly év végi törvény bizonyos kompromisszumot jelent, amelynek értékét és értelmét még csak most pedzegetik, bár első látásra is úgy tűnik, hogy a helyi hatóságok valamivel több pénzt és a kábeltársaságok csak kevéssel több új kötelmet kaptak. Jelenleg vagy ötven új „hálózat” működtet a földrésznyi ország minden sarkát műsorral besugározni képes mesterséges holdakat, amelyeknek adásait a lakóhelyenkénti tányér- és egyéb vevők fogják fel, hogy aztán kábelokon át továbbítsák az előfizetők otthonába. Rendszerint nagy házról nagy házra, utcáról utcára halad a kábelesítés. Ezek az új hálózatok túlnyomó többségükben kifejezetten rétegműsört sugároznak, pontosabban szólva valamilyen érdeklődésű kör szolgálatába álltak: az egyik

filmkínálatot nyújt, a másik sporteseményeket közvetít, a harmadik viszont kizárólag híreket avagy éppenséggel csakis az üzleti világ fejleményeit adja, és így tovább.

A kábeltévé elsősorban azokra a műsorterületekre tört be, amelyeket a nagy kereskedelmi tévéhálózatok jószerezivel „üresen” hagytak, s ekként akad köztük, amely szüntelen rockzenét szolgáltat, a másik a képzőművészet híveinek kínálja programját, de olyan is akad, amelyik pénzért iskolatévét kínál. A lényeg természetesen a pénz, vagyis az előfizetési díj, amely havonta általában 15—20 dollár, körzettől és műsortól függően. (A fővárosba, Washingtonba nemrég betört Super TV Network például olcsóbb tarifát szab azoknak, akik csupán az est derekáig foghatják műsorát, s többet kér az éjszakai órákban játszott „felnőtt szórakoztatást” jelentő félig vagy egészen pornó filmekért.)

Bocsánatos bűnök?

Különböző kódolási formákkal igyekeznek biztosítani az ingyen tévétételt, tehát a televíziós kalózkodás megakadályozását, bár egyelőre kétes sikerrel. A jelek szerint az előfizetéses tévézés elorzását az amerikaiak olyan bűnnek tekintik, mint a sebességtúllépést, és a jövedelmi adóstikliket, vagyis bocsánatosnak. A szakértők szerint jelenleg legalább tíz százalékot tesz ki azoknak a száma, akik illegálisan fogják a kábelcsatornák műsorát, s a városi területeken, ahol mindez egyszerűbb, ez a szám legalább 25 százalék; ekként a fentebb említett adatot is megtoldhatjuk az orvnezók számával. Mivel a kábeltársaságok egy jelentős részét lakókörzetek vagy nagy házak központi antennája veszi, azokba viszonylag könnyű „becsatlakozni”, nem szólva arról, hogy kis üzletemberek már évekkal ezelőtt ráálltak az antennák és átkódolók gyártására (néhány antennák már 200 dollár körüli összegért megkaphatók, tehát kevesebért, mint amennyibe kerülné a véte-

lükre való előfizetés és a féléves szolgáltatási díj). A másik gond, hogy a különböző cégek ugyanazt a kábelt használják, s meglehetősen bonyolult megakadályozni, hogy az orvénézők — előfizetve az egyikre — hozzájussanak a többi csatorna műsorához. Máris komoly piaca van a dekódoló készülékeknek, s ebben szerepet játszanak a kábeltársaságok saját alkalmazottai is, akik némi megvesztegetési pénzért elősegítik a kalózkodást. Kétségtelen, e helyzet kialakulásában szerepet játszott az is, hogy a kábelipar oly rohamosan növekedett, s a cégek nem tudtak még törődni a maguk piacrésének biztosításával, hiszen legfőbb céljuk minél több háztartás bekapcsolása volt. Ráadásul évekig éppen a cégek igyekeztek titokban tartani a kalózkodási lehetőségeket, hogy ne csináljanak ingyenreklámot, és ne adjanak tippeket. A kalózással szemben kampány azonban nemrég lendületet kapott, s élén a megsze legnagyobb hálózat, a Time tröszt birtokában lévő HBO, Home Box Office (Házi Mozipénztár) áll, amely perek sorát kezdte indítani a dekódolási üzletben résztvevő kis cégek ellen. S a szövetségi kongresszusban is beterjesztettek több javaslatot, melyek közül az egyik akár 50 ezer dollár pénzbüntetéssel és kétévi elzárással is büntetné az orvénézést. A HBO azonban újabban az ésszerűbb megoldást választotta, és tökéletesítette kódolási technikáját, aminek eredményeként képtelenség — képet fogni a készülékekben. (Viszont tavaly óta megjelentek a főleg japán gyártmányú „kábelkész” televíziók, amelyek már a „levegőből” veszik a kódolt műsort is.)

Vevők piaca

S ha pár évvel ezelőtt, tehát még évtizedünk kezdetén is csupán néhány kábeltársaság könyvelhetett e számottevő hasznot, mostanra ez már olyannyira megváltozott, hogy az atlantai székhelyű — és elsősorban hírműsorokat sugárzó — Cable News Network mindenkinél rámenősebb irá-

nyítója, Ted Turner legújabban elhatározhatta: megpróbálja maga alá gyúrni a legnagyobb kereskedelmi tévéhálózatot, a CBS-t. A CNN csupán Turner egyik vállalkozása, az atlantai kábelbirodalom oly rohamosan fejlődik, hogy őt tekintik az új ágazat jelképének. Ennek alapján vetette fel a televíziózás egyik amerikai szakértője, hogy netán a nagy hálózatok volnának a kipusztulásra ítélt dinoszauruszok, amelyek végül is képtelenek lesznek alkalmazkodni a megváltozott környezethez. Egyelőre erről szó sincs (s maguk a nagy hálózatok is igyekeznek beszállni az új üzletágba, bár eleddig nem különösebb sikerrel), viszont az kétségtelen, hogy a kábeltvé és a videózás egyidejű gyors elterjedése egészen új piaci lehetőségeket kínál, némileg hasonlóan ahhoz, ahogyan „egymásra talált” a rockzene, az URH-rádió és a sztereókészülék. Az is behizonyosodott, hogy az évtizedeken át ingyen televízióvételhez szokott amerikaiak igenis hajlandók pénzt áldozni kedvelt — és a megszokott hálózatok által gyakran mellőzött vagy nem elégszer kínált — műsortípusokért, kedvelt szórakozási formájukért. Már javában tart a sportprogramokat kínáló kábeltvé marakodása a CBS-ékkal, s egyre több fontos esemény látható csupán az előfizetéses csatornákon. Természetesen a legnagyobb, a legtöbb pénzbe kerülő és — a hirdetési bevételek révén — a legtöbb hasznot hajtó sportesemények (olimpia, futballidöntő, kosárlabdadöntők stb.) még elérhetetlenek a különböző helyi kábeltársaságok számára, viszont kezd kialakulni — a saját profitban reménykedő klubok ösztönzésére — az a szokás, hogy a helyi csapat küzdelmeit csakis azok láthatják, akik leszurkolják az előfizetési díjat. (Elősegíti ezt a régóta érvényben lévő szabály is, amely szerint az ingyentévék csak akkor közvetíthették a stadiontól 75 mérföldes körzetben a kérdéses mérkőzést, ha a meccs előtt három nappal már minden jegy elkelt.)

A nyolcvanas évek eleje óta egyfolytában csökken az adott nézettség

időben a három nagy részesedése, s a kábellel jól ellátott körzetekben esténként olykor már csak a készülékek alig fele fogja az ingyentévék műsorát. Korábban a technika is egyértelműen a CBS-éknek dolgozott, hiszen a három nagy hálózat voltaképpen egyenként vagy kétszáz helyi állomásból áll, amelyek a társaságok New York-i központjából közönséges telefonvonalon kapták a programot, és sugározták azt a maguk vételi körzetébe. Jellemző módon soha egyetlen független, tehát a nagy hálózatokhoz nem tartozó, azok műsorait részben vagy egészben át nem vevő helyi állomás sem tudott domináns helyzetbe kerülni egyetlen „nézői piacon” sem. A műholdak mindezt megváltoztatták, s még az ingyen televíziózásban is „felszabadították” a kicsiket a három nagy társaság jobbagyrendszeréből: egy-egy sikeresebb producer már maga is kínálhatja programját, amelyet helyi vállalkozók a hálózatok kiiktatásával átvehetnek és tovább sugározhatnak. Vagyis nemcsak a kábel tört előre, hanem — szintén a műholdak jóvoltából — a különböző országrészekben ténykedő független társaságok is vérszemet kaptak. Hiszen a kábel létrehozta a vevők piacát a tévé nézői számára, a műhold hasonlót teremtett a helyi állomásoknak és persze a kábelcégeknek. S mivel a CBS és társai már évtizedek óta megveszik a helyi állomások műsoridejét, a nagy társaságoknál esetleg többet kínáló helyi vállalkozók előnybe kerülhetnek. S ne feledjük, a háló-

zatok valójában amolyan közvetítők az állomások és a programcsináló producerek között, s ekként kiiktatásuk — a dinoszauruszi sors — egyáltalán nem fantazmagória.

A küzdelem, persze, nem egyoldalú. A hálózatok tagadhatatlan előnye a kábeltévékkel szemben, hogy semmi-féle bekapcsolás nem szükséges, az ő műsorukat a nézők a „levegőből” foghatják, s persze ingyen. Ha azonban az évtized végére az egész országot „bekábelezik”, akkor a helyzet nyilvánvalóan alapvetően megváltozik. A helyi állomások a műholdakat fenntartó cégekkel közvetlen kapcsolatba léphetnek, s ekként csak tulajdonosaik elhatározásának kérdése, hogy az ABC vagy a Cable News Network híradóját veszik-e át. Hogyne, a három nagy mindegyike milliárdos vállalkozás, s ennél fogva műsoraik kiállításával, tartalmával, egyáltalán lehetőségeikkel éppen a fő területeken nehéz vetélkedni (ezért is tört be a legtöbb kábel a programok réseibe), így könnyen elképzelhető, hogy a dinoszauruszok a túlélés érdekében maguk válnak majd kábelműsorok szállítóivá. Mindenesetre a technológia hihetetlenül gyors fejlődése folytán nagyok és kicsik egyaránt ismeretlen tájékon járnak, felfedezetlen terepen. Paradox módon a CBS és társai csak akkor menekülhetnek meg a televíziózás lejárt korszakának dinoszauruszi sorsától, ha maguk sietnek átalakítani az eddigi hálózati tévénézés feltételrendszerét.

A kábeltelevízió Hollandiában és Belgiumban

A nyolcvanas évek közepét mint a régi és az új médiumok közötti éleződő küzdelem korát jegyzik fel a médiumtörténések. Ennek oka a kábeltelevízió megjelenése, használata, elterjedése, illetve az ezzel együtt fellépő jogi, műsorpolitikai, pénzügyi problé-

mák, a kábel- és a nemzeti hálózat eltérő érdeke, a kereskedelmi és a nemzetközi médiumhatások erősödő befolyása.

A holland tömegkommunikáció szervezetét kb. 15 éve újjátotta meg a két új hálózat belépése, amely ideo-

lógiailag és vallásilag semlegesnek mutatkozott, műsorpolitikája közép-pontjába a szórakoztatást állította, és kezdetben elítélte a kereskedelmi és profithajszoló tendenciát. Aztán jöttek a reklámkampányok, a drága műsorújság, a bekapcsolódás a szabad-idő-tevékenységekbe.

A belga tájékoztatási rendszert a kétnyelvűség határozza meg: a francia nyelvű RTBF az új médiumokra épít, a flamand BRT ellenben passzív médiumpolitikát folytat (pedig 1980 óta a törvény mindkét közösségnek megnövekedett autonómiát biztosít). A bevételeket mindkét országban az előfizetési díjak jelentik, a reklám Belgiumban tilos, Hollandiában igen erősen korlátozott.

Maga a kábelrendszer ugyan a hatvanas évek óta megvan, de akkor a holland háztartások alig 10 százaléka kapcsolódott ezekhez; 1970-ben 20, 1983-ban már 70 százalék, 1985-re pedig 85 százalék csatlakozott a kábelhálózathoz. Belgiumban ez az arány még nagyobb, 1990-re az ország teljes bekábelzésére számítanak. Ma mindkét helyen a koaxiális kábel az egyeduralkodó, de az üvegszállal is folynak kísérletek. A belga gyakorlatban a fahálózat, a hollandban a csillaghálózat terjedt el.

Hollandia kábelrendszere igen széttagolt, 17 ezernél is több független kábel-társaság működik, többnyire minden község külön kábeltelevízióval rendelkezik. A kivétel Amsterdam, amely a maga 320 ezer háztartásával Európa legnagyobb kábelrendszere (a város 92 százalékát behálózza).

Hogy a kábelhez ki férhet hozzá, erről a postai, a telefon- és a távírásszati hatóságok rendelkeznek; ők adnak engedélyt hivatalos és magántársaságoknak. Az előfizetési díj alacsony, Hollandia városaiiban 12 holland forint körüli, Belgiumban a díjak még kisebbek, a kábel-társaságok ráfizetések, az anyakoszern támogatására szorulnak.

A holland és a belga kábeltelevízió egészen 1985-ig nem fizetett jogdíjat, ez évtől a külföldi film- és rádiós szer-

vezetek nyomására a jogdíjról is megállapodás született (ez az előfizetési díjat kb. 18 forintra fogja növelni). Belgiumban korábban csak a belga műveket fizettek jogdíjat.

A holland kábeles műsorkínálatban szerepel két-három NSZK műsor, két belga, egy angol és egy francia, a belga kínálat hasonló — több francia műsorral. 1984 óta 13 holland kábelállomás veszi át az angol Sky Channel műholdas programot. A belgák a francia TV5 műhold mellett a szovjet Horizont műsorát is szeretnék venni.

Mindkét ország kizárólag a „vezeték nélküli rádiójelzések” továbbítására használja a kábelrendszert, amelyhez információs szolgálat nem kapcsolódik: ezt Hollandiában ugyan „tervezgetik”, de Belgiumban egyenesen a törvény tiltja. És bár a helyi kábel a hetvenes évek eleje óta létezik, az ún. nyitott csatorna fogalma ismeretlen.

A holland helyi kísérletek 1971-ben indultak, először hat városban, 20—30 százalékos részvétellel. Bár a kábelrendszer győzött, közönségformáló ereje „még nem nyert bizonyítást”. A kísérleteket egészen 1983-ig helyi erőből fizették, de a helyi hatóságok inkább helyi rádióadót szerettek volna létesíteni, így ekkor az elvi-gazdasági döntést a parlament hozta meg: központi-lag osztják el a működési engedélyeket, de a helyi hatóságok javaslatára; a kábelkínálatnak kulturálisan reprezentatívnak kell lennie; reklám sugárzása tilos; a gazdasági fenntartás helyi és körzeti pénzből történjék. 1984 végéig 50 adó szerveződött, 36 ezekből televízió- és rádióállomással egyaránt rendelkezik.

Belgiumban videokísérletek után 1973-ban a vallon vidéken kilenc francia nyelvű körzeti kísérleti adó alakult. Ezekben tudatosan adtak helyt a vélemények sokféleségének (amit a törvény előír!), de az adások kulturális és szociális témákra korlátozódtak, így többnyire nem vált igazi „társadalmi katalizátorrá” (kivéve Liège-ben, ahol a „Canal Emploi” munkanélküliek szakmai képzését tűzte ki céljául). A flamand elképzelések inkább az „egységes

belga” tájékoztatáspolitikát támogatják, itt nem kísérleteztek a helyi adókkal.

A helyi adásokon próbálták tehát ki (ha nem is sok sikerrel), hogy mit várnak a kábeltelevíziótól. A flamand—vallon ellentét a fizetőtévémegítélésében is felemás helyzetet teremtett: a vallonok a francia fizetőtévét átvételét sürgetik — erős állami ellenőrzés mellett —, a flamandok egyelőre elzárkóznak ettől. A hollandok a fizetőtévét tisztán kereskedelmi vállalkozásnak tekintik, amelynek fontos szerepe van (lehet) az európai műholdprogramban, de nem a helyi kábelhálózatban. Ma egy-két összevont, erős társaság maradt meg a fizetőtévét kezdeményező nyolcból, ezek (pl. a reklámban) erősen korlátozott magántársaságok, helyzetük és jövőjük egyaránt ellentmondásos.

Korszerű és sikeres vállalkozás viszont a kábelhez kapcsolódó információs szolgálat, amelyben (1993-ig terjedő tízéves kutatási tervben), Limburg tartományban száznál több közintézmény és kereskedelmi cég vesz részt. A szolgáltatás döntően egyi rányú, csak egyes részleteiben válaszcsa tornás (biztosítás, közvélemény-kutatás képűség). Bankügyletekre vagy bevásárlások intézésére csak a tervidőszak legvégén fog sor kerülni. A limburgi tervet egyelőre a használók fizetik, ami aligha járható út, az információsállítók állami támogatást, a résztvevők alacsonyabb csatlakozási költséget várnak.

Egy másik holland kísérlet az interaktív kábellel az „elektronikus lapkiadó”, amely hat újság cikkeket szállítja

házhoz, 1985-ben indul, és az első két évben díjtalan szolgáltatás lesz.

Egyes politikai és vallási körök nyomására eddig alig juthatott szerephez a kereskedelmi rádiózás, ami főként a reklám korlátozásában mutatkozott meg. A kereskedelmi adásokat kábelen „importálják” Luxemburgból és Franciaországból. A már ma is alig betartható törvényt most meg kívánják változtatni. Ennek oka egyrészt a kábel- és műhold-műsorok nemzetközi nyomása, másrészt az, hogy a médiumok döntően csak a reklámból tudnak megélni, harmadrészt félnek attól, hogy a kivételes szigorúság miatt a külföld érdeklődése elfordul a két országtól.

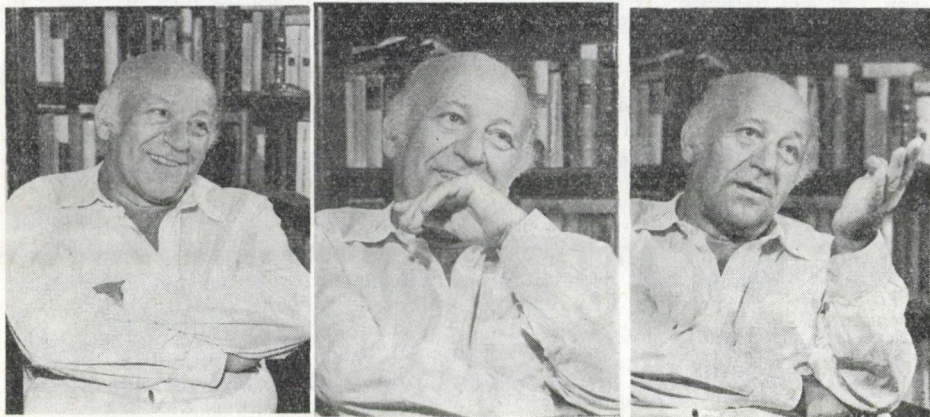
A kábeltelevízió lényege, hogy növelje a közölt információ mennyiségét. Két tényező ennek mégis ellene hat: a kábelen közvetített anyag döntő többsége külföldi, főként amerikai film (Belgiumban jórészt francia). A kormányok most törvényileg szabályozzák, hogy legalább egy számon kérhető minimumot tegyen ki a hazai eredetű műsor, és így korlátozzák a „kulturimperializmust”. A probléma persze inkább az, hogy a hazai termékek (főként a szórakoztató produkciókban) szintén az amerikai mintát utánozzák. A másik gátló körülmény a nagy előállítási költség, ami a kábelvállalkozókat sújtja és ezzel párhuzamosan a részvételi költség, ami alacsony létszám esetén a csatlakozókat terheli. Ez a hagyományos rádióelőfizetési díj öt-hatszorososa. A vásárlóerőt — sajnos — itt sem kalkulálták be a kábelrendszerekbe.

(*Media Perspektiven, 1985/6.*)

ABSTRACT: How does cable television function in Kecskemét, Székesfehérvár, Miskolc and Debrecen — this is the topic of these documents. We can see the situation in Kecskemét from two viewpoints: from an enthusiastic diary and a more pessimistic report. For the sake of comparison we attach an American report and review the Dutch and Belgian problems according to an article from *Media Perspektiven*.

A vitatkozás szelleme

Gömöri Endrével beszélget Nádor Tamás

Fotó: Moldvay József

— Gondolkásrajzot szeretnék felvázolni párbeszédünkkel, ehhez azonban — természetesen — életrajzának körvonalait, néhány jellemző pontját, fontos, meghatározó vonását is ismernem kell. Tehát: mikor, hol, hogyan kezdődött?

— 1922-ben születtem, ős-budapesti kispolgári családba, mely tisztességes anyagi megállapodottságából éppen világra jövetelem idején kezdett lefelé csúszni, elszegényedni. Apám a Hitelbank tisztviselője volt, de az 1929-es tőzsdekrach következtében tönkrement, s nem is tudott többé talpra állni. Ezért hát nélkülözések közepette éltünk 1940-ben bekövetkezett haláláig — akkor érettségiztem —, azután még szűkösebben. Szegénységünk a második világháború végéig tartott. A nehéz körülmények azonban — a későbbiekből is kiderül majd, hogy ilyen a természetem — energiát, felhajtóerőt adtak a kitörési szándékhoz.

Otthonról különben nem hoztam semmiféle irodalmi vagy másféle — feljegyzésre érdemes — intellektuális indíttatást. Szüleim nem voltak rendszeres könyv olvasók, arra sem emlék-

szem, hogy könyvekről bármikor beszélgettünk volna. Igaz, apám legszűkebb korszakunkban is ragaszkodott az akkori kávéházi Budapest szokásaihoz. Rendszeresen átböngészte például a liberális lapokat, az Esti Kurirt vagy Az Újságot. Megesett, hogy — mert nem volt pénzünk a vasárnapi Újságra — kölcsönkértük a sarki rikkancstól a lapot. Aztán szépen összehajtogatva visszavittük, hogy azért el tudja adni.

Ami a tanulmányaimat illeti: a Markó utcai Bolyai reálba, vagyis Karinthy Frigyes egykori iskolájába jártam. Még tanított is a Tanár úr kérem egyik-másik oktatója. Szemközt velünk ott állt a Berzsenyi, s a két szomszédvár állandóan rivalizált egymással. Ott Vajthó László tanár úr tanított, minálunk az ugyancsak kiváló Lányi Ernő volt a magyartanár. Az eminensek közé számítottam, és „egykettes” magyar dolgozatot írtam, mint Karinthy Goldfinger Rezsője, a VI/b-ből. Vagyis ismeretközlés helyett novellisztikus munkákkal próbálkoztam. Föltehetőleg újságírói vénám előjeleként . . . A Bolyai egyébként érdekesen ötvözte a reális-

kolákra jellemző racionalizmust s a liberális szellemet. E kettőből adódott a vitatkozó szellem, amelyre kifejezetten neveltek bennünket. Még konzervatív, sőt erősen jobboldali történelemtanárunk is megengedte, elvárta, hogy az órán a szó klasszikus, parlamentáris értelmében nyílt vitát folytassunk a történelem, a politika, az élet legkülönbözőbb kérdéseiről. Gondolkodásra készítették tehát a diákságot a Bolyai-reálban, és jó érvelésre... Olvasásra inkább az önképzőkör szoktatott. A kör tagjai kivált sok verset olvastak, jómagam szavaltam is. S figyeltünk persze az akkori idők minden irodalmi szenzációjára. (Thomas Mann bibliatrilógiájának heves vitáin kívül, furesa mód, legjobban Szántó György Stradivarijának visszhangjára emlékszem.) Tanítás után pedig mi is éltük a szokásos diákéletet. Ha valamelyik szigorú tanár épp nem teljesített őrszolgálatot a Szent István körüti korzón, a Boeskaik egyensapka helyett kalapot öltöttünk, s a környék iskoláslányainak próbáltuk csapni a szelet. Legtöbbször Mácsai István barátommal, osztálytársammal — a mai festőművésszel — csavarogtunk, nagyokat beszélgetve. (Barátságunk egyébként mindmáig kitartott.)

Érettségi után — minthogy nem tanulhattam tovább, inaskodtam, elsajátítottam az elektroműszerész mesterséget. Felszabadult szakmunkásként gyalugépen dolgoztam egészen 1944-ig. Vas-Witteg Miklós volt a művezetőm, a Szociáldemokrata Párt jelentős szakszervezeti személyisége. Kétszer is behívták aztán munkaszolgálatba, de anyám valahogyan mindkétszer — nem is tudom, hogyan — családfenntartói mentességet szerzett. Jártam Újvidéken is — az emlékezetes vérengzés utáni évben —, brutálisan bántak ugyan velünk, de megmaradtam. Aztán gyárunkat hadiüzemmé nyilvánították, s én a gvári munkásszázad tagja lehettem. Odabenn laktunk, de Pesten maradhattunk; aki átélte az akkori időket, tudja, hogy mekkora szerencse volt ez. Az 1944. március 19-i német megszállás után anyámat — valakinek a feljelentésére — elhur-

colták, amint hallottam, a Sváb-hegyre. Minthogy nem tudtam Eichmannról, az SS-villák szörnyűségeiről, ma már örültek tetsző ötlettel, elindultam, hogy anyám sorsa felől érdeklődjem. Szerencsére a szörnvy emlékezetű épület felé vezető út első stációján egy oszt-rák Wehrmacht őrsztrázsált, aki nyomban elzavart. Édesanyám aztán örökre eltűnt.

A továbbiakat viszonylag szerencsésen vészeltem át. Egy Krecsmár Lajos nevű fiatal segéd munkás — akit azóta sem sikerült megtalálnom —, odaadta a papírjait. Ezekkel sikerült — egyik, ma Braziliában élő barátommal — elrejtőznünk. Albérleti szobát vettünk ki a Gyulai Pál utcában — jelenlegi szerkesztőségem szomszédságában. A nagy udvarú ház pincéjében a Dante Könyvkiadó krúdái magasodtak. Így tett nekünk jó szolgálatot Reymont: Parasztok című könyvének papírja melegeitett bennünket az ostrom hosszú és keserves éjszakáin. Mint annyian mások, mi is átélünk néhány életveszélyes kalandot.

De — mindent egybevetve — megint csak ezt mondhatom: szerencsém volt. Akkoriban szerettem bele későbbi első feleségembe, így csak azon járt az eszem, hogy túl kell élni az egészet. Nem voltak munkásmozgalmi kapcsolataim. Legföljebb olyan radikális polgár módjában gondolkodtam, aki a veszélyeztetettek közé tartozik. Arra azonban rájöttem, hogy krízishelyzetekben megkeményedem, sőt, bizonyos fizikai-szellemi bátorságot tudok felmutatni. Valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy sikerült megmaradnom. És persze az is, hogy másokkal sokkal súlyosabb — túlélhetetlen — dolgok estek meg.

— *Elszegényedés, gyalupad, a túlélés leckéje — ilyen káderlappal az új kor forgatókönyv-divatja szerint gyors karriernek kellett következnie. „Kiemelték” talán? Vagy másféle kor- és sorsparancs irányította az eladdig — az elmondottak szerint — képzeletében sem fölvillanó pályára?*

— A dolgok mindig egyszerűbbek a látszatuknál. Az történt, hogy szerel-

mes voltam egy jómódú budai polgárlányba. S a szülők — egyébként jogosan — azzal hessegették el házassági próbálkozásaimat, hogy „Mutass előbb fel valamit, fiam!” Így hát én — tudom, e tény nem túl felemelő — már pusztán a nősüléshez szükséges egzisztenciális okok miatt is felakartam valamit mutatni. Akkor történt, hogy az angolok — a győzelem másnapján — megbuktatták Churchillt, a győzőt. Mondván, hogy más időkhöz más ember kell. Én pedig, kicsit „belemászva” az angol munkásmozgalom történetébe, s összevetve mindezt más példákkal, cikket írtam, előbb még szinte önmagamnak, a politikai érettségről. S aztán, mert vonzott a Boldizsár Iván szerkesztette Új Magyarország című hetilap — úgy döntöttem: elviszem az írást Boldizsárnak. Ő akkor a Parasztpárt lapját, a Szabad Szót is „jegyezte”, s előszobájában, mint verebek a dróton, ültek a hozzám hasonlók. Így hát én is odaültem a sürgönydrótra, a többi veréb közé. Boldizsár átvette a cikket, megköszönte, s azt mondta: majd visszatérünk rá. És három hét múlva egyszer csak megtaláltam az Új Magyarországnak a cikkemet, s alatta szépen ott állt a nevem. Képtelen érzés volt; mintha a földszintről léptem volna egyenesen az ötödik emeleti lifthe. Boldizsár aztán közölte velem: azért jelent meg az írás, mert lát bennem fantáziát. S ha kedvem van a hivatászerű tollforgatáshoz, megpróbál nekem állást szerezni. Természetesen nyomban megfordult velem a világ, és — bármily hihetetlenül hangzik, így esett — tüstént tudtam, hogy ezt akarom, mindaddig erre készültem. Noha, persze, még nem tudtam semmit.

Igenlő válaszomra Boldizsár megkereste Aranyossi Pált, a nagy múltú kommunista újságíró (a Nagyváradi Napló, a Pesti Napló, a Világ, a Vörös Újság, majd — emigrációja idején — a l'Humanité és a Regards egykori munkatársát, aki odakinn Károlyi Mihállyal, Henri Barbusse-szel és Bölöni Györggyel is kapcsolatban állt), a Szabadság, majd az akkor induló Jövendő szerkesztőjét, s javasolta, hogy vegyen fel.

Mindez 1945 szeptemberében történt. Fölvettek, s 1946 elejére már a Jövendő — a Magyar—Szovjet Művelődési Társaság lapjának — külpolitikai rovatvezetője lettem. Nem kellett tehát híreket meg egymondatos kishíreket írnom, mindjárt a mélyvízbe löktek. De hát ez ilyen kor volt, és ezek ilyen emberek voltak. Pezsgött az élet a koalíciós sajtóban, s mi, e lapok új munkatársai, rákényszerültünk, hogy a mindennapi munkában, a kézirat fölött vitatkozva tanuljuk meg a mesterséget. Szeretettel és türelemmel foglalkozott velünk Aranyossi s elképesztő élettapasztalattal és dinamizmussal Békés István. Aranyossi mélyen gondolkodó, magas fokon művelt, kényes erkölcsi érzékkel megáldott, franciás kultúrájú, cizellált úr volt, a szó legnemesebb értelmében. Békés mindentudó, ropantul kedves és jó humorú „hajcsár”. Ők ketten kísérték első lépéseimet.

Aztán Aranyossinak — minthogy közben a Szabadság külpolitikai rovatát szerkesztette — segítségre volt szüksége; így kerültem a kommunista délutáni laphoz. Ezt akkor Haraszi Sándor főszerkesztette. Nem feladatom e vitatód, sokféle börtönt megjárt személység értékelése, csupán azt mondhatom: én meggyőződéses kommunistának, s erkölcsös, független szellemű, harcoss embernek ismertem meg, és ma is egyik emberi mintaképemnek tartom. Nagy sajtógyakorlata volt, mesterségbeli tudást s önállóságot követelt . . . Ugyanott dolgozott egy egészen másfajta ember: Lestyán Sándor, aki Miklós Andorék, vagysis az Est-lapok világából érkezett. Idegen lehetett számára a kommunista sajtó, de mindazt, amit tudott a zsurnalizmusról — és mindent tudott —, annak szolgálatába állította, akinek dolgozott. Igazi professzionista volt. És nagyszerűen írt. Tőle tehát a mesterségbeli elkötelezettséget lehetett — magas fokon — eltanulni.

Viszonylag korán, a Mihály király- és a Sztálin-arcképek árnyékában megtartott első romániai választáskor, újoncként tapasztalnom kellett, mennyire csúszós mesterség a külpolitika.

Elküldtek Petru Grozához, s én „egy az egyben” kellemetlen kérdést szögeztem neki — az akkori román jobboldal magyarelles akcióinak tárgyában. S e cseppet sem diplomatikus kérdés, a reá adott kényszerű válasszal egyetemben, óriási betűkkel megjelent lapunk első oldalán. Kitört a botrány: Farkas Mihály a pártközpontba hivatott. Akkor még szabadon bemehettem hozzá. — Micsoda otobaság volt ez? — kérdezte. Elmondtam az eseményeket. — Máskor ilyen marhaságot ne csinálj! — mondta, és elzavart. A hajam szála sem görbült... Mindez 1946-ban történt. Ma már tudom, hogyan végződött volna mindez — két évvel később. Akkor viszont épp csak megperzselődtem. 1947-ben is volt egy cifra esetem. A hazai választások, az új forint indulása alkalmából itt járt William Rusk, akkor a Daily Worker, az angol KP lapjának főszerkesztője. A tolmácsa lettem. Az volt a feladatomban, hogy végigvigyem néhány választási helyiségen, majd pedig este kísérjem el Vas Zoltán villájába. Amikor megérkeztünk, ott volt már az MKP egész vezetése — Rajktól Rákosiig. Rákosi a szoba közepén állt. Odaléptem hozzá, és — szó szerint — így mutatkoztam be: — Jó estét, Rákosi elvtárs, azt hiszem, mi még nem ismerjük egymást. Köszöntésemre — amint mondani szokás — megállt a kés a levegőben, mindenki megdermedt. Néhány hónap múlva már bolondnak nézték volna, aki hasonlót tesz. Ártatlanságom is terméke volt a kezdeti idők légkörének: akkor mi még nem ismertük a félelmet, amely nemsokára a csontjainkig hatolt. Rákosi is „lezseren” reagált. — Örvendek. Rákosi — mondta. És először s utoljára kezet fogott velem. Ezt a jelenetet — így, utólag — akár jelképnek is tekinthetem. Más idők jöttek.

— *Tehát a romlatlan szabadságérzet s a „mindenközlés” tudatával és szándékával dolgoztak, nem ismerve még a sajtó kötelező vagy legalábbis ésszerű diplomáciai fogásait sem. További sorsa mégis azt látszik igazolni, nem nehezelték az ilyen botlásokért, sőt, az újságíró-ranglistán saját területének akkori leg-*

magasabb fokára, a Szabad Nép külpolitikai rovatának élére kerülhetett...

— Számos karrier indult akkor ilyen rakétaszerűen, s az említett ügyetlenkedéseknek még semmiféle jelentőséget nem tulajdonítottak. 1948-ban mentem át a Szabad Néphez. Az a Szőnyi Tibor káderezett, aki rövidesen a Rajk-per másodrendű vádlottja lett. Huszonhat éves voltam mindössze, és persze, még sem tudtam megfelelően értékelni feladataimat, a követendő módszert, a személyiségeket, eseményeket. Szerkesztőségünkben, rövid időre, egészen rendkívüli szellemi erők sűrűsödtek — függetlenül attól, hogy politikai útjaik a későbbi válságokban merre vezettek. Révai József, Horváth Márton, Losonczy Géza, Gimes Miklós, Vásárhelyi Miklós, Kornai János és mások hallatlan intellektuális vitalitást adtak át környezetüknek... Rövidesen kiküldtek Párizsba, ahol — a Chaillot palotában — az ENSZ ülésezett. Hályogkovács módjára dolgoztam: a szovjet külügyminiszter beszédét például angol szinkrontolmácsolásban hallgattam, jegyzeteltem, s így továbbítottam tüstént haza, telefonon. S a beszéd a másnap reggeli lapban megjelent... Ugyanakkor történt, hogy Révai József nyílt telefonvonalon felhívott, s megkért: menjek el Jacques Duclos-hoz, s kérdezzem meg, miért nincs általános sztrájk Franciaországban. Elmentem, megkérdeztem, s Duclos válaszolt is: elmondta, hogy ez szükséges taktika, most szektoronként folyik a sztrájk. Ezt a témát még aznap, az akkor Párizsban dolgozó külföldi kommunista újságírók törzsszertalánál viharosan megvitattuk. Másnap Károlyi Mihály vezette nagykövetségünk tanácsosa, Havas Endre — egyébként korábban, az emigrációban Károlyi személyi titkára és bizalmasa — kérte, hogy jöjjenek be a követségre, mert egy kolléga feljelentett (ekkor első ízben, de nem utoljára) és a francia kommunista vezető a fejemet követeli. Károlyi aztán csöndesen közölte, hogy megpróbál megmenteni, én viszont kövessem meg Duclos-t. Elmentem, s a „sértett” lángoló jéghegyként fogadott: — Mondja,

maga hülye vagy provokátor? Természetesen tüstént vállaltam, hogy csak hülye vagyok. Duclos kegyesenmegbocsátott, de hozzáfűzte: — Maguknak, újságíróknak megengedhetetlen szakmai torzulásuk, hogy folyton informálni akarnak... Károlyi és Havas azután igen tisztességes táviratot küldött Budapestre. Így megúsztam a dolgot. Közölték Pestről: még egy hónapig kint maradhatok Párizsban. De hazatérésem után a KEB elé kell állnom. Szigorú megrovást kaptam, utolsó figyelmeztetéssel. Nem sokkal később már kezdődött a Rajk-ügy, s elkezdődtek a személyi változások. Rövidesen én is azon vettem észre magam, hogy állás nélkül maradtam. Igaz, csak néhány hónapig. Akkor Horváth Márton — aki a feldmóndólevelemet aláírta — fölhívott telefonon, s állást ajánlotta a Rádióban. 1949-ben történt mindez. 1957 márciusáig vezettem a Rádió külpolitikai rovatát.

— Olyan években volt külpolitikai újságírásunk egyik vezető személyisége, amikor — amint a fenti példa is igazolja — meglehetősen torz elképzelések éltek az információról. Nemrégiben vita folyt az ötvenes évek „tisztá” és „tisztátalan” embereiről; ebből is kiderült: könnyű utólag bölcsnek lenni; ki tudja, valójában volt-e bárki büntelen. Azt azért talán megkérdezhetem: hogyan dolgozott akkor a rádiós külpolitikus? Annyi változást, váltást, vargabetűt látva és művelve, számot tud-e adni mindenről a lelkiismeretének? Van-e egyáltalán újságírói lelkiismeret?

— Újságírói lelkiismeret természetesen van, gondolom, amúgy is csak megerősítést vár e „költői kérdés”. De vannak olyan történelmi helyzetek — ha az önkényuralom túllép minden racionális határon —, amelyekben a politika nyersanyagával, a hatalom matériájával dolgozó újságíró olyasmire kényszerül, amit nehéz — kivált utólag — morálisan megítélni. Nem sok olyan ember akadt az ötvenes években, aki felállt, hogy kérem, én holtaptól nem újságíró, hanem lisztesmolnár akarok lenni. Nem állt fel, mert nem csupán az egyszisztenciáját, hanem a családját, sőt, az

életét kellett féltenie. Hősök is voltak, persze, de azt hiszem, az újságíróknak nem az a dolga, hogy hős legyen, hanem az, hogy tehetsége és meggyőződése első fokán — megint csak ezt mondom —: informáljon. Sajnos, azokban az években olyan óriási darálóba kerültünk valamennyien, amely épp ezt tette lehetővé. Az ilyen folyamatban az ember személyisége, sőt, az értelme is torzul. Emlékszem: például 1945-ben teljesen tapasztalatlanul, egyszerű Bolyai-realista aggyal elolvastam és felületesnek, ellentmondásosnak találtam az SZKP rövid történetét. Aztán megtanultam áhítattal olvasni ugyanezt a kötetet. Nincs mentség tévedéseinkre. Egy lágyabb korban sem tehetünk mást, csupán azt, hogy mindebből próbálunk okulni.

Még azt sem állíthatom, hogy a tapasztalat hiányzott, hiszen mi magunk — kezdetől — jól informálódhattunk. Hallhattam én is mindenről, olvashattam a világsajtót. A Rádió külpolitikai munkatársai elől nem zártak el semmit. Az újságíró tehát arra nem hivatkozhat, hogy nem volt elég történelmi, napi politikai ismerete. Ismét hangsúlyozom tehát: kinek-kinek vállalnia kell azt, amit tett, helyenként talán még azt is, ami megesett vele. Az új generációk erkölcsileg akár el is ítélik ezt.

Ami a kor rádiózását illeti: csupán a találás árnyalásában juttathattuk érvényre — olykor-olykor — a véleményünket. Itt-ott, ritkán, szolidabb hangvétellel szóltunk erről-arról. De a visszafogottságot is számon kérték rajtunk. Voltak azért, akiknek véres jelzői voltak, mások csak savas jelzőket használtak. Igazi informálásra nem volt mód... Mindemellett ebben a korszakban számos későbbi kiváló újságíró „nevelődött” a külpolitikai rádióműsorokban. Mindenki dolgozott nekünk, aki később jelessége lett szakmánknak.

Fordulat csak a politika változásával, Sztálin halála után, a XX. kongresszust követően, az olvadás időszakában következett. A Rádió, mint hatalmi szerv, lázas viták és összecsapások színhelye lett. Ezekben a belső harcok-

ban a Nagy Imre nevével fémjelzett álláspontot támogattam. A fordulatok során tiltások és megengedések hullámzását kellett tapasztalni a sajtóban is... Rákosi lemondásakor épp külföldön voltam: a Nehru—Nasszer—Tito találkozóról tudósítottam. Amint közöltem kollégáimmal értesülésemet, ez lett az esemény, mindenki erről kérdezett. Akkortájt már rendszeresen járhattam külföldre; ez is újdonság volt számomra, mert „külpolitikus” létemre, 1949 és 1955 között mindössze egyszer léphettem át a határt, egy rövid kelet-berlini út erejéig.

1956 októberében a Rádió az akkori válság egyik gócpontjába, Lengyelországba küldött tudósítónak. Október 23-án még telefonon beszéltem az „ostromlott” Rádióban dolgozó egyik munkatársammal. Azután megszakadt a kapcsolat. Őt nappal később a Lengyel Rádió és a Trybuna Ludu felajánlotta, hogy egy vérplazmát szállító repülőgépen hazajöhetnek Magyarországra. A varsói repülőtér betonján elért Benke Valériának, a Rádió elnökének telefonja; azt tanácsolta, hogy várjak, ne jöjsek még haza. Nem fogadtam meg a tanácsát, több okból. Bár, ha hallgatók rá, az talán megötvött volna sok mindentől. Hazatérésem után bevásárolták a Rádió új szerkesztőbizottságába. Ez lett a gyökere minden további, sorsomat érintő bonyodalomnak és politikai vitámnak. Magam is átéltem aztán azt a válságot, amely mindannyiunkat sújtott. A Magyar Rádió a Parlamentben működött, és sodródott az eseményekkel. Állandó fáziskésésben voltunk, túllépett rajtunk az ellenőrizhetetlen zűrzavar. A tömegkommunikáció e tragikus napokban — legyenhébben szólva — csak vergődött. Szenitanúja voltam mindannak, ami a Parlamentben történt. Losonczy Géza utolsó, immár kaotikus helyzetben megtartott sajtóértekezlete után végül minden rádiós, újságírói tevékenységnek vége lett. Aztán — Gács László irányításával — újjáalakult a Rádió. Ezekben a napokban egy taggyűlésen olyan külpolitikai koncepciót adtam elő, mely sem akkor, sem most nem

felelt-felel meg a helyzet adta realitásoknak. Azt hittem, politikaformáló vagyok, holott csak külpolitikai újságíró voltam. Ennek ellenére tovább dolgozhattam, viták közepette, 1957 tavaszáig. Akkor kellett távoznom, hétköznapi körülmények között, a Rádiótól. Racionalizáltak.

— *Az említett funkciótévesztés — sok szó esett már erről — nem csupán újságíróinkat jellemezte. Közismert tény például, hogy hazánkban váteszek, lángoszlopok kívántak lenni a költők, és sokáig meg is kívánták tőlük a közvetlen cselekvést. A konszolidációval kialakuló újságírásban — úgy tetszik — Gömöri Endre is megtalálta a helyét. Hogyan „konszolidálódott”. Milyen újságírást művel, és milyenben reménykedik a Magyarország nemzetközi rovatának irányítójaként?*

— Nem kevés naivitás is volt magatartásunkban-magatartásomban. Nem számoltam például eléggé a hatalom mechanizmusával, mozgásának természetével, kialakult reflexeivel. És, bizonyos határokon túl, engedelmekre nem vállalkoztam... Ami a funkciótévesztést illeti: ha a politika nem látja el feladatait, az így keletkezett rés nem maradhat betöltetlen. Az ilyen funkciózavar természetesen mindig konfliktusokat okoz. A mai, lényegesen tárgyiasabb légkörben is megmutatkozó sűrűdások, összeütközések szintén jelzik, hogy újra át kellene gondolni a sajtó és a sajtóírányítás szerepét és funkcióját a modern szocialista társadalomban.

Kétségtelen azonban: a közélet nyilvánossága, az országot, nemzetet érintő — sokszor gyötrelmes — kérdések nyílt megvitatása egyike a leghonyolultabb feladatoknak. A téma ugyanis számos érzékenységet, elfogultságot, hagyományt, felfogást érint. Nálunk e tárgyban, vitathatatlanul történtek kedvező lépések. A mai sajtóhelyzet össze sem lehet hasonlítani a korábbiakkal. Lenne azért bőven teendő még. Mondjuk, a politikusok arculatának nyílt megismerésében. Nem tudjuk például, mert nincs hiteles információ róla, hogy politikai életünkben, ebben vagy abban a kérdésben ki, milyen álláspont-

tot vall magáénak. A nézetkülönbségek ezért lesznek mendemondák, találgatások tárgyai. Vagy — „szerencsés” esetben — jó néhány év múlva, cikkből, könyvből értesülhetünk ezekről... Pedig jó lenne, ha — például a reformfolyamat dolgában — nagyobb nyilvánosság előtt folyna az eszmecsere. Így a közvélemény is tudná, hogy kihez-mihez tartsa magát, s hogy a döntéshozók körében ki mit képvisel. Nemcsak a múltat kell tehát tisztáznunk, a jelent sem árt közösen végiggondolnunk.

Sorsom alakulására visszatérve: 1957 után vagy másfél évre szilenciumot kaptam. 1960-ban a Figyelő című világgazdasági lapnak lettem rovatvezetője. Garam József mellett dolgoztam, s ez a munka igen jót tett nekem: megtanultam a külpolitika és a világgazdaság összefüggéseire figyelni. 1964-ig, a Magyarország megalakulásáig dolgoztam a Figyelő szerkesztőségében. Akkor vetődött fel a gondolat, hogy új hangú, a korábbiaknál elemzőbb külpolitikai lapot kellene indítani. Hetilapot, amely az addig megszokottnál nagyobb kombinatív és mozgási lehetőséget kapna. Szirmai István, a Rádió hajdani elnöke vetette fel a gondolatot — ő volt a főnököm, amíg 1952-ben le nem tartóztatták —, s valószínűleg javaslatára kerülhettem az indító trióba, Pálffy József és Gárdos Miklós mellé. Hárman jelentünk meg Szirmainál, s beszélünk meg az új lap tartalmi-formai elveit, ha úgy tetszik, a szerkesztési koncepciót. Az informálást szolgáló kívánó, tárgyilagos elkötelezettséget, a hiteles kitekintésre való törekvést, a nyitabb és objektívabb elemzés igényét. Az objektív kifejezést — elnézést a hivatkozásért — lenini értelemben használok. Ő említette ugyanis az azóta oly sokszor idézett, kevésszer alkalmazott módszert: a tények sok-

oldalú bemutatását és elemzését. Tehát először a tények jönnek...

A modern szocializmus, hullámzásai ellenére, mint ismeretes, jelentékeny eredményeket ért el az elmúlt majd harminc évben Magyarországon. Lapunk is próbált ez ügyben — lényegében eredeti elképzelésünkhöz ragaszkodva — tevékenykedni. Mai sajtónkat össze sem lehet hasonlítani, mondjuk, az ötvenes évek elejének magyar sajtójával. Azonban — megítélésem szerint — a gazdasági-társadalmi változásokhoz képest most is fáziskésésben dolgozunk. Sőt, szertemi, az informatikai robbanás korszakában nagyobb e fáziskésés, mint más területen. Nem vagyunk eléggé informatívak, s nem vagyunk eléggé nyitlak sem, noha számos elemzésünk törekszik erre. De van, amit csak „szőrmentén”, rejtjelezve, vagy késve mondhatunk el, például éppen a mi térségünket illető, bennünket leginkább érdeklő témákban. Mind ezt az érett, olvasó közvélemény megérzi. Ezért is mondom újra: a sajtó mozgásterének újragondolása is beleillik a reformfolyamatba. Mi több, egyik legfontosabb feltétele annak. Az újragondolást valószínűleg nem lehetne egyedül, nemzeti keretek között végrehajtani. Alighanem a szocialista világ országaival közösen, vitában érlelődhetne csak az olyan korszerű álláspont, amely tisztázhatná: miként működjék a sajtó a modern szocializmusban. A nemzetközi légkör alakulása, a különböző szomszéd-országokban tapasztalható első erjedés, s nem utolsósorban a technológiai fejlődés — meggyőződésem — előbb-utóbb napirendre kell, hogy tűzze ezt a témát. Úgy érzem, nyitottabb, lényegesen informatívabb, konfliktusos véleményeket nyitlabbban ütköztető tájékoztatást kellene nyújtani. Hasznos lenne ezt nem a következő nemzedékekre hagyni.

Mécses Sopronkőhidáért

1944 karácsonya a fegyházban

Készítette Rapesányi László. Munkatárs: Vámos György. Szakértő: Karsai Elek. Elhangzott: Kossuth Rádió, 1984. december 23.

Tari Ferenc, a mai fegyházigazgató: Ahol most állunk, a fegyházépülettel szemben, valamikor 1944-ben itt volt a főbejárat kapu. Később ezt befalazták. Az elmúlt évben tataroztuk ezt a bástyafalat, előkerült a boltív, ahol bejártak a főkapun, és úgy történt újra a vakolás, hogy ez megmaradjon.

Riporter: A fényképekről nagyjából meg lehet állapítani, hogy vasajtaja lehetett.

Tari Ferenc: Nagyon jól látszik korabeli fényképeken, hogy viszonylag díszes vaskapu volt, felette Királyi Országos Fegyvénytétel felirattal, és körülbelül a mai bástyafaltól jó másfél méterrel kiemelkedett az egész kapu. Itt a bástyafalon volt egy kisebb kapu, körülbelül 50 méterre. Amikor a politikai foglyok, illetve a védőőrzetesek idekerültek a Margit körüli fegyházból, ide vágtak egy kiskaput, mert a szemben lévő iskolaépületben folytak a tárgyalások. Ennek a kiskapunak egyébként ma itt semmi nyoma nincsen; onnan tudunk róla, hogy korabeli naplójegyzetek rögzítik ezt, illetve ennek is megtaláltuk a nyomait, amikor tataroztuk a bástyafalat.

Riporter: A fegyház épületén belül vagyunk, a falon belül.

Tari Ferenc: 1950-ben, mikor megszüntették a börtönökben az istentiszteletet, akkor a toronynak a felső részét lefűrészték, és ez a csonka torony maradt meg egészen addig, míg le nem bontották.

Riporter: Most itt vagyunk benn a zárkaépületben, a H betű két szárának

az összekötő részénél. Ahol most állunk, itt volt egy deszkapalánkkal elválasztva az épületnek az a szárnya, ahol a köztörvényes elítéltek voltak, attól a szárnytól, ahol a politikai foglyokat őrizték. Háromemeletes maga az épület, ez a függőfolyosó, az úgynevezett szakzsargonban trepni. A folyosó szélessége négy méter, az épület belmagassága tizenkét méter nyolcvan centi. Ugyanúgy vannak ma is a zárkák, mint abban az időszakban, ezen semmit nem változtattak, ugyanaz, ahogy 1884–86-ban megépítették. Ez ugyanaz a tölgyfadeszkából készült ajtó.

Tari Ferenc: Jó kemény!

Riporter: Jó kemény, súlyos, nehéz.

Tari Ferenc: Egyedül a zárat cserélték rajta.

Riporter: Mekkora a zárka?

Tari Ferenc: Négy méterszer kettő méter nyolc centisek a nagyobb méretű zárkák. Épültek ettől kisebbek is, azok négy méterszer egy méter ötvenhat centis alapterületűek. Amikor ez az épület fölépült, 686 zárka volt az épületben.

Riporter: Elég sok újságcikk és beszámoló jelent meg Sopronkőhidáról és a börtönről, a 44-es eseményekről. Gyakran olvasom, hogy az újságíró kollégák szinte meg tudják határozni a cellaszámot.

Tari Ferenc: Teljes bizonyossággal meghatározni, hogy melyik zárkában voltak, én úgy gondolom, hogy nem tudjuk. Én is olvastam több cikket, jártak itt többször olyan személyek, akik maguk is itt töltötték 44 végét

novembertől, miután a Margit körütről idejöttek.

Ripoter: Tehát akik politikai foglyok voltak.

Tari Ferenc: Politikai foglyok voltak, s ők maguk sem tudták megmutatni, hogy melyik zárkában töltötték akkor itt ezt az időszakot.

Ripoter: A fegyintézet parancsnoka átkísért bennünket az egykori iskolába, szemben a börtönfallal.

Tari Ferenc: Dominich bírósága itt hozta azokat az ítéleteket, amelyek következtében Bajcsy-Zsilinszky Endre, Pesti Barnabás, Kreutz Róbert és a többi mártírhalt halt. Pontosan megállapítani, hogy melyik az a terem, amelyben a bíróság ítélkezett, nem lehet.

*

Ripoter: Almásy Pál altábornagy úr, itt van előttünk a kőhidai fegyház tervrajza. Kérem, vezessen úgy a rajzon, ahogyan visszaemlékezik ott töltött fogságára.

Almásy Pál: A kőhidai fegyháznak a főépülete egy H alakú épület, amelynek az egyik szárnyában — amit kettes osztálynak neveztek az igazságügyi hatóságok — lettek elhelyezve a Budapestről lehozott politikai foglyok. Ezzel a kettes osztállyal szemben volt akkor egy kapu a nagy kőfalon, ezen a kapun keresztül gördült be az autóbuszunk december 12-én az esti órákban. Lehetett úgy tíz, fél tizenegy körülbelül. Ennek az osztálynak a földszintjén sorakoztatták fel a Pestről négy-öt autóbuszon lehozott politikai foglyokat, névsorolvasást tartottak, és utána a földszinten, az első, második és harmadik emeleten helyezték el a foglyokat.

Hartz Gáspár nyugalmazott főtörzs-őrmeester: Autóbuszokon hozták ide őket, éjszakának idején, a hátsó udvarnál van egy kapu, ott jöttek be. Előre megmondták, hogy jönnek a nehéz foglyok. Katonák jöttek velük, nyilas katonák. A kórházban, a második osztályon helyezték el őket, az a volt fegyencosztály, addigra kitelepítették,

elvitték innen az embereket munkaszolgálatra.

Ripoter: Kikre emlékezik személy szerint?

Hartz Gáspár: Bajcsy-Zsilinszky Endrére, Odessalchi hercegre, Jávor Pálra. Titkos Ilona fenn volt a kórházépületben, ezenkívül még itt volt Nagybaezoni Nagy Vilmos altábornagy, azt ismerem személyesen, mert annak a lánya ott volt iskolában, ahol én voltam iskolaszolga, a lánynevelőben, most ruhagyár.

Horváth István nyugalmazott fegyőr: Az én beosztásom abban az időben már hol ez volt, hol az volt, osztályvezető is voltam vagy helyettes. Bajcsy-Zsilinszkyt én fogadtam be. Este tíz óraker jöttek meg velem a nyilasok Pestről. Az öregnek leesett a pokróca, a csöndör meg beletiporta a sárba. Másnap megkért, hogy mosassam ki.

Ripoter: Hol volt elhelyezve Bajcsy, hányadik emeleten?

Horváth István: Nem tudnám megmondani. Ezek le voltak választva a rendes őrségtől. Például hogyha a folyosón találkoztunk velük, kísérte a katona, nekem hátraarcot kellett csinálni, a fal felé fordulni. Nem is láthatam. Teljesen el voltunk különítve. A nyilasok ezt a szárnyat lefoglalták a politikaiaknak.

Ripoter: Molnár Tibor, a Magyar Rádió szerkesztője már nincs az élők sorában. Évtizedeken át dolgoztunk együtt, de csak néhányan tudták, hogy fiatal egyetemistaként ő is politikai fogoly volt Kőhidán. Sosem akart érdemeiket szerezni a múltjából. Karsai Elek kérésére elmondott néhány részletet akkori napjairól.

Molnár Tibor: A sopronkőhidai fegyintézet politikai foglyai tulajdonképpen el voltak készülve a legrosszabbra. A beszivárgó hírek nem hagytak kétséget. A németek és a velük lepaktált nyilasok körül egyre szorult a hurok. Lehet, hogy az utolsó pillanatban kiirtanak mindnyájunkat. Nagyjából ismerjük is egymást, hiszen a séták alkalmával azért néhány szót sikerült váltanunk, és ugyanakkor kihasználtuk azt a lehetőséget is, hogy vasárnaponként el-

mehettünk a fegyház templomába, ahol kevésbé az istentisztelettel törődött a társaság, mint inkább azzal, hogy véleményt cseréljen, vagy különböző híreket egymásnak átadjon, ami a hadihelyzetet vagy a különböző politikai híreket illeti. Rajk László éppúgy ott volt, mint Kállay Miklós, azzal a különbséggel, hogy Kállay Miklós mindig fönt a karzaton foglalt helyet két SS-őr kíséretében. Egy kicsit tüntetésszámba is ment az az aktus, amikor ő megjelent, jelezvén azt, hogy mi a nyilas kormányt senmiképpen nem ismerjük el, fölállt a társaság, és fejével bólintott Kállay felé. A misét tartó, Sopronból bejáró plébános nagyon rendes ember volt, mert amit csak tudott, eljuttatott hozzánk, elsősorban a moszkvai és az angol rádió híreit, ezt az éppen akkor ministrálónak átadta, aki természetesen pillanatok alatt továbbadta a társaságnak. Olyan kis aktusok is lezajlottak, hogy a helybéli fegyházlelkész, ez a katolikus pap, bizony nemegyszer juttatott a foglyoknak titokban egy-egy falat malacpecsenyét vagy egy darab kenyeret.

Riporter: Dr. Berki Feriz, a magyar ortodox egyház esperes adminisztrátora ifjú teológiai tanárként került a kőhidai fegyházba.

Dr. Berki Feriz: Mi védőőrizeteské voltunk. Ez azt jelenti, hogy nem volt ellenünk konkrét vád, hanem egyszerűen őrizetben tartottak, nehogy valamit tegyünk az akkori rendszer ellen. Rabkórházban helyeztek el bennünket a fegyház területén, ennek a rabkórháznak négy nagy kórterme volt. Hármat üritettek ki a mi számunkra, a negyediket megtartották a köztörvényesek számára, akik betegek voltak. Azokkal nem érintkezhattunk természetesen. A három kórterem közül a mienk a bejárattól jobbra feküdt. Üveggel volt elválasztva a folyosó, ott volt a rendelő (s amellet pedig ott voltak az örök is, akik SS-egyenruhát viseltek), azon keresztül kellett menni a mi kórtermünkhez, ahol tizenheten voltunk. El tudnám sorolni nagyjából, mintha most is látnám őket: tőlem balra volt Bárdos Ferenc, szakszervezeti ember, szocdem

képviselő volt valamikor; mellette volt Rakowszky Tibor kiscgazda képviselő, mellette Simon Mihály Pál ügyvéd, s akkor volt az ajtó, de hogyha emerre megyek, jobbra, a sarokban volt herceg Montenuovo Nándor, Eródi Harrach Tihamér, Nagybaczoni Nagy Vilmos, Nagybaczoni Nagy Béla, Egyed Zoltán, Töreky Géza, Eródi Harrach Béla, Jeszenszky Sándor miniszteri osztályfőnök, ő volt az én közvetlen főnököm a kultuszminisztériumban. Ott volt Szent-Miklóssy és Popovits István, az én kollégám, teológiai tanár szintén. Ja! Pattantyús Ábrahámot felejtettem el, a korelnököt. Miniszterelnök is volt nagyon rövid ideig. Kommunista egyébként nem is volt köztünk egy sem, két szociáldemokrata volt a mi termünkben, a többiek arisztokratától kezdve újságíróig . . . egyetemi professzor, miniszteri osztályfőnök, aztán ügyvéd, vezérezredes, vezérőrnagy . . . Én voltam a kórteremben a legfiatalabb . . . teológiai tanár.

Kállay külön szobában volt, ővele nem lehetett érintkezni, lent a földszinten őrizték őt is. Fönt az emeleten is volt egy kis szoba, amelyikbe később hölgyek kerültek, abban voltunk mi ott egy-két éjszakát Popovits Istvánnal, a kollégámmal együtt. Eredetileg fürdőszoba volt, kivitték a fürdőkádát, kályhát, és két ágyat tettek be, úgy aludtunk ott. Utána ott volt Kendeffy Ádámnak a felesége, Edelsheim-Gyulai Éva, Titkos Ilona lent volt a földszinti szobában a kórteremben, mielőtt mi bekerültünk volna. Előzőleg volt ott még valaki, akit aztán kiengedtek: Kánya Kálmán volt külügyminiszter. Őket együtt engedték ki: Kánya Kálmánt és Titkos Ilonát. Krudý Ádám a földszintnek a másik kórtermében volt az összes repülőekkel együtt: Nagy Mihállyal, Szemes Istvánnal, Budai Lajossal, Timár Gyulával. Jugoszláv — úgy emlékszem szlovén — partizánok is voltak. Szlovénul nem, de szerbiül, horvátul tudok, úgyhogy összebarátkoztam ott néhányukkal és elbeszélgettünk. Nagyon rövid ideig voltak ott, nem tudom, aztán hova kerültek. Fia talok voltak, nők is voltak köztük, örül-

tek, hogy érdekes módon találtak Magyarországon, Sopronkőhidán benn még valakit, aki szintén le van tartóztatva, és tud velük beszélni.

Riporter: Mit tudtak egyéb hírekről?

Dr. Berki Feriz: Mindent tudtunk jóformán! Volt egy nagyon-nagyon kedves régi jó barátunk, aki ott a fegyház épületében elég szabadon járt-kelt, az irodán dolgozott: Almásy Pál. Ótőle sok mindent megtudtunk. Ő is megtudott tőlünk, mert nekünk viszont volt rádiónk, és azon hallgattuk a londoni adást.

Riporter: Hogy lehetett rádiójuk?

Dr. Berki Feriz: Ez kicsit furcsa. Lakatos Géza miniszterelnök, mikor letartóztatták, nem ment át semmiféle szűrésen, egyenesen került be oda Sopronkőhidára minden csomagjával együtt. A csomagok között volt egy kis koffer, amelyikről senki nem is sejtette, hogy az telepes rádió. Mikor őt szabadon engedték, akkor a rádiót a mi szobánkra hagyta.

Riporter: A rádió sose derült ki?

Dr. Berki Feriz: Nem. A végén kimerültek az elemek, úgyhogy ott is hagytuk Kőhidán.

Riporter: Rajk László nevét hallotta?

Dr. Berki Feriz: Igen, tudniillik ő jelentkezett időnként betegvizsgálatra. Űlt a saletliben, várta, hogy sor kerüljön rá. A másik szociáldemokrata (szintén a női kórtermünkben), Reisinger Ferenc vagy szívességből, vagy barátságából vállalta a szüzdohánynak a vágását, és akkor betette egy papírba, általában nekem adta oda, és azt mondta: Te, a Rajknak add oda!" Mondom: „Ki az a Rajk?" „Mindegy, te ne is törődj vele, jobb, hogyha nem tudod. Az a hosszú sovány, aki ott ül, annak add oda, de ne vegyék észre!" Úgyhogy a Rajknak én szállítottam a dohányt.

*

Riporter: Rajk Lászlóval találkozott?

Almásy Pál: Tudtam mindjárt az első napokban, hogy ő a Kirgiz fedőnevű ember. Neki csak egyetlen egy kérdése volt hozzánk, írnokokhoz, hogy ne tegyünk be társat melléje. Ő végig egyes

cellában volt. Általában mindenki szeretett társat kapni, hogy ne legyen egyedül abban a hidegben, unalomban... Rajk pedig azt kérte direkt, hogy intarzuk úgy a dolgot, hogy ő egyedül maradjon, s ezt sikerült is úgy megcsinálni.

Riporter: Az altábornagy urat hogy választották ki írnoknak?

Almásy Pál: Egy szakaszvezető, aki még ma is él, legalábbis pár évvel ezelőtt meglátogatott, az jött be, és beszélve a zárkába azt mondta: „Alezredes úr! Szükség van egy írnokra, volna kedve lejönni?" Mire én azt feleltem: „Édes fiam, azonnal." Csak legyen valami elfoglaltság! Miért pont rám esett a választása? Ezt ő se tudta most se, mikor meglátogatott, megindokolni. Nem emlékezett már rá, hogy valaki ajánlott volna. Így kerültem le írnoknak. Amikor már bemelegedtünk mint írnokok, akkor a jobbindulatú kulcsárok segítségével üzenetközvetítést, kis csomagok ide-oda vitelét intéztük. Ha valaki kapott egy csomagot, a barátjának is küldött egy kis részt belőle, ezeket a kulcsárok segítségével főképp Révay Kálmán, Zerkovitz Péter bonyolították le.

Riporter: Mi volt a munkája mint írnoknak?

Almásy Pál: Mindenféle haszontalan kimutatás gyártása, amit a lehetőség szerint főlksoroztunk, hogy minél elfoglaltabbaknak látsszunk, láttassuk magunkat. Névsort, anyakönyvet vezettem. Aztán pár nap után addig jajgattam, hogy nem hírom egyedül a munkát, hogy sikerült Révay Kálmánt is lehozatnom írnoknak, és aztán rövidesen (januárban) Zerkovitz Pétert is. Mikor én lekerültem írnoknak, akkor Pataky Pistát már ismertem a Margit körútról. Őt rögtön kivettem házimunkásnak, akkor még nem is sejtve, hogy ilyen súlyos az ügye. Könnyíteni akartam a sorsán, és mint házimunkást vették aztán decemberben — 22-én vagy 23-án, erre pontosan nem emlékszem — tárgyalásra, és kapott sajnos halálos ítéletet.

Riporter: Geisbühl Mátyás, ma Fertőrákos aranymisés papja, pápai káp-

lán kitüntető címmel, abban az időben fegyházelkész volt Kőhidán.

Geisbühl Mátyás: Korán reggel átmentem Pataky Istvánhoz. Fiatal ember volt, ült a szalmazsákon. Melléje ültem, kezdtünk beszélgetni. Először egy kicsit bizalmatlan volt, de aztán kértem, hogy beszéljen a múltjáról. Én azzal kezdtem, hogy most sok magyar fiatal kint a fronton meghal, tulajdonképpen azt sem tudják, hogy miért, mert számukra ez az egész háború értelmetlen. Ő elmondta azt, hogy társaival sokat beszélgettek arról a sok igazságtalanságról, ami nálunk van. „Arra határoztuk el magunkat, hogy itt már tenni is kell valamit, nemcsak beszélni.” És valóban: ő a front mögött hidakat robbantott, és emiatt ítélték halálra.

Riporter: Ő katolikus ember volt?

Geisbühl Mátyás: Katolikus ember volt, igen.

Riporter: Gyónt és áldozott, vagy nem?

Geisbühl Mátyás: De igen, rávezettem lassacskán. Azt mondja: „Gyermekkoromban vallásos voltam én is, de aztán ahogy lenni szokott, elhagytam.” Mondom: „Az Úristen szereti magát, mert kereste az igazságot. Ő az igazság maga és szereti azokat, akik keresik az igazságot. Maga is kereste az igazságot, tulajdonképpen az Isten partján állott és kereste őt.”

Riporter: Hogy fogadta ő ezeket a szavakat?

Geisbühl Mátyás: Azt mondja: „Az imádságokat elhanyagoltam persze, és azt gondoltam, hogy az nem érdekel. Most azonban szinte irigylem azokat, akik tudnak imádkozni, bele tudnak kapaszkodni az Istenbe.” Mondom: „Máris megtette ezt.” Közben letelt a két óra. Jöttek az örök, kopogtak: menni kell! Fölugrottunk mind a ketten, a nyakamba borult és megköszönte. Azt mondta: „Köszönet, plébános úr, hogy velem volt az utolsó órában.”

Riporter: Kikísérte?

Geisbühl Mátyás: Egészen nem, mert közben a kinti misére kellett sietnem. Már nyolc óra volt, nyolc órakor kezdődött a kinti kápolnában az én misém.

Azt mondtam, én most a szentmisét magáért fogom felajánlani. Mikor megkezdtem, ott kinn a híveknek megmondtam, hogy honnan jövök, imádkozunk érte.

Riporter: Mondta a nevét?

Geisbühl Mátyás: Nem, így nem. Persze meg volt hatódva a hívősereg, könnyek közt... Érdeklődtem, azt mondták, nagyon bátran halt meg. Őt agyonlőtték.

*

Almásy Pál: Lehetett beszélgetni, ha az öröknek jókedvük volt, és nem éppen bal lábbal keltek föl. Bajcsy-Zsilinszky Endre engedélyt kapott, hogy sebes léptekkel egy belső kis körön mérje az udvart állandóan. Akkor mindig egy-egy ember csatlakozott hozzá és beszélgetett vele. Markos felajánlott neki téli fehéreneműt, mert elég gyengén volt Bajcsy-Zsilinszky Endre felöltözve, akkor elég hidegek voltak már december közepén. Nem fogadta el, és azt a kijelentést tette, hogy olyan mindegy, hogy az ember náthásan megy-e az akasztófára vagy pedig nem. Ő tudatosan készült a halálra. Amikor eljött december huszonharmadika, és Bajcsy-Zsilinszky Endrét tárgyalásra állították elő, óriási izgalom vett erőt az egész fegyházon, mert rögtön elterjesztettük a hírt az ebédbeadásnál, a csöbrözésnél, hogy baj van, Bajcsy-Zsilinszky Endrét tárgyalásra viszik. 23-án volt a tárgyalás napközben, s akkor Dominich elment (legalábbis így tudtuk mi, írások) Kőszegre, megerősítésre. Kőszegen volt Beregfy és Feketealmy-Czeydnernek a főhadiszállása, a „gyepűszállás”. Estefelé jött vissza Dominich, s akkor újra elővezették Bajcsy-Zsilinszky Endrét. Rövid tizenöt-húsz perc után hozták vissza az iskolából. Akkor mi Révayval mind a ketten az irodaajtóban álltunk, és próbáltuk leolvasni az arcáról, hogy vajon mi történt. De nem lehetett az arcáról semmit leolvasni, mert teljesen merev tartással, egyenesen — semmi roshtagság nem látszott rajta — ment visz-

sza a siralomházzá átalakított zárkájába a harmadik emeletre.

Riporter: Hogy alakítanak át egy cellát siralomházzá?

Almásy Pál: Semmi mást nem jelent, nyitva hagyják már az ajtót; két szuronyos honvéd állt az ajtó előtt, hozták a feszületet és a két gyertyát, letették az asztalra. Hoztak vacsorát, ha az illető dohányzott, akkor kapott cigaretta-t, és nyitva maradt egészen reggelig az ajtó.

Riporter: Lelkész előtte is járt be?

Almásy Pál: Nem. Csak akkor, mikor az ítélet volt, akkor jött Bárdosi Jenő, az evangélikus lelkész hozzá.

Bárdosi Jenő: December huszonharmadikán az esti órákban engem arról értesítettek, hogy további rendelkezésig maradjak benn szolgálathán. Körülbelül nyolc óraker kaptam az igazságügyminisztérium nyílt parancsát, hogy a hajnali órákban végre fogják hajtani az ítéletet. Este tíz óraker újabb rendelkezést kaptam, amelynek az volt a lényege, hogy további rendelkezésig maradjak benn a lelkészi hivatalban. Bajcsy-Zsilinszkynek a halálos ítéletét akkorra már sejtettük. Még pontosan nem tudtuk, de sejtettük. Én fölmentem Dominich hadbíróhoz, és be akartam jelenteni neki azt, hogy mint lelkész, kérni akarom, hogy ha kivégzésről van szó, akkor a kivégzést halasztásák el. Az akkori törvények rendelkezései ugyanis azt írták elő, hogy senkit a saját ünnepnapján kivégezni nem lehet. Mikor a szolgálattelvő tiszt megtudta, hogy milyen ügyben járok, egy-szerűen kidobott.

Jóval éjfél elmúlt, inkább már hajnal felé közeledett az idő, amikor értem jöttek azzal, hogy menjek fel a zárkaépületbe, mivel a kivégzésig már csak pár óra van hátra. Közölték velem, hogy Bajcsy-Zsilinszky már korábban kérte, hogy menjek be hozzá, de ezt a kérését megtagadták. Értésemre adták, hogy mikor bemegyek, vigyázzak, hogy mit mondok, mert Bajcsy-Zsilinszky még nem tudja, hogy az ítéletet végre fogják most hajtani. Bajcsy-Zsilinszky Endre a földszinten volt elhelyezve ideiglenesen a zárkaépületben, számo-

lyon ült és leveleket írt. Egészen bizonyos, hogy ő magában tudta, miről van szó, hiszen hogy hajnali órákban megy be hozzá egy lelkész, ez annyira rendkívüli dolog, hogy feltétlenül valami egészen rendkívüli okra kellett gondolni. Viselkedésén határozottan látszott, hogy ő teljesen tisztában van a helyzetével, és gerinces keménységgel vállalja ezt a sorsot. Azt kérte, hogy várjak még, azt a pár levelet megírja, mert le akarja adni. Amikor a leveleket megírta, beszélgettünk, csak egészen általánosságban. Akkor közölték velünk, hogy a hadbíróság hivatja. Amikor visszajött a hadbírósaágtól, mondta nekem, hogy a halálos ítéletét kihirdették előtte, két órán belül az ítéletet végre fogják hajtani. Akkor jött oda az egyik fegyőrünk, aki ilyen szolgálathra volt beosztva, közölte, hogy a siralomházat elkészítették a zárkaépület harmadik emeletén egy zárkában. Belémkarolt, úgy mentünk fel. Én megkérdeztem tőle, hogy akar-e úrvacsorát venni. Mondta, hogy igen. Aztán elkezdtünk beszélgetni, ő a nevelés kérdésére terelte a szót. Kintől behallatszottak a fegyverdörrenések, akkor már drámai gyorsasággal peregtek az események. Kért engem, hogy van még neki egy levele, ebben a politikai végrendelete van benn és a feleségének szóló üzenet, ahogyan én ezt később megtudtam. Amikor ezeket elmondta, rosszul lett. Nálam volt több bor, számitottam rá, valahogy ösztönösen éreztem.

Riporter: Miből állott a rosszullet?

Bárdosi Jenő: Gyomorhántalmak, bélhántalmak. Idegdolog. Arra kért, hogy menjek ki egy kicsit. Utána nemsokára jöttek, hogy mennünk kell. Ez egy tarpai fiú volt, amint később megtudtam. Bajcsy-Zsilinszky kezét nyújtott neki, a katona pedig elsírta magát, s aztán lehajolt és megcsókolta ott az ajtóban Bajcsy-Zsilinszkynek a kezét...

Én csak a zárkaépületnek az ajtajáig kísérhettem, engem tovább nem engedtek. Csak akkor kerültem a kivégzés színhelyére, amikor a kivégzést már végrehajtották.

Almásy Pál: Nekem véletlenül volt még reggel egy utolsó találkozásom vele. Egy át nem aludt éjszaka után (Révayval akkor már közös zárkában a földszinten laktam) reggel fölöltöztem. Lehetett olyan fél hét, hét óra, elindultam az iroda felé, amely a földszinti folyosónak a túlsó végén volt. Amikor közeledtem oda, láttam, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre két ór között a fal felé fordulva, hátratett kézzel áll az irodaajtóval szemben. Amikor közel jöttem, önkéntelenül kiszakadt belőlem: „Bandi bácsi!” és fölkiáltottam, mire ő hátrafordult, s mielőtt az örök megakadályozhatták volna, kezét fogtunk. Akkor az egyik ór durván rámkialtott, hogy: „Takarodj innen! Nem szabad beszélgetni!” Ekkor már elővezették a három kommunista ifjúnunkást, azoknak a kivégzése már megtörtént, Patakyé, Pesti Barnabásé és Kreutz Róberté, és onnan aztán visszajött az úgynevezett eszkört, tehát a sorfal. Az állt, azt hiszem, három-három katonából, ezek között középen menve tűnt el Bajcsy-Zsilinszky a szemem elől az egyik kijáraton, már a vesztőhely felé.

*

Hartz Gáspár: Az akasztás úgy történt, hogy odavitték azt a számolyt, amin a pap az oltáriszentséget szokta mutatni fönn a templomban. Mikor felolvasta az ítéletet, Sós főtörzsőrmester azt mondta neki: „Megértette, Bajcsy, az ítéletet?” Azt mondja: „Igen, megértettem.” Ott mindjárt nekiesetek kötéssel, összekötötték a kezét, lekötötték a bal lábához, és a kötélnek volt egy másik része, az lógott utána, úgy kísérték föl; fölért, megint rátették a kötelet, nem a nyakára, hanem az állára, így kötötték fel. Az utolsó szava az volt, hogy „Isten szeme mindent lát!” Elrántották a számolyt alóla, meghalt már. Ott volt az orvos, nézegette, hogy a halál beállt-e, míg be nem állt, nem vehette le. Mikor aztán beállt a halál 15—17 perc alatt, akkor levetette.

Almásy Pál: Nem voltak hivatásos ítéletvégrehajtók, hanem 20—25 pengő vérdíjért Német Mihály tizedes, Sztasák Mátyás és Veszeli honvédek vállalkoztak a kivégzés végrehajtására. Ezeknek a sorsuk az lett, hogy mikor kifelé mentünk deportálásra Németországba, Német Mihály főbelötte magát. Sztasákot elfogták, és Győrben a Népbíróság 1948-ban halálra ítélte. Veszeli sorsáról nem tudok.

*

Lékai László: 1944 adventjében egy autóbusznyi fogoly érkezett meg a veszprémi fogházból a sopronkőhidai fegyházba. Nem egészen harmincan voltunk, valamennyien reverendába öltözve, élünkön a veszprémi püspök atyával. Voltak köztünk kanonokok, aulisták, én mint püspöki titkár, a magam harmincegy évével, középen álltam, mert mögöttem jöttek a teológiai tanárok, előjárók, majd a nemrégiben a veszprémi fogházban fölszentelt fiatal papok és a kisapok, teológusok. Az első benyomásunk a Szent Család szálláskeresésére emlékeztetett bennünket. Világos, analóg módon, mert a Szent Családról azt olvassuk a Szentírásban, hogy számukra nem volt hely a fogadóknak. A mi számunkra pedig nem volt hely a sopronkőhidai fegyházban. Zsúfolásig tele volt a fegyház, és ezért a sopronkőhidai fegyőrök gyermekeinek az iskolájában helyeztek el bennünket. Később átköltöztettek az egykori lovardába, ez már a sopronkőhidai fegyháznak az épületében volt, elég tágas ahhoz, hogy valamennyiünket befogadjon. Sőt! a püspök atyának a számára még egy elkülönített kis helyet is tudtunk készíteni. Amikor ide bejöttünk, akkor éppen a fegyencek takarították ezt a lovardát, és hihetetlenül elcsodálkoztak, hogy ilyesfajta társakra találnak, sőt az egyiken még püspök-reverenda és püspöki kis sapka, pileusz is ott ékeskedett. Az egyik fegyőrnek az arcát nem tudom elfelejteni, ahogy olyan

érdekesen, hitetlenkedve nézett hátra: „Hát hogyan? Hát ezek is itt vannak?”

A többi politikai fogolytól teljesen el voltunk zárva, tudtuk, hogy vannak közöttük igen nagy tekintélyű emberek és mindenféle-fajta foglalkozásúak. Ebbe a gomolyagba mi is belepasszolunk a mi reverendánkkal. Karácsony éjszakáján mi is szeretetre gyűltünk össze a főpásztorunk mellé. Nagyon megható volt a számunkra, hogy a fegyőrök feleségei igen kiadós és nagyon jól megfőzött tyúkhúslevest küldtek. De csak egyetlen evőkanalunk volt. A püspök atya, mikor megtartotta a karácsonyesti elmélkedést valamennyiünk számára a kised Jézusnak az elhagyatottságáról, ő vett elsőnek az imádság után a levesből. Utána megtörölte a kanalat és továbbadta. Mindegyikünk, ugyancsak megtörölve a kanalat, továbbadta egészen a legfiatalabb kispapig. Énekeltünk karácsonyi énekeket. Rágondoltunk a mi távoli szeretteinkre, azokra is, akik meghaltak a háborús cselekmények következtében, rágondoltunk azokra, akik itt vannak, akiknek a szívét átjárja a félelem érzése: vajon karácsony éjszakája mit hoz nekik? Békét? De az aktív életnek a békéjét vagy pedig az örök nyugalomnak öldöklő békéjét? Valamennyiükért így fohászkodtunk és magunkért is, hogy vissza tudjunk térni az életbe, amely a békét megbeicsüli az alkotásoknak a szeretetével. Ez volt a mi karácsonyunk 1944 szomorú, sötét decemberében.

Geisbühl Máttyás: Vasárnap szentmise volt, és a hívők összesereglettek nagy számban, úgyhogy el se fértek a kápolnában, és az udvaron gyülekeztek. Dominich megállított engem, és azt mondja: „Maguk itt lázadást csinálnak, annyi népet összecsődit itt!” Mondom: „Hát ez természetes dolog, ez a katolikus hívőknek a részvéte a püspökökkel szemben, nem szabad csodálkozni.” Azt mondja: „Majd gondoskodom, hogy bevigyék őket a fegyházba.”

Almásy Pál: Nekem volt egy kelles megglepetésem előtte való nap. Az egyik beosztott tisztem, Pécsi József főhadnagy, jó barátom is (nálam jóval fiatalabb, él ma is Budapesten), 23-án délután egyszerre csak megjelent a börtönben. Engedélyt kért, hogy meglátogasson engem. Az engedélyt az ügyészségtől megkapta, s néni pálinkásüvegek és cigaretta osztogatásával egész odáig eljutott, hogy lejött az irodába. A főfoglár is kapott persze egy üveg pálinkát és cigaretta bőven. . . Ott beszélgettem legalább egy félórát Jóskával, aki hozott egy kis csomagot, hozott egy pár fenyőgallyat. Azt is megengedte Sós főfoglár, hogy megnézzem a zárkamat. Ezt a zárkát díszítettük aztán fel Révay Kálmánnal fenyőgallyakkal, és ott töltöttük a karácsonyestét.

Riporter: És a többi zárka?

Almásy Pál: Hát akiknek akkor még Budapesttel létezett az összeköttetése, sokan kaptak csomagot előzőleg. Előző napokban még jöttek autóbuszok, teherautók Budapestről. Bajcsy-Zsilinszky Endrének elég nagy élelmiszerkészlete maradt, a felesége sok mindent adott neki, ezt tulajdonképpen ránk hagyta, Révayra, Makaira meg rám. De mi nem fogadtuk el, hanem kiosztottuk olyanoknak, akik nem kaptak karácsonyi csomagot, mert nekünk volt.

Aztán közbejött még egy utolsó momentum, mert már zárás után Révayt meg engem újra kiszólitottak a zárkából. Akkor futott be, karácsony estéjén az utolsó rabszállítmány, amely Budapestről a körülfarás előtt indult még el, és huszonnegyedikén este (olyan nyolc-kilenc óra tájban) érkezett Sopronkőhidára. Ezeket törzskönyvezni kellett, el kellett helyezni, úgyhogy mi Révayval megint másfél-két órára el voltunk foglalva, nem értünk rá gondolkozni.

*

Dr. Berki Feriz: Jávor Pál az emeleten volt balra, mellette volt gróf Esterházy Móric, személyiükhöz fűző-

dik az, hogy ünnepi karácsonyi vacsoránk volt. Sonkából állt, amelyet gróf Esterházy Móric ajánlott fel az egész társaságnak. Karácsonyfánk is volt, a díszeket magunk készítettük konzervdobozokból. Elénekeltek a Mennyből az angyalt és a Himnuszt. Én ott töltöttem be szilveszterkor a huszonehetedik évemet.

*

Riporter: Kőhidán kevés nő volt a politikai foglyok között. Rajk László felesége, Földi Julia ott raboskodott. Miután a női és férfi foglyokat külön helyezték el, Ön, Júlia asszony, hogy találkozott a férjével?

Rajk Lászlóné: Az első találkozásunk férjemmel 44 karácsonya után történt. Kinyitották a cellaajtókat, megkérdezték, ki milyen vallású, és templomba vittek bennünket. Én azt gondoltam, miután férjem református, én katolikus vagyok, hogy jelentkezem a református istentiszteletre, mert valószínűleg férjem is oda fog menni. Nagyon megrémültem, amikor megérkeztünk a templomba, és nem találtam meg a férjemet. Később megizente az egyik őrmesteren keresztül, hogy menjünk inkább a katolikus templomba, mert oda sokkal többen mennek el, és amikor felsorakozunk, ott is lehet egy pár szót beszélni. A templomajtóban is mindig torlódás van, ott is lehet beszélgetni egymással. Így a katolikus templomba jártunk el vasárnaponként. Itt szeretném elmondani, nagy meghatározó dolgok történtek Sopronkőhidán. Csáktornyaóráll nagyon sok partizánt vagy partizánokat rejtegető parasztot hoztak Sopronkőhidára. Vasárnap, az istentiszteleten ezek a parasztasszonyok, férfiak ott térdepeltek és imádkoztak. Révay Kálmán, akit Bajcsy-Zsilinszky Endre csoportjában tartóztattak le, s aki egy tündéri, aranyos, kedves ember volt, felopózott a kórusba, megszólaltatta az orgonát: „Magyarországról, romlott hazánkról, ne feledkezzél meg, szegény magyarokról...” énekeltek neki könnyezve a templomban...

Riporter: 1944 karácsonya is elmúlt, de a műsor készítése során bennem maradt a kérdés: altábornagy úr, meg lehetett volna szökni a kőhidai fegyházból?

Almássy Pál: Nem hiszem. Dálnoki Veress Lajos vezérezredes állandóan arra biztatott engem, hogy szökjünk meg, mert itt vannak a közelben az ő huszárjai, azok majd őt el fogják bújtatni... Én erre azt feleltem mindig neki, hogy Lajos bácsi, én nem szököm, mert engem halálra ítélték. Ha én megszököm, és véletlenül egy vérbeli nyilas kezébe kerülök, menthetetlenül falhoz állítanak, márpedig én meg akarom úszni. Ezek után a háború végét meg akarom élni.

Nem volt ott ellentét kommunista, kiscgazda, polgári, nagybirtokos vagy nem nagybirtokos között, mindenki csak arra törekedett, hogy átélje a háborút, mert hiszen tudtuk, hogy vége lesz ennek, tehát ezt kell átélni. Jó barátságban volt mindenki mindenkivel.

Riporter: Igen. Túlélni. Ez a remény kötötte össze, ez tette szövetségessé, baráttá a fegyház politikai foglyait. 1944 karácsonya után hosszú hónapok teltek el kétséggel és bizalommal, mert a Dominich Vilmos hadbíró őrnagy vezette vérbíróóság, hivatalos nevén a Magyar Királyi Honvédség Főparancsnokság Harmadik Bíróháza megtébozódott gépezetként szinte az utolsó napokig szórta a halált. 1945. március 28-án, három nappal virágvasárnap után a kőhidai fegyház politikai foglyainak menetét elindították Németországba. Egy hét múlva a Vörös Hadsereg az utolsó magyar településről is kiűzte a fasiszta csapatokat. Magyarország felszabadult. De ez már egy másik történet.

Negyven esztendő múltán az emlékezet is megkopik. A sopronkőhidai utolsó háborús karácsony politikai foglyainak, áldozatainak és meghurcoltjainak emlékére százak és százak nevét sorolhatnánk. Mi most gyűjtünk mécseset valamennyiükért.

Európai körkép

*Rádiózás, televíziózás, új közlési eszközök és közönségkutatás
1984-ben*

1985 májusának végén, Barcelonában tartották a GEAR, az európai közönségkutatók szokásos évi konferenciáját. A következőkben az összefüggésekre készített beszámoló alapján, országonként ismertetjük a műsorközlés legfontosabb 1984. évi eseményeit és változásait.

Ausztria

Az osztrák háztartások 94—95 százalékában volt tévé, többnyire egy darab (74 százalék) és színes. Az év végére 20 százalék alá süllyedt a csak fekete-fehér készülékkel rendelkezők hányada. A kábeltévé-hálózatokhoz csatolt háztartások aránya kerekén 10, a közösségi antennákról ellátottaké pedig mintegy 20 százalékot tett ki.

Egy-egy napon a háztartások 58 százalékában kapcsolták be (éves átlagban) az osztrák tévé 1. műsorát, 44 százalékukban a 2. műsort és némileg 5 százalék felett volt a valamelyik külföldi — főleg nyugatnémet — műsorra is rákapcsolók hányada. Bár 1982-höz képest némileg szélesedett a külföldi programok összesített nézőtáborra, a tévé átlagos hatóköre kimutathatóan *csökkent*.

Az év legérdekesebb műsorújdonságának a *Mini-ZiB* címmel jelentkező gyermek tv-híradót tekintették. A 16.55-től 17.05-ig tartó adásnak ugyanaz a műsorvezetője, mint aki az esti hírműsorban is jelentkezik. A műsor nyelvezete természetesen jóval egyszerűbb, és az időjárásjelentést Quaxi, egy béka mondja el. Az adást nagyon sikeres kísérletnek könyvelték el, hiszen a gyermekeknek 30 százaléka nézte, nagy tetszéssel.

Az új közléstechnikák Ausztriában még csak elég szűk körben terjedtek el. A kábeltévé évente alig több, mint 1 százalékkal bővíti hatókörét, mert a nézők sokallják a csatlakozási költséget (mintegy 11 ezer schilling) és a havi előfizetési díjat (140 schilling). A képrögzítő berendezések ára sem alacsony, a legolcsóbb is azonos összegbe került, mint a havi családi jövedelmek középértéke. Ez összefügg a kormány iparvédő, protekcionista politikájával. A képmagánokkal való ellátottság a háztartások 8 százalékára terjedt ki, többségüket 1983—1984-ben szereztek be. A teletext-adásokat a háztartásoknak csupán 3 százalékában tudták fogni, a Videotext hálózatba pedig mindössze 3000 előfizető kapcsolódott be. Az otthonok 2 százalékában volt mikroszámítógép, 4 százalékában pedig valamilyen videójáték.

Az ORF rádióműsorai naponta a háztartások 72—78 százalékát érték el, évszaktól függően, míg a külföldi adók valamelyikét bekapcsoló otthonok aránya 2—4 százalék között ingadozott. Olaszországból mintegy 10 reklámból finanszírozott rádió szórt műsort az osztrák hallgatóság számára. Hatókörük együttesen sem haladta meg a közönség 15 százalékát, ám máris felmerült a gondolat, hogy e konkú-

renciaival szemben a műsortruktúrák módosítása révén kell majd felvenni a versenyt.

A televízió közönségét önköltés naplók révén mérték. A külföldi adók hatókörét és a képmagnók elterjedtségét még nem tekintették olyan jelentősnek, hogy a módszer megváltoztatása szóba került volna. Mindenestre figyelemmel kísérik az NSZK-ban és Svájcban folyó kísérleteket a nézés automatikus mérésével kapcsolatosan.

Belgium

Mind a francia, mind a flamand nyelven sugárzó televízió számára a hirdetések bevezetése jelentette az év problémáját. A francia nyelvű tévé-társaság olyan tervezettel foglalkozott, amely lehetőséget nyújtana egyes (magán- és állami) tulajdonú műsor-közlő szervezetek létrehozására, az állami részesedés dominanciájának fenntartásával. Ekképp teremtenék meg a műsorok kommerzialisálásának korlátait és az előfizetési díjon felüli tarifáért nézhető külön program kereit.

1985 végén egyébként működni kezd egy ilyen „fizetőtévé” rendszer, meg lehetően borsos áron, évi 250 dolláros részvételi díjjal. Ugyanakkor a képmagnók és a teletext-dekóderrel ellátott televíziók elterjedése lassú, a kábeltellevízió és a rádió előfizetőinek száma némileg csökkenő tendenciát mutat, különösen a nagyvárosok legszegényebb negyedeiben. Tovább növekszik viszont a hordozható és az autórádiók száma.

A kábeles műsortovábbítás természetesen továbbra is uralkodó helyzetben van; a készülékek 80—90 százaléka csatlakozik vezetékes hálózathoz. Számos városban továbbítják nemcsak a hazai és a környező országok műsorait, hanem a BBC mindkét programját is, a népesebb olasz lakosságú helyeken pedig a RAI adásait is.

A két belga tévészervezet kooperációban fejleszti az automatikus közön-

ségmérő műszert. A flamand nyelven sugárzó társaság olyan műszerrel kísérletezik, amely a tévénező szemmozgásait rögzíti, s ezáltal lehetőséget nyújt a vizuális figyelem finom részleteinek megismerésére.

Dánia

Dániában is kidolgoztak olyan tervezeteket, amelyek a kábeltévé-rendszerek, optikai kábelhálózat kiépítésével összefüggésben lehetővé tennék a egyes (köz- és magán) tulajdonú műsor-terjesztés kialakulását. (E skandináv országban változatlanul nincs hirdetés sem a rádióban, sem a televízióban. A Dán Televízióknak csak egy programja van.)

A közszolgálati típusú rádió- és televízió-műsorszórásra számottevő nyomást gyakorol az 1985-ben is működő 30 helyi televízió-állomás és a 90(1) rádióprogram. E kísérleti alapon működő konkurensek magántulajdonban vannak, de hirdetéseket nem sugározhatnak.

A háztartások 15 százalékában használnak képmagnót, a további terjedés elég lassú. A teletext sikeresen terjed, míg a videotex eddig kudarcot vallott a háztartásokban.

A rádiózásban átstruktúrálás zajlik. Az első műsort a komoly szöveges műsorok, a másodikat a regionális adások, a harmadikat a könnyűzene plusz hírek és szolgáltató anyagok, a negyediket a komoly zene jellemzi.

Finnország

1985 januárjában a finn Államtanács 21 körzetben 33 igénylőnek adott engedélyt helyi rádiós műsorszórásra, kísérleti jelleggel két évre. Az adóteljesítmények a 0,01 és 1,0 kW-os sávban mozognak, ami 3—30 kilométeres vételkörzetnek felel meg.

A televíziózásban a képrögzítő be-
rendezések terjedése a leginkább szembe-
tűnő. 1985 elején a háztartá-
sok 18 százalékában használtak ilyen

berendezést. Mintegy 1000 árusító és kölcsönzőhelyen körülbelül 3000 különböző programot kínálnak, többnyire játékfilmeket. (A Finn Televízió kísérleti jelleggel hat videotékát hozott létre az országban, egyelőre mintegy 60 műsort kínálva kölcsönzésre.)

A teletext-adásokat a háztartások 5 százalékában tudják fogni. A négy videotex-hálózat összesen 1500 előfizetővel működik.

Franciaország

1984 végén a TF 1 tévétársaság megkezdte a reggeli műsorok sugárzását, szombaton és vasárnap 8-tól 9-ig. 1985 elején az Antenne 2 indított hasonló programot munkanapokon háromnegyed 7-től háromnegyed 9-ig terjedő időszakban.

1984 novembere óta sugároz műsort a Canal Plus, az első „fizetőtévé” program, csaknem az ország területének felén. 1985 márciusában az előfizető háztartások száma kerekén 270 ezer volt. 1984 végén 310 ezer háztartásban volt elérhető a Minitel nevű videotex-csatorna. A teletext elterjedése — a francia rendszer kifejlesztése ellenére — igen szűk körű, lassú. 1985 végére jeleznek 200 ezer dekóderrel ellátott készüléket a háztartásokban.

Az országban 1163 engedély van érvényben helyi rádiós műsorszórásra. E magántulajdonú állomások 1984 augusztusa óta hirdetéseket is sugározhatnak.

A közönségkutatásban fejlesztik a nézettség műszeres mérését. 1986 elejétől 1000 háztartásban mérik ekképpen a készülékek bekapcsolt állapotának időtartamát.

Jugoszlávia

Az ország hat köztársasági és két autonóm tartományi műsorszóró központja összesen 14 rádióprogramot és 13 tévéprogramot kínál. Ezen felül még 206 helyi rádió és 5 körzeti televízió is működik.

1984-ben jóváhagytak egy dokumentumot, amely arra kötelezi a JRT-t (a műsorszórók koordináló szervét), hogy 1993-ig foglalja el az 1977-es WARC által Jugoszláviának műsorszórásra kijelölt műholdpozíciót.

A ljubljana-i televízió rendszeresen sugároz teletext-adásokat, s Belgrádban is folytattak már sikeres kísérletet e szolgáltatással.

Lengyelország

1984-ben ismét sugározni kezdte programjait az előző évben takarékosági megfontolásokból felfüggesztett második tévéműsor. Adásai közül több ismeretterjesztő sorozat vált népszerűvé, például a „Vallások és egyházak Lengyelországban” és a szexuális élet problémáival foglalkozó „Bizalmas beszélgetések”. A fiatal nézőket pedig a hazai és külföldi rock-video műsorok vizsztalták a program egyébként meglehetősen komoly hangvételéért.

1984 végén létrehozták a harmadik program adminisztratív strukturáját. Egyelőre nem önálló csatornán dolgozik, hanem az oktató, ismeretterjesztő és gyakorlati tanácsadó, valamint a fiataloknak készített művészeti műsorokért felelős, és a második program adásidejében kapott helyet.

Az 1984-ben végzett felmérések során a felnőtt lakosság 30 százaléka minősítette jónak a televízió műsorait, 16 százalék rossznak és 50 százalék adott „is-is” választ. (Az 1982-ben kapott adatok ugyanazon sorrendben: 21, 27 és 47 százalék.)

A helyi tanácsválasztások — a lengyel belpolitikai helyzetben — különleges alkalmat kínáltak a közönségkutatóknak a felmérések mintavételének és egyéb eljárásainak ellenőrzésére. Politikai közvélemény-kutatásaik egyikeként felmérést végeztek a lakosság szavazáson való részvételi szándékáról. A választás napja előtt két héttel végzett kutatás alkalmával a megkérdezettek 75 százaléka válaszolta, hogy szándékozik szavazni. A tényleges részvételi arány 74,95 százalék volt.

A közönségkutatók azért tekintették az esetet különösen jelentősnek, mert a lengyel műsorkészítők — akárcsak másutt a világon — gyakorta kétségbe vonják a hallgatottsági, nézettségi eredmények megbízhatóságát, ha azok alacsonyabbak az általuk várt szintnél.

Nagy-Britannia

Az új közlési eljárások elterjedése — egy kivétellel — még igencsak kezdeti stádiumban volt 1984-ben. Tizenegy városban adtak ki engedélyt *széles sávú*, nagy átviteli kapacitású *kábelhálózat* létrehozására, ám egyelőre egyetlen rendszer kezdett csak működni — 350 háztartás számára. A kevésbé fejlett *kábeltévé*, amely legfeljebb 4 többletcsatornán kínál műsort, még csupán a háztartások 1 százalékába van bekapcsolva, s további 3 százalék részére érhető el, ha megfizetik a csatlakozási költségeket. A *kis- és nagyközösségi antennákra* kapcsolt háztartások hányada 5 százalék, ezek azonban csak a négy BBC/ITV műsort kapják. Megakadt a brit *műsorszóró műhold* létrehozása is. A kormány erőteljesen támogatja a British Aerospace /British Telecom által kifejlesztett Unisat műholdat, amely nagy teljesítménnyel sugározna majd műsorokat. A közös vállalkozás lehetőségét fontolgató BBC és ITV viszont túl drágának tartja a rendszert s a felbocsátástól számított tíz éves időszakban semmilyen pénzügyi haszonnak nem látja lehetőségét.

Más a helyzet a *képmagnóval*, amely 1984-ben is további teret nyert, és ma már minden harmadik brit háztartásban megtalálható.

A műsorszórás viszonylagos újdonsága, a reggeli tévéműsor legmagasabb nézettsége (8-kor) 8 százalékot ér el, s hetenként átlagosan a közönség 28 százaléka kapcsolja be egy vagy több alkalommal.

A rádiózásra fordított időtartam 1984-ben is tovább csökkent, a mérséklődés aránya néhány éven belül már 7 százalék körül mozog. 1982-ben még a

lakosság 92 százalékát tették ki azok, akik hetenként legalább egyszer bekapcsolták rádiójukat. 1984-ben e csoport már csak 86 százalékos volt, s tagjai ráadásul rövidebb ideig is hallgattak műsorokat. A rádió hatókörének szűkülését a napközben sugárzott tévéműsorok népszerűségével, különösen pedig a reggeli adások nézettségével magyarázzák.

Az elektronikus tömegkommunikáció felülvizsgálatával megbízott legutóbbi parlamenti bizottság javaslatai nyomán, 1980 óta igencsak átalakult a közönségkutatás rendszere a szigetországban.

Mindenekelőtt, megszűnt a műsorok nézettsége körüli, korábban örökös huzavona és vita a BBC és az ITV között. A korábbi kétszeres, más-más eljárásokkal végzett közönségmérés helyébe a BARB (Műsorszórók Közönségkutató Bizottsága) vizsgálatai léptek, amelyeket a két szervezet közösen szervez. A 3000 háztartást felölelő reprezentatív mintában 1984 nyarán vezették be a műszeres mérést. A másodkészülékek használatának és a csatlakozókhoz érkező látogatók televíziózásának jobb számbavétele következtében úgy tűnik, mintha nőtt volna a nézéssel töltött idő. A csaknem 25 százalékos növekedés túlnyomó része azonban pusztán abból adódik, hogy korábban a nézési naplók kitöltése során többnyire megfeledeztek az említett fogyasztási lehetőségekről. A műszeres mérés 1985 nyarán továbbfejlesztették, s ma már kiterjed a képmagnókkal rögzített műsorok későbbi megnézésének regisztrálására is. (A 30 százalékon felüli képmagnó-ellátottság körülményei közepette ez az időtartam várhatólag számottevőnek bizonyul.)

A tévé műsorainak fogadtatását a BBC kutató osztálya méri a BARB megbízása alapján, kérdőíves módszerekkel. Tetszésindexeket csak azokra a műsorokra számítanak, amelyeknek nézettsége elérte a 2 százalékot. (1984-ben az ITV műsorainak fogadtatását még nem vizsgálták ilyen módon).

A rádióadások hallgatottságát a BBC csak saját műsorai esetében méri. (A

helyi kereskedelmi rádiók közönségét az ILR felmérései mérik.) A BBC naponta végezteti a hallgatottság vizsgálatát a 4 éves és idősebb népesség 1000 fős mintáján, az eredményeket azonban nem konkrét adásonként közlik, hanem egy-egy hónap adatait napok (s ezen belül időszakok) szerint átlagolják. (A BBC helyi adóinak közönségét évente kétszer, ősszel és tavasszal mérik fel.)

A műsorok tetszését 1984 májusa óta hetenként, a napi hallgatottsági vizsgálatok során felkért személyek naplói révén mérik.

Természetesen mind a BBC, mind az ITV számos konkrét célkutatást finanszírozott 1984-ben is. A BBC például a televíziós hírek érthetőségéről és közönség által észlelt objektivitásáról/elfogultságáról készített tanulmányt amerikai kutatókkal. (Másképpen fogalmazva, a BBC folytatta a progresszív szemléletű angol kutatókkal szembeni diszkriminációs politikáját.) Az ITV arról készített felmérést, hogy elég izlésesnek és illedelmesnek tartják-e a britek a képernyőn megjelenő anyagokat. Az eredmények sokkal kedvezőbbek és váratlanabbak voltak, mint gondolhatnánk. Még a meztelenséget, a szexuális aktusokat és a durva sportok közvetítését is 20 százaléknál kisebb hányad kifogásolta csak. Az előbbieket a férfiak és a fiatalabbak, míg az utóbbiakat a nők és az idősebbek kedvelik jobban.

Norvégia

Az északi országban igencsak sajátos a tömegkommunikációs szintér. Egyrészt, csupán 1984-ben kezdte meg működését a rádió második programja, s változatlanul folyik a vita a televízió második programjának indításáról és finanszírozásáról. (Az 1981-ben hivatalba lépett konzervatív kormány — más országokban tapasztalható törekvésekhez hasonlóan — az országos műsor-szóró szervezet monopóliumának megszüntetését szeretné elérni és be akarja vezetni a televízióban, de legalábbis a második műsorban a hirdetéseket.)

Másrésről, a norvég háztartások 18 százalékának van saját és további 11 százalékának bérelt képmagnója, 8 százalékának mikroszámítógépe, 5 százalék használ teletext-dekóderes televíziót és a lakosság 10 százaléka jut hozzá a távközlési műholdról sugárzott „Sky Channel” és „TV 5” (angol és francia) műsoraihoz. Már ár a lakosság fele hallgathat helyi rádióműsorokat is, amelyek egy részét 1985 januárja óta reklámból finanszírozott adók közvetítik.

Német Szövetségi Köztársaság

1985 végén az NSZK-ban már hat műholdról sugárzott tévéprogramot lehetett nézni — mintegy 100—150 ezer háztartásban. Az EGS—1 távközlési műhold továbbítja a 3 Sat a Sat 1 és a Teleclub Pay TV adásait, míg a Sky Channel és a Music Box angol, a TV 5 pedig francia eredetű program.

A 3 Sat adásait 1984 novembere óta a ZDF, valamint az osztrák és a svájci televízió műsorainak ismétléseivel töltik ki. A Sat 1 — üzleti vállalkozás, bankok és kereskedőházak, napilap- és hetilapkiadó cégek konglomerátuma finanszírozza a hirdetésekből és szórakoztató anyagokból álló kínálatot. A Teleclub 1985 szeptembere óta működik; 51 százalékban nagy nyugatnémet kiadóvállalatok, 49 százalékban pedig három amerikai film- és szórakoztatóipari konszern (Columbia, Warner, 20th Century Fox) tulajdonában van, s évente 200 játékfilmet szándékozik sugározni.

1986 tavaszán fellövik, néhány hónap múltán pedig kísérleti műsorszórásra kezdik majd használni az első nyugatnémet műsorholdat.

A teletext-adásokat a ZDF és az ARD kooperációban sugározza, a háztartások 5—7 százaléka számára. A képmagnóval való ellátottság kb. 17 százalékos, a berendezések használati idejének bő háromnegyed részét műsorok rögzítése s visszajátvása teszi ki.

1985 januárjában kezdte meg működését az új műszeres közönségmérő

rendszer. A 2000 háztartást átfogó mintában a televízió-készülékekre kapcsolott mérőeszköz adatait telefonon, automatikusan továbbítják a rendszer központjában lévő számítógépbe. A részt vevő háztartások tagjai nyomógombos távirányító készülék révén közlik adataikat a mérőműszerrel. 1986-ra pedig egy egészen új közönségkutatási feladatot tervezett meg az ARD és a ZDF: létrehozzák a műholdról sugárzott műsorok nézettségét mérő, műszeres felmérés rendszerét. Egyelőre 250 háztartás közreműködését tervezik.

Olaszország

Itáliában 1984 decemberében a törvényhozás is tudomásul vette az akkor már jó nyolc esztendeje fennálló valóságos helyzetet: a műsorszórásban vegyes rendszer alakult ki a közszolgálati típusú RAI és a több ezer magántulajdonú adóállomás részvételével. Az új törvény egyben bizonyos kötelezettségeket is kirótt a magán-televíziókra: műsoridejük negyedrészében kötelesek olasz, illetve közös piaci produkciókat sugározni, s a hirdetések aránya egy-egy műsorórában nem haladhatja meg a 12 percet. E mértéktartó korlátozások jelentősége a műsorszórási helyzet néhány jellemzőjének ismeretében válik világossá.

1984 novemberében 778 magán-televízió működött Olaszországban, ebből 600 volt helyi jellegű, 178 pedig különféle — immár országos jellegű — hálózatokba szerveződött. (A magán-hálózatok közül 5 számított jelentősnek.)

A 15 éves és idősebb népesség 1985 februárjában kerekén 2,5 órát töltött naponta a televízió előtt. Ennek jó 60 százalékában a RAI, 38 százalékában a magán-televíziók műsorait nézték. E számok azonban nem fejezik ki az egykor monopolhelyzetű országos szervezet helyzetének tényleges nehézségeit.

A reklámbevételeire orientált magán-televíziók ugyanis főleg a nagyobb vásárlóerejű városi lakosság számára sugároznak műsorokat, mindenekelőtt

könnyű szórakoztatást. Saját produkcióik aránya — még a legjelentősebb hálózatok esetében is — elenyésző, mivel adásaik 81—96 százalékát vásárolt s főleg importált anyagokkal töltik ki. (A RAI kínálatában a vásárolt műsorok hányada nem éri el a 20 százalékot.) Műsортípus szerint a helyzet a következőképp alakult 1983-ban. Az öt nagy magánhálózat műsoridejének 77 százalékát töltötték ki a mozifilmek, tévéfilmek és a sorozatok, míg a RAI kínálatában e kategóriák csupán 24 százalékot képviseltek. Másképp kifejezve, a magán-televíziók felnyitották a zsilipeket az angolszász, mindenekelőtt amerikai programok beözönlése előtt. (1983-ban 116 millió dollárért importáltak Olaszországba tévéműsorokat, ebből az amerikai behozatal hányada 77, az angolé pedig 9 százalék volt.) A pénzügyi eredmény nem is maradt el. 1981-től 1984-ig a magán-televíziók hirdetési bevétele megtízszereződött, míg a RAI-é csupán kétszeresére növekedett.

A rádiózásban még sajátosabb az olasz helyzet. A működő adóállomások számát gyakorlatilag lehetetlen pontosan megállapítani. 1985 elején valahol 4000 fölött ingadozott, s a piaci helyzet változásai szerint. (Összehasonlításul: az említett szám az Egyesült Államokban működő rádióállomások számának nagyságrendjéhez közelített.) Így aztán aligha tekinthető meglepőnek, hogy a 15 éves és idősebb népességnek 1984-ben már csak egyharmad része kapcsolta be bizonyos időre a rádióját valamely RAI-műsor meghallgatása kedvéért, s kevesebb időt szánt rájuk, mint a magánrádiók adásainak hangkulisszájára.

Ilyen körülmények közepette a RAI 1984 elején megkezdett kísérleti teletext-adásainak, az igen szűk körű videotex-hálózatoknak, az éppúgy csekély a jelentősége, mint az 1987-re tervezett Olympus műhold-programban való egyharmados olasz részvételnek.

A RAI tíz évvel ezelőtt, de még később is személyes megkérdezéssel mérte fel a vizsgálatot megelőző nap tévé-műsorainak nézettségét. A nyolcvanas

évek elején aztán kutatást végeztek a családok műsornézés közben tanúsított viselkedéséről. A megfigyelt háztartások tagjaival együtt televíziózó pszichológusok azt tapasztalták, hogy a távirányítóval kapcsolható készülékek esetében egy-egy estén 50–60 (!) alkalommal is át-átkapcsoltak a nézők az egyik műsorcsatornáról a másikra. Nyilvánvalóvá vált, hogy az egy-egy körzetben megsokasodó programok nézettségének vizsgálatára kizárólag a műszeres mérések lehetnek alkalmasak.

1500 háztartásból álló vizsgálati mintát állítottak össze, s ezeket ellátták nyomógombos néző-regisztrálóval (hánynan nézik éppen a programot a családból és mely családtagok), a vevőkészülékhez kapcsolt műszerrel (amely az éppen nézett csatornát, az időpontot stb. rögzítette), s a mérőeszközöket telefonvonallal kapcsolták a RAI öt körzeti központjában elhelyezett számítógépekhez. Lényegében 1984-ben is ez volt a nézettségi vizsgálatok módszere, bár az év közepén létrehoztak egy olyan konzorciális társaságot — a RAI, a magántelevíziók, a hirdetési vállalatok és egyéb szervezetek részvételével —, amelynek az elfoglaltság gyanújától is mentesen kell majd egységes közönségadatokat szolgáltatnia minden érdekelt számára. (Éttől függetlenül, 1985 tavaszán továbbra is működött a RAI műszeres nézettség-regisztráló rendszere, fennállt két további nézőket számláló vállalkozás és természetesen folytatódtak a rádiók hallgatottságát vizsgáló felmérések is.)

Svájc

A svájci rádió és televízió (SBC) papíron továbbra is monopolhelyzetet élvez, valójában azonban a műsor-szolgáltatás gyökeres változásokon ment át az elmúlt években. Ennek legvilágosabb jele, hogy a különböző — immár a háztartások nagyobbik hányadát elérő — kábeles rendszerekbe *hét távközlési műholdról érkező programot* táplálnak be (3 Sat, TV 5, Sky Channel,

Music Box, New World Channel, Teleclub). A „fizetőtévé” rendszerű Teleclub 1984-ben már a potenciális közönség 5 százalékát mondhatta magáénak.

Az 1983 vége óta folyó helyi műsor-szórás még kísérleti stádiumban van. A legfeljebb 10 kilométeres sugarú körben fogható helyi rádiók egy átlagos munkanapon a 15 éves és idősebb népességnek összesen sem érik még el a 14 százalékát. A helyi televíziózás egyelőre inkább csak szimbolikus jelentőségű.

A képmagnók elterjedtsége számottevő; a népesség 12 százaléka él ilyen berendezéssel ellátott háztartásokban. 1985 januárja óta pedig a francia nyelvű kantonokban venni lehet a francia teletext adásait is.

Ugyancsak 1985 januárja óta Svájcban is műszeres eljárással mérik a televízióval töltött időt és a nézők számát. A Telecontrol elnevezésű rendszer 1000 háztartást fog át. A készülékhez csatolt mikroszámítógép 30 másodperces időközökben rögzíti a bekapcsolt műsorcsatornát, illetve a képmagnó, képlemez, videójáték használatát. A nézők számát távkapcsoló révén kell a regisztráló berendezéssel közölni. Az adatokat telefonon hívják le minden éjjel, s reggelre a központi számítógép már prezentálja is a statisztikai összesítő jelentést. (A felmérés éves költsége 1985-ben mintegy 870 ezer svájci frank.)

A rádióhallgatást évente mindössze egyetlen alkalommal vizsgálják, 5600 fős reprezentatív mintával. A rádió- és televízió-műsorokkal kapcsolatos tartalmi reagálásokat rendszeres telefonos kérdések révén vizsgálják. E kétfeliről zajló felmérések során 950 emberrel készül interjú.

Az SBC kutatásainak elég egyedülálló sajátossága, hogy évente 8–12 alkalommal írásban kérnek műsorelemzést a nézőktől, hallgatóktól (5075 fős reprezentatív mintával dolgoznak; válaszolási arányról nincs információ). Hasonlóképp kvalitatív elemzésre nyújtanak lehetőséget az évente 5–10 alkalommal rendezett csoportos interjúk.

Svédország

1985-ben 37 kísérleti jellegű kábeltévé-hálózat működött az országban, a bekapcsolt háztartások számát száz-ezerre becsülik. A hálózatok mintegy fele műholdról sugárzott programokat is kínál, leggyakrabban a Sky Channel, a TV 5 és a Music Box adásait. 1985 elején a svéd háztartások 19 százalékában volt képrögzítő berendezés. Bár a képmagnókat túlnyomó részben műsorok felvételére használják, terjed a mősorkazetta-kölcsönzés is; az erre fordított pénzeszegek 1984-ben már meghaladták a mozijegyek vásárlását.

A televízió hatóköre ingadozó, de 1979 óta valamelyest mintha csökkenne. A rádió esetében e trend még egyértelműbb. (Hatéves távon növekvőnek bizonyult a könyvek, folyóiratok és

a délutáni napilapok olvasása és stabilan magas szinten maradt a reggeli lapoké. Csökkenő irányzatú volt viszont a lemezjátszók és a kazettás magnetofonok használata.)

A svéd rádióknak három körzeti programja van, rövid ideje már egész nap sugároznak műsort. A kis vételkörzetű ún. szomszédsági rádiók 63 településen működnek, az országos műsorszórástól függetlenül. Napi rendszerességgel hallgató közönségük mintegy 3 százalékos nagyságú.

A pénzügyi helyzet következtében a svéd közönségkutatás változatlanul személyes interjúk révén méri a műsorok hallgatását és nézését. (Elég szokatlan módon, a kérdést megelőző három, illetve négy nap műsorfogyasztásáról kérnek felvilágosítást a kérdezők.)

A BSTRACT: In 1984–85 commercial broadcasting continued spreading in West-Europe. Except video, using the new technologies is still at the first stage. Audience measurement tends towards the instrumental methods — where financial circumstances render them possible.

Villámcsapta tehén Texasban

A címként kiemelt képet a Szabad Európa Rádiótól kölcsönöztük. A Szerkesztők Fóruma című műsoruk 1985. július 24-i adásában használták, amelyben a Jel-kép idei második számának Hírek öt hullámhosszon című tanulmányára reagáltak.

Az alábbiakban a SZER műsorának teljes szövegét közöljük. A szerkesztői ceruza még az élőbeszéd szükségszerűen pongyolább fordulatait sem javította ki, hogy olvasóinknak megadjuk azt a lehetőséget, ami a műsor hallgatóinak nem adatott meg: nevezetesen, hogy a második számunkban közölt tanulmány teljes szövegének ismeretében a Szerkesztők Fórumának egész adásával találkozhatnak.

A Szabad Európa Rádióval nem szoktunk vitatkozni. (Kutatás-módszertani kérdésekről különösen nem.) Ezen az álláspontunkon a jövőben sem kívánunk változtatni. A Szerkesztők Fóruma szövegének kritikai megjegyzések nélküli közlése mellett szól viszont az, hogy a műsor bepillantást enged a SZER hírszerkesztőinek érvrendszerébe, tükrözi szakmai színvonalukat, és részben nyílt, részben burkolt formában — különösen néhány elszólásban — következtetni enged arra, amit a SZER-ben folyó hírszerkesztés direktíváinak nevezhetnénk.

S ha a figyelmes olvasó összeszámlálja a műsorban említett konkrét példákat, további elmélkedésre is alkalma nyílik. Közöttük ugyanis csupán egyetlen olyat talál — a külügyminiszterünk hágai tárgyalásairól szólót —, amely nem szövetségesseinkkel kapcsolatos. A példatár döntő többsége, 10—12 konkrét példa viszont egytől egyig a baráti szocialista országok eseményeire és a magyar tömegtájékoztató ezeket visszatükröző tevékenységére vonatkozik. A példák valóság tartalmától teljesen függetlenül is figyelemre méltó ez az arány, mert markánsan mutatja meg a SZER műsorpolitikájának egyik stratégiai alapelvét: a szövetségesek egymással szembeállítására való törekvést.

Persze, érthető, hogy a Szerkesztők Fórumának ez az adása is belesimul a stratégiai fonalba. Mert a felszínen ugyan a hírszerkesztők szakmai-módszertani eszmecserejéről van szó, de a beszélgetés végül mégiscsak egy rádióműsor, amely hatni kíván hallgatóira — a SZER műsorpolitikai céljainak megfelelő irányban.

És ehhez a hatáshoz a szerencsétlen sorsú, villámcsapta texasi tehén mégsem a leg-szuggesztívebb példa!

Mit árul el a hírek vizsgálata?

— észrevételek egy Magyarországon készült felméréshez —

A mikrofonnál Vadász János. Kedves hallgatóim! Egy rádió szerkesztőségében a hírosztály — mondhatni — külön világot alkot. Ez pedig nem a hírszerkesztők saját elhatározásából vagy netán valamilyen zárkózott karakteréből következik, hanem megköveteli a hírek rendszeres összeállításának fel-

adata, ami megfeszített munkát, állandó figyelmet, sajátos rendet és fegyelmet kényszerít a hírosztály tagjaira. Az a feladatuk, hogy rendszeres időközönként — a mi esetünkben óránként — tíz percre sűrítsek mindazt, ami a világban történik. Ki kell hagyniok a világ folyó ügyeiből mindazt, ami viszonylag kevésbé fontos; és ami fontos, azt úgy kell csoportosítaniok, ahogy indokolja az óránként változó fontossági sorrend. Végül — de első-sorban — olyan híreket kell írniok,

amelyek külön-külön is és összességükben is megbízható, tárgyilagos, manipulációtól mentes tájékoztatást adnak a világ eseményeiről.

Természetesen mint mindenki másnak, a hírszerkesztőnek is megvan a saját maga egyéni, külön véleménye. Szeretné is konumentálni a dolgokat, de ezt nem teheti meg. A hírek személytelen műfajában ennek nem lehet helye.

Ritka alkalom tehát, hogy az e heti Szerkesztők Fórumán mellettem ül a stúdióban három hírszerkesztő kollégám, hogy a megszokott személytelenség közegéből kilépve a véleményét kifejtse. Török Tamás, hírosztályunk vezetője, valamint Budai György és Bujtás Pál. A téma ugyanis, amit megvitattunk, a hírosztályunk munkáját is érinti.

A Magyarországon negyedévenként megjelenő Jel-kép című folyóirat idei második számában látott napvilágot a „Hírek öt hullámhosszon” című tanulmány. Ennek a szerzői öt magyar nyelvű rádióállomás hírszolgálatát hasonlították össze, és ebből következtetéseket vontak le. Az öt adó a következő volt: a Magyar Rádió, az Amerika Hangja, a BBC és a Deutschlandfunk magyar adása és a Szabad Európa Rádió. A szerzők hangsúlyozták: felmérésük célja korlátozott, úgy mond, csak azt kívánták összehasonlítani, hogy milyen mértékben élnek az egyes adók a részrehajlás, ha úgy tetszik, a propaganda közvetett eszközeivel híradásaikban is. Vagyis ez a részrehajlás, manipuláció, az, hogy végeredményben minden szentnek maga felé hajlik a keze, hogyan nyilvánul meg a hírek látszólag tárgyilagos, semleges közegében is, hogyan tükröződik a híryananyag összetételében, súlyozásában, mennyire élnek a hírszerkesztők olyan technikai eszközökkel, amelyek ezt a célt szolgálják. Egyébként — szerintem — ennek a sugalmazása, ez a magától értetődőnek beállított feltételezés a tanulmány lényege és megjelentetésének politikai célja is, miszerint — állítja a tanulmány — minden rádióadás manipulálja a híreket rejtett eszközökkel, kegyesen megengedvén, hogy ettől nem mentes a

budapesti rádió sem. De a szerzők ügyelnek arra, hogy a budapesti rádió viszonylag jól kerüljön ki az összehasonlításból a nyugati adások, és főleg a Szabad Európa Rádió hírszolgálatának rovására.

Indokolt tehát, hogy a hírszerkesztő kollégáim erről a véleményüket kifejtsek. Mindenekelőtt arról, ami nincs benne a tanulmányban. Ez a felmérés ugyanis nem tér ki arra, hogy először, mi marad ki a hírekből és másodsor, hogy milyen gyorsan történik a tájékoztatás. A tanulmány szerzői ezt indokolva olyan utalást tettek, mintha az említett cél (a propagandisztikus indítékok feltárása, összehasonlítása) szempontjából ez a két kritérium nem lenne egyáltalán fontos. De lehet-e ezt állítani, ki lehet-e hagyni ilyen célú vizsgálathoz ezt a két szempontot?

Török Tamás: Először egy talán kissé humorosnak tűnő megállapítás: azt mondtam, Vadász János, hogy a hírosztály egy külön világ. Nos, itt tulajdonképpen XIV. Lajos mondását kellene idéznem. „L'Etat c'est moi”. Az állam én vagyok. Azt kellene mondanom, hogy a hírosztály a világ, mi vagyunk a világ, tehát nem vagyunk egy külön világ, hanem igenis a világ, a határozott névelővel. Ugyanis a hírosztály feladata az, hogy tükrözze a világ eseményeit, és mint ahogy tudjuk, hogy a tükör sem szelektál, a tükör is a világot a maga valóságában adja vissza (most nem gondolok a görbe tükörré, amely torzítja, hanem egy sima tükör a világot a maga valóságában adja vissza), úgy a hírosztály, és különösen a Szabad Európa hírosztályának a feladata: primér az, hogy ezt a világot a maga valóságában, a maga realitásában, a tényeknek megfelelően tükrözze. Nos, hogy rátérjek a kérdésre, hogy elképzelhető-e egy felmérés különféle rádiók hírosztályainak munkájáról anélkül, hogy arra a kérdésre rátérnénk, hogy mi maradt ki a hírekből, és hogy milyen gyorsan történik a tájékoztatás, erre csak határozott nemmel lehet válaszolni. Végeredményben a kihagyás egy halálos bűn minden hírszerkesztő számára. A feladatunk —

mint mondtam — a teljes valóság visszavetítése, tükrözése, összefoglalása, és szerintem minden kihagyás, tehát minden szelekció, és itt sok szó esik a szelekciós szempontokról, minden szelekció elítélendő, és gyakorlatilag a hírosztálynak minden hírt kellene közvetítenie.

V. J.: De nem tud minden hírt...

T. T.: Na most, ugye ennek határt szab az időkorlát, nálunk az óránkénti tízperces keret, a tízperces keret nem tudjuk túllépni. Tehát mit tehet a hírosztály ilyenkor? Először azt teheti, hogy tömöríti a híreket, tehát nem szószátyár módon adja azt a hírt, amelyet a távirati irodáktól kapott, hanem igyekszik összefoglalni, rövidíteni. A másik, amit úgy neveztek, hogy súlyozás, tehát ha el kell hagyni híreket, akkor olyan híreket, amelyek súlya objektív szempontok szerint nem olyan nagy, mint azoké, amelyek bekerülnek az adásba.

V. J.: És még egy kérdés, ami a gyorsaságot illeti, hogy milyen gyorsan tájékoztat egy hírosztály, egy adó, ez is összefügg a manipulációval, ha például késleltetnek egy hírt.

T. T.: A hírek késleltetése nem vitásan manipuláció, sőt, a legrosszabb értelemben vett manipuláció. Mert végeredményben gyakorlatilag mi történik akkor, hogyha a hírt nem azonnal továbbítja a hírszerkesztő, hanem — mint ahogyan a szocialista országokban történik, — meg kell várnia előbb egy felsőbb politikai testületnek a jóváhagyását? Akkor ezzel már gyakorlatilag a hallgatót megcsalta, mert a hallgatónak az az igénye, hogy azonnal értesüljön arról az eseményről, amely a világban történt.

V. J.: Illetve egy azzal összefüggő esemény is torz megvilágítást kaphat, ha az ahhoz kapcsolódó másik fontos hírt nem közli az adó.

T. T.: Igen, és ezzel megint ott vagyunk, hogy végeredményben nem az almának, tehát a világnak egy bizonyos szegmensét akarjuk közvetíteni a hall-

gatóink felé, hanem az egész alrát, és az egész alrát csak akkor lehet felmérni, hogy szép vagy nem szép, hogy jó vagy kucacos, vagy jóízű, ha az egész alma megítélés céljából rendelkezésünkre áll.

Bújtás Pál: Néhány mondatban szeretném vázolni, hogy a Szabad Európa Rádiónál hogyan történik a hírszerkesztés. Van egy úgynevezett központi hírosztályunk, amely előfizetője a nagy hírügynökségeknek. Na most ennek következtében minden lényeges vagy lényegtelen jelentés befut a központi hírosztályra. Bizonyos szelekció ott is történik, de nem politikai szempontból. Tehát — jobb példa nem jut eszembe —, hogyha Texas államban egy villám talál el egy tehenet, ugye akkor... és azt leadják uborkaszezonban, nekem is elvileg tovább kell adni a magyar hallgatónak. Véleményem szerint ez Magyarországon senkit nem érdekel. Tehát ha szelektálásról beszélünk, a szerkesztőnek meglehetősen szabad keze van. Saját magamból kiindulva feltételezem, hogy a dél-afrikai hírek vagy az észak-írországi hírek a magyar hallgatóságot nem érdeklik olyan mértékben, mint ahogyan mi kapjuk. De semmiféle politikai háttere nincs annak, hogy egy hírt leadunk vagy nem adunk le.

V. J.: Illetve attól függ, hogy milyen más hírek érkeznek be azzal egy időben.

B. P.: Természetesen.

V. J.: Tehát mennyi annak, amit kihagyasz, mennyi annak a relatív fontossága.

B. P.: Igen. Amit tíz perche bele lehet sűríteni, és amiről feltételezem azt, hogy a magyar hallgatót érdekli.

Budai György: Visszatérve erre, hogy... erre az összehasonlításra, eleve kihagyták tehát azt a szempontot ebből a felmérésből, hogy mi nem kerül be a híradásokba. Na most persze a tanulmányról még így is érdemes beszélgetni. De egy lényeges szempont kiesett az összehasonlításból, úgyhogy azt mondhatnánk, hogy maximum a téma felit tárgyaljuk ennek a tanul-

mánynak az alapján, mert hiszen ha megnézzük, hogy mik maradnak ki egyes híradásokból, akkor derül ki, hogy a manipulációnak milyen eszközei vannak. Mert hogyha az előbbi példát használjuk, hogy a „Texasban villámcsapta tehén” hírt kihagyjuk, és még ennél fontosabb híreket is kihagyunk esetleg, hogy mondjuk öt ember meghalt vagy megsebesült súlyosan valahol, meghalt, azt már általában bevesszük, de megsebesült... és sok a hír, kihagyjuk azt a szerencsétlenséget, de a magyar vagy a szovjet vagy a kelet-európai rádiókban rendszeresen maradnak ki olyan hírek, amelyek elsőrangú politikai érdekességűek. Erre példa: kimarad rendszeresen minden államfő és pártvezető esetében a betegség, a betegséget megelőző fázis, a hatalmi dulakodás...

T. T.: ... és mondjuk azt, hogy kimaradnak például a szovjet hírekből a repülőszerencsétlenségek ^{мт} ezek nem léteznek egyáltalán.

B. Gy.: Vagy nagy késéssel jönnek meg, esetleg véletlenül valaki...

V. J.: ... esetleg több hetes késéssel, több hónapos késéssel.

T. T.: Kimaradnak az ellenzéki csoportok tevékenységéről szóló jelentések is, például kimaradnak a Magyar Rádióból is.

B. Gy.: Igen. És aztán hát két óriási példát említek, ugye: a magyar hallgató a Magyar Rádióból bizony édeskeveset tudott volna meg, mikor történt '68-ban Csehszlovákiában, mi történt az elmúlt években Lengyelországban.

T. T.: És azt hiszem, nem túlzás, hogyha még ehhez hozzátesszem, hogy az a tény, hogy mi ezeket adjuk, az kényszeríti sok esetben valószínűleg a magyar hírszerkesztőket arra, hogy valamit szintén hozzanak. Mert ha semelyik külföldi adó erről nem adna magyarul a hallgatóknak, még az is elképzelhető extrém esetben, hogy a '68-as csehszlovákiai eseményekről egy rövid közlemény jelent volna meg, hogy kisebb összecsapások történtek rendezavarók között és a karhatalmi erők

között. El tudom képzelni extrém formában ezt...

V. J.: És hát egyébként ez a tanulmány maga elismeri, hogy ami a kelet-európai országok belső ügyeit illeti, a budapesti rádió csak akkor adja le a hírt, ha annak az illető kelet-európai országnak a nemzeti hírügynöksége ezt leadta. Tehát valahogy a legkisebb közös többszörös elve alapján szűrjük ki a dolgokat, és ezen nem változtat az se, hogy számtalan nyugati tudósító van ott, és egybehangzóan egy értesülésről beszámolnak — ez egyszerűen elvből kimarad a híradásból.

T. T.: Szabad itt még egy másik szempontot is bevetnem, minthogy az általam említett tanulmány kapcsán beszélünk a hírszerkesztés, a híradás struktúrájáról, problematikáiról, hogy a tanulmány szerzői eleve megmondták, hogy mennyiségi mutatók alapján teszik meg az összehasonlítást. Szerintem ez alapvetően hibás kiindulás, mert végeredményben a minőségi értékelés legalább ugyanolyan szerepet kellene, hogy játsszon, mint a mennyiségi értékelés. És ez a minőségi értékelés, ez bizony egészen megváltoztathatja azt a képet, amely a tanulmány vagy egy ilyen összehasonlító munka végén kialakul. A minőségi értékelés fogalomkörébe bevonnám természetesen az információs értéket, a hír információs értékét, az érthetőséget, a tömörséget, a stílusát, a jó fogalmazását. Tehát ezek mind olyan faktorok, olyan tényezők, amelyek abszolút nem elhanyagolhatók, ha valaki bármely rádió hírosztályának a munkáját meg akarja ítélni.

V. J.: Ez természetes. Na most ami a hírek összetételét illeti, ez a tanulmány azt állítja, hogy minden adó — úgymond — a maga világnézete szerint csoportosítja és súlyozza a híreket. Például a nyugati magyar adások híreiben — mondja a tanulmány — jóval nagyobb súllyal szerepelnek vezető amerikai, nyugati politikusok, és kisebb súllyal a szovjet vezetők. A budapesti rádió híreiben fordított a helyzet, bár a tanulmány állítja szerint

a budapesti rádió aránylag azért még mindig méltányosabban súlyoz, mint mondjuk a Szabad Európa Rádió hírszolgálat. Erről szeretném a véleményeteket hallani. Van-e ilyen súlyozás, és ha igen, mitől függ?

T. T.: Én szeretném a kérdést megfordítani. Amennyiben... ugyanis az a helyzet, az a látszat, hogy a nyugati adók magyar adásaiban jóval nagyobb súllyal szerepelnek vezető amerikai és nyugati politikusok, bizonyos fokig arra a tényre vezethető vissza, hogy nem szerepelnek ugyanilyen mértékben és súllyal a kelet-európai rádiók adásaiban. Tehát ez egy ilyen arányeltolódás, ami talán úgy is fogalmazható lenne, vagy úgy is kérdezhető lenne, hogy miért nem szerepelnek nagyobb mértékben a nyugati vezető, amerikai politikusok a magyar rádió híreiben. Tehát végeredményben ez egy teljesen relatív összehasonlítás, ahol a határ elmosódik, és mozgó, és tulajdonképpen abszolút objektív és megbízható összehasonlításra csak akkor lehetne lehetőség, ha valaki felszámolná azt, hogy hányszor szerepel a híryananyagban, tehát a híryananyagban, a világeseményben az az amerikai politikus, hányszor szerepel a szovjet politikus, és most ennek az abszolút számnak az alapján hasonlítás össze, hogy most van-e itt súlyozás és eltolódás a Szabad Európánál, vagy van-e eltolódás a Magyar Rádiónál.

V. J.: Hát itt szerintem... itt a baj az, hogy a tanulmány eleve feltételezi azt, hogy egy bizonyos politikai szempont szerint történik súlyozás. És nem aszerint, hogy mi történik a világban.

B. P.: Erről szó sincsen. Én nem tartom azt hírnek, például, hogyha leadnánk, hogy bolgár küldöttség utazik majd a jövő hónapban Prágába. Más lenne, hogyha mit tudom én, az Ogarkov marsall magához kéri a Ceauscut vagy vice versa, ugye, ez hír lenne. De olyan kelet-európai témákat, amit hát... nem tudom más képp megfogalmazni, de a kutyát se érdekel Magyarországon, nem adunk le. Ennyi az egész.

*ez igaz
... lehet történeti...*

V. J.: De hát egyszer az a körülmény, hogy a világban mi van, mi megy végbe, milyen hírek érkeznek, ettől függ az, hogy mi milyen súllyal szerepel. Nem?

B. P.: Feltétlenül. Feltétlenül.

B. Gy.: Na most ugye itt fölhozza, ugye leírja, hogy melyik hetet elemezte. Persze ugye hogyha az ember igazán akar vitatkozni, először is meg kell nézni, hogy ő hogyan, mit nézett meg, mit statisztikázott, és hogyan jelölte meg. Én mondjuk egy egészséges gyanakvással tekintem a számadatokat. De mondjuk, vegyük azt, hogy egy olyan egy hetet vett, ami énszerintem igazában nem adhat átfogó eredményt. Tehát legalább többször kellett volna egy év folyamán egy-egy hetet összehasonlítani. Mert az lehet, hogy egy olyan hét volt, amikor az volt az ENSZ-közgyűlés időszaka például...

V. J.:... rányomta a bélyegét egy bizonyos fontos esemény, és az állandóan szerepelt.

B. Gy.: Mert ha előszedték volna azt a hetet, ami Gorbacsov föltűnése és hatalomra jutása körül volt, akkor megállapították volna, hogy szinte mi foglalkoztunk többet név szerint a szovjet vezetők javára, a legismertlenebbek nevét is egymás után kellett írunk és mondanunk, talán többet foglalkoztunk, mint a budapesti rádió, mert a téma érdekes volt. Az egész világ fölzigatta magát, mindenkit érdekelt az, hogy mi történik Moszkvában, milyen érdekes, új emberek kerülnek elő, ezt az egész nyugati sajtót és rádiót uralta. Tehát mondjuk ha ezt a hetet szedték volna elő, akkor nem lenne ez a végeredmény.

B. P.: És érdekes, előbb adtuk le azt a hírt, hogy Gromikót választották meg vagy jelölték a legfelsőbb tanács élére, mint a pesti rádió, egy órával! Ugye?

V. J.: És ez egy szovjet vonatkozású hír volt.

B. Gy.: Igen. Szóval nekem, mint hírszerkesztőnek, inkább az az érzésem, hogy néha, éppen az objektív itatás bizonyítandó olyan kelet-európai és

szovjet híreket is leadunk, amiről tudom, hogy nem érdekel senkit, ott-hon úgy is meghallották a rádióban, és ott se akarják hallgatni, újságban se akarják látni, de mi itt leadjuk azért, hogy szerepeljen nálunk, hogy egy kerek egységet adjon az eseményekről. Tehát sokszor szinte mi az igazi újságírói szempontok rovására szerepeltetünk neveket és eseményeket azért, hogy a magyarországi hallgatóban az a látszat mindenképp megmaradjon, hogy ez a rádió az ő országukkal, az ő világukkal is foglalkozik.

V. J.: De ebben a tanulmányban aztán állandóan végigvonul ez a sugalmazás, feltételezés, hogy itt van valami súlyozás... nagyhatalmak szerint, személyek szerint, földrajzi körzetek szerint, és teljesen figyelmen kívül hagyja azt, hogy a súlyozást a világ eseményei szabják meg, nem pedig az, hogy egy adott személy vagy ország mennyire fontos. Hát most egy példát említhetek, ti is talán nálam jobban tudjátok; mondjuk tíz évvel ezelőtt, a hetvenes évek közepén Portugália, amely nem tekintendő a világ rendkívül fontos országának, uralta a híreket hosszú ideig, másfél—két esztendeig állandóan az ottani hatalomváltozás után, egyszerűen azért, mert Portugáliában állandóan történtek dolgok, és a hírügynökségek állandóan jelentették, hogy most milyen változások mentek végbe.

T. T.: Még egy szót talán a súlyozás és a Szabad Európa Rádió hézagpótló szerepére. Talán nem kell messzire mennünk Portugáliáig vissza, hanem az elmúlt napokra, amikor kinevezték a Szovjetunió új magyarországi nagykövetét, Sztokalint. A budapesti rádió — ha nem tévedek — mind a mai napig nem jelentette ezt. Ez egy kihagyás, tehát itt visszakanyarodunk megint a beszélgetés elején említett szelekciós szempontokhoz, és ugyanakkor választ adunk arra is, hogy ez a vád talán nem is vád, hanem talán csak egy megállapítás, hogy a Szabad Európánál többet szerepelnek a nyugati, amerikai személyiségek, igenis a

és az sok embert érdekel, hogy mi a nagykövet neve?

visszajára fordítható, mert most például nálunk szerepelt a szovjet személyiség, és a budapesti rádiónál nem. Tehát valahol ez az egész tanulmány ott sántít, hogy egy bizonyos korlátozott időszakot vizsgál, és a korlátozott időszak csak... és a megállapítások csak akkor lehetnének általános érvényűek, ha egy hosszú periódusra vonatkoznának. Tehát, ha egy év híradásait vizsgálták volna meg, akkor esetleg talán más konklúziókra jutottak volna.

V. J.: És van egy nagy ironia is a dologban, egyrészt a tanulmány számon kéri a nyugati adóktól és főleg tőlünk, hogy mi nem elég súlyban hozunk kelet-európai és főleg szovjet vonatkozású híreket. Viszont az ő kihagyásaik előszeretettel a Szovjetunió ügyeivel kapcsolatosak, tehát annyival kevesebbet adnak ők. Ezeket viszont mi adjuk. Ez az! Hé...

B. P.: Apropó, kihagyás: Várkonyi Péter magyar külügyminiszter július 10-én Hágában járt. A pesti rádió jelentette, hogy nem volt mindenben nézetazonosság van den Broek holland külügyminiszterrel. A valóság viszont az volt, hogy a van den Broek közölte a Várkonyival, hogy Hollandiában hadrendbe állítják a rakétákat. Az európai... "örvendelés" a rádió!

V. J.: Ez volt az érdemi... része a dolognak.

B. P.: Ez volt a nézeteltérés, ugye. De hát erről Pest egy szót nem szólt.

B. Gy.: Na igen. Hát szóval itt vizsgatérnék még egy dologra a súlyozásnál, hogy természetes, hogy az a hír, és azt játszuk sokszor, ami érdekes, és az egész világközvéleményt foglalkoztatja. Na most ez lehetséges, hogy egész évi átlagban, hogyha statisztikázunk a nevekben, akkor a nyugati politikusok tettei, mondásai többször fognak szerepelni. De ennek az oka nem az, hogy mi súlyozzuk ám, hanem az egyik oka az, hogy ezekkel az emberekkel sok minden történik, mert ezek egy demokratikus társadalomban élnek, ezeket egyfolytában

támadják a parlamentben, az ellenzéki pártok, a sajtó, egyfolytában védekezniük kell, ellentámadás . . . tehát mindig valamit csinálni kell. Védik őket, mások megint támadják, és ez újra és újra megy. Állandóan történik valami. Hát mi történik, mondjuk, most a Gorbacsov egy kicsit fölka-varta az érdeklődést, mert ugye hát a felesége Gucci táskát hord, őt pedig egy úriembernek tartják, és így tovább, ugye ezek a nyugati felületes megjegyzések, na de a többi, az elődei unalmas, szürke emberek voltak, rengeteg . . . alig beszélték valamit, szigorúan a szövegre csüggesztették a szemüket, nehézkesen olvasták föl, és amit fölolvastak, az is már kijött volna egy hangszalagról, már rég megunták előtte ötször. Tehát lényegében nem volt érdekes.

V. J.: Lassan kifogyunk az időből még van vagy öt-hat percünk, és szeretném, ha időnk lenne röviden arra is kitérni, amivel a tanulmány szintén foglalkozik, és ez az, hogy a tanulmány szerint a hírszerkesztők a hírszerkesztés technikájában, a hírek írásának technikájában is tulajdonképpen felszínre hoznak bizonyos propagandisztikus szándékokat, indítékokat. Például abban, hogyan idéznek bizonyos kijelentéseket, vezető politikusok kijelentéseit, vagy milyen háttérmagyarázatot fűznek a hírhez.

T. T.: Ehhez talán annyit, hogy tulajdonképpen arányszabály a hírszerkesztésben, hogy ha a hírszerkesztő idéz, akkor mindig megmondja azt, hogy ez idézet. Tehát mindig azt mondja: kérem, ez a politikus ezt és ezt mondta. Itt manipulációra nagyon kevés lehetőség van, és ami a Szabad Európa Rádiót illeti, az egyes jelzők . . . tehát ha azt írja, hogy ez és ez a politikus állítólag ezt mondta, akkor ezzel nem a mondanivalót kérdőjelezi meg, hanem a hírforrás megbízhatóságát. És ez egyenesen kötelessége. Tehát akkor, amikor az a hírszerkesztő egy olyan hírt ad le, amelyet, mondjuk, hivatalosan nem erősítettek meg, amit például számi-

talanszor csinálunk, és ami majd nemhogy unalmas rutinná válik, hogy az Afganisztánból érkező hírekhez hozzátesszük, hogy semleges forrásból ezt a hírt megerősíteni nem lehet, akkor ezzel a hírszerkesztő kutya kötelességét teljesíti, és nem manipulál. Tehát itt teljesen vissza kell utasítani a manipulálásnak még csak a gondolatát is. Ami a háttértájékoztatást illeti, ez rendszerint — és erre nagyon ügyelünk a Szabad Európa Rádió magyar nyelvű hírszolgálatában — arra korlátozódik, hogy megmondjunk olyan tényeket, amelyek a hírekben nincsenek benne. Tehát amit Mari néni, ha most először hallgatja azt a híradást, nem tudhat, mert két hónappal ezelőtt nem hallgatta a rádiót, vagy egyáltalában nem figyelt oda, vagy nem tud az eseményről, tehát ha elmondjuk azt, hogy a Contadora csoport, és elmondjuk háttérinformációnak azt, hogy mely államok ennek a csoportnak a tagjai, akkor ezzel megint csak szolgálatot tettünk, kötelességünket teljesítettük, és nem manipuláltunk. Hát igen, csak éppen a SZER gazdája USA nem tárgyal a Contadora-csoporttal

B. P.: Na most az a manipulációt illeti, hát megmondom őszintén, nehezen esne leírni hírből azt, hogy Idi Amin ugandai elnök megállapította.

V. J.: Mert megállapítás szó egy bizonyos tényt, tényrangsor kölcsönöz ennek?

B. P.: Igen. Igen. Hát ennyiben, ha tetszik, akkor mondjátok, hogy manipulálok, Idi Amin, az nem megállapít, Khomeini ajatollah sem, és a Kadhafi sem. De hát ez . . .

V. J.: Még egy apróság, az úgynevezett „kiemelt idézet” használata. A tanulmány szerint ez is egy manipulációs módszer lehet, vagyis a hírt az idézettel kezd a hírszerkesztő, mielőtt megmondaná, hogy ki mondta, és ezzel — úgymond — a tény rangjára emeli ezt a kijelentést.

B. Gy.: Mi ezt nemigen használjuk.

T. T.: Nem. A magyar hírszerkesztés struktúrája olyan — szemben az angolszász hírszerkesztéssel, ahol ez a divat, tehát az angolszász hírszerkesztés-

tés szeret egy kiemelt idézettel kezdeni, és aztán a második vagy a harmadik bekezdésben megmondani, hogy kitől származik ez az idézet; ezt mi konzekvensen elutasítjuk. Mi azzal kezdjük, hogy Kiss Pista vagy Nagy Pál ezt mondta, és hozzátesszük — lehetőleg precízen, pontosan — a Kiss Pista és a Nagy Pálnak a rangját, beosztását, és hogy milyen minőségében mondta ezt.

V. J.: Mindehhez még annyit fűznék hozzá, hogy a hírekből való teljes

tárgyilagos tájékozódásnak megvan egy nyilvánvaló lehetősége még, a tájékozódás pluralizmusa, tehát mindenkinek módjában áll többfajta hírszolgálatot egyidőben hallani, és ennek alapján maga megteheti az összehasonlítást, miközben teljes tájékozódást nyer, maga megteheti az összehasonlítást ezen rádióadók között.

Megköszönöm kollégáim közreműködését. Kedves hallgatóim, a viszont-hallásra a Szerkesztők Fórumán, a jövő héten.

ABSTRACT: On July 27th, 1985 the programme Editors' Forum of Radio Free Europe dealt with the study "News on Five Wave-lengths" published in the 2nd issue of Jel-Kép this year. Above we present the complete text of the RFE programme in order to offer our readers the opportunity that the listeners were denied: to meet the whole programme of Editors' Forum while knowing the complete text of the study in question.

Levendel Ádám

Tallózás a Magyar Közvéleménykutató Intézet jelentéseiben (1945–1949)

Sorozatunk XI. része a személyes gondokkal, célokkal kapcsolatos közvélemény-
kutatásokból ad válogatást.

Mi az ön legnagyobb gondja?

(Budapesti adatfelvétel 1946 június második felében)

	férfi		nő	
	40-en alul	40-en felül	40-en alul	40-en felül
táplálkozás, élelem	15,2	18,6	14,1	16,6
ruha, cipő	22,1	17,0	24,5	14,2
napi szükségletek kielégítése	23,1	23,2	23,5	32,9
lakás, bútor	2,5	2,2	2,2	1,5
családfenntartás (gyerekek)	8,3	9,0	9,9	8,5
pénzszerzés	3,6	1,6	6,2	2,3
kulturgondok	2,3	1,9	1,1	3,1
politikai gondok	2,2	2,6	0,6	1,5
infláció (pénzhiány)	2,7	2,2	2,4	1,5
tűzelő	3,7	2,2	3,0	—
állásával együtt járó gondok	3,3	4,5	2,6	1,5
egészségügyi állapot, orvosság	1,1	4,5	—	3,9
személyes gondok	3,3	4,1	5,2	9,4
egyéb, nincs válasz	6,6	6,4	4,7	3,1
	100,0	100,0	100,0	100,0

A napi szükségletek kielégítése a kötött jövedelműeknél nagyobb gondot okoz, mint a szabadfoglalkozásúaknál, hasonlóan a ruházatkodási és cipő-gondokhoz.

Örömet leli-e a munkájában?

(Budapesti adatfelvétel 1946 június második felében)

A közönség túlnyomó többsége, közel kétharmada örömet leli munkájá-

ban. A legkevesebb meglepedésről, munkaörömről a negyven éven felüli nők tesznek tanúbizonyságot. A szabadfoglalkozásúak közel húsz százalékkal nagyobb mértékben lelik örömuiket munkájukban, mint a kötött jövedelműek.

Ha 3 lány közül kellene választania, akik közül az egyik még soha nem volt állásban, a másik dolgozott ugyan, de nem túl-

ságos sok sikerrel, a harmadik pedig ügyességével, rátermettségével, vezető helyre jutott, melyiket venné feleségül?

(Budapesti adatfelvétel férfiak körében 1946 november végén)

Figyelembe véve, hogy 13,3 százalék nem adott választ, a többség, 47 százalék a harmadikat választja, vagyis azt a nőt, aki kenyérkereső foglalkozásában sikert ért el. Sokan állástalan lányt választának (33 százalék), a sikert el nem ért dolgozó nőt csak igen kevesen választják.

Feltéve, hogy a férfi nem keres eleget ahhoz, hogy családot alapíthasson, várjanak-e az esküvővel, vagy pedig nézzen a nő is kenyérkereset után?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén)

	férfi	nő
várjanak	41,0	26,0
keressen a nő is	56,4	68,2
egyéb, nincs válasz	2,6	5,8
	100,0	100,0

Helyes-e, hogy a nő ugyanannyit kapjon ugyanolyan munkateljesítményért, mint egy férfi?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén)

	férfi	nő
igen	76,6	85,3
nem	22,7	11,6
egyéb, nincs válasz	0,7	3,1
	100,0	100,0

Kinek érdekesebb az élet, a dolgozó nőé vagy a háziasszonyé?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén)

	férfi	nő
dolgozó nőé	51,9	61,2
háziasszonyé	36,6	26,4
nincs válasz	11,5	12,4
	100,0	100,0

Leköti-e a háztartási munka a nő egész napját, vagy marad-e ideje arra is, hogy akár fizetett, akár önkéntes munkát vállaljon?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén)

	férfi	nő
leköti	46,4	49,0
marad ideje	41,8	32,8
egyéb, nincs válasz	11,8	18,2
	100,0	100,0

(A dolgozó nők körében végrehajtott közvélemény-kutatás szóról szóra megismételte egy amerikai közvélemény-kutató intézet ugyanabban az időben lefolytatott kutatásának kérdéseit. Érdeemes megemlíteni, hogy míg az amerikai közvélemény-kutatás eredményei szerint Amerikában a többség a nem dolgozó, ún. „háziasszonyt” választotta, addig Budapesten előnyben részesítették azt a nőt, aki ügyességét, rátermettségét kenyérkereső foglalkozásban is bizonyította.)

Budapesten a férfiak és a nők többsége úgy vélekedett, hogy ha a férfi keresete nem elég a családalapításhoz, igyekezzék a nő is keresni. Amerikában a nők többsége ugyanígy gondolkodott, míg a férfiak többsége úgy döntött, hogy akkor a házasulandók inkább várjanak. Budapesten a túlnyomó többség, ugyanúgy, mint Amerikában, helyesli, ha a nő munkájáért ugyanannyit kap, mint a férfi; a férfiak e tekintetben még egy fokkal lojálisabbnak bizonyultak, mint az amerikai férfiak.

A megkérdezettek többsége úgy vélte, hogy a háztartási munka a nő egész napját leköti, úgyhogy nemigen marad ideje munkát vállalni, de ez a többség szányszerűleg lényegesen kisebb, mint Amerikában. Összegezve, Budapesten általában többre értékelték a dolgozó nőt, mint Amerikában.)

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945—1949)

Kivel barátkozik, társul legszívesebben?

(Budapesti adatfelvétel 1947 februárjában)

Kor szempontjából

	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
egykorú	54,6	51,8	57,6	53,6	50,4	57,2
fiatalabb	16,2	20,6	18,8	13,8	14,8	16,2
idősebb	21,0	20,6	18,4	27,0	26,3	20,3
mindegy, nincs válasz	8,2	7,0	7,2	5,6	8,5	6,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Nemek szempontjából

	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
egynemű	49,6	53,0	59,5	48,3	61,0	63,5
másnemű	29,1	34,0	22,5	37,3	24,8	24,1
mindegy, nincs válasz	21,3	13,0	18,0	14,4	14,2	12,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Iskolázottság szempontjából

	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
ugyanolyan isk.	50,3	50,9	55,7	49,0	42,4	47,7
magasabb iskolázottságú	32,2	42,0	34,2	42,7	45,8	36,0
alacsonyabb iskolázottságú	6,7	1,5	3,7	0,9	1,3	3,3
mindegy, nincs válasz	10,8	5,6	6,4	7,4	10,5	13,0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Foglalkozás szempontjából

	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
ugyanolyan foglalkozású	48,5	47,8	53,2	51,8	50,4	53,5
tekintélyesebb foglalkozású	23,2	22,6	22,3	28,8	29,4	28,3
széresebb foglalkozású	8,3	8,8	9,9	1,5	5,9	5,9
mindegy, nincs válasz	20,0	20,0	14,6	17,9	14,3	12,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Jövedelem szempontjából

	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
ugyanolyan jövedelmű	41,0	46,0	50,5	50,8	47,0	44,8
nagyobb jövedelmű	23,5	18,6	23,5	24,6	22,0	28,8
kisebb jövedelmű	7,2	8,3	10,2	1,9	5,9	8,2
mindegy, nincs válasz	28,3	27,1	15,8	22,7	25,1	18,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Megjelenés szempontjából

	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
ugyanolyan megjelenésű	46,1	42,8	49,2	47,5	40,3	42,7
jobb megjelenésű	30,2	36,9	26,5	33,2	33,8	39,2
rosszabb megjelenésű	3,0	3,0	4,3	2,5	2,7	2,3
mindegy, nincs válasz	20,7	17,3	20,0	16,8	18,2	15,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Barátkozás, rokonszenv szempontjából

	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
nyelvi közösség	33,0	43,8	47,5	38,8	38,0	50,4
vallási közösség	15,8	18,0	24,3	17,9	27,0	32,0
társadalmi helyzet közössége	43,3	35,0	50,1	40,0	38,7	48,5
műveltségbeli közösség	77,2	67,0	62,0	75,0	32,5	60,6
viselkedésbeli (modorbeli) közösség	47,5	30,0	38,2	50,0	51,6	45,0
külső megjelenésbeli (ápoltság) közösség	28,2	30,0	39,4	28,8	36,3	42,7
munkakörbeli (hivatás) közösség	34,5	28,8	48,0	35,3	29,2	34,5
életnézeti közösség	55,7	39,2	47,5	51,0	53,3	48,5
kedélyvilág egyezése	48,7	40,7	51,3	55,8	55,3	67,5
kedvtelések, szokások, egyezések	32,0	24,2	50,2	34,8	35,5	46,0
az emberekkel szemben általában tanúsított magatartás közössége	33,8	30,4	43,5	34,8	30,5	36,8
a másíknak az ön személyével kapcsolatos magatartás (közelség)	33,8	36,0	41,5	37,8	37,3	28,6
egyéb, nincs válasz	1,3	1,5	1,1	4,5	1,0	1,9
	484,8	424,6	544,6	504,5	495,2	543,0

Tekintettel arra, hogy a kérdőíven előre megadott 12 alternatíva közül általában egy-egy megkérdezett ötöt jelölt meg, fontosnak tűnt, hogy a fenti szempontok közül a 3 legfontosabbat külön is megjelöltessék. Így a barátkozás, rokonszenv szempontjából a legfontosabb a műveltségbeli közösség. Ezt a szempontot általában minden második ember megemlíti. A másik leg-

fontosabb szempont az életnézeti közösség, amit különösen az értelmiségi férfiak hangsúlyoznak. Minden harmadik-negyedik ember súlyt helyez a kedélyvilág egyezésére, és kb. ugyanennyien fektetnek súlyt a társadalmi helyzet közösségére is. A három legkevésbé fontos momentum: a vallási közösség, a külső megjelenésbeli közösség és a kedvtelések, szokások egyezése.

Mi akadályozza leginkább az összetelepedést, mitől idegenkedik legjobban?
(Budapesti adatfelvétel 1947 februárjában)

	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
testi külső megjelenés	22,2	22,7	27,7	24,6	17,0	23,4
viselkedés	56,3	57,8	54,4	60,2	60,4	62,2
erkölcsi magatartás	71,7	63,8	70,0	65,0	70,5	76,2
butaság, műveletlenség	70,5	53,6	56,8	57,8	62,8	67,0
elfogultság	51,0	40,2	41,1	35,8	43,7	50,0
világnézet	38,3	34,5	34,7	35,8	41,6	40,4
vagyoni helyzet	12,6	13,4	24,8	12,4	19,5	25,8
társadalmi helyzet	22,8	27,3	45,1	20,9	29,5	28,7
érdekűtközés	26,9	17,5	40,5	21,9	31,6	33,5
lelki ellenszenv	56,0	50,1	58,4	50,8	57,2	49,0
a másíknak az ön személyével kapcsolatos magatartása (intrika)	29,1	35,0	38,8	23,4	29,5	41,4
kedvtelések, szokások különbsége	16,4	18,0	30,6	16,9	22,0	34,0
egyéb, nincs válasz	0,6	1,5	1,2	1,5	0,7	—
	474,4	435,4	524,1	427,0	486,0	531,6

Mint a barátkozásnál szükséges tulajdonságoknál, itt is megkérdezték, hogy a megjelölt szempontok közül melyik a három legfontosabb. Az adatokból kitűnik, hogy a barátkozást gátló szempontok közül legfontosabb az erkölcsi magatartás kategóriájába tartozó valamilyen tulajdonság. Igen lényeges gátló motívum a butaság, műveletlenség. Egyforma arányban jelölték meg a leglényegesebb szempontok között a viselkedést és a lelki ellenszenvet.

Csak igen kis mértékben játszik szerepet a fiktív személynek a megkérdezett szemben tanúsított „kellemetlen” magatartása, nyilvánvalóan azért, mert ilyen viszony esetén legtöbbszörre fel sem merül a barátság kialakításának lehetősége. A barátkozást gátló szempontok között legkevésbé testi külső megjelenés, valamint a kedvtelések, szokások különbsége jöhet számításba.

Miért jár társaságba, egyesületbe, klubba, általában nagyobb csoportba, mit vár tőlük?
(Budapesti adatfelvétel 1947 februárjában)

	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
lelki közösséget szórakozást, kikapcsolódást egyéb problémáiból	34,2	36,0	40,5	35,0	32,0	36,4
műveltségének gyarapítását, eszmei erősödést	60,5	53,7	65,4	63,0	56,0	56,8
emberekkel való bánásmódban tanultságot, emberismeretet	44,4	40,8	40,5	37,8	42,0	34,4
társadalmi előnyöket	40,5	28,8	21,4	28,8	28,1	24,7
anyagi előnyöket	13,3	14,4	16,8	9,4	12,1	10,7
egyéb, nincs válasz	10,4	8,3	11,0	3,0	6,7	6,3
	6,6	10,3	9,3	6,5	13,1	11,6
	290,7	192,3	204,9	183,5	190,0	180,9

Könnyebbnek látja saját boldogulási lehetőségeit apja boldogulási lehetőségeinél?

(Budapesti férfiak körében végzett adatfelvétel 1947 július elején)

igen, könnyebbnek	30
nem, nehezebbnek	61,6
ugyanolyannak	0,6
nincs válasz	7,8
	<hr/>
	100,0

Könnyebbnek látja gyermekének boldogulási lehetőségeit anyja boldogulási lehetőségeinél?

(Budapesti nők körében végzett adatfelvétel 1947 július elején)

igen, könnyebbnek	29,7
nem, nehezebbnek	60,5
ugyanolyannak	3,7
nincs válasz	6,1
	<hr/>
	100,0

Ha van, vagy ha lenne fia, könnyebbnek látja fia boldogulási lehetőségeit saját maga boldogulási lehetőségeinél?

(Budapesti férfiak körében végzett adatfelvétel 1947 július elején)

igen, könnyebbnek	47,0
nem, nehezebbnek	35,8
ugyanolyannak	0,6
nincs válasz	16,0
	<hr/>
	100,0

Ha van, vagy lenne lánya, könnyebbnek látja lánya boldogulási lehetőségeit saját maga boldogulási lehetőségeinél?

(Budapesti nők körében végzett adatfelvétel 1947 július elején)

igen, könnyebbnek	48,4
nem, nehezebbnek	32,5
ugyanolyannak	2,7
nincs válasz	16,1
	<hr/>
	100,0

Ha azt kívánja, hogy legyen foglalkozása, állása leányának, — figyelembe véve az ön jelenlegi anyagi körülményeit —, milyen foglalkozást szánna leányának?

(Budapesti adatfelvétel 1947 július elején)

	átlag	férfi ért.	kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
kisiparos	26,9	20,0	32,8	37,0	17,6	23,2	31,1
tisztviselő	15,8	12,3	16,5	19,3	12,3	16,9	15,6
tanítónő	14,6	30,9	17,4	6,6	12,3	8,2	11,2
orvos	6,8	7,7	2,6	4,4	17,6	5,6	2,7
szabad pálya	5,7	10,8	4,3	2,2	7,0	7,3	2,1
vegyszer	2,1	3,1	1,7	—	7,0	—	0,5
munkás	1,7	—	0,9	2,0	—	—	6,4
fodrász	1,4	—	0,9	1,1	—	2,1	4,3
iparművész	0,8	1,5	1,7	0,6	—	1,4	0,5
művész	1,3	1,5	0,9	1,1	—	1,4	2,1
egyéb	5,1	3,0	4,3	3,4	8,7	5,6	5,9
amit akar	9,9	7,7	7,8	12,7	15,8	11,3	6,4
nem tudja	7,9	1,5	8,7	8,8	1,7	15,5	11,2
	<hr/>						
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Szerencsés sorsú, vagy üldözött egyének keltik fel inkább rokonszenvét?
(Budapesti adatfelvétel 1947 februárjában)

	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
szerencsés sorsú	20,5	23,7	29,3	21,9	21,5	26,2
üldözött egyének	63,7	68,5	59,8	64,3	65,1	65,0
mindegy, nincs válasz	15,8	7,8	10,9	13,8	13,4	8,8
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ha van, vagy lenne fia — figyelembe véve az ön anyagi körülményeit — milyen foglalkozást választana részére legszívesebben?
(Budapesti adatfelvétel 1947 július elején)

	átlag	férfi ért.	kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
mérnök	17,8	29,2	14,2	11,4	23,8	17,9	9,6
orvos, állatorvos	13,7	18,3	11,4	5,7	26,0	14,6	5,3
kézműiparos	13,0	4,5	18,5	18,8	6,5	12,0	17,7
mechanikus	8,1	5,4	10,4	13,2	2,2	5,8	11,7
szabadfoglalkozású	5,5	13,6	12,4	5,3	7,6	4,4	5,7
magántisztviselő	3,3	3,7	3,8	4,3	1,1	3,1	3,6
ügyvéd	2,1	2,7	2,8	1,8	2,2	2,2	0,7
tanár, tanító	1,9	3,7	1,9	1,1	2,2	1,8	0,7
művész	1,3	2,7	0,5	—	1,1	2,2	1,1
munkás	1,2	—	0,9	2,8	—	0,4	3,2
kisiparos	1,1	2,7	0,5	—	—	2,2	1,1
állami hivatalnok	1,0	0,9	—	—	2,2	1,8	1,4
pap	1,0	—	0,9	0,4	3,3	1,3	1,1
vállalkozó	0,7	1,8	0,9	0,7	—	0,4	0,7
vasutas, portás	0,4	—	—	0,7	—	0,4	0,3
katona	0,3	0,9	0,5	—	—	0,4	0,3
egyéb	3,1	4,5	3,3	5,0	2,2	4,0	1,8
amihez kedve van	8,1	2,7	6,6	11,0	10,9	9,3	7,8
nincs válasz	15,4	2,7	10,5	17,8	8,7	15,8	26,2
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ha van, vagy lenne lánya, mit tart helyesnek: a leánynak az iskola elvégzése után, legyen foglalkozása vagy ne legyen foglalkozása?

(Budapesti adatfelvétel 1947 július elején)

A többség, közel az összes megkérdezettek kétharmada, azt tartaná helyesnek, ha a leánygyermekének az iskola elvégzése után lenne valamilyen foglalkozása. A nők kevéssel magasabb arányban helyezlik ezt, mint a férfiak.

Véleménye szerint mi hiányzik önnek a boldogsághoz?
(Országos adatfelvétel 1947 decemberében)

Budapest

	átlag	ért.	férfi kisp.	munkás	ért.	nő kisp.	munk.
pénz, anyagiak, jólét	41,1	30,4	38,8	34,9	28,8	32,3	55,5
félelem-mentes élet, szabadság, béke, nyugalom	9,4	24,6	10,8	8,1	5,9	13,7	7,3
családi élet, otthon	6,1	3,9	2,7	9,7	1,8	3,9	6,6
férj, feleség	4,9	1,9	2,7	10,6	9,5	10,3	—
lelki megnyugvás, kiegyensúlyozottság, „boldogság”	4,9	6,2	9,0	1,6	14,2	6,4	0,7
egészség, gyógyulás	4,7	4,6	4,5	4,1	11,8	2,6	6,6
szeretet, megértés, szerelem	4,2	11,3	4,5	3,3	5,3	6,8	4,4
világbéke, társadalmi problémák megoldása, közkerölcs javulása, humanizmus	4,4	7,9	9,0	0,8	4,1	0,4	5,8
szülők, gyermekek, férjek, foglyok visszanyerése	2,5	0,6	2,7	3,3	5,3	3,4	0,7
gyermek	2,1	1,3	0,9	4,1	3,0	4,7	—
munka, állás	1,5	2,6	2,7	—	0,6	1,3	2,2
lakás, családi ház	1,5	—	0,9	1,6	2,4	0,9	2,2
gyerekek, rokonok jövője	1,3	—	—	3,3	1,8	0,4	0,7
szabadidő, szórakozás, alvás, pihenés	0,8	1,3	0,9	0,8	1,2	0,9	0,7
fiatalság	0,6	0,6	1,8	—	—	—	0,7
családtagok egészsége	0,6	—	—	—	1,2	0,9	1,5
szerencse, siker	0,5	—	—	0,8	1,8	1,3	—
gyors, szép halál, üdvösség	0,3	0,6	—	0,8	0,6	—	—
jóbarát	—	—	—	—	—	0,4	—
kultúrigények teljesítése	—	1,6	—	—	—	0,4	—
egyéb, sok minden	0,8	2,3	—	1,6	1,8	1,7	—
nincs válasz, semmi	7,8	8,3	8,1	10,6	8,9	7,3	4,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945—1949)

Vidék

	átlag	ért.	férfi kisp.	munk.	földmunk.	ért.	nő kisp.	munk.	föld munk.
pénz, anyagiak, jólet	34,5	33,6	38,8	43,5	32,4	24,9	37,0	40,0	28,4
szabadság, béke nyugalom	12,5	27,2	20,2	13,9	12,2	12,3	10,2	11,2	8,3
férj, feleség	7,1	1,9	4,7	3,0	3,0	12,3	12,8	7,3	5,9
egészség, gyógyulás	5,6	3,4	2,9	4,9	5,3	6,1	5,1	6,7	6,9
szülők, gyerekek férfiak, foglyok visszanyerése	4,9	1,1	0,6	1,1	1,5	1,5	3,2	5,3	13,1
családi élet, otthon	4,5	2,7	4,1	1,4	2,0	7,7	3,8	9,3	2,0
lelki megnyugvás, kiegyensúlyozott- ság, „boldogság”	3,6	2,3	3,5	2,2	3,6	6,1	1,9	2,1	5,4
szeretet, meg- értés, szerelem	3,1	3,4	4,7	2,2	3,4	1,5	2,6	2,7	3,9
munka, állás	2,8	4,2	4,1	7,1	2,7	1,5	0,6	2,1	2,5
világbéke, társa- dalmi problémák megoldása, erkölcs javulása, humanizmus	2,2	2,7	0,6	2,7	3,3	7,7	1,9	1,3	0,5
gyermek	1,7	1,1	2,3	0,8	1,9	—	1,9	2,1	2,0
föld	1,3	—	1,2	0,5	4,3	—	0,6	—	2,9
gyermekek, roko- nok jövője	0,8	0,8	—	1,1	0,9	1,5	1,3	0,7	0,5
iatalság	0,5	0,4	—	0,8	1,1	—	0,6	1,3	—
állatok, mezőgazdasági felszerelés	0,3	—	—	0,3	3,3	—	—	—	—
nyugodt öregség	0,3	0,4	0,6	—	0,8	—	—	—	0,5
gyors, szép halál, üdvösség	0,3	—	—	—	—	1,5	—	—	0,5
szerencse, siker	0,2	—	—	—	—	1,6	—	—	—
jó barát	0,2	—	—	0,3	2,0	—	—	—	—
kultúrigények teljesítése	0,2	—	—	—	2,5	—	—	—	—
szabadidő, szórakozás	0,1	0,8	0,6	0,3	0,2	—	—	—	—
egyéb, sok minden nincs válasz semmi	6,1	8,7	8,2	7,4	5,4	—	12,0	3,3	6,4
	7,2	5,3	8,9	6,5	7,5	13,9	4,5	4,6	10,3
	100,0	100,0	100,0	100,0	10,0	100,0	100,0	100,0	100,0

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945—1949)

Átlageredmények

	Országos	budapesti	vidéki
pénz, anyagiak, jólét	35,5	41,1	34,5
félelemmentes élet, szabadság, béke nyugalom	12,2	9,4	12,5
férj, feleség	6,8	4,9	7,1
családi élet, otthon	4,8	6,1	4,5
szülők, gyermekek, férj, foglyok visszanyerése	4,4	2,5	4,9
lelki megnyugvás, kiegyensúlyozottság, „boldogság”	3,6	4,9	3,6
egészség, gyógyulás	5,5	4,7	5,6
szeretet, megértés, szerelem	3,2	4,2	3,1
munka, állás	2,6	1,5	2,8
világbéke, társadalmi problémák megoldása, közérkölcsváltozás, humanizmus	2,5	4,4	2,2
gyermek	1,7	2,1	1,7
föld	1,1	—	1,3
gyermekek, rokonok jövője	0,9	1,3	0,8
fiatalság	0,4	0,6	0,5
nyugodt öregség	0,3	—	0,3
gyors, szép halál, üdvösség	0,3	0,3	0,3
állatok, mezőgazdasági felszerelés	0,3	—	0,3
szabadidő, szórakozás, pihenés, alvás	0,2	0,8	0,1
szerencse, siker	0,2	0,5	0,2
jó barát	0,2	—	0,2
kultúrigények teljesítése	0,2	—	0,2
lakás, családi ház	0,2	1,5	—
családtagok egészsége	0,1	0,6	—
egyéb, sok minden	5,4	0,8	6,1
nincs válasz, semmi	7,4	7,8	7,2
	100,0	100,0	100,0

Ha három kívánsága teljesülne, mi lenne a három kívánsága?

(Országos adatfelvétel 1947 decemberében)

Budapest

	átlag	férfi ért.	kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
pénz, anyagi gondoktól való mentesség, jó megélhetés, nyerjen sorsjegyen, totón	62,4	53,4	64,6	59,0	60,6	61,5	66,0
európai béke, világbéke ne legyen háború, demokrácia, szociális jólét, az emberek egymással való bánás- módjának javulása, nyugalom	29,5	38,8	34,4	21,4	24,6	32,9	33,3

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945–1949)

	átlag	ért.	férfi kisp.	munk.	ért.	nő kisp.	munk.
egészség, erő, szépség, fiatalság	27,4	27,8	20,8	30,4	21,8	33,9	28,6
családi élet, otthon gyermek, rokonok jövője	13,9	14,6	12,5	18,8	11,3	13,6	11,1
lakás, családi ház	11,5	8,1	4,2	17,8	18,3	18,4	7,1
gyermek	11,3	7,0	7,3	10,7	7,7	10,6	16,6
nyugodt öregkor, hosszú élet	6,9	2,9	3,1	12,5	17,6	10,6	4,0
érv, feleség	7,0	3,6	9,4	8,0	2,8	1,9	10,3
állás, munka	6,8	1,5	4,2	1,6	17,6	19,4	7,9
utazás, kirándulás, sport kivándorlás	6,7	7,7	3,1	4,5	9,9	4,4	11,1
6,1	11,0	7,3	2,7	16,9	7,7	4,8	
szülők, gyermekek, férjek foglyok visszanyerése	5,9	2,6	2,1	8,9	12,0	9,2	3,2
szabadság, független- ség egyenlő jogok	4,9	2,6	6,2	3,6	1,4	0,5	7,9
tanulási lehetőség, kultúra, tehetség	4,9	10,6	5,2	1,8	14,1	7,3	4,0
politika	3,9	6,6	6,2	0,9	—	—	7,1
megértés, szeretet, szerelem, lelki egyensúly	3,3	1,5	6,2	2,7	4,9	5,8	0,8
élelem	1,6	1,5	—	1,8	—	0,5	3,2
recreáció	1,4	1,5	—	3,6	—	2,4	—
autó, rádió, hangszer	1,3	5,5	5,1	—	—	—	1,6
siker a végzett munkával kapcsolatban	1,1	6,6	—	1,8	3,5	0,5	—
az árak olcsóbbodása	1,0	—	1,0	0,9	—	0,5	1,6
biztos jövő	0,7	0,7	3,1	—	—	—	—
szép, gyors halál	0,7	1,1	—	1,8	1,4	—	—
föld	0,5	—	—	—	—	—	1,6
állatok, mezőgazdasági felszerelés, jó termék,	0,5	—	—	1,8	—	—	—
jó időjárás a ter- mésnek	0,3	0,4	—	0,9	—	—	—
egyéb	2,2	4,1	5,2	—	3,5	3,4	0,8
semmi, nincs válasz	3,1	5,1	4,2	3,6	2,8	3,4	1,6
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945—1949)

Vidék

	átlag	ért.	f férfi kisp.	munk.	föld munk.	ért.	nő kisp.	munk.	földmunk.
pénz, anyagi gondoktól való mentesség, jó megélhetés, nyerjen sorsjegyen, totón	53,3	49,8	54,3	52,4	37,2	61,9	65,0	52,2	49,5
európai béke, világbéke, ne legyen háború, demokrácia, szociális jólét, az emberek egymással való bánásmódjának javulása	32,7	38,6	37,7	42,0	29,0	23,6	40,7	26,8	31,4
egészség, szépség, erő, fiatalság	28,4	23,2	30,5	25,1	22,4	25,5	25,5	32,6	30,9
ruha	10,6	3,7	5,1	9,4	11,4	7,3	11,5	14,8	12,3
férj, feleség	10,1	5,6	11,6	6,3	5,9	16,4	15,3	8,7	8,4
szülők, gyermekek, férjek, foglyok visszanyerése	10,1	2,8	2,9	2,4	5,3	1,8	8,3	15,2	21,6
lakás, családi ház	10,0	12,6	12,4	16,8	9,4	7,3	9,6	8,0	8,8
állás, munka	8,9	11,6	10,9	25,0	2,9	5,5	8,3	9,4	4,4
családi élet, otthon	8,3	7,0	7,3	2,7	4,9	12,7	10,2	10,8	7,4
gyermekek, rokonok jövője	8,1	8,8	4,3	4,5	2,9	12,7	12,1	13,1	4,9
egyetértés, szeretet, szerelem, lelki egyensúly	7,1	9,8	10,2	7,0	5,3	7,3	8,3	6,5	5,4
gyermek szabadság, függetlenség, egyenlő jogok	6,1	14,0	11,6	9,4	13,6	5,5	—	1,5	4,9
utazás, sport, kirándulás	5,0	11,2	4,3	1,4	2,4	11,6	7,6	2,9	2,5
jó termés, jó időjárás a termésnek	4,8	0,9	2,2	2,7	16,8	1,8	1,9	2,2	8,4
élelem	4,4	0,9	9,4	9,1	2,6	1,8	2,5	1,5	5,9
nyugodt öregkor, hosszú élet	3,9	4,2	6,5	2,7	2,8	—	0,6	8,7	2,9
állatok, mezőgazdasági felszerelés	3,7	—	2,9	3,8	14,1	—	—	3,6	4,4
föld	3,6	0,9	2,2	2,7	11,4	—	1,3	1,5	6,9
politikai siker	2,1	2,8	2,9	5,6	3,5	1,8	3,2	—	0,5
autó, rádió, hangszer	2,0	1,9	2,9	3,8	2,2	5,5	1,3	0,7	0,5

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN: 1945—1949)

Vidék

	átlag	ért.	férfi kisp.	munk.	földmunk.	ért.	nő kisp.	munk.	földmunk.
tanulási lehetőség									
kultúra, tehetség	2,0	6,0	0,7	2,1	0,2	5,5	—	3,6	1,0
siker a végzett munkával kapcsolatban	1,6	10,2	5,8	3,5	2,5	—	—	—	—
árak									
olcsóbbodása	1,3	—	2,2	4,5	2,6	—	—	0,7	1,0
szép, gyors halál	1,2	2,8	1,5	1,4	1,5	5,5	—	—	0,5
biztos jövő	0,4	—	2,2	0,3	1,4	—	—	—	—
egyéb	14,2	11,6	10,9	10,4	19,4	14,6	16,0	14,5	14,8
semmi, nincs válasz	5,1	3,7	1,5	7,0	5,7	5,5	1,9	4,3	8,8
	255,2	248,3	259,1	265,0	241,5	260,5	260,7	246,0	256,8

Átlageredmények

	országos	budapesti	vidéki
penz, anyagi gondoktól való mentesség, jó megélhetés, nyerjen sorsjegyen, totón	54,4	62,4	53,3
európai béke, világbéke, ne legyen háború, demokrácia, szociális jólét, az emberek egymással való bánásmódjának javulása	32,1	29,5	32,7
egészség, erő, szépség, fiatalság	28,3	27,4	28,4
lakás, családi ház	10,6	11,3	10,0
férj, feleség	9,6	6,8	10,1
szülők gyermekek, férjek, foglyok visszanyerése	9,5	5,9	10,1
ruha	9,2	1,4	10,5
családi élet, otthon	9,1	13,9	8,3
állás munka	8,6	6,7	8,9
gyermekek, rokonok, jövője, megértés, szeretet, szerelem, lelki egyensúly	6,6	3,3	7,1
gyermek	6,4	7,9	6,2
szabadság, függetlenség, egyenlő jogok	5,8	4,9	6,1
utazás, sport, kirándulás	5,2	6,1	5,0
nyugodt öregkor, hosszú élet	4,5	7,9	3,9
jó termés, jó időjárás a termésnek	4,2	0,3	4,8
élelem	4,0	1,6	4,4
föld	3,2	0,5	3,6
állatok, mezőgazdasági felszerelések	3,2	0,5	3,7
politikai siker	2,4	3,9	2,1
tanulási lehetőség, kultúra	2,4	4,9	2,0
tehetség, autó, rádió, hangszer	1,9	1,3	2,0
siker a végzett munkával kapcsolatban	1,5	1,1	1,6
az árak olcsóbbodása	1,2	1,0	1,3
szép, gyors halál	1,1	0,7	1,2
biztos jövő	0,4	0,7	0,4
egyéb	12,4	2,2	14,2
semmi, nincs válasz	4,0	3,1	5,1
	251,4	228,7	255,2

Mi foglalkoztatja önt jelenleg legfőképpen, miről gondolkodik, beszél legtöbbit?

(Országos adatfelvétel 1947 decemberében)

Budapest

	átlag.	ért.	férfi		munk.	ért.	nő	
			kisp.	munk.			kisp.	munk.
anyagilag, pénz, megélhetés, fizetés, háztartás, árak	22,9	15,5	28,9	28,7	13,5	26,6	28,5	
háború, béke politikai helyzet és események (Tito látogatása, londoni konferencia)	22,0	23,8	19,8	8,7	16,9	9,6	26,3	
a foglalkozással kap- csolatos dolgok	9,8	13,1	5,9	5,2	5,5	7,8	10,5	
családi ügyek	5,6	5,5	4,9	19,1	10,8	13,3	2,3	
napi események, ál- talános helyzet	5,3	4,1	3,9	2,6	6,1	2,8	8,3	
népnevelés, ifjúsági problémák, tanulás	5,3	7,2	3,9	0,9	8,1	4,1	3,8	
szerelem, nő, férfi, jövő	4,7	6,9	6,9	1,7	2,0	4,1	1,5	
családalapítási tervek	3,6	1,4	3,0	5,2	5,5	10,5	3,2	
művészet, irodalom színház, sport,	2,8	5,5	1,0	—	2,0	1,8	1,5	
szórakozás	2,2	1,0	4,9	2,6	2,0	0,5	2,3	
saját sorsa, saját maga	2,0	2,1	2,0	4,4	2,0	0,5	2,3	
isten, vallás, üdvözülés, megértés az embe- rek között	1,9	2,1	2,0	1,7	—	4,1	1,5	
testi-lelki egészség	1,8	1,7	1,0	1,7	1,4	1,4	3,0	
utazási lehetőségek	1,6	2,1	2,0	2,6	4,0	1,8	0,7	
beszerzési gondok termés, időjárás, állatok, takarmány	1,6	0,7	1,0	7,0	4,0	4,6	1,5	
filozófia, társadalom- tudomány	1,4	1,7	1,0	—	7,5	—	—	
hadifoglyok	0,2	—	—	1,7	0,7	1,8	—	
jó barátja	0,1	—	—	0,9	—	0,9	—	
egyéb	2,0	2,1	4,9	0,9	4,0	—	—	
semmi, nincs válasz	2,8	3,5	3,0	4,4	4,0	3,8	1,5	
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945—1949)

Vidék

	átlag	ért.	férfi kisp.	munk.	földmunk.	ért.	nő kisp.	munk.	földmunk.
anyagiak, pénz, fizetés, meg- élhetés, ház- tartás, árak	26,7	15,0	20,5	24,7	22,2	15,7	31,9	32,7	32,3
háború, béke, politikai hely- zet és ese- mények (Tito látogatása, lon- doni konferen- cia)	20,0	36,0	32,3	26,0	24,7	24,5	14,0	13,0	13,8
család, gyermekek, rokonok csa- ládi ügyek	8,2	4,2	2,7	4,1	3,8	7,0	12,8	11,6	10,3
napi események, általános helyzet	7,8	7,1	13,0	8,8	4,0	1,8	5,7	8,7	8,3
foglalkozással kapcsolatos dolgok	7,6	10,4	9,6	12,2	2,5	19,2	7,0	3,7	3,9
szerelem, nők, férfi, jövő	4,0	5,8	4,8	1,9	2,7	10,6	1,9	5,8	1,0
hadifoglyok karácsonyi be- beszerzések, beszerzési gondok	3,9	4,0	2,0	0,3	1,3	1,8	0,6	4,3	10,8
családalapítási tervek	3,9	2,1	1,4	1,6	0,7	7,0	1,9	2,2	1,5
isten, vallás üdvözülés	1,8	1,2	2,7	1,6	0,7	1,8	3,2	2,2	1,0
állatok, takarmány	1,7	2,5	1,4	1,6	3,1	—	2,5	1,4	1,9
testi-lelki egészség	1,4	0,4	—	2,2	18,2	—	1,3	1,4	1,5
filozófia, társ. tudomány	0,8	0,4	—	0,6	1,3	—	0,6	2,2	0,5
sport, színház, film, szó- rakozás	0,8	2,1	—	—	0,2	3,5	—	1,4	—
népnevelés, ifjúsági problémák, tanulás	0,6	1,2	2,7	2,2	—	—	—	—	—
művészet, irodalom	0,5	2,9	0,7	—	1,1	1,8	—	—	—
tél	0,3	1,7	—	0,3	—	—	1,3	—	—
utazási lehetőségek	0,3	—	0,7	1,6	1,1	—	—	—	—
saját sorsa, saját maga	0,1	0,4	—	0,6	—	—	—	—	—
adófizetés, be- szolgáltatás	0,1	0,8	—	0,3	0,3	—	—	—	—
egyéb	0,1	0,4	—	0,6	0,7	—	—	—	—
semmi, nincs válasz	5,5	7,5	4,8	7,4	5,2	1,8	10,8	2,2	7,8
	3,9	2,9	0,7	1,3	2,5	3,5	4,5	7,2	5,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945—1949)

Átlageredmények

	országos	budapesti	vidéki
anyagiak, pénz, megélhetés, fizetés háztartás, árak	26,2	22,9	26,7
háború, béke, politikai helyzet és események (Tito látogatása, londoni konferencia)	20,4	22,0	20,0
a foglalkozással kapcsolatos gondok	7,9	9,8	7,6
család, gyermekek, rokonok, családi ügyek	7,8	5,6	8,2
napi események, általános helyzet	7,4	5,3	7,8
szerelem, nő, férfi, jövő	4,1	4,7	4,0
karácsonyi beszerzések, beszerzési gondok	3,5	1,6	3,9
hadifoglyok	3,4	0,2	3,9
családalapítási tervek	2,1	3,6	1,8
Isten, vallás, üdvözülés, megértés az emberek között	1,7	1,9	1,7
termés, időjárás, állatok, takarmány	1,3	0,4	1,4
népnevelés, ifjúsági problémák, tanulás	1,2	5,3	0,5
testi-lelki egészség	0,9	1,8	0,8
filozófia, társ. tudomány	0,9	1,4	0,8
művészet, irodalom	0,6	2,8	0,3
jó barátja	0,5	0,1	0,6
sport, színház, film, szórakozás	0,4	2,2	0,1
saját sorsa, saját maga	0,4	2,0	0,1
utazási lehetőségek	0,3	1,6	0,1
tél	0,3	—	0,3
egyéb	5,0	2,0	5,5
semmi, nincs válasz	3,7	2,8	3,9
	100,0	700,0	100,0

Hisz ön a babonában, a kísértetekben, a spiritizmusban?
(Országos adatfelvétel 1947 decemberében)

Budapest

	átlag	férfiak			nők		
		ért.	kisp.	munk.	ért.	kisp.	munk.
a babonában	10,4	4,8	6,3	7,9	9,9	15,0	15,2
a kísértetekben	2,5	0,7	2,1	3,2	0,8	2,4	2,7
a spiritizmusban	8,6	12,8	8,3	7,2	21,8	17,4	3,6
semmilyenben nem hisz, nincs válasz	78,5	81,7	83,3	81,7	67,5	65,2	78,5
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

TALLÓZÁS A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET JELENTÉSEIBEN (1945—1949)

Vidék

	átlag	ért.	férfiak kisp.	munk.	földmunk.	ért.	nők kisp.	munk.	földmunk.
a babonában	16,0	2,7	7,3	7,1	16,0	3,6	15,6	13,8	35,4
a kísértetekben	8,4	0,9	5,8	5,7	7,5	—	7,2	7,2	19,0
a spiritizmusban	12,4	16,3	14,5	15,1	6,3	18,2	6,6	13,8	11,2
semmilyen nem hisz, nincs válasz	63,2	80,1	72,4	72,1	70,2	78,2	70,6	65,2	34,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Átlageredmények

	országos	budapesti	vidéki
a babonában	15,2	10,4	16,0
a kísértetekben	7,6	2,5	8,4
a spiritizmusban	11,9	8,6	12,4
semmilyen nem hisz, nincs válasz	65,3	78,5	63,2
	100,0	100,0	100,0

ABSTRACT: The 11th part of our series is a selection from studies dealing with personal problems and aspirations.

Pataki Judit—S. Molnár Edit

Vélemények a lakáshoz jutásról és a lakásproblémákról

Az emberek nagy része ma is azt hiszi, hogy az új lakások nagyobbik részét az állam építteti. Ám a közvélemény azzal is tisztában van, hogy a lakásszerzéshez kifejezetten jó anyagi körülmények szükségesek.

A lakáskérdés Magyarországon — immár több évtizede — a közvélemény érdeklődésének homlokterében áll. Az 1970-es évtizedre, valamint az 1980-as évekre — elejétől végéig — jellemző, hogy a társadalomkutatásban felduzzadt a lakáshelyzettel foglalkozó kutatások, illetve publikációk száma. Ezek centrumában a lakáselosztás elveinek szociológiai, közgazdasági irányultságú elemzése állt.

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont — ugyancsak az 1970-es évtized elejétől kezdve — rendszeresen vizsgálja a lakáshelyzettel kapcsolatos közvélemény alakulását, változásait. Ezek egyik fő témája visszatérően a lakáshoz jutás esélyeinek társadalmi megítélése volt, amely mind a lakáspolitikát, mint a propagandatevékenység legfeszítőbb kérdései közé tartozik. Legutóbbi, 1984. évi országos reprezentatív közvélemény-kutatásunk alkalmából is feltettük a következő kérdéseket:

A kérdezettek szerint ki azok, akik

- az átlagosnál *sokkal nehezebben* jutnak lakáshoz;
- az átlagosnál *sokkal könnyebben* jutnak lakáshoz;
- akiket *az állam előnyben részesít* a lakáshoz jutásnál.

Hátrányok és előnyök

Arról nyilatkozva, hogy kik jutnak ma az átlagosnál sokkal nehezebben lakáshoz, kérdezetteinknek mindössze 3 százaléka nyilatkozott úgy, hogy ilyenek nincsenek.

Legtöbben azt említették, hogy a lakáshoz jutást *anyagi okok* nehezítik meg (50 százalék). Ez mindenekelőtt a kiskeresetűeket, továbbá azokat érintik, akiket a szülők, a család nem képesek támogatni (e kettő mellett más, a jó anyagi helyzetre utaló kijelentések is elhangzottak).

Csaknem ugyanilyen arányban említettek nehezítő tényezőként *demográfiai jellemzőket* (46 százalék). Ezek közt legnagyobb súlyt a pályakezdő, családalapító fiatalok kapták (31 százalék), de felsorolásra került a különböző demográfiai hátrányok szinte teljes „táblója”: öregek, egyedülállók, gyermeküket egyedül nevelők, sokgyermekesek, állami gondozottak, betegek, városiak, vidékről városokba költözők, egyes foglalkozások, cigányok.

Társadalmi hátránynak nevezhetőek azok az — arányukban kisebb súllyal jelentkező — említések (a kérdezettek 18 százaléka válaszolt így), amelyek arra utaltak: a lakáshoz jutást nehezíti, ha valakinek nincsenek jó kapcsolatai, összeköttetései, illetve ha olyan mun-

kahelyen dolgozik, amely nem tudja támogatni a lakásszerzésben.

Végül töredékesen olyan vélemények is hangot kaptak (összességében 11 százalék), amelyek azt hangoztatták: ki-ki saját maga az oka, ha nem jut lakáshoz, mert „nem tud takarékoskodni”, „fél az építkezéstől”, „várja, hogy ölébe hull majd a lakás”, vagy éppenséggel „túl szerény”, „nem könyöklöl”, „nem lop-csal”.

Csaknem mindenkinek van határozott véleménye arról is, hogy bizonyos emberek az átlagnál sokkal könnyebben jutnak lakáshoz, csupán a kérdezettek 2 százaléka szerint nincsenek ilyenek.

A legnagyobb könnyítő tényezőt a jó anyagi körülmények jelentik (51 százalék), a „sok pénz”, a „gazdaság”, a „maszkek” helyzete, továbbá a biztos támogató családi, szülői háttér.

Jóval kisebb szerepet tulajdonítanak a demográfiai tényezőknek a lakáshoz jutás megkönnyítésében (23 százalék említett csak ilyet), közöttük legtöbbször egyes, kiemelt foglalkozásokra gondoltak (pl. bányászok, orvosok, tanárok), illetve a sokgyermekesekre, de a konkrét tapasztalatok következtében sok más demográfiai kategória is említést nyert, pl. egyesek szerint előny, könnyebbség, ha valaki gyermektelen, vagy csak egy gyermeke van, ha falun lakik, vagy ha cigány.

Ennél sűrűbben említettek kérdezetteink társadalmi jellemzőket, mint a lakáshoz jutás előmozdító tényezőit (38 százalék). Kiemeltek közülük az összeköttetés, a protekció mint „társadalmi előny” (17 százalék), valamint a magas beosztás, illetve a hatalom, a politikai rendszer szempontjából fontos pozíció betöltése (9 százalék) — pl. tanácsi alkalmazottak, illetve párttagok, KISZ-esek, a HM, a BM dolgozói stb.

A vélemények szerint egyéni tulajdonságok is megkönnyíthetik a lakáshoz jutást (10 százalék): egyrészt a takarékoskosság, a szorgalom, másrészt pedig az élelmesség, a könyöklés, a korrupciózás.

A kedvezményezettek

Az előzőekhez képest kevésbé nyilvánítottak véleményt az emberek arról, hogy kiket részesít előnyben az állam a lakáshoz jutásnál.

Kérdezetteinknek 10 százaléká mondta azt, hogy „ilyenek nincsenek”, 14 százaléká pedig nem tudja, hogy vannak-e ilyenek.

A válaszadóknak csak igen kis aránya (9 százalék) gondolja úgy, hogy az állam a lakáshoz jutni kívánók anyagi helyzetét mérlegeli. Akik azonban ezt az aspektust emelték ki, különböző természetű dolgokra gondoltak: pl. arra, hogy az állam segítséget nyújt annak, akit elemi csapás, kár ért, de arra is, hogy az állam azokat segíti, akiknek maguknak is van valami anyagi tartalékuk.

Az állam által kedvezményezettek demográfiai jellemzőinek kiemelése túlsúlyba került (63 százalék), ezen belül 52 százalék a sokgyermekes családokat említette és/vagy a cigányokat (15 százalék), továbbá — kisebb arányban — a társadalompolitikának tulajdonított egyéb szempontokat, pl. az egyedülállókat, az egyes foglalkozások, a fizikai dolgozókat, a gyermeküket egyedül nevelőket, az állami gondozottakat stb. támogatását.

Társadalmi aspektusból alkotnak véleményt azok, akik szerint az állam, a szocialista rendszer iránt lojálisakat részesíti előnyben: a vezetőket, a funkcionáriusokat, a HM és a BM dolgozókat, a kitüntetetteket, veteránokat, illetve — más megfogalmazásban — a protekciókat. További társadalmi előnyt jelenthetnek azok a munkahelyek, amelyek képesek dolgozókat támogatni a lakáshoz jutásban. Az állam által nyújtott kedvezményekről, előnyökről ilyen aspektusból alkotott vélemények igen markáns együttese az említések 46 százalékát teszi ki.

Végül, ha kisebb arányban, de említettek olyan „egyedi”, „egyéni” helyzeteket is (4 százalék), amelyek esetében az állam kedvezményeket nyújt: pl. szanalás előtt álló házak lakóinak,

azoknak, akik maguk is hozzájárulnak a lakás felépítéséhez, felújításához stb.

Általánosságban elmondható tehát, hogy kérdezetteink számára az *anyagi természetű* tulajdonságok említése a legkézenfekvőbb magyarázat, amikor a lakáshoz jutásról alkotnak véleményt. Ebben önmagában nincsen semmi meglepő, csupán abból a szempontból érdemel figyelmet, hogy az elmúlt évekhez képest a vélemények még jobban koncentráálódtak e megközelítésmód köré. Öt évvel ezelőtti közvéleménykutatásunknál is 20—30 százalék között volt a kifejezetten anyagi helyzetre, a „sok pénzre”, „gazdagságra”, vagy éppenséggel ezek hiányára történő utalások aránya. Napjainkra sokkal egyértelműbbé vált az, hogy *kifejezetten jó anyagi körülmények* szükségesek a lakás megszerzéséhez, s akinek ez nincs meg (pl. „csak” fizetésből él), az ebből a szempontból nehéz helyzetbe kerül. Jellegzetes, hogy az állami kedvezmények — a vélemények szerint — nem a lakásnélküliek anyagi helyzetéből indulnak ki, hanem demográfiai-társadalmi hovatartozásukat mérlegelik, illetve — ha mégis figyelembe veszik — abban nem kizárólag a „rászorultság” szempontja dominál, hanem például az is, hogy a lakásigénylő — az új rendelkezéseknek megfelelően — elő tudja-e teremtteni a lakásigénylés benyújtásához szükséges letétösszegét.

Vélemények pro és kontra

Amennyire tiszta s egyértelmű a véleményalkotás a lakáshoz jutás esélyei és az egyének anyagi teljesítőképesége összefüggésében, annyira többrétű és bonyolultabb a vélemények tartalma, amikor a demográfiai és társadalmi tulajdonságokat próbálják elrendezni az emberek e témakörben.

Vizsgáljuk most ezt a lakáspolitikának tulajdonított elvekből kiindulva.

A vélemények szerint a lakáspolitikát (az állam által nyújtott előnyök) két vezérlő elve:

- bizonyos *demográfiai* természetű tulajdonságok preferálása (63 százalék); ez elsősorban a sokgyermekes családok, kisebb mértékben a cigányok, s még kevesebb említéssel egyéb „demográfiai” hátrányok figyelembevételét jelenti; és
- bizonyos *társadalmi* természetű tulajdonságok preferálása (43 százalék), amelyek között kiemelkedik a rendszerhez közelállók (párttagok, funkcionáriusok, vezetők, a HM és a BM dolgozói, kitüntetettek) említése.

E vélemények konkrét megfogalmazásai „semlegesek”, nem tartalmaznak helyeslő vagy elítélő utalásokat, úgy tűnik fel, hogy elsősorban ismeretelemeket hordoznak. Amint hogy a tömegkommunikációból, a lakásrendeletekből jól ismert a sokgyermekes családok lakáshoz juttatásának követelménye, de az is, hogy pl. az állami kitüntetést a lakásigénylésnél figyelembe veszik.

Mármint ha feltételezzük, hogy a lakáshoz sokkal nehezebben jutókat a közvélemény részéről inkább a megértés, együttérzés, sajnálkozás, tolerancia kíséri, a lakáshoz könnyebben jutókat pedig az irigység, elítélés, előítéletesség — erre számos konkrét véleménymegfogalmazódás alapján gondolhatunk —, akkor a következő összefüggéseket tetelezhetjük fel:

A lakáshoz nehezen jutók között a vélemények az anyagiak hiányával jellemezhetőekkel csaknem azonos súllyal említettek bizonyos, demográfiai ismervekkel körülrít rétegeket és csoportokat is, közöttük jórészt olyanokat, melyeknek — a vélemények szerint — a lakáspolitikát is kedvezményeket nyújt. Biztosra vehetjük, hogy ha az emberek nehezként ítélték meg demográfiai szempontból egy-egy réteg, csoport helyzetét, akkor nyitottak az olyan elosztási elvek iránt, amely ezeket felkarolni kívánja.

Teljesen más a helyzet, ha társadalmilag ítéli a közvélemény „nehezként” a helyzetet. Mint láthattuk, ennek megfogalmazásai inkább negatívak: előny-

telen, nehéz társadalmilag az a helyzet, amikor valaki nem ül közel a tűzhöz, nincsenek összeköttetései, nincs protekciója, a munkahelye nem támogatja. Ugyanakkor viszont — más oldalról — a lakáspolitikának tulajdonított elvek kardinális szempontja a „rendszerhez közelálló” preferálása. A kettő között kétségkívül egy gondolati feszültség húzódik meg, amit az táplál, hogy a „rendszerhez közel állókról” eleve feltételezik az emberek, hogy azok „közel vannak a tűzhöz”, többszörösen „előnyös” helyzetben vannak. Állítható tehát, hogy *a társadalmi természetű ismérvek szerinti differenciálás elve a vélemények egy jelentős részéről nem számíthat elfogadásra.*

Ha azokat a véleményeket vizsgáljuk meg, amelyek a „sokkal könnyebben lakáshoz jutók” jellemzésével kapcsolatban nyilvánultak meg, az előzőekhez hasonló összefüggésekre következtethetünk.

Önmagában is igen érdekes, hogy demográfiai természetű tulajdonságok kevésbé játszanak szerepet az előnyös lakáshoz jutásban (23 százalék). Ez a véleményegyüttes igen tarka: említést nyernek benne egyes kiemelt foglalkozások; egyes településtípusok; a cigányok. A konkrét kérdésmegfogalmazások meglehetősen diplomatikusnak mondhatóak, nehezen lehet eldönteni, hogy bennük ismeretelemek vagy előítéletek dominálnak-e. Kétségkívül ugyanakkor, hogy gyakran találkoznak össze ugyanazokkal a kategóriákkal, amelyek — mint a lakáspolitikai kedvezményezettjei — ott újra megjelennek. Csak sejteni lehet, hogy míg egyes esetekben „a dolgok rendjébe való beletörődésről” lehet szó (pl. a községi orvosnak kénytelen lakást adni a tanács, mert különben nem lenne orvosa a helyi lakosságnak, jóllehet ő akár jövedelméből is lakáshoz juthatna), más esetekben eléggé éles előítéletekességről (pl. a cigányok, akik pedig nem érdemlik meg, nem tudják megbecsülni, tönkreteszik a szépen felépített lakásokat). Az mondható tehát, hogy *meglehetősen ellentmondásosan fogadja a közvélemény azokat a lakáspolitikai elveket,*

amelyek kedvezményeket nyújtanak olyanoknak, akik a maguk erejéből is képesek lennének lakást szerezni. Ez ugyancsak összefügg a „rendszerhez közelálló” megítélésével is, hiszen öröklük valóban úgy gondolhatják, hogy jobb az anyagi helyzetük. Ami pedig a „nem érdemlik meg a lakást” megfogalmazású véleményt illeti, ennek veszélyességére talán főlegesen is felhívni a figyelmet: benne már önmagában a „lakáshoz való jog” is megkérdőjeleződik.

„Ismeretek” innen-onnan

Az eredmények alapján következtethetünk a tájékoztatás, a propaganda hatására is. Abban a kérdésben, hogy kinek nyújt előnyöket az állam a lakáshoz jutásnál, igen különböző szintű és különböző forrásokból táplálkozó információk játszanak szerepet. A válaszok egy jelentős részében az tükröződik, hogy sokan ismerik (személyesen vagy ismerőseik révén) a tanácsi bérlakáskiutalás módját, azokat a szempontokat, amelyek alapján egy adott pontszámmal a lakásigénylő felkerülhet a listára. Elsősorban innen erednek azok az ismeretek, amelyek mind a „rászorultság”, mint pedig az „érdemek” (munkabeosztás, munkásmozgalmi múlt) szempontjait magukban foglalják, amikor a kérdeztettek az állam által nyújtott előnyökről alkotnak véleményt. Azt már inkább a tömegkommunikáció hatásának tudhatjuk be, hogy a „rászorultság” szempontja, az ún. szociális kedvezmények jobban ismertek a lakosság előtt — ilyen pl. a sokgyermekes családok lakáshoz jutásának követelménye.

Feltűnő ugyanakkor, hogy ezeknek az „ismereteknek” a struktúrája nem változott lényegesen az elmúlt évek során, holott a lakáshoz jutás esélyeiben ugyanezen időszakban elég jelentős változások történtek. Egyik oldalról az, hogy a szociális szempontok nem tudtak megvalósulni a tervezettnek megfelelő mértékben és ütemben, más oldalról pedig, hogy a magánérből történő lakáshoz jutás állami támoga-

tásának több formája is kialakult. Ezek a változások a véleményekben lényegében egyáltalán nem tükröződtek. Kevés említés történt a fiatal pályakezdekők, családalapítók lakáshoz jutásának problémáiról, jóllehet a lakáshelyzettel foglalkozó dokumentumok az elmúlt években igen hangsúlyosan foglalkoztak ezzel. Lehetséges, hogy ennek nyomai a tömegkommunikációban 1984-ig halványabbak voltak — napjainkra, különösen a XIII. pártkongresszus után már erőteljesebben jelent meg maga a probléma. (Érdekes talán még itt azt megjegyezni, hogy a hiányos ismereteket az is okozhatja: a „fiatal házaspár”, „pályakezdő” státusz önmagában még nem elegendő indok ahhoz, hogy a fiatalok lakásigénylést adhasanak be, hiszen ha a jövedelmük magasabb, gyermekük pedig — még — nincsen, hármeannyire is reménytelen az, hogy lakást vásároljanak vagy építsenek, nem igényelhetnek tanácsi bérlakást.)

A korábbiakban rámutattunk már arra, hogy a kedvezményezett rétegek, csoportok, egyének megítélése a közvélemény részéről gyakran ellentmondásos, előítéletekkel terhelt. Ennek kialakulásához maga a tömegkommunikáció is hozzájárulhat. Példa erre a Magyar Hírlap 1984. július 3-án megjelent melléklete, amely „A lakásgazdálkodási jogszabályok gyakorlati érvényesülése” címet viselte. Ismeretes, hogy 1983. január 1. és június 30. között került sor mintegy 338 településen a lakásigénylések megújítására. Az újségmelléklet négy pontban foglalta össze a felmérésben tapasztalt, azon okokat, amelyek ekkor a lakásigénylések számának csökkenéséhez vezettek. A negyedik ok így szólt: „Az igénylők egy részének szerepet játszott az a körülmény is, hogy a rendelkezésre álló határidő ellenére nem tudták előteremteni az igénylés benyújtásához szükséges letét összegét. Ma már köztudott, hogy takarékoság nélkül *kár várni a sült galambot*.” (Kiemelés tőlünk.)

A megfogalmazás kifejezetten diszkrimináló, ellenszenvet kelt azokkal szemben, akik a legkülönbözőbb szo-

ciálpolitikai kedvezmények ellenére is kiszorulnak a lakáshoz jutás esélyeiből. Veszélyessége éppen abban van, hogy az ilyenfajta demagógia iránt azok a rétegek a legfogékonyabbak, amelyek nagy erőfeszítéseket tesznek azért, hogy a társadalom peremére jutást elkerüljék.

Ellentmondásos helyzet az is, hogy az emberek nagy része ma is úgy tudja: az épülő lakások nagyobbik részét az állam építteti, vagy legalábbis egyforma az állam által, illetve a magánerekből épülő lakások aránya.

Kérdéseink 37 százaléka szerint az épülő lakások többsége állami, tanácsi bérlakás, 39 százalék szerint magánerekből épül, 16 százalék szerint pedig a két forrásból származó építkezések aránya nagyjából egyforma. (1979-ben a lakáskiutalásra várók 70 százaléka, a magánépítkezők 49 százaléka hitte azt, hogy a lakások többségét az állam építteti. Bár a minták nem összehasonlíthatóak, elég valószínűtlen lehet, hogy a véleményekben változás történt az elmúlt öt esztendőben, jellegzetessége azonban, hogy akkor is, ma is messze esik a valóságos helyzettől.)

A kérdésekről való véleményalkotás a tájékozottság szintjének függvénye. Az, hogy az épülő lakások többségének forrása magánere — csupán a diplomásoknál válik többségi véleménnyé (62 százalékuk gondolja ezt), de még ezen a csoporton belül is 25 százalék szerint az állam építtet több lakást napjainkban, 13 százalékuk szerint pedig az arányok nagyjából egyformák. Így tehát még a „legtájékozottabbak”-nak mondható, egyetemi végzettséggel rendelkezőknek is több mint egyharmada kifejezetten rosszul informált ebben a kérdésben. (A középiskolát végzettek körében az a modális vélemény, hogy nagyjából fele-fele az állam által, illetve a magánerekből épített lakások aránya.)

Ez a példa egyrészt arra mutat rá, hogy a tömegkommunikáció, a propaganda csak nagyon lassan képes változtatni azokon a sztereotípiákon, amelyek a véleményekben korábban, egy olyan időszakban alakultak ki, amikor az állami lakásépítésnek szinte kizáró-

lag csak a pozitívumai kaptak nyilvánosságot. (Lásd: Közvélemény-kutatás és sajtó-tartalomellenzés, 1977. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Jelentések.)

Másrészt joggal következtethetünk arra, hogy az emberek egy részében disszonanciát támaszt, ha úgy tudják: az állam „sok” lakást épít, az állam építi a lakások „többségét”, és mégis sincsen elegendő lakás. A disszonancia feloldásának egyik módja azoknak a „bűnbakoknak” a megkeresése, akik lehetetlenné teszik a lakásigények kielégítését, mivel „növekednek igényeik”, „nem akarnak együtt lakni a szü-leikkel”, „túl sok gyerekük van”, „el-válnak”, „megöregedve egyedül foglal-ják el a lakásokat”, „vidékről városba költöznek” stb.

A feszültségek áttolódhatnak

Hogy milyen a lakáshelyzet várható, jövőbeli alakulása, illetve mikorra oldódnak meg az ország lakásproblémái, arról az emberek pesszimistábban gondolkodnak, mint 1977-ben a városi lakosság, illetve 1979-ben a lakáskiutalásra várók, valamint a magánérből építkezők.

Összesen 11 százalék azok aránya, akik ezt 10 évnél rövidebb időn belül lehetségesnek tartják. (1977-ben a városi lakosság 20 százaléka gondolta azt, hogy 10 év múlva — vagyis 1987-re — nem lesznek lakásproblémák, 1979-ben a kiutalásra várók 14 százaléka, a magánépítkezők 6 százaléka tette ezt 1989-re.)

Tíz és húsz év közötti időtávra gondol a válaszadók közel egyötöde (19 százaléka), ennyien remélik tehát azt, hogy kb. az ezredforduló idejére oldódnak meg a lakás gondok. Mintánknak 24 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a lakásproblémák lényegében soha nem oldódnak meg (ilyen válaszként értelmeltük azokat is, akik véleményüket ugyan évszámmal fejezték ki, de irreálisan távoli időszakot jelöltek meg — pl. „100 év múlva”).

1977-ben a városi lakosságnak csupán 9 százaléka, 1979-ben a lakáskiutalásra várók 23 százaléka és a magánépítkezőknek 14 százaléka volt ennyire pesszimista. Ezt a deklaráltan is borítató megítélést növeli, hogy a kérdésre „nem tudom”-mal válaszoló aránya is igen magas, 28 százalék — ez a korábbi közvélemény-kutatásokban is hasonló nagyságrendű volt.

A vélemények megoszlását vizsgálva azt tapasztalhattuk, hogy minél iskolázottabbakról van szó, annál távolabbra teszik a lakásproblémák megoldásának idejét, illetve a községi lakosoktól a fővárosiak felé haladva határozottan növekszik a lakáshelyzet igen késői rendeződését jósoló aránya.

Azoktól, akik szerint a lakásproblémák megoldáshoz tíz esztendőnél több idő szükséges, azt is megkérdeztük: véleményük szerint mi az oka annak, hogy erre ilyen hosszú idő kell.

A válaszokat tartalmuk szerint három csoportba sorolhattuk. Legtöbben — hasonlóan az 1979. évi közvélemény-kutatáshoz — a lakások, illetve az építkezések mennyiségével magyarázták ezt (32 százalék). Ezen belül is a legtöbb említés „az ország nehéz gazdasági helyzetére” vonatkozott, amely nem teszi lehetővé több lakás építését (az összes, e típusba sorolt említés 16 százaléka), továbbá „a magas építkezési költségekre” (az említések 11 százaléka), mondván: a magas árak miatt kevesen mernek belevágni az építkezésbe. Jelentősebb mértékben tették még szóvá az *építőipar hibáit* (az említések 7 százaléka), kisebb hangsúllyal pedig azt, hogy sok a szanalásra váró ház, kevés a telek. Ez a megközelítésmód ugyancsak a magasabban iskolázottakra és a városi lakosságra jellemző leginkább. A nyolc osztállynál kevesebbet végzetek 24 százaléka, a nyolc osztállyal rendelkezők 36 százaléka, a középiskolát végzetek 43 százaléka, a diplomásoknak pedig 56 százaléka gondolja azt, hogy a lakásproblémák a kevés és drága építkezés miatt nem oldódnak meg rövidebb idő alatt.

Az indoklások másik markáns (a válaszadók 29 százaléka)ra jellemző)

együttese a lakásigények várható alakulására, a lakásigények társadalmi hátterére utalt. Ez ugyancsak az iskolázottabb és a városi emberekre nagyobb mértékben jellemző megközelítésmód, bár az eltérések nem túlságosan nagyok az alacsonyabb és magasabb iskolai végzettségű, valamint a községi és a városi-fővárosi véleménymondók között.

Magas arányú annak az említése is, hogy a lakásgondok korai megoldódását „az igények növekedése” akadályozza meg (az összes, e csoportba sorolható említéseknek ez 12 százaléka). Csaknem ugyanekkora súllyal jelentkezett az a vélemény, hogy a problémákat „a magas népszaporulat” okozza (10 százalék), illetve a fiatalok azon törekvése, hogy „külön lakjanak”, ne maradjanak együtt az idős szülőkkel (6 százalék).

Végül a harmadik — arányában csekély — véleménycsoport (ez kérdésteinknek mindössze 4 százaléka) jellemző valamiféle bizakodásról, sajátos „optimizmusról” árulkodott, ami ugyancsak a diplomásokra jellemző elsősorban. Vannak tehát olyanok, akik arra számítanak, hogy a megjósolt időre „javul az ország gazdasági helyzete”, „levonul a demográfiai hullám”, „nem emelkednek már tovább az árak”, illetve „több pénzük lesz az embereknek”.

A jövőre vonatkozó lakossági becsléseket érdemes szembesíteni azokkal a számításokkal, amelyeket a Központi Statisztikai Hivatal végzett a főbb demográfiai folyamatok figyelembevételével a lakásigények 1990-ig várható alakulásáról. (Lásd: A lakáshelyzet nemzetközi megközelítésben; A várható hazai lakásszükséglet. In: Lakáspoliti-

kánkról, Kossuth Könyvkiadó, 1983. 234—249. old.)

E számítások szerint a népesség számát, korösszetételét és családi állapotát befolyásoló népesedési folyamatok részben közvetlenül, részben közvetett módon — hosszabb távon hatnak a lakásviszonyok alakulására. E folyamatok következtében az várható 1990-re, hogy a lakáshiány (az ún. „lakásprobléma”) súlypontjai területileg eltolódnak, mégpedig oly módon, hogy a fővárosban lényegében megszűnik a lakáshiány, s csaknem kétharmada a városokra, egyharmada pedig a községekre jut.

A statisztikai, demográfiai előreszámítások természetesen elsősorban az országos lakásépítési tervek kialakítása szempontjából veendő figyelembe. Nem érdektelen azonban ez talán a tájékoztatás, a propagandatevékenység tervezése szempontjából sem. Az előreszámítások alapján feltételezhetjük azt is, hogy a lakáshiánnyal együttjáró, a véleményekben tükröződő feszültségek is áttolódhatnak a lakosság más rétegeire, mégpedig azon rétegeire, amelyek — mint az előzőekben láthattuk — ma még kevésbé érzékenyek e problémák iránt. A községekben és a kisebb városokban élő emberek — amint adataink mutatták — ma még optimistábbak a lakásproblémák végleges megoldását illetően, többségük ezt éppen arra az időszakra teszi, amikor ezek a gondok őket megukát is intenzívebben fogják érinteni. Ha csak nem előzi ezt meg mindenekelőtt a lakásszükségletek előrelátó, tervszerű kielégítése, valamint a megfelelő felkészülés a tömegkommunikációban, a tájékoztatásban.

ABSTRACT: Most people still believe that the majority of houses are state built. It became apparent in public opinion that acquiring a flat requires extremely good financial circumstances.

Hibaigazítás: Folyóiratunk 1985/3. számának 158. oldalán a „Nem tudom, mikor oldódik meg” című cikkben értelem zavaró sajtóhiba csúszott. A második bekezdés tizenegyedik sorában kezdődő mondat helyesen így hangzik: A kérdezettek mindössze 20 %-a bízik abban, hogy a lakásprobléma megoldása az ezredfordulóig lehetséges.

Mi lesz az úrral?

*Közvélemény-kutatás a nemzetközi helyzetről
és a genfi megbeszélésekről*

Egy-két hónappal a fegyverzetkorlátozási tárgyalások megindulása után a közvélemény valamivel kedvezőbben ítélte meg a béke fennmaradásának esélyeit, mint a korábbi években. Ugyanakkor az emberek többségében téves elképzelések alakultak ki az úrfegyverkezés jelenlegi állásáról, és az öt évvel ezelőttihez képest alapvetően megváltozott az úrkutatás megítélése.*

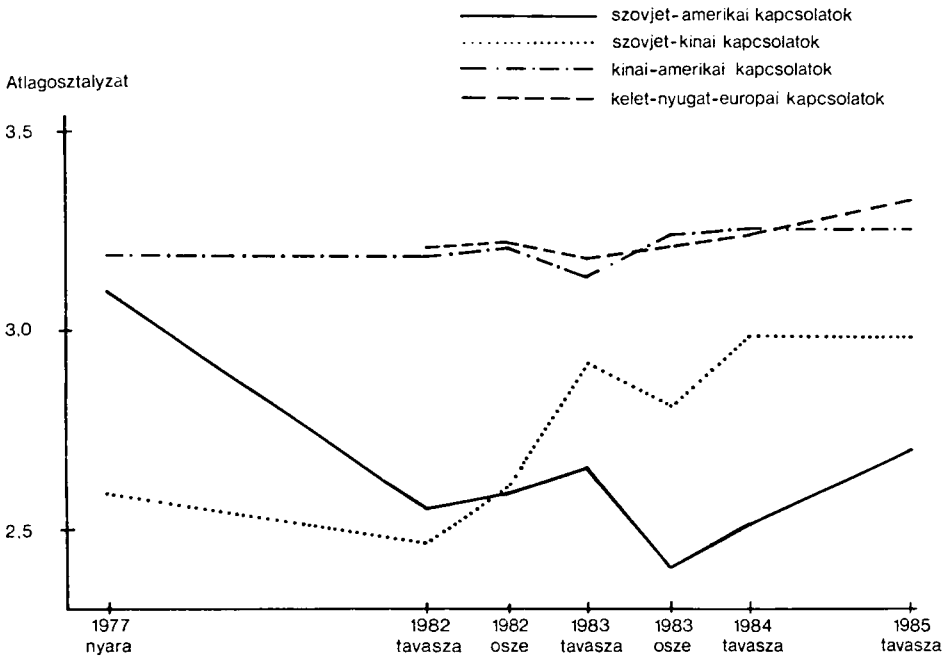
Nem fokozódott a feszültség

1985 tavaszán a lakosság túlnyomó többsége, 81 százaléka továbbra is úgy látta, hogy a világban *vannak* olyan fegyveres konfliktusok, összeütközések, amelyek a világbékét veszélyeztetik: ezek az emberek most is a két világrendszer, a két nagyhatalom szembenállását és az Egyesült Államok, a nyugati országok magatartását tekintették a legfőbb háborús veszélynek. Ugyanakkor a közvélemény nagyobbik része úgy tapasztalta, hogy az elmúlt évben *nem fokozódott* a nemzetközi feszültség: 1984 tavaszáról 1985 tavaszára 55-ről 37 százalékra csökkent azoknak az aránya, akik azt mondták, hogy az utóbbi években nőtték egy újabb világháború kitörésének az esélyei, és 24-ről 39 százalékra nőtt azoké, akik úgy nyilatkoztak, hogy ezek az esélyek változatlanok maradtak. Azt, hogy az elmúlt évben nem romlott tovább a kelet—nyugati

viszony, az emberek egy része már úgy élte meg, hogy Magyarország szempontjából javult a helyzet: ugyanebben az időszakban 37-ről 26-ra csökkent azoknak az aránya, akik úgy látták, hogy vannak olyan országok, amelyek hazánk békéjét, biztonságát veszélyeztetik.

1985 tavaszán a közvélemény, akár csak az előző két évben, úgy látta, hogy a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Kína közötti kapcsolatck közül a *szovjet—amerikai kapcsolatok* a legrosszabak, és a *kinai—amerikai kapcsolatok* a legjobbak. Ugyanakkor a Moszkva és Washington közötti viszonyt most valamivel jobbnak tartották az emberek, mint az előző években, miközben a másik két viszony megítélése nem változott. A *kelet- és nyugat-európai országok közötti kapcsolatokat* most is olyanoknak találták az emberek, mint a kinai—amerikai kapcsolatokat, vagyis továbbra is azt gondolták, hogy ezek jobbak,

* A vizsgálatra 1985 májusában került sor, az ország felnőtt lakosságát reprezentáló, 1000 fős mintán.

mint a szovjet—amerikai kapcsolatok.* Arra a kérdésre, hogy az elmúlt években hogyan alakult a szocialista és a nyugati országok közötti viszony, a megkérdezettek fele most is azt válaszolta, hogy javult, és csak egytizedük azt, hogy romlott. A javulást észlelők a korábbi kutatások tapasztalatai szerint elsősorban a politikai, gazdasági, kulturális kapcsolatok bővítésére gondolhattak.

Az, hogy az emberek valamivel jobbnak tartották a nemzetközi helyzetet, abban is megnyilvánult, hogy egy fokkal derültebben ítélték meg a leszerelés távlatait: 1984 tavaszáról 1985 tavaszára 30-ról 26 százalékra csökkent azoknak az aránya, akik attól tartottak, hogy a következő öt évben fokozódik a fegyverkezés, és 43-ról 48 szá-

zalékra nőtt azoké, akik arra számítottak, hogy fennmarad a jelenlegi helyzet. A következő tíz, illetve húsz évről már a korábbi vizsgálatok során is azt mondták a leggyakrabban a megkérdezettek, hogy ezekben az időszakokban megvalósul a részleges leszerelés, és ezeknek a kérdéseknek a megítélésében nem következett be változás.

Az atomháború könnyebben kirobbanhat

A közvélemény legnagyobb része nem nagyon tartja valószínűnek, hogy a következő évtizedekben háború törjön ki a szocialista és a nyugati országok között. Ezen belül azonban jelentős különbségeket figyelhettünk meg aszerint,

* 1985 tavaszán a megkérdezettek az iskolai osztályozás analógiájára 2,69-re értékelték a szovjet—amerikai kapcsolatokat, 2,97-re a szovjet—kínai kapcsolatokat, 3,24-re a kínai—amerikai kapcsolatokat és 3,26-ra a kelet- és a nyugat-európai országok közötti kapcsolatokat.

hogy az emberek a hagyományos fegyverekkel vívott háborúról vagy az atomháborúról nyilatkoztak-e: a hagyományos háborúról 65 százalékuk mondta azt, hogy biztosan nem fog kitörni, az atomháborúról viszont csak 43 százalékuk. Az emberek tehát az atomháborús veszélyt érzik nagyobbnak, ami mögött elsősorban az a gondolat húzódnak meg, hogy az atomháborút könnyebben kirobbanthatja egy véletlen.

Az emberek homlokegyenest ellentétes módon ítélték meg az amerikai és a szovjet kormányt abból a szempontból, hogy minden tőlük telhetőt megtesznek-e az atomháború elkerüléséért: az előbbiről döntő többségük azt mondta, hogy nem tesz meg mindent a nukleáris katasztrófa elhárításaért (70 százalék), az utóbbiról pedig azt, hogy mindent megtesz ennek érdekében (78 százalék). Ugyanakkor az is igaz, hogy a magasabb végzettségű válaszadók mindkét nagyhatalmat kedvezőtlenebbül ítélték meg ebből a szempontból, mint az alacsonyabb végzettségűek; az amerikai erőfeszítéseket az egyetemet, főiskolát végzettek 88 százaléka tartotta elégteleneknek, a szovjet erőfeszítéseket pedig csak 65 százalékuk tartotta elegendőnek. A magyar kormányról már a megkérdezettek 92 százaléka mondta azt, hogy mindent megtesz az atomháború elkerüléséért, és ebben a tekintetben nem voltak lényeges különbségek az iskolázottabb és a kevésbé iskolázott kérdezettek válaszai között.* Ehhez azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy az emberek többsége, 57 százaléka úgy látta: a világhelyzet alakulása kizárólag a nagyhatalmak politikájától függ, és csak 34 százalékuk gondolta azt, hogy az olyan kis országok, mint Magyarország, hatással lehetnek a világhelyzet alakulására.

A megkérdezettek döntő többsége mind a nyugati, mind a szocialista országokban élő emberekről azt mondta, hogy *tehetnek valamit a békéért* (75, illetve 73 százalék). A nyugati országokban kínálkozó lehetőségek közül főleg a tiltakozó megmozdulásokban való részvételt említették. A szocialista országokban kínálkozó lehetőségek közül — ha sokkal kisebb említési aránnyal is — szintén a tiltakozó megmozdulásokban való részvétel került az első helyre, és a munka, a szocializmus építése a másodikra.

Hosszú tárgyalásokra kell számítanunk

Az 1985-ös genfi tárgyalások — mint ismeretes — az 1983-as megbeszélésektől eltérően a nyilvánosság kizárásával folynak, és a tárgyaló felek közötti nyilvános polemia középpontjába, a megbeszélések menetétől többé-kevésbé függetlenül, az úrfegyverek kerültek. Ezek a tények a vizsgálat eredményei szerint nagymértékben meghatározták azt, hogy a lakosság mit tudott és hogyan vélekedett ezekről a tárgyalásokról.

Míg 1983 tavaszán az emberek 91 százaléka tudta, hogy a szovjetek és az amerikaiak tárgyalásokat folytatnak egymással a rakéták számának korlátozásáról, 1985 tavaszáig csak 73 százalékuk értesült arról, hogy a két fél *átfogyóleszerelési tárgyalásokba* kezdett egymással. Ugyanakkor a szovjet—amerikai megbeszélések színhelyét most jobban ismerték az emberek, mint két évvel ezelőtt: 1983 tavaszán csak 51 százalékuk tudta, hogy ezek a tárgyalások Genfben folynak, 1985 tavaszán pedig 65 százalékuk.

* 1980-ban egy finn iparvárosban végzett vizsgálat során az amerikai kormányról a megkérdezettek 14 százaléka mondta azt, hogy minden tőle telhetőt megtesz az atomháború elkerüléséért; a szovjet kormányról 26, a finn kormányról pedig 64 százalékuk nyilatkozott így.

Arra a kérdésre, hogy miről folynak a genfi tárgyalások, a megbeszélésekről tudók 85 százaléka (az egész minta 63 százaléka) tudott válaszolni, és ezeknek az embereknek a legnagyobb része vagy azt az egészen általános feleletet adta, hogy a leszerelés, a béke kérdéseit vitatják meg, vagy csak annyiban konkretizálta válaszáat, hogy az atom-, illetve a rakétafegyverek számának a korlátozására utalt. Azoknak az aránya, akik a három vitatémának legalább az egyikét megemlítették, csak 31 (24) százalékot tett ki. Ezek az emberek elsősorban az űrfegyverekre utaltak, másodsorban pedig a közepes hatótávolságú fegyverekre, és csak elvétve említették a nagy hatótávolságú fegyvereket.

Ugyanakkor az emberek többsége úgy ítélte meg, hogy a genfi tárgyalások sokáig fognak tartani: 27 százalékuk arra számított, hogy két-három évet vesznek majd igénybe, 19 százalékuk arra, hogy négy-öt évig fognak tartani, 31 százalékuk pedig arra, hogy ennél is jobban elhúzódnak majd, és csak 9 százalékuk gondolta azt, hogy már ebben az évben véget érnek. A genfi tárgyalásokkal kapcsolatol bizonytalanság abban is megmutatkozott, hogy a megkérdezetteknek csak a 71 százaléka foglalt határozottan állást abban a kérdésben, hogy a szovjetek és az amerikaiak megegyeznek-e majd egymással. Ezeknek az embereknek a kétharmada viszont a tárgyalások *siker*es kimenetére számított.

Az 1983-as genfi tárgyalások óta némileg módosultak a vélemények abban a kérdésben, hogy a szovjetek vagy az amerikaiak erősebbek-e katonailag: 36-ról 45 százalékra emelkedett azoknak az aránya, akik úgy látták, hogy a két fél egyformán erős, és 30-ról 21 százalékra csökkent azoké, akik azt gondolták, hogy a szovjetek az erősebbek. E véleményváltozás mögött elsősorban a nyugat-európai rakétalepipítésük húzóhették meg. Ugyanakkor a közvéleményben továbbra is az az álláspont uralkodott, hogy a *hagyományos fegyverek* tekintetében a szovjetek az erő-

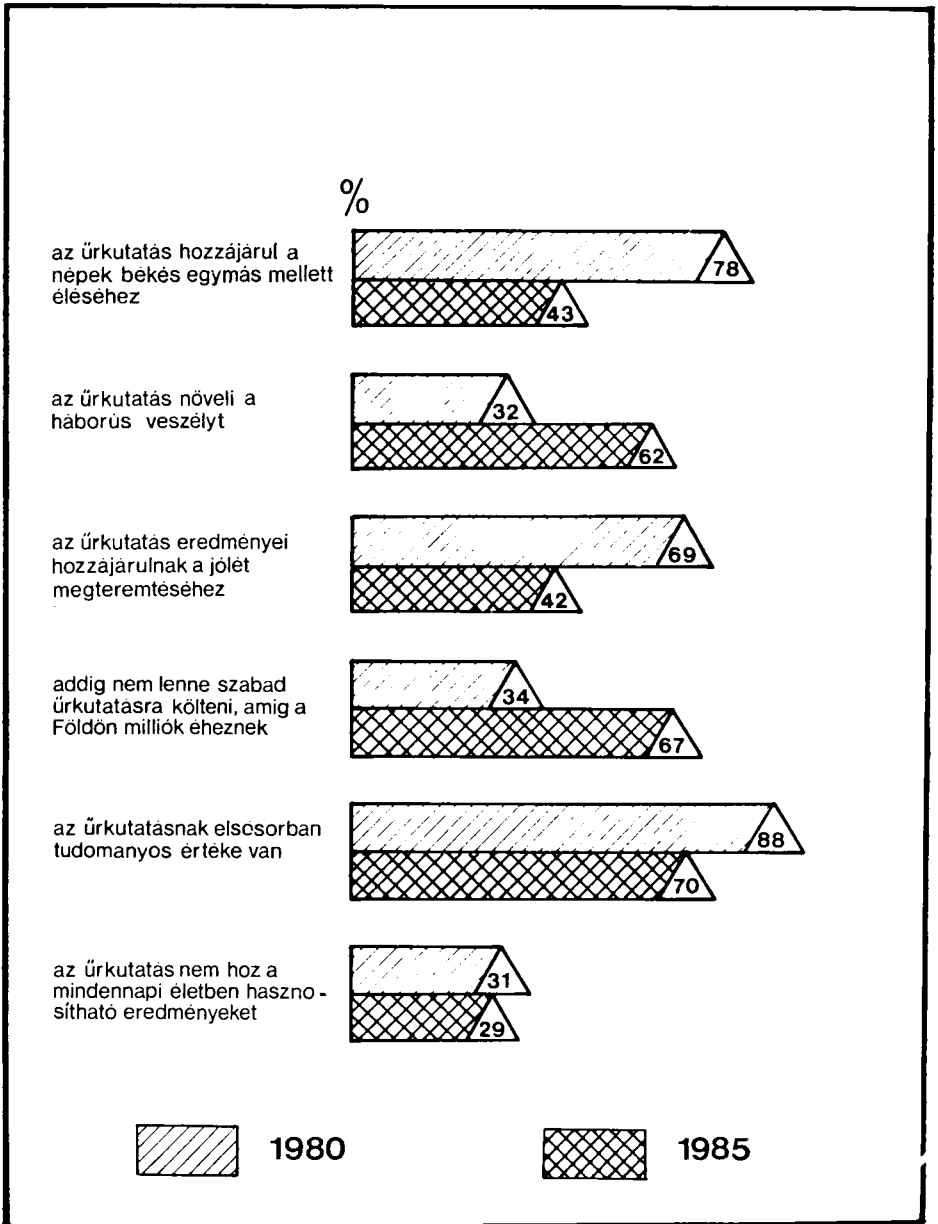
sebbek (45 százalék), a *rakétafegyverek* tekintetében pedig az amerikaiak (35 százalék).

Már most is vannak űrfegyverek

A vizsgálat eredményei szerint az emberek túlnyomó többsége, 83 százaléka *hallott az űrfegyverekről*, és nagyrésziük meg van győződve arról, hogy ezek a fegyverek *már ma is* léteznek; nemcsak az Egyesült Államokban, hanem a Szovjetunióban is. Az amerikaiakról a megkérdezettek 70 százaléka (az egész minta 58 százaléka) mondta azt, hogy vannak űrfegyverek, a szovjetekről pedig 60 százaléka (az egész minta 50 százaléka). Ezek az adatok arra utalnak, hogy az úrkutatás hatására az emberek jelentős része a rakétafegyvereket is űrfegyvereknek tekinti, és ezért azt gondolja, hogy az úrkutatásokkal foglalkozó országoknak már most is vannak űrfegyverek. Ugyanakkor az a tény, hogy az Egyesült Államokat az emberek nagyobb arányban tartották űrfegyver-hatalomnak, mint a Szovjetuniót, az amerikai űrfegyverkezési program ellen folytatott propaganda hatását mutatja. Az iskolai végzettség emelkedésével a középiskolát végzettségig emelkedett azoknak az aránya, akik úgy tudták, hogy az amerikaiaknak vannak űrfegyverek, és az általános iskolát végzettségig azoké, akik a szovjetekről hitték ezt.

Az, hogy az emberek másképpen itélték meg az Egyesült Államok és a Szovjetunió űrfegyverkezési politikáját, más tényekben is megnyilvánult. Azoknak a kérdezetteknek a 76 százaléka, akik tudták, hogy az Egyesült Államoknak nincsenek űrfegyverei, azt mondta, hogy az amerikaiak ki akarják fejleszteni ezeket, és csak 3 százalékuk válaszolta azt, hogy az USA akkor valósítja meg az űrfegyverkezési programot, ha nem tud megegyezni a másik féllel. A Szovjetunió esetében ezek az arányok 43, illetve 21 százalékot tettek ki.

Ennél is fontosabb, hogy amíg a — létezőnek vélt vagy tervezett — amerikai űrfegyverekről az emberek 52

százaléka azt mondta, hogy támadó jellegűek, és csak 10 százalékuk azt, hogy védelmi célokat szolgálnak, a szovjet űrfegyvereket 14 százalékuk minősítette támadóknak, és 41 százalékuk védekezőknek.

Az amerikai űrfegyverkezési tervek hozzájárulhattak ahhoz, hogy az elmúlt öt évben nagymértékben megváltozott a két nagyhatalom közötti *űr-kutatási verseny* megítélése. 1980-ban, a magyar űrhajós fellövése alkalmából végzett közvélemény-kutatás során a megkérdezettek 66 százaléka még azt mondta, hogy a Szovjetunióban fejlettebb az űrkutatás; 12 százalékuk úgy nyilatkozott, hogy a két ország között holtverseny alakult ki, és csak 5 százalékuk vélekedett úgy, hogy az Egyesült Államok előzte meg a Szovjetuniót. A mostani vizsgálat során viszont teljesen megoszlottak a vélemények ebben a kérdésben: az emberek 28 százaléka a szovjet űrkutatást minősítette fejlettebbnek, 25 százalékuk az amerikaiat, és 30 százalékuk mondta azt, hogy egyik fél sem előzte meg a másikat. Ugyanilyen változásokat figyelhettünk meg annak a kérdésnek a megítélésében, hogy 10 év múlva melyik országban lesz fejlettebb az űrkutatás.

A fegyverkezési verseny fokozódása azonban magának az *űr-kutatásnak a megítélésére* gyakorolta a legnagyobb hatást. 1980-ban a megkérdezettek többsége elfogadta azokat a megállapításokat, amelyek az űrkutatás hasznosságát emelték ki, és elvetette azokat, amelyek káros vagy felesleges voltát hangsúlyozták. 1985-ben viszont az emberek már jóval kisebb arányban

értettek egyet a kedvező megállapításokkal, és — egy kivételével — jóval nagyobb arányban tették magukévá a kedvezőtleneket. A legszimptomatikusabb változás az űrkutatás békés vagy háborús jellegének a megítélésében következett be: 1980-ról 1985-re 78-ról 43 százalékra csökkent azoknak az embereknek az aránya, akik elfogadták azt a megállapítást, hogy az űrkutatás hozzájárul a népek békés egymás mellett éléséhez, és 32-ről 62 százalékra emelkedett azoké, akik egyetértettek azzal, hogy az űrkutatás a haditechnikát fejleszti, növeli a háborús veszélyt. Emellett az űrkutatás jóléti hatását kérdőjelezték meg a leginkább az emberek: ugyanebben az időszakban 69-ről 42 százalékra csökkent azoknak az aránya, akik úgy látták, hogy az űrkutatás eredményei hozzájárulnak a jólét megteremtéséhez, és 34-ről 67 százalékra nőtt azoké, akik úgy vélekedtek, hogy addig nem lenne szabad űrkutatásra költeni, amíg a Földön milliók éheznek. Az űrkísérletek hasznosságába vetett hit megrendülése az űrkutatás tudományos presztízsét is kikezdte: míg 1980-ban az emberek 88 százaléka gondolta azt, hogy az űrkutatásnak elsősorban tudományos értéke van, 1985-ben már csak 70 százalékuk fogadta el ezt az álláspontot. Ugyanakkor azzal, hogy az űrkutatás nem hoz a mindennapi életben hasznosítható eredményeket, továbbra is csak kisebb részük értett egyet (31, illetve 29 százalék).

Dobossy Imre—Lázár Guy

ABSTRACT: A few months after the arms limitation talks started public opinion considered the chances of peace somewhat better than before. In the meantime most people hold false views on the present stage of outer space armaments. Opinions on space research changed essentially compared to that five years ago.

„Még többet kellene tennie a világerért”

Közvélemény-kutatás az ENSZ-ről

1972 óta növekedett a világszervezetre vonatkozó ismeretek szintje, de az ENSZ tevékenységét továbbra is főleg a magasabb végzettségű emberek kísérik figyelemmel. Többségük úgy látja, hogy az ENSZ sokat tesz a világerért, és azt a véleményüket, hogy még többet kellene tennie érte, inkább a világgal, mint a világszervezettel való elégedetlenségük motiválja.*

1972-ben a megkérdezettek 18 százaléka tudta pontosan megmondani, minek a rövidítése az ENSZ. 1985-re ez az arány jelentősen emelkedett: ekkor az emberek 29 százaléka mondta, hogy ez a szó az *Egyesült Nemzetek Szervezetének* a rövidítése. 25 százalékuk ugyan nem szervezetet, hanem *szövetséget* emlegetett, a továbbiakban azonban őket is azok közé soroltuk, akik fel tudták oldani a rövidítést, azaz „ismerték az ENSZ-t”. A megkérdezettek 13 százaléka egyéb választ adott; a legtöbben azt mondták, hogy az ENSZ világszervezet, békeszervezet, a világbéke szervezete. Az emberek 33 százaléka egyáltalán nem tudott válaszolni a kérdésre.

Az általános iskolát nem végzett kérdezettek túlnyomó többsége, 77 százaléka egyáltalán nem tudta feloldani a rövidítést. Az általános iskolát végzetteknek valamivel több, mint a fele, 52 százaléka nem rendelkezett a megfelelő ismeretekkel. Az ENSZ-nek mint rövidítésnek az ismerete csak a magasabb végzettségűek körében volt általános: a középiskolát végzettek 85 százalékos arányban, a főiskolát, egyetemet végzettek pedig szinte kivétel nélkül tudták, hogy mit jelent.

1972-ben azt, hogy *tagja-e Magyarországnak az ENSZ-nek*, azoknak is feltették, akik nem tudták, hogy minek a rövidítése az ENSZ; ekkor a megkérdezettek 56 százaléka válaszolt igennel. Most csak azokat kérdeztük meg, akik fel tudták oldani a rövidítést (54 százalék), és az egész mintára vetítve 49 százaléknyi igenlő választ kaptunk. A helyes válaszok aránya ebben az esetben is nagymértékben függött a válaszadók iskolázottsági szintjétől.

Tizenhárom évvel ezelőtt a magyar lakosság 14 százaléka tudta, hogy *ki az ENSZ főtitkára*. Most a megkérdezettek 25 százaléka adta meg Pérez de Cuellar nevét. 2 százalékuk Waldheim-et vagy U Thantot említette, további 2 százalékuk pedig egyéb személyeket nevezett meg.

A világszervezet legfontosabb feladatának *a világbéke megőrzését* mondták az emberek. Ezt a feladatot vagy ennek egyes elemeit: a konfliktusok tárgyalásos rendezését, a fegyverkezési hajszák megfékezését, a nemzetek közötti együttműködés előmozdítását, a nemzeti szuverenitás és a nemzetek közötti egyenjogúság biztosítását 95 százalékuk említette meg.

* A vizsgálat 1985 tavaszán készült a 18 éven felüli lakosságot reprezentáló, 1000 fős mintán.

Az ENSZ többi feladata közül a szociális és a gazdasági teendőket emelték ki nagyobb arányban a megkérdezettek (31, illetve 26 százalék). A szociális feladatok körébe az éhezés és a nyomor megszüntetését, az éhezők, a katasztrófa sújtotta vidékek lakóinak segélyezését, az élelmezési, népesedési problémák megoldását soroltuk, a gazdasági feladatok körébe pedig a fejlődő országok megsegítését és általában a segélyezést.

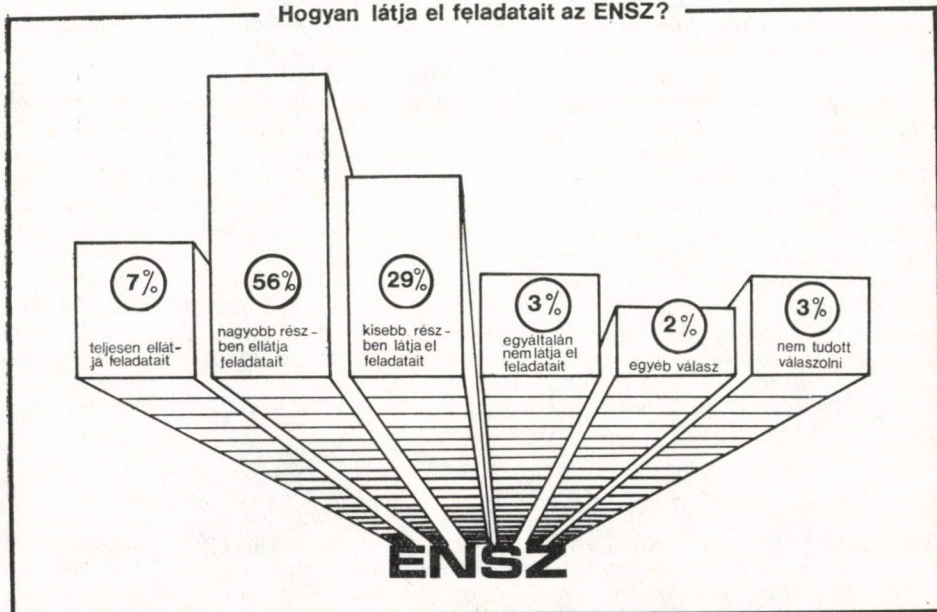
A kulturális, oktatási, tudományos feladatokra jóval ritkábban utaltak az emberek (8 százalék). Még ritkábban említették az egészségügyi teendőket és a gyermekvédelmet (3, illetve 2 százalék). A válaszadók 3–3 százaléka utalt a fajüldözés megszüntetésére, az emberi jogok védelmére és a nemzetközi bíraskodásra, a tengerjogi viták eldöntésére.

„Az ENSZ-t ismerő” kérdezettek inkább elégedettek voltak a világszervezet tevékenységével: 56 százalékuk azt mondta, hogy az ENSZ nagyobb részben ellátja feladatait, és csak 29

százalékuk nyilatkozott úgy, hogy kisebb részben látja el ezeket. Emellett 7 százalékuk adott hangot annak a véleményének, hogy a világszervezet teljesen eleget tesz hivatásának, és 3 százalékuk hangoztatta azt, hogy egyáltalán nem tesz eleget neki. A válaszadók iskolázottsági szintje — amely az esetek többségében nagymértékben befolyásolja a politikai kérdésekben való állásfoglalásokat — most nem gyakorolt hatást a válaszok megoszlására.

A vizsgálat eredményei tehát azt mutatják, hogy a magyar közvélemény elég kedvezően ítéli meg az ENSZ-t, és ez minden valószínűség szerint összefügg azzal, hogy nagyon fontosnak tartja azokat a feladatokat, amelyeket a világszervezetnek el kell látnia. Ugyanakkor az a kérdés, hogy az ENSZ mennyire látja el feladatait, nem foglalkoztatja különösebben az embereket, nem vált ki közöttük vitákat, aminek elsősorban az lehet az oka, hogy a magyar lakosságot nem érintik közvetlenül azok a kudarcok, amelyeket a világszervezet e feladatok ellátása során

Hogyan látja el feladatait az ENSZ?

szenved el, vagyis nem érinti közvetlenül az, hogy az ENSZ nem tudja megoldani a helyi konfliktusok legnagyobb részét, és nem tud számottevően hozzájárulni a harmadik világot sújtó problémák megoldásához.

Főleg az ENSZ hatékonyságának a hiányára hivatkoztak azok a válaszadók, akik inkább elégedetlenek voltak a világszervezet tevékenységével. Ezzel kapcsolatban elsősorban azt említették meg, hogy az ENSZ-határozatokat az érintett országok nem hajtják végre, és a világszervezetnek nincs is elég hatalma ahhoz, hogy végrehajtsa őket. Ezenkívül arra utaltak, hogy az ENSZ nem is tud megfelelő határozatokat hozni, mert a nagyhatalmak, elsősorban az amerikaiak megvétőzzák őket. Ezekhez a válaszokhoz kapcsolódtak azok a megjegyzések, amelyek a világszervezet belüli véleménykülönbségekre, érdekellentétekre vagy általában a keletnyugati szembenállásra vonatkoztak.

A hatékonyság hiányán kívül a megoldatlan világproblémákra utaltak nagyobb arányban a válaszadók. A konkrét problémákat említők arról beszéltek a leggyakrabban, hogy még mindig vannak (helyi) háborúk, konfliktusok, azután pedig arról, hogy még mindig van éhezés, nyomor, még mindig vannak elmaradott országok.

Az, hogy az emberek alapján véve elégedettek az ENSZ tevékenységével, akkor is kiderült, amikor arra kértük őket, hogy nyolc, a világszervezetre vonatkozó megállapításról mondják meg, egyetértenek-e velük vagy sem. Ekkor ugyanis a megkérdezettek túlnyomó többsége elfogadta azoknak a megállapításoknak a nagyobbik részét, amelyek kedvező színben tüntették fel a világszervezetet, és elvetette azt, amelyik rossz fényt vetett rá: 92 százalékuk egyetértett azzal, hogy az ENSZ

nélkül még nagyobb lenne a nemzetközi feszültség, 88 százalékuk azzal, hogy a világszervezet sokat tesz az elmaradott országok gondjainak enyhítéséért, és 84 százalékuk azzal, hogy sokat tesz a nemzetek közötti egyenjogúság megvalósításáért; emellett 77 százalékuk elutasította azt, hogy az ENSZ elsősorban a nagyhatalmak érdekeit szolgálja.

Ugyanakkor a megkérdezettek fele elvetette azt a megállapítást, hogy az ENSZ nélkül már kitört volna a harmadik világháború, és 84 százalékuk magáévá tette azt, hogy a világszervezetnek jobban kellene segítenie az elmaradott országokat. Az emberek tehát, bár elismerték az ENSZ tevékenységét, nem becsülték túl ezt, és azt gondolták, hogy a világszervezetnek még többet, az eddigieknél is többet kellene tennie a világért.

A megállapítások fogadtatásából az is kiderül, hogy az ENSZ-t nemcsak azok nem tartják elég hatékonynak, akik azt mondták, hogy csak kisebb részben vagy egyáltalán nem látja el feladatait (32 százalék), hanem mások is: a megkérdezettek 92 százaléka egyetértett azzal, hogy a világszervezetnek nagyobb hatalommal kellene rendelkeznie, és 56 százalékuk azzal, hogy az ENSZ-határozatok többségének nincs fogantatja. Abból, hogy az előbbi megállapítást sokkal többen fogadták el, mint az utóbbit, az is kiderül, hogy a világszervezetet azoknak az embereknek az egy része is nagyobb hatalommal ruházná fel, akik úgy látják, hogy az ENSZ-határozatok többségét végrehajjták. Emögött nemcsak az a megfontolás húzódnak meg, hogy minden ENSZ-határozatot végre kellene hajtani, hanem az is, hogy a világszervezetnek még nagyon sok tennivalója lenne.

Lázár Guy—Dobossy Imre

ABSTRACT: The level of knowledge about the activity of the UNO rose since 1972 but the higher educated still pay more attention. Most of them say that the UNO does a lot for the world but should do even more. This latter opinion is motivated by their discontent with the world rather than with the organization.

Nem sokat változott a helyzet

1985 tavaszán az emberek egy árnyalattal jobbnak tartották az ország gazdasági helyzetét, mint 1984 őszén, és továbbra is rossznak látták a saját anyagi helyzetüket.*

A két időszak között az ország gazdasági helyzetének megítélése nem változott jelentősen. Ugyanakkor néhány százalékkal csökkent a kifejezetten kedvezőtlen vélekedések aránya. Például kevesebben gondolták azt, hogy az ország gazdasági nehézségei nagyok (1984 őszén 27, 1985 tavaszán 22 százalék), illetve tartósak (1985 őszén 35, 1985 tavaszán 32 százalék). A valamivel kedvezőbb vélemények kialakulásában az is szerepet játszhatott, hogy a két vizsgálat között (a XIII. kongresszus előtt és alatt) a tájékoztatási eszközökben megszapordtak a gazdasági helyzet javulásáról szóló, az eredményeket bemutató közlések.

Ami a személyes anyagi helyzetet illeti, erről az emberek döntő többsége továbbra is borúlátóan nyilatkozott. 86 százalékuk arra számított, hogy *1985-ben az árak jobban fognak emelkedni, mint a keresetek*. Az emberek 51 százaléka azt gondolta, hogy 1985-ben a keresetek emelkedése csak kisebb részében fogja fedezni az árákat, 18 százalékuk pedig azt, hogy egyáltalán nem tudja fedezni ezt. Mindössze 16 százalékuk adott viszonylag kedvező választ: ennyien mondták, hogy ebben

az évben az árak emelkedését nagyobb-részt ellensúlyozni fogja a keresetek emelkedése.

A felnőtt lakosság 74 százaléka ismét arról számolt be, hogy *csökken a reáljövödelme*. A csökkenést elég nagynak minősítették az emberek: 21 százalékuk azt mondta, hogy az egy évvel ezelőttihez képest valamivel kevesebbet tudnak vásárolni a jövedelmükből, 39 százalékuk azt, hogy érezhetően kevesebbre futja, 15 százalékuk pedig azt, hogy lényegesen kevesebbet ér a pénzüik.

Az áruellátás megítélése javult egy kicsit: 1984 őszéről 1985 tavaszára 51-ről 46 százalékra *csökkent* azoknak az aránya, akik azt tapasztalták, hogy *a mindennapos vásárlási-beszerzési nehézségek nőttek*, és 34-ről 38 százalékra *növekedett* azoké, akik úgy látták, hogy *ezek nem változtak*. Ez a kis javulás egy máskor is megfigyelhető szezonális hatás eredménye. Az év első felében az emberek valamivel jobbnak hiszik az ellátást; ez azonban az év vége felé nem igazolódik be egészen, és akkor a vélemények kedvezőtlenebbekké válnak.

Pataki Judit

ABSTRACT: In the spring of 1985 the Hungarian population considered the economic situation of the country slightly better than in the fall of 1984. They consider their personal economic situation still bad.

* A felmérés az ország felnőtt lakosságát reprezentáló, 1000 fős mintán készült.

Gazdasági helyzetünk a tájékoztatási eszközök tükrében

A gazdasági közhangulat alakulását, a gazdasági közvélemény-kutatások eredményeit nagymértékben befolyásolja az, hogy a tömegkommunikációs eszközök milyen előjellel foglalkoznak a gazdasági élet különböző jelenségeivel. Ezért az erre vonatkozó vizsgálat eredményeit is Szonda-rovatunkban közöljük.

A tájékoztatási eszközök — az elmúlt évtizedben kibontakozott tendencia folytatásaként — 1984-ben is megkülönböztetett figyelmet fordítottak a gazdasági élet alakulására. A figyelem intenzitását jelzi, hogy a sajtóban és az elektronikus eszközökben a belföldi híres publicisztikai anyag 51 százalékának valamilyen gazdasági kérdés volt a fő témája, és a társadalmi problémákat tárgyaló közlések 42 százaléká is gazdasági gondokat állított a középpontba.

A tájékoztatási eszközök gazdasági tematikájában 1984-ben az volt a legjelentősebb változás, hogy az áprilisi KB-ülés nyomán a gazdaságirányítás általános kérdéseivel foglalkozó közlések aránya majdnem a kétszeresére emelkedett az előző évekhez képest. Ennek ellenére a gazdaságirányítás korszerűsítésével foglalkozó közlések a gazdasági tematikának csak 6 százalékát tették ki.

A tömegkommunikációs eszközök, a korábbi évekhez hasonlóan, 1984-ben is az ipari és a mezőgazdasági termelés helyzetével foglalkoztak a legtöbbit (19, illetve 15 százalék). A nehézipari termelésről és az ipari nagyvállalatokról továbbra is jóval kevesebb információ látott napvilágot, mint az ipar egyéb ágazatairól, a közép- és kisüzemekről, ipari szövetkezetekről. A számítógépipar és a számítástechnika alkalmazása az írott és az elektronikus sajtó érdeklődésének az előterébe került. A mezőgazdasági ágazatok közül

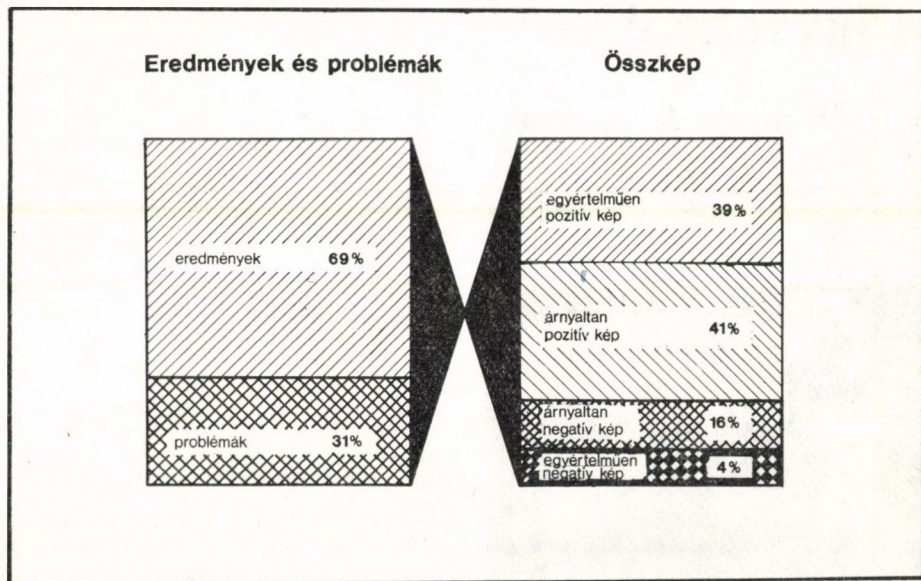
az állattenyésztés továbbra is nagyon háttérbe szorult a növénytermesztés mellett. A zöldségtermesztés — nem utolsósorban a fogyasztói áremelkedések miatt — nagyobb figyelmet kapott.

A külgazdasági kapcsolatok, az export témakörét a gazdasági közlések 36 százaléka érintette valamilyen formában. Miközben a tájékoztatási eszközök a fizetési egyensúly javításának a szempontjából egyre jobban hangsúlyozták a kivitel növelésének a jelentőségét, az emögött meghúzóó ráfordításokról rovábbra is alig-alig esett szó.

Az előző évekhez képest a tömegkommunikációs eszközök kisebb érdeklődést mutattak a szolgáltatások iránt (8 százalék). Ezzel szemben jóval nagyobb figyelmet fordítottak az élet-színvonalra, az életkörülményekre (9 százalék), és a lakáshelyzetre (4 százalék). Ezekkel kapcsolatban jobban hangsúlyozták egy egységes szociálpolitika kidolgozásának szükségességét.

A kisvállalkozók, bár szerepüket egészében véve kedvezően értékelték, 1984-ben valamivel ritkábban kerültek szóba, mint a megelőző években (4 százalék). Az idegenforgalom fejlődését tárgyaló közlések aránya viszont tovább növekedett (5 százalék).

1984-ben a tájékoztatási eszközök — a korábbi évekhez hasonlóan — kedvező összképet alakítottak ki gazdasági életünkről: a gazdasági eredménnyel,

sikerekkel több mint kétszer annyi alkalommal foglalkoztak, mint a problémákkal, nehézségekkel, és a pozitívumokat hangsúlyozó közlések túlsúlyban voltak a negatívakkal szemben (80 százalék). A gyarapodást sugalló összeken belül a tömegkommunikációs eszközök az exportteljesítményeket, a hatékonyság fokozására tett erőfeszítéseket és a termelés mennyiségének alakulását ítélték meg a legkedvezőbbben. A termékek minőségében nem láttak lényeges javulást, a termelés műszaki-szervezési színvonalát pedig a korábbi éveknél is kritikusan ítélték meg. Az életszínvonalal és általában az emberek személyes anyagi lehetőségeivel kapcsolatos közlések szintén borúlátóbbakká váltak.

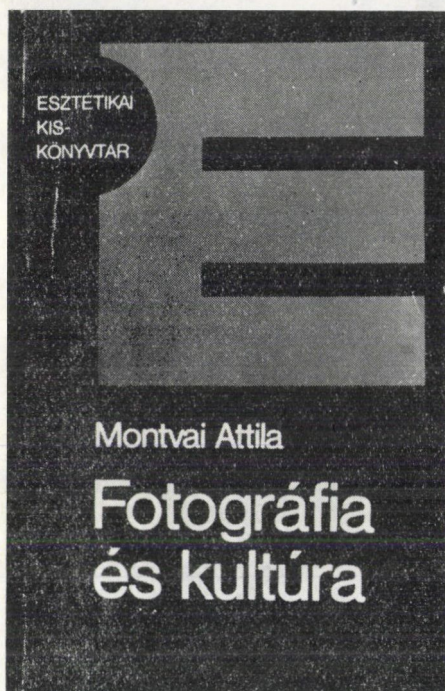
Gazdasági eredményeink magyarázatában — a korábbi években kibontakozott tendencia folytatásaként — a gazdaságosságnak és a hatékonyságnak azok az elemei uralkodtak, amelyek elsősorban nem az extenzív fejlesztést kívánták meg, hanem a meglévő kapacitások ésszerűbb kihasználását; a kezdeményezőkézség, az önállóság, a versenyszellem, a piacorientáltság, a jó szervezés, a takarékoság, a munkafegyelem. Gazdasági problémáinkat a tájékoztatási eszközök — a világgazdasági helyzet kedvezőtlen alakulása mellett — a korábbi éveknél nagyobb arányban vezették vissza a tőkehiányra és strukturális gyengeségeinkre.

Terestyéni Tamás

ABSTRACT: Shifts of the economic atmosphere and the results of public opinion research are highly influenced by the way of handling economic phenomena in the mass media. This is why the results of the concerning content analysis are published in our Public Opinion columns.

Könyvekről

A valóság és képmása

Montvai Attila: *Fotográfia és kultúra*
Kossuth Könyvkiadó, 1985.

Montvai Attila a fotózást munkájában is hasznosító fizikus (a KFKI-ban dolgozik), elismert fotográfus (nagy sikerű kiállítása volt 1984-ben) és a fotográfia elméleti szakembere (a Magyar Fotóművész Szövetség Elméleti Bizottságának titkára). Amikor könyvírásra vállalkozott e témában, a bennfentesek biztonságával kezdhették hozzá: mint gyakorló fotós és mint évek óta szerzője a Magyar Fotóművészet

e. lapnak, tudnia kellett, mennyire hátrányos helyzetű e terület, milyen kevés jól felkészült szakembere s milyen kevés önálló kiadványa van e témának. Azon kevesek közé tartozik, akik kompetensként kezdhetnek bele egy ilyen vállalkozásba.

A szerző a fénykép fontosságát, hatásának sokrétűségét a nyomtatás felfedezésének jelentőségéhez hasonlítja. Létrejöttének körülményeit hozzákapcsolja az urbanizáció, a tömegközlekedés, a nagy példányszámú újságok (az információ tömegesedése), a nagyipari dömpingárak, a tömegkommunikációs rendszerek megszületéséhez. Kettős szerepűnek tekinti a fényképet: egyrészt megszámlálhatatlanul sok magánember és hivatalos személy, dokumentátor, riporter által gyakorolt cselekvésforma, mely elképesztő mennyiségű végterméket eredményez, másrészt szemléletek, viselkedési minták terjesztője, továbbélhetője. Ez utóbbiban is megnyilvánuló kettősség: a fénykép a minták közvetítésére szolgáló médium és egyben a populáris értékeket vizuálisan hordozó, követendő minta. A szerző kifogásolja, hogy miközben fényképek tömege árad az emberek felé, sem az iskola, sem a televízió nem tanít, terjeszt olyan ismeretanyagot, amely segítené eligazodni az embereket a képdömpingben (hogy mennyire szükséges megtanulni „látni”, arra kiváló bizonyíték *Gombrich*nak és munkatársainak az ún. természeti népek körében végzett kísérlete: a fényképezést nem ismerő törzsek csak hosszabb tanulás után tudták azonosítani saját képüket és közvetlen ismerőseik fényképét). Munkájának szinte alapkategóriája a fotó közvetítette „minta”, olykor már-már mintha az „érték” helyettesítődne a „minta” megjelöléssel.

Montvai vállalkozik arra is, hogy végiggondolja, miként „tükrözi”, „másolja”, „közvetíti” a fénykép, a képmás a „valóságot”. Az idézőjelek a probléma bonyolultságának szólnak. A szerző sem tehet mást, mint megpróbál korrekt módon

megfogalmazni egy lehetséges értelmezési változatot, és nem zárkózik el másféle magyarázatok létjogosultságának elismerésétől sem. „Csak abban az esetben tekinthető objektív és tényszerű közlésnek a fotográfia — írja —, ha minden fotografikus jelenet egy valóságos jelenet lenyomata, és ezek között a kapcsolat egyértelműségi-azonosságú viszony.” Valószínűleg fizikus alapképzettségéből következik az a filozófiai háttér, amely alapján fénykép és valóság kapcsolatát vizsgálja (a fotografikus képmás térbelisége és időbelisége; kép és emlékkép rendszere; a külső és belső idő). Talán ebből is következik, hogy mindvégig hangsúlyosabb könyvében az ideologikus, sőt a szociológikus megközelítés, mint az, amit hagyományosan esztétikainak nevezünk. Azonban bármennyire is hiánypótló és gondolatgazdag, problémafeltáró az írás, változatlanul számos lényeges kérdés maradt nyitottan, megválaszolatlanul. A kötet címéből ugyan az derül ki, hogy Montvai elsősorban tágabb keretbe kívánja elhelyezni a fotográfiát (kultúra), mint amilyen az esztétikai megközelítés, a kulturális, ideologikus, némelykor szociológiai, kommunikáció-elméleti elemzési hálóba mégis újra és újra belekeveri az esztétikait is (lásd pl. a fotó realizmusa), ez utóbbinak azonban sokkal kevésbé tud eleget tenni, mint az előzőeknek. Elemzi a különböző funkciókban megjelenő fotográfiát: a fényképet mint dokumentumot, a fotót a magánszférában, a közterületeken látható fényképeket. „A dokumentumként felhasznált fénykép — írja — az információk és ismeretek egy meghatározott rendszerét alakítja ki a látvány valóságába vetett hit bizonyító erejével.” Némi etikai naivitásról tesz tanúságot a szerző, amikor kijelenti, hogy a valóságot nem lehet fényképek segítségével meghatározni (92. oldal), ha mégis, az „főbenjáró bűn” (93. oldal). Ennek épp dokumentumfotók ezrei mondanak ellent, amelyek manipulációs eszközök is lehetnek a megrendelő kezében. Montvai saját magának is ellentmond később, amikor — nagyon helyesen — a fotóról mint a valóság elé tartott megszépítő, felértékelő képmásról s annak szerepéről beszél.

Nagyon pontos, fontos megállapításokat tesz a magánszférában tömegesen létrejövő fényképekről (pl.: „az úton mindenki azt hiszi, hogy soha nem látott jeleneteket fényképez le, és otthon, a lakásban Alabamától Tokióig, Prágától Kispestig azonos Eiffel-tornyok tekintenek

le a vetítővászonról, azonos benyomásokat és lényegében hasonló asszociációkat keltve”). *Durkheim, Bourdieu, Barthes, Sontag* nyomán elemzi a „fényképezési kényszer” és a fényképezési kényszer”, a fotó funkcióját a mindennapokban. A fényképezést az autózáshoz hasonlítja, bemutatva a mindennapi kommunikációban és a családi életben betöltött szerepeit. Majd eljut a tömegkommunikációs eszközökben, az újságokban és a televízióban közvetített „közösségi” fényképek problémáinak felvázolásáig. „A fotográfia ezen a területen azért különösen hatékony — írja —, mert a magánszférában játszott szerepére visszautaló hatásmechanizmusa a közösségi megnyilvánulást közvetlenül az intim szférához tartozó, abba illeszkedő eseményre alakítja.” Szerinte a fénykép szerepkörének fontosságát a hír, a minta és a mítosz iránti igény teremtette meg. Messzemenően nem értek egyet Montvaival, amikor leszögezi, hogy „a tömegkommunikációs rendszerek... mintaközvetítő szerepüket tekintve egysegesekek, így a bennük közölt fényképek is a közösség tagjainak megnyilvánulásait homogenizálják”. Nem elnagyoltságból, a gondolkodás felületességéből adódik ez s az ehhez hasonló értelmű kijelentések sora, hanem Montvai alig titkolt pesszimizmusából következik (lásd pl. a 21. oldalon a *Kierkegaard*-idézet és *McLuhan* ízléséhez képest túl gyakori idézése).

A közterületeken látható fényképet (plakát, reklám, fotografikus ábrák stb.) a látvány és az ember kapcsolatában mint kommunikációs aktust tárgyalja. „Kollázsvalóságnak” nevezi az így közvetített valóság-tartományt. Hangsúlyozva a fotográfia kommunikáció-elméleti megközelítésének jogosságát és fontosságát, mélyebb elemzésekbe azonban nem bocsátkozik.

A szerző már könyve legelején leszögezi, hogy értelmetlennek tartja a szokásos s újra visszatérő kérdést: művészet-e a fotográfia? Szerinte az elmúlt 150 évben azért is nem születhetett egyetlen mértékadó felelet sem, mert a kérdés ily módon való feltevése, maga a kiindulási pont helytelen. Mai napig nem alakult ki a fotográfia sajátos fogalom- és kategóriarendszere. Könyvének vége felé, amikor egyre inkább megkísérli az esztétikai megközelítést, saját maga is nehezen tud ellenállni a „mikor műtárgy a fénykép?” kérdés feszegetésének. Különösen az utolsó előtti két fejezetben érződik ez, azokban, amelyekben a fotográfiai al-

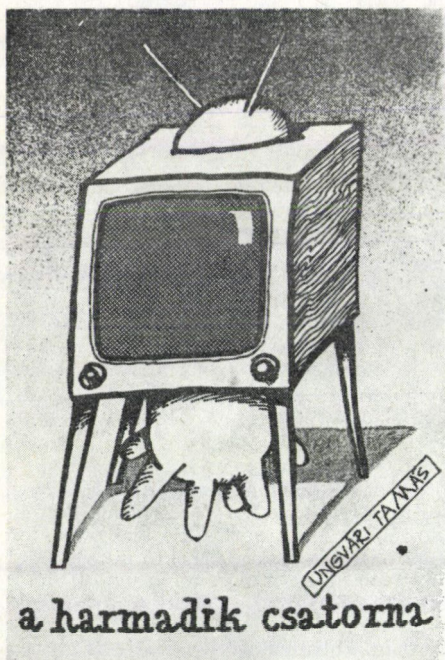
bumokról, képeskönyvekről és a fotókiállításokról ír. Nem eléggé meggyőző az utolsó fejezet sem, amelyben a saját maga által készített fekete-fehér és színes fényképek értelmezésére vállalkozik.

Szimpatikus viszont, ahogy megfogalmazza: „ebben a könyvben nem a dolgok tisztázására történt kísérlet, hanem csak a problémák felvetését tűztük ki célul. S nem többet!” (233. oldal). Így a könyvismertető írását sem terheli annak felelőssége, hogy számon kérhesse mindazt, ami e kötetből kimaradt. Letéve a könyvet,

magunk is úgy érezzük, Montvai munkája folytatást igényel. S az egy-két megjelent hazai fotótörténeti, fotópszichológiai mű után végre elemző, alapos tanulmányok sorának kellene következnie a fotográfia több rétegű funkciórendszeréről, a fényképezés és a mindent elárasztó fényképek társadalmi hatékonyságáról, a fotóról mint tömegkommunikációs eszközről, a fényképezésnek a vizuális kultúrában betöltött szerepéről.

S. Nagy Katalin

A csodálkozó kritikus

Ungvári Tamás: A harmadik csatorna. Műsák Közművelődési Kiadó, Budapest

Ungvári Tamás — úgy vélem — mosolygva tűrte el, hogy betessékeljék a kötelek közé, a tévékritikusok ökölcsetáinak színterére. E ringben aztán a józan kétely pajzsa mögül osztogatta az ütéseket. Megfontolt haremmodorának hála, pompás könyvet sikerült a tévéző asztalára letennie.

Szeszélyes kötet, tagadhatatlanul. Belkap ebbe-abba, három csapott horog után — hogy a boksnyelvnél maradjunk — percekig olykor csak szelíden pofozgat. Am ezt a taktikát tiszteletre méltó szellemi elszántság diktálja. Ungvári látzólag hajlékony. Lényeges dolgokban azonban nem ismer könyörületet. Egyazon harc kedvvel használja az irónia és a szarkazmus fegyverét, adott esetben az öniróniát sem mérve fukaron.

Könyve nemcsak magvas és szellemes, de a komponálás izgalomával is megragad. Egybeszerkeszti a megszerkeszthetlent. Szépen tagolt, jól áttekinthető fejezetekben engedi szabadjára gondolatait, és az egymástól olykor igen-igen távol eső témák között belső rímekkel teremt kapcsolatot.

A kötet borítólapján — Ducki Krzysztof kaján ötlete jóvoltából — tőgye nőtt a tévékészüléknek. A varázsdoboz tehát megfejthető. Csakugyan, hazai zurnalisztikánk is hasznélvezője a képernyő gazdag tejhozamának. A kritikusnak jóformán egyebet sem kell tennie, csak fejő-

széket kerítenie maga alá, és ezt mihamarabb ítélőszékké változtatni. Elvezetes játék ez. Ungvári már-már belefeledkezik, de a kellő pillanatban mértéktartást parancsol magára. Az igazságosztó tögáját — nyilvánvaló — nem szívesen viseli. Ezelősen vagdalkozni sem szeret, a higgadt megfigyelő szerepét testhezállobbnak érzi. Ezzel a felfogással az ember, persze, csak alkalmi (mondhatni: beugró) televízkritikus lehet. Valóban, Ungvári a Film, Színház, Muzsika hasábjain mindössze fél esztendeig volt hajlandó képernyőfogsága tapasztalatait megosztani. É hat hónap feljegyzéseiből merítette a bátorságot, hogy megnyissa különbejáratú harmadik csatornáját. Ami számomra különösen rokonszenves: nem megjelent kritikáit adja közre, tehát nem a róka másik bőrét nyúzza le. Mindabból, amit tévézés közben fél év alatt papírra vetett, alaposan újragondolt és elegánsan újraírt eszmefuttatásokat kínál az olvasónak. Elcseni ugyan egy-egy saját mondatát, ötletét, metaforáját, egészében mégis merőben mást keresik köteté.

Szabályszerű tévékritikát alig-alig ír. Sokkal inkább esszét, publicisztikát, tárcát. Mondandója ezáltal is időálló veretet kap, kiszabadul a perc és az óra fogságából. És ha már „a televíziónak nincs emlékezete”, csak azért is megpróbálja rögzíteni a múltandót.

Ungvári Tamást sok minden izgatja e tág témakörben, de talán semmi sem úgy, mint a tévészemélyiség szerepe. Maga is érdekelt ez ügyben, miért is tagadnók. Leplezni ő sem kívánja. Sőt, éppen itt forogtatja legelegánsabban az öngűny fegyverét. Megjegyzi például, hogy olykor, „az izgatott foxikutya minden vibrálásával” ült le a kamerák elé. Ellenpontként — bevallása szerint mélységes irigységgel — Vitrayt említi, aki „kötélidegzetének csendességével” újra meg újra véghezviszi a csodát: ott is van, meg nincs is ott, bele is olvasztja magát a képbe, de ki is komponálja belőle magát. Ungvári a lényegre tapint. Az „eltűnve jelen lenni” fortélyához csakugyan kevesen értenek a hazai televízióban. S akik mégis kilesték a titkát, azok — kétség nem férhet hozzá — verhetetlen egyéniségek. Arra is képesek, hogy önmagukat játsszák el a stúdióban, méghozzá olyan körülmények között, amelyek szinte kényszerítenek a természetellenes viselkedésre. Ungvári sokak nevében fájdalmasan ismeri el: szemközt a kamerával gyakorta „szírból mintáztott

szobor, szociológiai karikatúra, sirup, lépesméz, vattacukor” lesz belőlünk.

Ki-ki maga döntheti el, találva érzi-e magát.

Máskor viszont pontos címettje van a kritikájának. Például ott, ahol a tévé — sajtószerzte fenntartás nélkül méltatott — nagyszabású vállalkozásáról, a nemzetközi karmesterversenyéről esik szó. Ungvári sem tagadja meg a tiszteletet e sorozattól. Am miközben „nagyszerű műsor”-nak minősíti, kendőzetlenül mondja el kifogásait. Kegyetlen iróniával mutat rá: „A rendezőség azt akarta elhíttetni velünk, hogy ebben a versenyben, miként a teremtésben, nincs vesztes; ehhez képest egy maratoni, éjfélbe nyúló galaesten ünnepezték a győzteseket.” Ez az est aztán — főként néhány szerénytelen mozzanata — alaposan megkapja a magáét. Egyebek közt így: „Többen megköszönték a televíziónak azt, hogy van; mintha a bal kéz szorongatta volna a jobbát forró gratulációval.”

A hosszú idézettel azt a gunyorosságot szeretném érzékeltetni, amely a kötet egészére rányomja bélyegét. Az imént kiragadott részletnél, persze, jóval épesebb passzusai is vannak a könyvnek. A legkeményebben a műsorszerkesztést ostorozza a szerző. Idevágó eszmefuttatását azzal indítja, hogy minden élvezetben kettős inger munkál: a megszokásé és az újdonságé. Sajnos, állapítja meg, televízióink nem találta meg e két ingerhatás üdvös arányát. Sebten végiglapozva egy hét programját, hirtelen kifakad: „Szeretném tudni végre annak a titkát, hogyan lehet műsort szerkeszteni úgy, hogy az egész ismétlésnek hasson?” Meggyőződen mutatja ki itt Ungvári, miképp őli meg az egyhangúság a változatosságot. A képernyőn e monotonia „azt sugallja, hogy amit nézni fogunk, azt egyszer már láttuk”. Egyszerűbb lenne mindezt a televízió számlájára írni, és csak a televízió számlájára. A szerző azonban nem éri be ezzel a kényelmes megoldással. A — szerinte — konzervatív műsorszerkesztés hátterében sejlő társadalmi szemléletet kutatja. Tüzetes elemzésre nincs helye, így a műsorstruktúra keltette benyomásaira hagyatkozik. Ezekből pedig azt szűri le, hogy a tévéprogram „üzenete” az örök időkre változatlan élet képét szuggeralja. „A műsorszerkesztés egyházi liturgiákra emlékeztet. Azokból is el-elhagynak olykor feleslegessé vált imát... De a liturgiákban is csak látszólagos a változás. Lényegükhöz tartozik, hogy a bekövetkezett meg-

váltás tényéből indulnak ki. Volt már feltámadás. A többi változatlan passiójáték.”

Ungvári tévéjegyzeteit gyakran zárja ilyesfajta csattanó. Jelélül annak, hogy a szerző nem hajlandó a tömegkommunikációt környezetéből kiszakítva vizsgálni. Szóljon bármiről, akár műhelykérdéseknek vélhető ügyekről, lehetőség szerint odarajzolja, de legalábbis odavázolja körüjük szellemi életünk egy-egy térképszelletét. Összefüggéseiben veszi szemügyre azt a nézetet is, amely a kulturális kritikát távol tartja a képernyőtől. Elisneri ugyan, hogy egymagában már a válogatás is értékítélet, de a szelektciót — mint közvetett bírálatot — nem találja kielégítőnek. Úgy véli, a televízióknak közvetlenül is véleményyt kellene mondania alkotásokról és jelenségekről. Ha pusztán a szerkesztés rostájára bíz mindent (tehát a ma is érvényben lévő gyakorlatot követi), lemond az árnyaltabb megítélésről. Amiről beszél, vagy amit bemutat, azt automatikusan értéknak, sőt remekműnek nyilvánítja, amit viszont nem érdemesít említésre vagy bemutatásra, azt sommásan elmarasztalja. Ez a fejtegetés egybevág azazal, amit — szemrehányásként — más kritikuskok is hangoztatnak. Am korántsem ezért elgondolkoztató. A kifejtés módja avatja izgalmassá. Legfőképpen pedig az, hogy Ungvári ezt a kérdéskört is tágabb összefüggésrendszerbe iktatja: a tévé tekintélyének és tekintélyfeltésének problémakörébe. A „határozott, egyenes” kulturális kritika igényét úgy fogalmazza meg, hogy bátorítani igyekszik a televíziót: ha már fenntartja a műsorváltoztatás jogát, éljen bátrabban a tévedés jogával is.

Ungvári Tamás — magát sem rekesztve ki e jogból — néhány kritikájában szinte keresi az útvesztőket. Erre kínál lehetőséget például az ismeretterjesztés témaköre. A szerző úgy látja, hogy a műveltség gyarapítására szánt adásokat sok-sok műsorórában sugározza ugyan a tévé, valójában mégis mostohán bánik velük, csúcsidőn kívülre szorítja őket. Ezzel nehéz lenne vitakozni. Az eszmefuttatás ott veszt erejétől, ahol a hazai televíziós ismeretterjesztés tárgyközpontú szemléletét kissé differenciálatlanul kárhoztatja. Ungvári szerint a képernyőn csak az ember — a személyiség — adhat nyomatékot egy-egy ügynek. Maga az ügy vagy a tárgy bizonytalan hitelű, mihelyt sze-

mélytelenül jelenik meg. A Deltát említi a szerző példaként. Ennek a műsornak — el kell ismernie — izgalmas a képanyaga, de unalmas a „személyiséganyaga”. Márpedig — úgy véli — a tudományos élet híreinek személytelen találása végső soron oda vezethet, hogy a néző még a rák gyógyyszerének felfedezését is közönnnyel veszi tudomásul. A Delta sok éves népszerűségi mutatói, bizony, ellentmondanak ennek a megállapításnak. Ungvári itt ráadásul túl merészen általánosít. Televízióknk műsora — írja — sokkal inkább tárgyközpontú, semmint személyiségcentrikus.

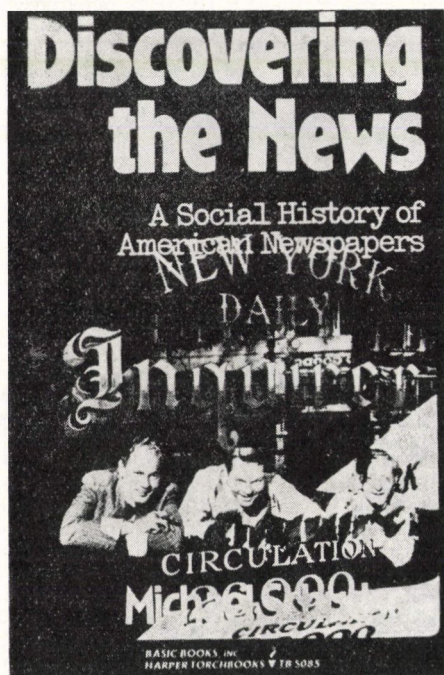
A kötet írója többnyire mégis jól érez rá televíziózásunk gyengéire. Nyilván azért is, mert a kamerák világát „kívülről és belülről” egyaránt módja volt megismerni. Ez felbecsülhetetlen előny. És semmiképpen sem jogosulatlan. Ungvárinak mindenesetre le kellett gyűrnie aggályait, amelyek abból fakadnak, hogy időnként maga is közreműködik tévéműsorokban. A kötetet végigolvasva megállapíthatjuk: sikerült feloldania a dilemmát. Méghozzá azzal, hogy semmilyen módon nem tett féket a tollára.

Félreértés ne essék: a „harmadik csatorna” nem a gáncsoskodás csatornája. Nem a bántani akarásé, hanem a tévé (is) edzett felnőtt gondolkodásé. Így aztán ez a csatorna bárki számára hozzáférhető, ha úgy tetszik: korlátlanul és megbízhatóan hajózható. Veszélyes vizei csak helyell-közell igazán veszedelmesek. Ungvári — mondhatni — társas hajókirándulásra hívja meg mindazokat, akik hajlandók vele együtt csodálkozni. Mert kritikus magatartásának alighanem ez a lényege. Vitray ötletét kölcsönvéve és kissé módosítva: csak ül és ámuldozik. Nem akar hinni a szemének. Tévészereplőket lát, akiket a rátermettség hiánya miatt nyomatékosan ki kellene tiltani a stúdióból. A Ki mit tud adásait figyelve tehetőségfelmérő szemlét remél, és szembeszökő tehetséghiányt kell észlelnie. Lát egy tévéjátékot, mely „súlyos és vad klisékből építkezik” de, minthogy a magyar színművészet legjavát vonultatja fel, felledni kell gyengeségeit. A legjobbban mégis akkor csodálkozik el Ungvári, amikor — kritikus pályafutása során egyetlenegyszer — remekművet lát a tévében. Méghozzá hazai alkotású mesterművet. A csodálkozásnak ezt a módját érdemes lenne eltanulni e kitűnő kötetből.

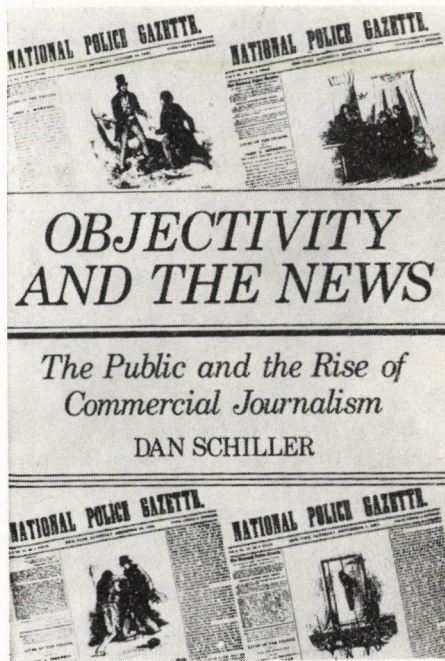
Ocsvai Gábor

A hírek objektivitásának fejlődéstörténete

Két amerikai megközelítés

Michael Schudson: *Discovering the News — A Social History of American Newspapers*. Basic Books, New York, 1978.

Dan Schiller: *Objectivity and the News — The Public and the Rise of Commercial Journalism*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1981.

Aligha nevezhető ritkának azok az esetek a társadalomkutatásban, amikor sok szó esik, heves viták zajlanak valamiről, amiről tulajdonképpen kevés a tényleges ismeret. Ha e tiszteletlen véleményben van bármi igazság, akkor a hírek, a tájékoztatás objektivitása bizonyára a szóbanforgó esetek közé tartozik. Az angol-szász szakirodalomban például Shaw az 1880-as évekre teszi az objektív hírközlés kezdeteit.¹ Carey szintén a XIX. század kései szakaszára szavaz,² míg Siebert és szerzőtársai egyszerűen csak a „valamikor a XIX. században” kialakuló³ objektív

tudósításokról írnak. Bagdikian⁴ viszont az 1914–1940 közötti időszakra helyezi az objektív hírek „kommerciális imperatívuszának” érvényesülését. Szóval, „így állnak a dolgok”, hogy stílszerűen Walter Cronkite egykor minden este elhangzott szavait idézzük.

Így aztán különösen érdemes — még megkésve is — felfigyelni Schudson és Schiller könyveire, amelyek vállalkoznak a fogalom s főleg a *jelenség* történeti kibontakozásának vizsgálatára. A *történeti megközelítés* oly ritka a tömegkommunikáció szociológiájában, amilyen unikum

Habermas monográfiája a „Társadalmi nyilvánosság”-ról. A két amerikai szerző ugyan nyomába sem lép a német szociológusnak, de megismerésre érdemes mondanivalójuk azért jócskán van.

Schudson még a hetvenes évek elején, David Riesman biztatására kezdett el foglalkozni a „fontos jelenkori értékek társadalomtörténetével”, s ennek nyomán készült el *A hírek felfedezése* is. Éppen időben, amikor a Vietnam—Watergate sokkok nyomán fellendült hírkutatások⁵ hulláma a könyvkiadásban is tetőzni kezdett. A kötetből három utánnomás látott napvilágot, fűzött változata is kapható, a kritikai fogadtatás pedig szembeütően kedvező volt.

Schiller könyve annyival későbbi, hogy már vitatkozik Schudsonnal, méghozzá alapvető kérdésekben. A hírek iránti érdeklődési divat csökkenésének időszakában, kis egyetemi kiadónál megjelent műve szellemiségében is lényegesen más. Legalább annyira, mint amekkora az eltérés a szerző apjának, Herbert I. Schillernek és David Riesmannek a szemléletmódja között. S a visszhangban is csaknem ekkora volt a különbség.

Schudson értelmezése szerint az újságírói objektivitás hite és ideálja a sajtó mintegy százéves fejlődésének és a társadalmi körülmények eközben végbe ment átalakulásainak termékeként jött létre századunk *harmincas* éveire. Könyvében ezen évszázados előtörténet szakaszait, illetve az újságírói objektivitás történetét tekinti át körülbelül a hatvanas évek végéig. Az *objektivitás ideálján* azt érti, hogy a hírek készítése során szigorúan különbséget tesznek a tények és az újságíró értékei, értékítéletei között. Az utóbbiakat teljesen kizárják, míg a tényekből konszenzuálisan igazolható megállapításokat hoznak létre. A közmegegyezés azon szabályok és eljárások alapja, amelyeket az újságíróknak munkája során követnie kell, hogy személyes értékeitől mentes beszámolókat készíthessen a világról. Az ily módon (szimpla logikai pozitívista álláspontra emlékeztetően) értelmezett objektivitásnak *intézményes előfeltételekre, illetve garanciákra* van szüksége. Egyrészt az újságírásnak mint professzionális foglalkozásnak függetlenné kell válnia mind a piactól, mind a népakarattól, másrészt az újságíróknak — szakmai képzése révén s kollégáinak ellenőrzése nyomán — függetlenítenie kell munkáját személyes értékeinek befolyá-

sától. Hogyan alakultak ki mármost ezen intézményes körülmények?

Az 1830-as években forradalmi átalakulás ment végbe az amerikai sajtóban. A pénz- és kereskedelmi nagytőke drága, szűk körű réteg- és párt-sajtója mellett megjelent és mindinkább hegemón helyzetűvé vált a *filléres sajtó* (penny-press). Ez az olvasó, bevételait a lapeladásokból és a — politikai vagy morális megfontolásokat tudatosan mellőző — hirdetési tevékenységből finanszírozó sajtó pártoktól független volt, de politikailag nem semleges. A városokban élő ipari és kereskedelmi középosztály fejlődése úgy 1815-től kezdve mindinkább aláasta, majd átalakította az Egyesült Államok addigi „liberális kereskedő-köz társaságát” egy „egalitárius piacdemokráciává”, mondja Schudson. A filléres sajtó a demokratizálódó gazdaságban egyre jobban előtérbe nyomuló középosztály érdekeit, érdeklődését és tevékenységét tükrözte és mozdította elő. A foglalkozásként, fizetésért végzett riporteri munka bevezetésével, a hírek „fel-találása” és felkutatása által, a mindennapi élet bemutatása és a személyes kíváncsiság extrémításokkal való kielégítése révén a filléres sajtó történetileg új irányú fejlődést indított el. Az objektivitás szempontjából, mondja Schudson, közvetlenül a hírek „fel-találása” volt a legfontosabb mozzanat. (Megjegyzendő, hogy a filléres sajtó sajátosságainak tárgyalása a könyvben sem sokkal konkrétabb, mint amennyire a recenzió jelzi.)

Ezután még hosszabb időbe telt az újságírói létrejötte és az újságíró mint foglalkozási csoport kialakulása. (Az utóbbit az újságírók növekvő iskolázottsága és jövedelme, a szakmai fórumokat jelentő sajtóklubok megjelenése, a kezdők számára írott kézikönyvek szaporodása jelezte — minden esetben az 1870-es évektől kezdve.) Az amerikai polgárháború a helyszíni tudósítók iránti kereslet révén jelentősen növelte az újságírói személyiségek fontosságát; a hatvanas években megjelent új műfaj, az interjú is ebbe az irányba mutatott. A riportert mint főszereplőt azonban csak az 1880—1890-es években lépett fel, összefüggésben a századforduló körüli reformidőszak, az ún. „progresszivismus” vizsgálódó, leleplező újságírásával is.

Ekkorra már a sajtó két ágra szakadt: a filléres sajtó örökségét folytató *informatív újságírásra* (pl. New York Times) és a szenzációkereső *szórakoztató újságírásra* (pl. a Pulitzer és a Hearst-lapok). Az informatív sajtó a magasabb jövedelmű és

iskolázottságú olvasókra (és az őket célba vevő hirdetőkre) támaszkodott *elsősrban*, míg a másik irányzat jórészt az újonnan érkező, nyelvi nehézségekkel küszködő bevándorlókra, illetve az alacsonyabb társadalmi helyzetű rétegekre. (Schudson a nyelvi nehézségek áthidalásával, a tömegközlekedés által teremtett új olvasási szituációval és a lapok önreklámjával magyarázza az illusztrációk, növekvő méretű címsorok, az ún. lead-es hírszerkezet kialakulását.)

Mindkét laptípusra jellemző volt azonban, mondja Schudson, a „tényközpontúság”, az a hit, hogy a tények önmagukért beszélnek, még akkor is, ha kontextus nélkül prezentálják őket. A fotografikus realizmus (v. ö. Schiller álláspontjával) újságírói törekvéssé vált. Az 1890-es években már a „ki, mit, hogyan, mikor és hol” algoritmusra szerint tanították a kezdő újságírókat a hírkészítők. Mindez azonban még *mindig nem* tekinthető az újságírói, hírközlési objektivitás érvényesülésének. Ez még csupán egyfajta „naïv empiricizmus” volt.

A századforduló után egyre fokozódó mértékben kezdték kétségbe vonni a racionális közvélemény létét, szerepét, s az I. világháború után teljesen nyilvánvalóvá lett, hogy elveszett a hit a „demokratikus piactársadalomban”. S ahogy megkérdőjeleződött, hogy „független egyének szavazása a demokráciában helyes döntést eredményez”, úgy kérdőjeleződött meg az is, írja Schudson, hogy „a független egyének által, véletlenszerű módon felszínre hozott tények feltárják az igazságot”. A demokrácia és a piac iránti bizalom megrendülése és a tényekbe vetett „naïv empiricista” hit elvesztése között két tényező teremtett kapcsolatot. A *háborús propaganda*, illetve a *public relations* mind szélesebb körű gyakorlata. Az újságírók immár nem maguk ásták elő, tárták fel a tényeket, hanem készen kapták azokat, közvetlen munkafeladataik pedig egyre jobban arra csábították és kényszerítették őket, hogy elfogadják és továbbadják a „tényeket”, amelyekben már nem bízhattak.

A sajtó többféleképpen reagált az új helyzetre, amikor *immár a tények nem beszéltek önmagukért*. Egyrészt fokozottan elismerték az újságírói szubjektivitás létét, amit az aláírt tudósítások megjelenése, sokasodása jelzett. Másrészt új műfajok nyertek teret, mint például az „értelmező tudósítás”, amely már nemcsak a tényeket, hanem hátterüket, összefüggé-

seiket is igyekezett bemutatni. Erősödött továbbá a specializációra való törekvés, a készen kapott tények felülvizsgálata, kritikus értelmezése végett. S mintegy menedéket kerestek az újságírók a tudományban is, ahonnan — vagy amelynek analógiájára — az *objektivitás ideálja* is kialakult. Az objektivitás ideálja a kétely és hitvesztés terméke, annak elismerése — írja Schudson —, hogy a szubjektivitás kiküszöbölhetetlen. Ezért és nem ennek ellenére vált a harmincas évek közepére közhasználatúvá az objektivitás ideológus eszméje. Az újságíróknak szemléleti keretre, támpontra volt szükségük munkájuk végzéséhez a tényekbe vetett hit elvesztésének időszakában.

„A hatvanas években az »objektivitás« a visszaélés szinonimájává vált... Az újságírás objektivitását addig az elfogultsággal szembeni ellenszernek tartották, s most mindennél körmönfontabb elfogultságként tekintettek rá. Az »objektív« tudósítás ugyanis olyan víziót reprodukált a társadalmi valóságról, amely elutasította a hatalom és az előjogok alapvető struktúráinak vizsgálatát. Nemcsak hiányosnak, hanem... torzítónak tekintették.”

E lényeges változást, Schudson értelmezése szerint, két tényező idézte elő: a kormányzat mind erőteljesebb „hírmenedzselési” tevékenysége és az „ellenkultúra” kritikája. A Roosevelt-kormányzat által létrehozott minisztériumi sajtóosztályok, Joseph McCarthy ravasz manipulatív taktikázása a sajtóval, a Vietnamból szóló kormányzati hírek szolgálnak Schudson fő érveivel. Emellett ilyen megfigyeléseket is tesz: „A *kormányzati hírmenedzselés* volt az, aminek a sajtó ellenállt. Mert egy dolog volt az, amikor a sajtó tartott vizsgálta a nyilvánosságtól a híreket a kormányzattal való együttműködésében, s egészen más dolog volt, hogy a kormányzat tartotta vissza az információt a sajtótól.” Schudson rámutat, hogy az objektivitás álláspontjának válsága felélesztette az irodalmi újságírás, illetve a leleplező újságírás régi hagyományait. Ám a hatvanas évek társadalmi mozgalmainak hanyatlása és elenyészte nyomán az újságírás bírálatának, reformjának erőforrásai is kimerültek. Az amerikai „újságírásban nincs olyan új ideál, amely eredményes kihívást intézhetne az objektivitás ellen” — fejezi be gondolatmenetét a szerző.

Schudson szerint tehát az objektivitás ideálja, ideológiája, és az ennek megfelelő praktikus eljárások tulajdonképpen egy tartós és mélyülő válsághelyzetre adott

reakciók. Kétségkívül elgondolkodtatóan hangzik, amit mond, de igen hamar felbukkannak az olvasóban a kételyek is.

Általában véve a megközelítés és elemzés módja látszik — mondjuk ki — eléggé felszínesnek, impresszionisztikusnak. (Nem túlzás azt mondani, hogy „A magányos tömeg” olvasói el tudják képzelni Schudson munkamódszerét, ha a riesmani eljárások kevésbé érzékeny, kevésbé szellemes és kevésbé szisztematikus változatát próbálják elgondolni.) Az 1830-as évek tárgyalásakor a társadalmi háttér még viszonylag konkrét a könyvben, a vizsgált probléma és a „háttér” összefüggései még viszonylag plasztikusak és összetettek. Am ahogy közeledünk a jelen felé, az elemzés mindinkább átnevegy egyfajta — jobb szó híján — „eszme-” és „közérzet”-történetbe, amely önmagában sem igazán pregnáns, a társadalmi mozgások pedig mindinkább jelzéssé válnak, s az újságírás intézményi valósága is nagyon hiányos, fakó ködképként dereng fel. (Csupán két mozzanatot említve: a sajtókoncentráció folyamata egyáltalán nem kerül szóba, a televízió léte pedig éppen hogy elbukkan.) A számos idézet ellenére igen kevés a kötetben az empirikus tény, amely alátámasztaná az újságírás változásairól mondottakat. Így aztán a korszakok elkülönítése, jellemzőik megkülönböztetése (például a „tényközpontúság” és az „objektív tudósítás” közötti eltérések) is elég bizonytalanul látszik. Esetenként pedig a szerző által felidézett tendenciák egyszerűen *nem érvek* az állítás alátámasztására. (A harmincas évek eleje óta létező kormányzati, hírmenedzselés” például miért csak a hatvanas években járult hozzá az objektivitás intézményesült ideológiájának válságához? Ezt legalábbis magyaráznia kellene a szerzőnek.)

¹ Dan Schiller kevesebbre vállalkozott Schudsonnál. Tulajdonképpen csak a polgári sajtó objektivitásának kibontakozási időszakát szándékozik bemutatni és elemezni, azaz az 1830—1840-es éveket. Már ez az időszak is jelzi felfogásának gyökeres eltérését, elemzési módszere pedig még inkább. (Mielőtt erre rátérnénk, érdemes megjegyezni, hogy Schiller könyvének utolsó fejezete megkísérli felvázolni a későbbi fejlődést és változásokat. A szerző némileg kényszerül is erre, hiszen az objektivitás „sajátosan evolúciós jellegét” hangsúlyozza. Másrészt, az 1850-től 1935 tájáig terjedő időszak felvázolása

alig húsz oldalon — szükségképp igen elnagyolt.)

A szerző lényegében azzal kezdi gondolatmenetét, hogy a Schudson által tételezett középosztály egyszerűen „nem létezett” az 1830-as években. A kereskedelmi nagytőke ellen fellépő ipari tőkésék, kézművesek, iparossegédek, gyári munkások és napszámosok csupán átmenetileg képeztek viszonylag egységes csoportot, amelyen belül azonban kimutatható feszültségek érvényesültek. S a filléres sajtó sem előzmények nélkül jelent meg, hanem építhetett annak a rövid életű, de mégis szembetűnően sikeres radikális sajtónak tapasztalataira, amely több évvel Benjamin Day lapja, az első filléres újságnak számító „The New York Sun” előtt kipróbálta a penny-press később népszerűvé váló megközelítésmódjának számos elemét. (1827 és 1832 között mintegy 50 munkáslapot alapítottak, amelyhez újabban csatlakoztak az 1837-ig terjedő időszakban, amikor is egy gazdasági depresszió lényegében valamennyit eltüntetette a piacról. Tegyük hozzá, e lapok nemigen tették ki az akkor kiadott újságok 10 százalékát.)

Schiller lényegében azt állítja — és részletesen dokumentálja is —, hogy a penny-press a korabeli társadalmi küzdelmekben elfoglalt helyzete miatt vált népszerűvé. A gazdasági lehetőségekhez való egyenlő jogok, a tudásbeli monopólium elleni fellépés, a törvény előtti egyenlőség és a választójog kiszélesítésének követelése éppúgy széles kispolgári és munkásrétegek érdekeit és konkrét törekvéseit fejezte ki, mint a kereskedelmi nagytőke monopóliumai elleni támadások. A sajtó „becsületessége”, „pártatlansága”, a tények bemutatása — a korabeli párt-sajtó kritikáját, az adott uralmi viszonyok bírálatát szolgálták.

Nagyon szellemesen mutatja ki Schiller egy hírhedt hírlapi kacska (a New York Sun-ban a holdbéli denevér-emberekről és társadalmukról közölt „tudósítás”-sorozat elemzésével), hogy az újságírói objektivitás számos technikai eljárása — például a tekintélyes forrásokra való hivatkozás, aprólékos részletek ismertetése — már az 1830-as évek közepén ismert volt.

Schiller is hivatkozik — mondjuk így — korszellemre, a századforduló közepén uralkodó naiv empiricista közfelfogásra, mint amely a tények problémátlán feltárásába vetett hitet megalapozta. Rámutat a fényképezés szerepére a filléres

sajtó tényközpontúságának ideállá és ön-ideológiává válásában. A pontosság ekkor a tények közvetlen és egyetemes felismerhetőségét jelentette, nemcsak a baconi elvek népszerű változatainak, hanem a da-gerrotípiák hatásának is tulajdoníthatóan.

Egy korabeli, viszonylag nagy példányszámú lap, a *National Police Gazette* elemzése révén mutatja be Schiller a térszerűség világa sajtóbeli megteremtésének módját, eljárásait. A korrupt köztisztviselők leleplezése, a „közjó” sajtóbeli védelme kapcsán konkrétan érthetővé válik az empiricista ténybeliség politikai-társadalmi jelentősége. A *Police Gazette*-ben közölt bűnügyi tudósítások elemzése révén pedig a szerző finoman dokumentálja, hogy a kor uralkodó értékei — mindennek-előtt a vagyoni tisztelete és az anyagi felemelkedés törekvése — miképp egyesítettek olyan társadalmi csoportokat, amelyek később élesen elkülönülő rétegekké, osztályokká fejlődtek. Ezen uralkodó értékek közössége, a politikai viszonyok — reformjellegű — átalakításának célja s a köznapi lét érdekességeinek bemutatása együttesen hozta létre a kommerciális jellegű filléres sajtó széles olvasóközönységét. A gazdaság gyors fejlődése pedig a

hirdetési keresletet teremtette meg az olvasók figyelme iránt.

Az árnyaltabb társadalmi összefüggések felrajzolása, a korabeli sajtó elemzése s az eközben tett élesszemű megfigyelések jelentik Schiller könyvének erősségeit. Az analízisre kiválasztott időszak valóban relevánsnak látszik, a filléres sajtó társadalmi-kísérleti előzményeinek felvillantása igen érdekes (különösen, ha az olvasó emlékezik a korabeli angol sajtóviszonyok hasonlóságaira és eltéréseire is). Nagyon rövid azonban a vizsgált időszak, s az elemzés minősége ellenére is kételyeket támasztó a legrészletesebben analizált lap kiválasztása. Valahogy intellektuális torzó a könyv, amelyet a szerző — azóta megjelent írásainak tanúsága szerint — nem kíván továbbdolgozni.

Schudson és Schiller megközelítéseiben vannak olyan elemek, amelyek eltéréseit az olvasó meg tudja ítélni, el tudja rendezni — mondjuk a kor társadalomtörténeti tényeinek ismeretében. Az objektivitás történeti lokalizálásában meglévő különbségeik azonban — a rendelkezésre álló más publikációk ismeretében — egyelőre feloldhatatlanok.

Jakab Zoltán

Jegyzetek

- ¹ *Shaw, D. L.*: News Bias and the Telegraph. Journalism Quarterly, 1967/1. 3—12. old.
- ² *Carey, J. W.*: The Communication Revolution and the Professional Communicator. IN: Halmos, P. (ed.): The Sociology of Mass Media Communicators. The Sociological Review Monograph, University of Keele, 1969. 23—38. old.
- ³ *Siebert, F. S.*—*Peterson, T.*—*Schramm, W.*: Four Theories of the Press. University of Illinois Press, Urbana, 1963.
- ⁴ *Bagdikian, B. H.*: The Information Machines. Harper and Row, New York, 1971.
- ⁵ Ez az az időszak, amikor az egyik amerikai recensens fordulata szerint a „Gerund plus News” szinte szabványos könyvefimmé vált. Csak a figyelemre méltó szerzők kötetére gondolva, vagy féltucat mű jelent meg „Making . . .”, „Creating . . .”, „Manufacturing . . .”, „Deciding . . .” s hasonló kezdetű címekkel.

Lapokból

A video forradalma

MEDIA DEVELOPMENT

Szép csendben egy olyan tömegkommunikációs forradalom zajlott le az utóbbi tíz év során a világ iparilag fejlett országaiiban, amelyet alig vettünk észre: a video detronizálta a mindenhatónak vélt televíziót, megváltoztatta a szórakozási szokásokat, bizonyos vonatkozásban magát a családi életet is.

A videorobbanás a kanadai tájékoztatósi minisztérium szerint legalább annyira át fogja alakítani egész kommunikációs környezetünket, mint annak idején a televízió. Ráadásul a videotechnika új kapukat nyit meg a filmkészítés, s talán leginkább az oktatás előtt. Egyszer csak azt fogjuk észrevenni, hogy gyökeresen átalakultak oktatási intézményeink, módszereink is.

Eddig elsősorban a világ négy nagyobb régióját árasztották el a képmagnók: Észak-Amerikát, Északnyugat-Európát, a Közel-Keletet és Délkelet-Ázsiát. S a legérdekesebb az, hogy mindenütt más-más megfontolásból használják az embe-
rek.

Amerikában elsősorban kölcsönzött filmeket néznek, s főleg a fiatalok rock- és popkoncertek ugyancsak kölcsönzött felvételeit. Az amerikaiak jó része számára maga a „video” szó egyre inkább ilyen jellegű zenei felvételt jelent.

Európában eddig Nagy-Britanniában terjedt el leginkább a video, majd az NSZK, Hollandia és a skandináv térség következik. Itt úgy tűnik, az emberek elsősorban arra használják a képmagnót, hogy televíziós műsorokat vegyenek fel, hogy azokat később, tetszésük szerinti időpontban játsszák le maguknak. Mindazonáltal Európában is terjedőben van a játékfilmkölcsönzés.

A Közel-Kelet különleges eset: a video terjedésének fő oka az olajgazdagság és az a tény, hogy ezeknek a mohamedán országoknak egy részében a vallási tilalmak miatt mozik nem működnek. A lakosság számához viszonyítva a világon Kuwait-ban van a legtöbb videokészülék (90 százalékos telítettség), de például egy korábbi tájékoztatósi minisztere Szaud-Arábiát „a világ első video-társadalmának” nevezte. Az arabok elsősorban Egyiptomban készült filmeket, zenés, táncos látványosságokat néznek videón. A Közel-Kelet ráadásul fontos szerepet játszik abban is, hogy az itteni gazdag országokban dolgozó vendégmunkások révén India, Thaiföld és a Fülöp-szigetek felé terjessze tovább a videokultúrát.

A délkelet-ázsiai országokban (Malaysia, Hongkong, Taivan, Dél-Korea, Indonézia) a video meglepően széles körű elterjedtségének oka az, hogy a televíziós adások szigorú állami ellenőrzés alatt állnak, a készülékek viszonylag olcsón beszerezhetők, s a video-kalózkodás igen jól megszervezett üzletág.

Ha a video „műfajainak” statisztikáját vizsgáljuk, elrettentő képet kapunk. Az NSZK-ban például egy 1983-as vizsgálat adatai szerint a videózók többsége (45 százalék) horror- és háborús filmeket nézett meg; a további sorrend: kalandfilm, western, krimi (25 százalék); erotikus és pornográf filmek (12 százalék); gyermekfilmek (7 százalék); vígjátékok (6 százalék); zenei — klasszikus és popzenei — felvételek (2 százalék), oktatófilmek (2 százalék).

Ez a helyzet (máshol is nagyjából hasonló) joggal aggasztja azokat, akik féltik az emberiséget a videótól, annál is inkább, mert például a televíziós adásokat vagy a kormányok vagy más társadalmi szervezetek (vagy csak egyszerűen: a nyilvánosság) valamilyen formában ellenőrizték. A video azonban kirekeszti a nyilvánosságot, s a kalózkodás segédletével „elszabadulhat a pokol”. (1985/1.)

A japán dilemma: kormány-támogatás vagy kereskedelmi műsorszórás?

A múlt. Mikor a húszas évek elején a japán kommunikációs minisztérium meghatározta a műsorszórás politikát és irányelveket, két modell — a brit és az amerikai — közül választhatott. Főként társadalmi megfontolásból végül is az angol mintát követte, és a központosított műsorszórás mellett döntött. Közigazgatási egységenként csupán egy műsorszórót engedélyezett, megtiltotta a reklámot, s kizárólag az előfizetési díjakból származó bevételt engedélyezte. A beruházásokat szervezetenként 200 yenre korlátozta, és úgy határozta meg a műsorszóró szervezeteket, mint a kommunikációs minisztérium felügyelete alá tartozó jogi személyeket.

E megszorítások ellenére akadtak mérész vállalkozók. 1925. március 22-én megkezdte rendszeres adásait a tokiói műsorszóró állomás, s még ugyanebben az évben csatlakozott hozzá a nagoyai és az osakai adó is. Egy év múlva a három szervezet összeolvadt, így jött létre a Nippon Hoso Kyokai (NHK), azaz a Japán Műsorszóró Társaság.

A csendes-óceáni háború kritikus éveiben a kormány mindent elkövetett, hogy növelje a rádiókészülékek számát Japánban és az uralma alá tartozó országokban egyaránt. „Vevőkészüléket minden házába” jelszóval kampányt indított a rádió népszerűsítéséért. Anyagi haszna ugyan nem származott ebből, a politikai profit azonban elég jelentős volt ahhoz, hogy ösztönözze a műsorszórás technika fejlődését.

A háború végén Japán már tekintélyes műsorszóró szervezettel rendelkezett, amely a technikai fejlődés magas fokára jutott el. Lényegi feladatát, a közszolgáltatást tekintve azonban — technikai tökéletessége ellenére — a műsorszóró rendszer megbukott. 1945-ben a szövetséges csapatok főparancsnoka megszüntette a sajtót minden kötelekétől, amely a kormányhoz fűzte, és ösztönözte a szabad — sőt bizonyos határok között az ellenzéki — véleménynyilvánítást is.

Ez fordulópontra volt a japán műsorszóró rendszer történetében. Megindult egy fo-

lyamat, mely 1950-ben új műsorszórási törvényhez vezetett. Megszűnt a műsorszórás monopóliuma, megjelentek a kereskedelmi adók, az NHK független szervezetté vált, melyet „a nemzet tart fenn”, s a műsorszórás adminisztratív irányítását a Rádiószabályozási Bizottság hatáskörébe utalták, amelyet az USA Szövetségi Kommunikációs Bizottságának mintájára hoztak létre.

A jelen. Az országos hálózat, az NHK jellemzőit a következőkben lehet összefoglalni:

a) Ez az egyetlen műsorszóró szervezet, amely egész Japánt besugározza. Két rádió- és két televízió-hálózatot épített ki, s a hazai közvetítéseken kívül felelős a Radio Japan működtetéséért is, amely 21 nyelven ad műsort heti 37 órában. 1984-ben fellőttek egy műholdat, és az NHK megkezdte a közvetlen műsorsugárzást az otthonokba. De mivel a parabolaantenna még mindig drága, és mivel az NHK ugyanazt a műsort adja műholdról is, mint hagyományos eszközökkel, műholdas tevékenysége ma még nem számottevő.

b) Papírforma szerint az NHK a külső (politikai vagy pénzügyi) erőktől teljesen függetlenül működik, s a gyakorlatban is nagyfokú autonómiával. Az, hogy az igazgató tanács 12 tagját a miniszterelnök nevezi ki a parlament mindkét házában jóváhagyásával, némiképp kétségbe vonja ugyan az intézmény autonómiáját, de a műsorszórás törvény a politikusokat kizárja a tanács tagjai közül.

c) Az NHK bevétele csaknem teljes egészében (98 százalékban) előfizetési díjakból származik. A műsorszórás törvény értelmében bárki, akinek „az NHK adásainak vételére alkalmas felszerelése van, köteles szerződést kötni az NHK-val”. A társaság így havonta 980 yent szed be közvetlenül a szerződést aláíró háztartásoktól. Reklámot vagy más jövedelemforrást nem engedélyeznek.

d) Az NHK Általános Hálózatának az információs és szórakoztató műsorokat illetően öt kereskedelmi tévéhálózattal kell állnia a versenyt. A Közművelődési Hálózat igen sokféle kulturális és oktatóműsort kínál, amely semmilyen más csatorna választékában nem szerepel. Az Általános Hálózat közönsége óriási (gyakran nagyobb, mint az öt versenytársé együttvéve), a Közművelődési Hálózat műsorait természetesen kevesebben nézik.

A jövő. A dicső múlt és a sikeres jelen elenére az NHK ege korántsem felhőtlen. Aggudalomra ad okot többek között a pénzügyi helyzet. Mivel a televízió már minden japán háztartást meghódított, az NHK nem reménykedhet a bevétel növekedésében. Csupán a vételi díj emelése enyhítene pénzügyi nehézségein, ez a döntés azonban, ha jóváhagyja is a Parlament, más szempontból fogja károsan befolyásolni az NHK működését: például a díjbeszedést illetően.

A törvény értelmében a tévékészülék tulajdonosa szerződést köt az NHK-val, amely alkalmazottaival beszedeti a díjat. Néhány év óta kevés, de egyre növekvő számú néző megtagadja a díjfizetést. A nem fizető háztartások száma szigorú titok, s a becslések erősen eltérőek. Az NHK úgy döntött, nem viszi bíróság elé az ügyet, és a kormányhivatalokat sem kéri az összeg behajtására. Ehelyett „rábeszélőket” küld, hogy csendben meggyőzzék a makacs nézőket, és aláírassák az előfizetési szerződést. Most félnek, hogy a japán társadalomban mutatkozó új tendenciák csak olajat öntenek a tűzre: azok, akik állításuk szerint csak a kereskedelmi adásokat nézik, nem hajlandók fizetni olyasmért, aminek semmi hasznát nem veszik.

Hogy kimozduljon a holtpontról, az NHK előtt két lehetőség áll: vagy támogatást kér a kormánytól, vagy hirdetéseket közvetít. Mindkettő lemondást jelent a hagyományokról, melyekre a társaság joggal büszke. A kormánytámogatás függetlenségét és szavahihetőségét veszélyeztetné, a reklám bevezetése pedig — bár hatalmas bevételeket hozna — kiváltaná a magánadók tiltakozását, és tönkretenné az NHK image-ét: olyan szervezeteiként ismerik, akik soha nem fogadtak el pénzügyi segítséget a kormánytól vagy egyes csoportoktól.

Rádadásul, amikor a műsorszórási törvény megszületett, nem gondolták, hogy a kereskedelmi adók valaha is komoly konkurenciát jelentenek majd az NHK-nak. A reklámpiac növekedésének köszönhetően azonban számuk egyre nőtt, és ma már gazdag és változatos programot kínálnak, beleértve a híreket és a kulturális műsorokat is.

1985 áprilisától pedig működik már az Egyetem az Éterben is, e speciális állami vállalkozás, melynek 18 ezer beíratkozott hallgatója van. Hatását természetesen

még nehéz felmérni, de az kétségtelen, hogy véget vet az NHK monopóliumának, melyet az oktatóműsorok terén élvezett.

Bár az NHK eltűnése a kommunikációs színtérről ma még elképzelhetetlen (központját több, mint kétmillián keresik fel évente, és több, mint négymillió levelet és telefonhívást kap országgszerte), senki sem tudja megjósolni, mennyire kell megváltoznia, hogy a jövőben eleget tegyen az emberek elvárásainak. (1985/2.)

Kis országok — tömegkommunikációs kihívások

The
NORDICOM REVIEW
of Nordic Mass Communication Research

Dánia, Finnország és Svédország közös tömegkommunikációs folyóiratának, a Nordicom Reviewnek ez évi első száma bepillantást enged e skandináv országok tömegkommunikációjának helyzetébe, céljaiba és gondjaiba. Szorosabb vagy lazább szálon, de szinte valamennyi tanulmány azzal foglalkozik, hogy milyen az érintett országok tömegkommunikációs politikája, stratégiája és az új tömegkommunikációs technikák, jelenségek kihívásaira. Adottságaikat és a lehetőségeiket a realitások talajáról vizsgálják.

Ilyen adottság a nagy országok tömegkommunikációs eszközeinek növekvő behatolása e kis országok tömegkommunikációs rendszerébe, a multinacionális szórakoztatóipari vállalatok befolyásának erősödése, a műholdas műsorszórás megjelenése, a videózás rohamos terjedése. A feltartóztathatatlan folyamatokkal szemben a strucepolitika nemcsak hatástalan, hanem káros is. Veszélyezteteti az alapvető célok elérését. A tömegkommunikációs politika ilyen céljának, talpkövének tekintik a nemzeti nyelvi kultúra ápolását kívül a regionális kulturális hagyományok, az északi országok sajátos kultúrájának őrzését is. Ez azonban csak igen rugalmas,

az új jelenségekre szüntelen — s kívánatosan hatékony — tömegkommunikációs politikával érhető el. Olyannal, amely nem elégszik meg a nemzeti kultúra fontosságának pusztá hangoztatásával, hanem optimális feltételek mellett építi be saját arculatú tömegkommunikációs rendszerébe az új eszközöket és módszereket.

A folyóirat élén Preben Sepstrup a nemzetközi televíziós hirdetések gazdasági következményeit, a dán fogyasztókra gyakorolt hatásának perspektívát vizsgálja. Az olyan kis országokat, mint különösképp Belgium és Dánia, már korábban is elárasztották főként a francia és a nyugatnémet tévésorozatok hirdetései. E gondok megsokszorozódtak az 1983 júniusa óta működő, műholdról sugárzott angol nyelvű tévécsatorna, a Sky Chanel miatt. Bár az európai műholdas műsorszórás programjai és reklámjai természetesen nemcsak a kis országokat érik el, mégis számukra tűnt a leginkább „kellemetlennek” a reklámverseny. Ez utóbbiból Dániában a nyugatnémet televízió (elsősorban a ZDF) is kiveszi a részét. Ilyetén körülmények között a külföldi reklámok struktúráját behatóan vizsgáló kutatásnak arra is választ kellett adnia, célszerű-e a dán hirdetési tőkének átáramolnia a nemzetközi tévés hirdetésekbe, hogy e kerülő úton érje el a hazai fogyasztókat. A válasz: nem. Egyrészt a nemzetközi tévéreklám erősebb csábító hatást gyakorolhat a fogyasztókra a nagyobb, mint a kisebb országokban. Másrészt a tévéhirdetések kevésbé befolyásolják a vásárlói magatartást, mint a portékáról részletesebb információkat nyújtó újsághirdetések. Ezek zöme viszont hazai lapokban jelenik meg hazai termékekről.

Marja-Leena Kalkkinen és Raija Sarkkinen a nemzetközi szórakoztatóipar expanziós törekvését, az új tömegkommunikációs technikák rohamos terjedésének tényeit és következményeit ismerteti. Részletes adatokat közölnek a kiemelkedő szórakoztató társaságok dinamikus növekedéséről a 70-es években. Ezek fejlődésére az jellemző, hogy nemcsak hagyományos és új tömegkommunikációs termékeket, filmeket, tévéműsorokat, hanglemezeket, magnó- és videokazettákat állítanak elő, hanem kozmetikai cikkeket, sportszereket, élvezeti cikkeket is (és még sok minden mást). A Columbia Pictures filmvállalat lett például a Coca-Cola jelenlegi tulajdonosa. A sokféle gazdasági forrásból táplálkozó vezető tömegkommuni-

kációs nagyvállalatok legvirágzóbb üzletágát képezi a videojátékok, filmek forgalmazása, a kábeltelevízió. Az USA filmtársulatai mind nagyobb szerepet játszanak az európai kábeltelevízió-programokban s hasonlóképp az európai videopiacon. Mindez olyan tömegkommunikációs stratégia kidolgozását teszi szükségessé, amely időben és rugalmasan reagál a multinacionális szórakoztatóipar mozgására, térhódítására. Az elzárkózás ugyanis lehetetlen. Csak a sokféle szempontot figyelembe vevő, átgondolt tömegkommunikációs politika csökkentheti a nemkívánatos hatásokat.

Jan Ling a tömegkommunikációnak a zenei ízlésre gyakorolt befolyásáról ír az európai perspektíva szemszögéből. A zene terjesztésének technológiai feltételei korábban is meghatározóak voltak, s még inkább azok a jelenben. A klasszikus zene és a népszerű zene közti szakadék ugyan változatlanul fennáll, de mindkettő kölcsönösen megtermékenyítheti egymást. Az európai művészi zene és az afro-amerikai népszerű zene — amely kiváltképp a fiatalok zenei ízlését formálja — egymásra találásának egyik eszköze lehet a tömegkommunikáció.

A folyóirat egyik legolvasmányosabb cikke — Keith Roe tollából — az 1980—1984-ben a video körül kirobbant svéd erkölcsi pánik szociológiája, szociálpszichológiai háttéréről tudósít. A 80-as évektől viharos gyorsasággal törtek be Svédországba a videokazetták, amelyek csakhamar elnyerték a fiataloságot megrontó „ördög” (folk devil), ármány címkéjét. Az újságok mind nagyobb teret adtak a főként a pedagógusok által szított s a szülőlkörében terjedő morális pániknak: az „ártatlan” fiatalok megrontásának szimbólumává vált a video. S visszatérő képpé az ifjú, aki az iskolából hazatérve, a háálószobában nézi órák hosszat — még szerencse, hogy főként csak üdítő italok fogyasztása közben — a pornográf videofilmeket. A vészharangok megkongatása semmiképp nem volt arányban azzal, hogy a hisztéria tetőződésekor a svéd háztartások 7 százaléka rendelkezett képmagnóval, és ezek egyharmada nézett csak naponta videofilmeket.

A szerző idézi Cohen (1980) tanulmányát a széles körben elterjedő új eszközök negatív indulatokat, beállítódásokat kiváltó motivációiról és J. Halloran videózásról írt véleményéről. Az „új”, a „más” gyakorta vált ki morális köntösbe öltözött hiszteroid fogadtatást. Éppúgy,

amiként a hiedelmek, az előítéletek erőre kapnak minden szokatlanlannal, „mással”, „idegennel” szemben. Így lehet — ironizál a szerző —, hogy a Nordicom Review 1990-ben megjelenő egyik cikke már ezt a címet viselhetné: „Svéd erkölcsi pánik a bevándorló fiatalok miatt!”

Roe egyáltalán nem becsüli le az erőszakot elfogadó (dicsőítő) és a pornográf videofilmek veszélyét. De ezek aránya a videózás terjedésével mind szűkebbre csökkent. 1984-ben alább is hagyott a video körül mesterségesen keltett pánik, hiszteroid reakció, és a videózásról egyre több pozitív hivatkozás látott a sajtóban napvilágot. Ezek fényében a videoteknikával rendelkező háztartások tagjai nem tűnnek deviáns magatartásúaknak. Sőt, inkább a „normál” családok magatartásmintáinak felelnek meg. Ezzel a video az ördög szerkentyűjéből „tiszteletre méltó” eszközzé vált.

Külön figyelmet érdemel a cikk elemzése az erkölcsi felháborodásnak hangot adó pedagógusok magatartásáról, a szocializációs intézmények reagálásának bemutatásáról. Értelmezésükben, értékítéletükben a video hosszabb ideig alkalmas bűnbak volt arra, hogy elterelje a figyelmet a szocializáció egyes kudarcairól, a kedvezőtlen helyzetű „ifjúsági” — így egyes munkás — csoportok objektív körülményeiről.

A dán parlament eddigi történetében — hangsúlyozza cikkében Erik Lund — a legnépesebb bizottságot alkotja a Media Commission, amely 1984-ben hozta nyilvánosságra a hatodik s egyben végső javaslatát a dán tömegkommunikációs politika fejlesztéséről. Dániában komolyan veszik

a tömegkommunikációt. A róla folyó viták korántsem maradnak meg szűkebb szakmai körökben, hanem megmozgatják a közvéleményt, a parlamentben tömörülő pártokat. A legutóbbi dokumentum a közlés szabadsága, a művészet, a szórakozás iránti igények kielégítése, a dán, az északi országok nemzeti karakterét kifejező kultúra terjesztése mellett áll ki, úgy, hogy a tömegkommunikáció egyben eszköze legyen más országok, kultúrák megismerésének, megértésének is. A tömegkommunikációs eszközökre fontos szerep vár az egyén és a kisebb-nagyobb közösség közti kommunikáció fejlesztésében, az állampolgár és a kormány közötti kapcsolatban. A bizottság tagjainak többsége meg kívánja törni a dán rádió és televízió monopólium helyzetét, az újabb — s egymással versenyző — csatornáktól is várva a tömegkommunikáció színvonalának emelkedését csakúgy, mint a demokratikus nyilvánosság erősítését. Az előterjesztés — kiemelt helyen — foglalkozik a helyi tömegkommunikáció fejlesztésével, a videózással, az új tömegkommunikációs technológiák alkalmazásának szerteágazó kérdéseivel. Ami mindenképpen vonzó benne: nem defenzív, hanem átgondoltan offenzív program; szüntelenül a világ kihívására való válaszok alternatíváit keresi.

S e tekintetben különösen érdemes a Nordicom Review számait forgatnunk. Nem kisebb hasznot ígér a folyóirat gazdag könyvszemléje. Ezúttal különösen a nálunk is jól ismert Kaarle Nordenstreng új könyvéről (The Mass Media Declaration of UNESCO) írt recenzió gazdagítja ismereteinket. (1985/1. szám)

Rövidre fogva

Tájékoztató

A Reuternek nem kell az UPI. Bár az utóbbi súlyos anyagi nehézségekkel küzd, most kedvező feltételek mellett bekebelezhetné a Reuter. A nemzetközi hírügynökség azonban az USA tömegkommunikációs piacának más részein próbál szerepséget.

Die Presse

Minden párt saját képújságot akar kialakítani az NSZK-ban. Az SPD hosszabb ideje kísérletezik a tervvel, a CDU viszont igen erős, 500 oldalas programot valósított meg. Ebben alapvetően napi politikai információk kapnak helyet, amelyekhez „diológuslapként” kommentárok kapcsolódnak, valamint aktuális személyi lexikon és a CDU főbb politikusainak rövid életrajza. A képújságok két-két telefontárságot is kapnak.

Neue Medien

Dávid és Góliát. Nyilván politikai megfontolások is vezették a kínai rádió vezetőit, amikor a Luxemburgi Rádió és Televízióval léptek szoros kapcsolatra: kezdetben csak a zenei műsorok cseréjéről és az európai reklámadások átvételéről van szó. Később rádiós licencek cseréjét tervezik. A tárgyalás komolyságát mutatja, hogy legelőször a szerzői jogdíjak kérdését tárgyalták meg.

Neue Medien

Terroristák szolidaritása. Az elmúlt évek leghírhedtebb terrorakcióit elemezte a negyedik brit csatornán „Terror” címmel bemutatott dokumentumfilm — megállapítva, hogy a terroristák szolidaritása sokkal nagyobb volt, mint a eseményeket felderíteni és büntetni hivatott szervek összefogása. A film alkotói felelőssé teszik

a hírközlő szerveket is, amelyek a terrorcselekményeket gyakran csupán híranyagnak tekintették, s megfélemlítettek azok erkölcsi oldaláról.

The Times

Húszmillió dolláros koprodukción alapoztak létre a Közös Piac országai azzal a céllal, hogy új film- és tévéalkotások révén megakadályozzák az amerikai műsordömping beáramlását Európába. Az alap felhasználásáról írókból, rendezőkből, producerekből és más szakemberekből álló bizottság fog dönteni.

TV World

„Kulturális és technológiai közös piac” alapítása céljából munkaközösséget hozott létre Firenzében a svájci és az olasz televízió. A Communita delle Radiotelevisioni Italiane elnevezésű szervezetnek 47 külföldi — főleg tengerentúli — tagja is van. Céljuk: műsorok közös gyártása, beszerzése és szinkronizálása, jelentős sport- és hírellegű események átvétele, technológiai információk cseréje és közös kutatások lebonyolítása.

TV World

Műsorszórás

44 prognózis született a Neue Medien körkérdéséből, amelyet az NSZK legismertebb tömegkommunikációs szakembereinek tettek fel: Hogyan fejlődnek a tömegkommunikációs eszközök 1990-ig? Többségük legfeljebb 4 magán televízióadást lát megvalósíthatónak, ehhez társul 2—3 állami program, de valamennyi a mai szervezési formák között. A háztartások bekábelezésének mértékét 20—30 százalék közé várják, csak a posta képviselője

számít 60 százalékra. Valamennyien az új médiumok térnyerésére számítanak, illetve a mozik és a nyomtatott médiumok visszaszorulására. Hogy a televíziózás mértékére hogyan hatnak az új eszközök, ebben teljes a bizonytalanság. A műholdak elterjedésében a közvetlen műsorszóróknak (DBS) adnak nagyobb perspektívát. A közeli fejlődést a műsorszerkesztésben a kis műsorkészítők bevonásával látják megoldhatónak (akik azonban később konszernekbe tömörülnek). A képűrságnak viszont alig jósolnak komolyabb befolyást.

Neue Medien

A ZDF éves mérlegében az adásidő terén az aktuális műsorok vezetnek közel 32 ezer perccel, ezt követi a szórakoztató adások együttese 18 ezerrel, majd 15 ezer körüli a gyermek- és ifjúsági műsorok, a tévéjátékok és a sport. 10 ezer adásperc körül van a kulturális, a társadalompolitikai és a műsorok ismertetése. Ami a költségeket illeti, az évi közel 500 millió márkás kiadásból a szórakoztató műsorok viszik el a legtöbbet (120 millió felül), azután a tévéjátékok (93), majd a gyermek- és a dokumentumműsorok (46—47 millió).

Media Perspektiven

Megindult a fizetőtévé adása Hollandiában is. A műsor az ATN—Filmnet kezében van. A belga ECS-1 csatornán keresztül azonban a programot Belgium és Svédország is nézheti. A svédek azért, mert a csatornát korábban az Esselte svéd cég bérelte.

World Broadcast News

Az ötvenéves Ghanai Műsorszóró Társaság 1986. február 1-én kezd meg színes tévéadásait. A 12 millió lakosú országban jelenleg 62 ezer tévékészüléket tartanak nyilván.

TV World

Lapkiadók rádiója. A fizetőtévé piacán már eddig is együttműködő nagy nyugat-német sajtókonzernnek, a Burda, a Springer és a Bertelsmann most a rádiózásban is összefognak, hogy a Münchenben rendelkezésre álló három vezeték nélküli frekvencia egyikét megszerezzék.

Kirche und Rundfunk

Sokrésztes tévésorozatok közös gyártására szakosodott szervezet létrehozásáról állapodott meg hat nyugat-európai tévétársaság: a brit Channel 4, a francia Antenne—2, a nyugatnémet ZDF, az olasz RAI, az osztrák ORF és a svájci SRG. Az egyes produkciókhoz a fentiekben kívül más országok televíziói is betársulhatnak.

ORF

„**Mi ketten egyedül**”, a régi filmcím a jelszava az idén meginduló francia magán-televízió-adásnak. Így a francia televízió-műsorok száma hét lesz. Befolyásos politikusok, reklám- és filmügynökségek, az Europe-1 rádióadó — mind támogatják a magán-televíziókat. Ezt a rendszert 40—50 helyi televíziós adás tenné teljessé, vélik a tájékoztatáspolitikai vezetők.

Die Presse

Nagy-Britannia kutyabajnokságáról a BBC minden évben helyszíni közvetítést ad. Az idén is nagy érdeklődés mellett, főműsoridőben közvetítették a 40—45 perces elődöntőket, melyeken Anglia, Wales, Skócia és Írország legjobban idomított juhászkutyaí bizonyították engedelmességüket, okosságukat és bátorságukat.

Radio Times

Tévéablak címen egy-egy külföldi tévéállomással ismerteti meg nézőit a Belgrádi Televízió — a hangsúlyt a munkára és a specialításokra helyezve. A műsorban a vendégtelevízió ismert személyiségei szerepelnek, és természetesen műsorösszeállításokat is vetítenek. A sorozat készítésében valamennyi jugoszláv szövetségi állomás részt vesz.

RTV Újság, Jugoszlávia

Öfelsége születésnapja volt — a brit műsorúság szerint — „az év legnagyobb és leglátványosabb katonai eseménye”. A II. Érzésbet tiszteletére rendezett katonai parádét a BBC egyenes adásban közvetítette.

Radio Times

Kábel

Az angoloknak nem kell a kábeltélevízió? A II tervezett kábeltévérendszerből az első, a „Swinlon Cable” mindössze 300 résztvevőt esábitott a várt 2600-ból, ami mesz-

sze elmarad a rentabilitás alsó határának számítótól 20 százaléktól. Pedig a Thorn—EMI 2 millió fontot investált a 16 csatornás rendszerbe, s most azt reméli, hogy egy nagy reklámkampánnyal két hónap alatt legalább 24 százalékra feltornásszák a részvételi arányt.

Kirche und Rundfunk

Berlini kábel-kerekasztal. A mintegy 45 ezer nyugat-berlini kábelhálózat műsor-ellátását 1985 tavaszán rendezték — viharos vita során. 41 televíziós és 12 rádiós műsorkészítő-engedélyt adtak ki. A 12 rádiós szállítónak öt csatornán kell a műsoridőt egyeztetnie. A műholdas műsor-szórás kérdése még szintén nyitott, itt a szerzői jogi problémák mellett még az előfizetési árakról is vita folyik az RTL és a SAT1 között.

Fernseh-Informationen

A Canal Plus ez évi deficitje a várt 200 millió frank duplája lesz. A közönség érdektelenségéhez hozzájárul, hogy Mitterrand elnök bejelentette: a jövőben további (ingyenes) magántévé-adások engedélyezését helyezi kilátásba. A Canal Plus-nek most a filmipar sietett a segítségére: az új szerződésben hozzájárult, hogy a csatornán a jövőben napi két játékfilmet vetítsenek (szombat kivételével). Cserébe a bevételek egynegyedét a filmipar kapja.

Kirche und Rundfunk

Százezer kábelhálózatossal gazdagodik ebben az évben a francia főváros. 1986 januárjától — egyelőre — 15 állomást lehet fogni a havi 12 frankos előfizetési díjért. Tíz éven belül a kábelhálózatok száma 1,2 millióra emelkedik, s akkor már 30 csatorna között válogathatnak a párizsiak.

TV World

Magyarország az első a szocialista államok között, amely hozzájárult ahhoz, hogy kábelhálózatához nyugati műholdadások csatlakozzanak. Belátható időn belül több mint százezer magyar kábelhálózat veszeti a ZDF, valamint az osztrák és a svájci televízió által gyártott 3—SAT műsort.

Grenzpost

Európában is megjelent az egész napos hír- és dokumentumfilm-szolgáltató amerikai kábeladó, a CNN. Az adások Atlantá-

ból az Intelsat műhold útján érkeznek Londonba, ahonnan a British Telecom az Eutelsat műhold révén egész Európába továbbíthatja azokat. A tulajdonos, Ted Turner kedvesinálként az idén még ingyenesen, de később is csupán a „technikai műholdas közvetítési díjért” bocsátja híryanagát az EBU-tagállamok rendelkezésére. A továbbiakban elsősorban 130 ezer európai szálloda, az amerikai követ-ségek és más USA-intézmények jelentik a CNN potenciális reklámpiacát. Végül — a tévéjelek PAL-rendszerbe való átalakítása révén — az európai kábeltvé-társaságokat veszi célba a CNN.

Media Perspektiven

Képűjság

A „kisember képűjságja” még várat magára; Ausztriában egyelőre többnyire a bankok adják az alig 3 ezer fogyasztó nagyobb részét. Öt év alatt fejlesztői 80 ezer jelentkezőre számítanak, bár ennek is csak 8 százaléka lesz a magánelőfizető. A napi 300 oldal anyagot ma kb. 600 intézmény állítja elő.

Die Presse

A lehetőségek skálája egyre nagyobb a képűjságnál is. Az egyszerű szöveges információ mellett megjelennek a tematikus ábrák, ezek a szöveg közé épülhetnek, helyüket komoly grafikák váltják fel, amelyek végül uralkodó információhordozók is lehetnek — s a szöveg csupán magyarázat. A képűjság egyes szakterületei már szinte képzőművészeti kézikönyv lapjaihoz hasonlítanak, amelyeket az offenbacher képzőművészeti főiskola hallgatói terveznek — a posta külön kívánságára.

IPTC News

Az NBC beszüntette „Videotext” szolgáltatását, konkurencse, a CBS viszont tovább folytatja teletext-kísérletét. A CBS országos ajánlata alapvetően 50 oldal terjedelmű, amelyhez a helyi állomások további 20—30 oldalt tehetnek hozzá.

Kirche und Rundfunk

Film

Fizetnek a nézőnek! — határozta el a nyugatnémet gazdasági minisztérium. Aggasztóan csökken ugyanis a mozinézők száma az NSZK-ban (is), ezért a jegy árának egy részét visszatérítik azoknál a filmeknél, amelyek már szerepeltek a televízió műsorán. A tervet az állami és a magánforgalmazók egyaránt erős kritikával illetik.

Neue Medien

Fele áron — dupla közönség. Amíg Európa-szerte évtizedek óta csökken a mozik közönsége, Angliában a 80-as évek eleje óta szemlátómást növekszik. 1985 első felében 40 százalékkal volt több a tavalyi évhez képest. Míg az 50-es években 2 millió volt az évente elfogyott mozijegyek száma, a 60-as évek végére már csak 350 millió, a 80-as évekre ennek alig egyötöde. A közönség visszacsalogatására a két nagy angol mozilánc: az EMI és a Rank (együtt az angol mozik 60 százalékát tartják kezükben) közös akcióba kezdett. 1985-öt „Az Angol Film Évének” kiáltották ki, a moziba járást „szép szokásnak” nevezik, amelyet a közönségnek újra meg kell szoknia, a mozijegyek árát a felére csökkentették és ez sem lehet több egy fontnál. A „fele árért dupla közönség” kívánság nehezen valósítható meg abban az Angliában, amely a világon a legjobban ellátott képmagnóval és ahol a játékfilmek kazettáinak köleszítése olcsó és jól megszervezett. Az olcsó mozijegy mégis versenyképessé teszi a mozit — persze, csak ha a film is versenyképes!

Die Presse

A Xinhua jelenti, hogy a régi kínai császárváros, Xian mellett hollywoodi méretű filmvárost készülnék felépíteni — az amerikai Universal Studios mintájára. A tervezett költség 70 millió dollár.

Neue Medien

Az első német—szovjet koprodukcióban készült filmet 1926-ban forgatták Csehov tizenegy novellája alapján „Felesleges emberek” címmel. A ZDF televízió a közelmúltban bemutatta a nyugatnémet nézőknek e filmtörténeti érdekességet.

TV Hören und Sehen

Peter Ustinov Az én Oroszországom című könyve alapján, azonos címmel, hatrészes dokumentumfilmet készít a Kanadai Televízió. A felvételek már folynak a Szovjetunióban. Ustinov, akinek családja a múlt század hatvanas éveiben vándorolt Amerikába, úgy nyilatkozott, hogy a filmet a Nyugatnak szánja, amely a Szovjetuniót agresszív nagyhatalomnak tünteti fel. „En beh bizonyítom, hogy ez nem igaz” — mondta az író.

Szovjetszkaja Rosszija

Tízórányi animációs filmet adott el a Telexport (a csehszlovák és a lengyel televízió közös vállalata) a Thorn EMI cégnek, további tízórás műsort pedig egy kanadai kábeltársaságnak.

TV World

Video

„Isteni szoftver” is lehetne a neve annak a videoprogramnak, amelyre L. Miller dél-carolinai tábori lelkes a Bibliát dolgozta fel. „A legérdekesebb részletek” után hamarosan az egész Biblia is kapható lesz. A vállalkozó kedvű Miller új céget alapított a bibliai műsorok kiadására.

World Broadcast News

Klipeket Amerikán, ezt a célt szolgálja a Londonból közvetített „Rockfeed” nevű szolgáltatás, amely európai videoklipeket közvetít műholdon át az USA-ba. Az európai hanglemez- és videócégek nagy reklámlehetőséget látnak az ingyen sugárzott összeállításban.

TV-Courier

Hálózatok

Az ötven legnagyobb amerikai médiumkonzernről adott a Standard and Poor's Comp. részletes listát a Neue Medien folyóirat felkérésére. Közli a cégek székhelyét és tevékenységi körét és éves bevételét. Az első helyen a CBS (New York, rádió-televízió, hanglemez, kiadói tevékenység, 4925 millió dollár) áll, követi az ABC (szinte azonos paraméterekkel, 3707 millió) és a Time Inc. (könyvkiadás, papírgyártás, fizetődtevé, 3067 millió). A sor végén a Rollins Communications áll (At-

lanta, rádió-televízióreklám, 85 millió dollár). Az ötven Nagy médium tevékenységében szerepel még tankönyvgyártás, kábelhálózat, klubszervezés, képmagnó, lexikonkiadás és műholdprogram.

Neue Medien

A három nagy, az ABC, a CBS és az NBC a maga 626 leányvállalatával az amerikai háztartások 98 százalékát uralja. A CBS 5 televízióállomással, 2 rádióhálózattal, 13 rádióállomással rendelkezik és világméretű hanglezet-forgalmazó. Az NBC hálózatai hasonló méretűek, a fogyasztási elektronika nagy forgalmazója és igen erős a részvétele az új médiumokban. Az ABC 210 leányvállalattal rendelkezik, 7 rádióhálózata van, döntően a nagyvárosokban; a társaság a film- és kábelüzletben is érdekelt.

Fernseh-Informationen

Áprilistól magánhálózatot alapíthat több japán távközlési cég. A jogi döntés oka a kormány félelme a hatalmas beruházási költségektől, az egyre hosszabb üzleti telefonálásoktól és a posta megnövekedett egyeduralmától. Az állami és az engedélyezett magánhálózatok között még további átmeneti formák is léteznek Japánban.

Neue Medien

Az optimizmus vége vajon az a tendencia, hogy az amerikai cégek, mint a HBO, a Viacom vagy az United International Pictures, amelyek az európai kábel- és műhold-perspektíva miatt települtek át Londonba, most végleg visszatérnek az USA-ba? Követi őket az Oak Industries, amely szintén ez évben vált el angol partnerétől és a nehezen kibontakozó fizetőtévétől.

World Broadcast News

lozzák meg, mint a legfőbb vásárlókat. „Korábban háztartásokkal kereskedtünk, most fiatal asszonyokkal, a háztartás csak ráadás” — véli az NBC közönségkutató szolgálat vezetője.

Newsletter

Új eredményekhez új generáció kell a közönségkutatásban is. A Teleskopie kutatás visszaesésének az oka éppen az, hogy régi készülékein csak a nézői átlagot volt képes mérni, míg az új GfK-rendszer speciális célcsoportokat is vizsgálhat, amit az új „eszközgeneráció” tett lehetővé. A Teleskopie azonban ma képtelen az óriási beruházásra.

Planung und Analyse

Mit ér a kutatás? — kérdezi a ZDF televíziótársaság, ha az állandó közönségvizsgálat ellenére öt év alatt több mint 40 százalékkal csökkent olyan műsorok népszerűsége, mint „Az állampolgár kérdez . . .” a „Diákexpressz”, a „Bonni körkép”, de még 24 százalékkal a „Hitparádé” is. Nőtt viszont a gyermekműsorok, a társkereső, a tudományos és sportműsorok, továbbá a kvízek iránt az igény.

TV Courier

A fiatalok és a politika viszonyát vizsgálta az az osztrák közvélemény-kutatás, amely szerint 88 százalékuk hazugnak tartja az uralmon lévő pártok politikusaikat. Az 1020 megkérdezett bécsi fiatal szerint a „nagypartok” között nincs semmi lényeges különbség. A Salcher ifjúsági vezető szerint az osztrák fiatalok nem a „politika ellenzői, hanem a pártviszályok ellenzői”.

Die Presse

Növekszik a tévézés ideje az USA-ban. A Nielsen intézet jelentése szerint a heti átlagos nézési idő 40 óra 25 perc, magasabb, mint a törvényes heti munkaidő.

Neue Zürcher Zeitung

Kutatások

Kétéves kortól számít a piackutatók szemében az amerikai ember televíziónézőnek. A gyermek és az idős néző azonban „nem elég piacképes”. A reklámadások tehát a 18—34 éves háziasszonyokat cé-

Új seprő jól seper — tartják a közönségkutatásban is: az NSZK-beli új GfK társaság a televíziós háztartások 88—89 százalékában végez állandó napi televízióhasználati vizsgálatot, míg a korábbi Teleskopie társaság csak 83 százalékban. A vizsgálat szerint 1984-ben a televíziózás évek óta csökkenő tendenciája meg-

fordult és az előző évihez képest átlagosan napi 4 perccel (összesen napi 183 perc) nőtt. Ennek okát az olimpiai játékokban és az esős nyárban látják.

Kirche und Rundfunk

Technika

ITT: „a holnapra gondolunk, amikor piacra dobjuk a DBSC kétrészes készülékét”. Az amerikai ITT-konzern készüléke a direkt műholdas vételt a parabolaantennához erősített egyik műszerével alacsony frekvenciájúvá teszi, a másik a vevőkészülék számára közvetíthetővé alakítja. A berendezéspárból Nyugat-Európában 9 millió darabos tüzetre számítanak.

World Broadcast News

Csak egy telefon. . ., amely karóra méretű és műhold közbeiktatásával bárhol és bármikor felhívható — mindez még a tervezőasztalon fekszik. A mai prototípus még félkilós, táskában, esetleg zsebben hordozható és végül is kényszerhelyzetet old meg: csúcsidőben nem terheli a központot, mivel 3 kilométeres körzetben a rádiócsatornán keresztül működtethető.

Die Presse

A különös előolvasó. Japánban a vakfrás felváltását várják attól az új rendszertől, amely igen érzékeny félvezető-szenzorokkal képes már ma is rövidebb levelekről és újságszövegekről precíz hangjelzéseket adni — ami a bonyolult japán írás esetében különösen nehéz. A drága gépet még csak az iskolákban használják, végleges kifejlesztése legalább 4 évet igényel.

Die Presse

Műhold

„Pozitív és kívánatos” lenne Svájc számára a saját műholdrendszer. 1985 áprilisában hozta a kormány a döntést, a nyár közepére már a megfelelő törvényjavaslat is kész lett, most a megvalósítás és a rendszerbeállítás kérdéséről döntenek.

IPTC News

„Hosszú Menetelés 3” (Long March) lesz a neve annak a kínai rakétának, amely amerikai és európai kereskedelmi műholdakat fog földkörüli pályára állítani. A rendszeresnek szánt új „szolgáltatás” költségeiről még most tárgyalnak, mert lehetségesnek tartják Luxemburg részvételét is a „Hosszú Menetelésben”.

Neue Medien

Szolgáltatás

Életmentő „életkártya” (Lifecard) az amerikai Blue Cross biztosítótársaság legújabb szolgáltatása — egyelőre csak alkalmazottai számára. A hitelkártya méretű lapocskára 800 oldalnyi tartalom fér rá, amelyet lézerrel visznek fel. A tulajdonos körleírása mellett a legújabb EKG-felvétel és röntgenkép, valamint egyéb — az esetleges orvosi beavatkozást segítő — adat található. A viszonylag olcsó kártya adatai személyi számítógéppel is leolvashatók.

US News and World Report

Halló, képernyő? 1985 őszétől az NSZK minden telefonállomásáról hívható a képernyőn keresztül minden személyi telefonszám. A „tele-Auskunft” háttéranyagát a Német Postareklám Szövetség és 100 telefonkönyvkiadó alkotja. A betűrendes névjegyzék után 1986 közepére mintegy 10 ezer szakágazat teljes NSZK-beli telefonszám-rendszere is hívható lesz a Btx-rendszeren keresztül.

Neue Medien

Sok az adat, kevés a védelem! — állapítja meg a képviselő, a jogtudós és a kereskedelmi tanácsos. Bár jelentős számú (43 ezer) adatbank tartalmaz Ausztriában személyes jellegű (egészségügyi, vallási, politikai, szexuális életre vonatkozó) adatokat, ezek védelme sem törvényileg, sem műszakilag nincs biztosítva. Az adattárolás egyes csoportokra koncentráldódik, de szinte teljesen hiányzik belőle a parasztok, katonák és a diákok adatrendszere, ellenőrizhetetlenek a biztosítás adatai és hézagosak a médiumok adatai.

Die Presse

John Updike

Tévéreklám

Minden este adják, úgy valahogy a tizenegy órás Krónika közepe táján. Egy GYEREK rohan le a LÉPCSŐN. Lent egy kövérkés, korosodó HÖLGY áll, fölkapja a GYEREKET, meg-
rázza (barátságosan), aztán lehuppantja. Közben persze szól a zene. „Kacagó gyermek”, „bolyhos takaró” és a többi — ilyesféle szóvirágok rejlenek a szövegben.

A LÉPCSŐHÁZ meglepően valódinak tűnik. Tölgyfaburkolatú és göcsörtös és meredek, mintha gyermekkorunk ódon házaiban járnánk. Ismerjük ezt a lépcsőházat. Garádics. Imitt-amott nyikorog, és a tetején szerteszt ágazik a sötétség, zugaiban a biztonság és az álom honol. Ha hozzányúlnánk a tapétához (virágkosárcák, ötlet-szerűen váltakozva repkényyel

körülfuttatott medáliákkal), me-
legnek éreznénk.

A GYEREK kiszökken a képből. Annyi időnk volt, hogy megállapítsuk: hosszú haja van. Apródfrizura, a homlokán egyenesre vágva. A kamera megállapodik a korosodó HÖLGYÖN, akiről most már tudjuk, hogy ő a NAGYMAMA. Olyan szeretetteljesen néz a (feltehetően) távolodó GYEREKRE, hogy akaratlanul is magunk előtt látjuk a forgatókönyv ide vonatkozó utasítását („szeretetteljesen néz”).

Szorongató pillanat: az a veszély fenyegeti a NAGYMAMÁT, hogy eddigi ragyogása most hirtelen elszáll. Megérinti őt is a bizonytalanság, de fel is villanyozza mindjárt. Persze nem tudhatjuk, hogy vajon a rendező ötlete volt-e vagy a

színésznőé: lassan megcsóválja a fejét, mintha csak ezt mondaná: Istenem, ó, Istenem! micsoda javíthatatlan kis kópé, micsoda drága kis poronty! Szíve, érezzük, csordultig tele van szeretettel. Annyira, hogy kövérkés teste, ha csak egy parányival is kevésbé lenne egészséges és tömör, ha a NAGYMASÁG páncélzata nem védene ennyire, szétpukkadna. A NAGYMAMASÁG pamacsai simogatják őt, mint nagy kefék az autót a mosóban.

És most (mennyi minden lát-nivaló van itt!) karját megpihenteti maga előtt, egyik kezének ujjaival finoman bilincsbefogja a másik kezén a csuklóját. Ez a mozdulata elárulja, hogy angolszász fajta. Hiszen, mondjuk, egy olasz mama a keble alatt fonta volna össze a karját. Azonkívül a mediterrán asszonyi kacérság nem tiltakoznék-e az ellen, hogy egy nő kötényt viseljen a konyhán kívül is, ráadásul egy nyilvánvalóan az utcára nyíló lépcsőházban? Vagyis, hogy elébe vágjunk a dolgoknak: rájöttünk, hogy ez nem spagettireklám.

De nem is fiatalító arekrémé vagy hajszeszé. A kamera ugyanis a NAGYMAMARÓL a FIÚRA vált át. A FIÚ egy szobán ugrál keresztül. Illetve

nem is annyira ugrál, mint inkább, hogy pontosak legyünk, szökdécsel. Különös, kótyagos mozgás ez, a FIÚ hajában hullámzik a hajleszorító szalag, ez szokta kiváltani bizonyos fajta diákok és bizonyos fajta tanárok dialektikus összetűzéseit. Ennek a gyereknek — aki ugyan csak egy gyerekszerepet játszó gyerekszínész, mindazonáltal maga is valódi gyerek — a szájába rágták, hogy gyerek módjára kell átszökdécselnie a termen. Ő meg tartotta magát az utasításhoz, némileg megbéklyózva a nem természetes helyzettől, mégis azzal a rugalmas életerővel, amelyet a Természet adományozott neki, és amelyet semmiféle felnőttutastás nem képes teljesen széttagosítani. Csak az idő, az tudja széttagosítani.

Nem sejthetjük, hány felvételt szűrtek át, míg megállapodtak éppen ennél a mozdulatsornánál. És bár a valóságban (annak ellenére, hogy gyerekek milliárdjai rohannak át szobák millióin) nincs két gyerek, aki pontosan ugyanúgy nyargalna át egy szobán, a GYERMEKKOR varázsa elragadott bennünket.

Megkaptuk tehát az „üzenetet”: a NAGYMAMA háza meghitt, biztosságos (a montázs

persze olyan gyors, hogy a bútorzatot nem vagyunk képesek tételenként részletezni, csupán észleljük, hogy némiképpen áporodott és zsúfolt) és olyan hely, ahol élvezet tartózkodni. De vajon miért? Ez itt a kérdés.

Másik helyiségben vagyunk. A konyha. Egy fénylő FAZÉK uralja az előteret. A FIÚ valahonnan a háttérből belejt azzal a különös, affektáló ugrálással, közelebb jön, rémületesen nagy arccá változik, majd kézzé, amely felemeli a FAZÉKRÓL a fedőt. Feltornyosul a GŐZ. A FIÚ színpadiasan kigúvadó szemmel szétfújja a GŐZT. Az „üzenet”? Megégette magát? Rossz szag van? A rendező kintről rákiáltott? Nem tudjuk. Ráadásul kényelmetlenül érezzük magunkat attól a lehetőségétől, hogy végül mégiscsak spagettireklámot látunk.

Rövid bevágás: a NAGYMA-mossa a FIÚ arcát. A háttérben fürdőszobakellékek. Tudatalattink a meleget (meghitt OTTHON, forró FAZÉK) érzékeli. Vacsoraidőben járnánk?

A vacsorának nem vagyunk tanúi. Ismét a LÉPCSŐHÁZ tárul ki előttünk. Új szereplők érkeznek: egy nyúlánk, tette kész IFJÚ PÁR sikkes felöltőben. Kik ezek? Arra is alig van

idő, hogy a kérdés felvetődjék bennünk. A FIÚ a FÉRFI karjaiba veti magát (valósággal repül, hiszen lábát, amely szállítja őt, nem is látjuk). A FIÚ SZÜLEI. Amint megpillantjuk őket, mi magunk is örülünk nekik. De hogy ennyire? Igen. Mert eddig valami irtózás is ott bújkált bennünk. Most rádöbbenünk, hogy irtózunk is a morbid bezártságtól. Irtózunk is az öreg háztól, annak ravaszul hangsúlyozott biztonságától és a ház népétől, a jóságos vén boszorkánytól és az elkényeztetett, színpadias kölyöktől. A két újonnan érkezőből sugárzik a külvilág friss levegője. Ruházatukból ítélve: kint hideg az idő — és ennek a benyomásunknak jelentősége van. Az összefüggéseket tudatunk alatt sejtjük meg. Az ÜDVÖZLÉS VIHAROSSÁGÁT, amellyel az IFJÚ PÁRNAK örültek és örültünk, összekapcsoljuk az ő szexuális energiájukkal, azzal, hogy milyen magabiztosan érkeztek meg, egész tartásukkal, amely azt sugallja, hogy mekkora nagy szerencse amerikaiak és modernnek és hitelképesnek és termékenynek lenni, és rendelkezni egy ilyen, a képeskönyvekből kilépő NAGYMAMÁVAL, aki vigyáz a gyerekre, amikor ők — persze csak módjával és nagyon ritkán — KIRÚGNAK A HÁMBÓL.

De melyiküknek az anyja a NAGYMAMA? Az IFJÚ ATYÁÉ vagy az IFJÚ ANYÁÉ?

Minden kérdésünkre választ kapunk. A színész, aki az IFJÚ ATYÁT alakítja, a vérrokon közönyével nem is vesz tudomást a NAGYMAMÁRÓL. A színésznő ellenben, aki az IFJÚ ANYÁT játssza, átöleli az öregasszonyt. Átöleli, aztán hátrahimbálja magát, aztán újra ölel, majd újra előrelejt, és a zsirosan csillogó arcra egy puszit cuppant — és a NAGYMAMA erre nem is számított, kövérkés, fénylő arca egy pillanatra fellobban, mint a gyertyaláng, amikor egy távoli ajtó kinyílik. A MENY most újra hátralejt, nem képes megszabadulni gyengédsége sugallatának leleményétől. Akár a lámpaláz feszültsége hozta ezt magával a szerep kívánalmainak eleget tenni akaró színésznőben, akár gyötrődik amiatt, hogy keresnie kell a szerep megformálásának árnyalatait (hiszen képzelhetjük, milyen elnagyolt lehetett a forgatókönyv: „a szülők hazaérkeznek”; üdvözlük egymást”; „a kamera középpálásban”), a ténykedés kínos pontossága kerekedett ki belőle, a nyilvánvaló jó szándék kidomborítása mellett persze.

A családi kép összeállt.

És most, most: az eddig rej-

tőzködő csoda feltárulkozik. A harminc másodperc valódi HŐSE leveti álorcáját. A család „átúszik” egy kékesen kisatírozott lángba, és a ZENE, amelyet többé nem nyomnak el a vizuális hatások, fölszabadul, a harsonák fénylő pompával zenegik: „A FÖLDGÁZ csudajó!”

*

Egy FÉRFI, kitakarózva az ÁGYBAN, a felesége mellett, még elviseli a HÍRADÓ hátralevő részét, aztán kikecmereg az ÁGYBÓL, és lekapcsolja a TÉVÉT. A készülék elsötétedve izzadja ki magából a mára rendelt sugármennyiség utolsó adagját. A szobát ennek következtében elárasztja a HOLD halovány fénye. A FÉRFI, ha már egyszer fölkel (óvatos tartással csoszog az ÁGY körül, és ez bizonyos rugalmatlanságra vall és arra, hogy ezt a csendet ő nem is akarta), elindul a fürdőszobába. Víz. Érezzük, hogy nem is annyira fizikai szükségéből teszi ezt, mint inkább lelki ismeretességből, sőt, elvi alapon álló puritanizmusból, hogy testét és lelkét megtisztítsa, előkészítse az alvásra.

Lerínak róla a gondolatai is — eleven montázst látunk:

Mint mindig, amikor csak ez előtt a homályba vesző porcelánkagyló előtt áll, most is fel-

idézi magában a legeslegszebb pillanatot, amivel élete negyven éve folyamán a sors megajándékozta őt:

New Yorkban történt egyszer, egy nagy ebéd után. Az ebéd vidám volt, elhúzódo, boros, túlságosan is kótyagos. Azután taxiba ült. A West Side Highway felé tartottak. Az Ötvenhetedik utca elágazásánál már halványan érezte, hogy baj lesz; a Hetvenedik utca tájékán (ahol a Riverside Drive emelkedni kezd, mint egy repülőgép) már valóságosan is érezte a nyomást; a Kilencvenedik utca közelében pedig (ahol a Katonák és Matrózok Emlékműve málladozik, a Riverside Parkban meg egy zöldesszürke szirt emelkedik a magasba) szükségének elvégzése gyilkos parancsá vált. Jó kis slamasztika, a FÉRFI bevallotta gyötrelmeit a sofőrnek, aki, fokozatosan félretéve gyanakvását, végre a Százötvennyolcadik utcánál lekanyarodott az autóútról, és egy kis macskaköves emelkedő után (persze nem azonnal) rálelt egy mocskos, háromszögletű műhelyre. A szerelők, színészek vagy szurtosak, fehér szemekkel lesték, amint az ismeretlen férfi átvergődik közöttük az olajos vicik-vacakokkal teli háromszögletű épület túlsó végébe. Itt, a trágár freskók között, elcsi-

gázva pillantotta meg a legcsodálatosabb dolgot, amit valaha is látott. Vagy amit valaha is láthat még. Egy VÉCÉ-KAGYLÓ volt az, a maga repelezett fehérségében, benne némi nedvesség, a maga lényegi befogadóképességével, széttörhetetlen és megváltoztathatatlan entitásának harmonikus csodájában. Szép az, egészen poutosan fogalmazva, amire éppen szükségünk van.

Domborműves korszok gyors képsora. A korszokon Platón, Aqinói Szent Tamás, Santayana és a szépség többi teoretikusa. Valamennyien vastag ikszekkel áthúzva. Megcáfoltattak.

Egy rövid jelenet: a FÉRFI fogat mos, kiöblíti a száját, köp.

Bevágva: a HOLD. Közömbös.

Ismét a FÉRFI. Zavarodottan áll a fürdőszobaszekrény előtt. Kinyitja a szekrényke tükörajtaját. A kamera egy párányi vörös DOBOZKÁT hoz be. Mi van a DOBOZKÁBAN? Olyasmi, érezzük, aminek ő ellenáll, mert nem illik bele az egészséges életről vallott felfogásba. Becsukja a szekrényajtót.

Szimatol. Amint ott áll zavartan, saját testének szagát érzi. Krumpliszag. Nemigen büszkélkedhet vele. Amikor még gyerek volt (mint az a GYEREK a

tévéreklámban), felnőttek között élve azt hitte, a nagyok azért bocsátják ki ezt a szagot, hogy őt kordában tartsák, megneveljék. Most, hogy ez a szag a saját illata, nem tűnik úgy, mintha valakinek a kordában tartására szolgálna. Inkább csak arra való, hogy kellemetlenséget okozzon, mint az a felvágott borítékkupac, ami minden délután ott tornyosul a konyhasztalon.

Felvillanó állókép a BORÍTÉKOKRÓL. Aztán egy visszajátszás: a GYEREK rohan le a lépcsőn kitárt karral. Tudatalattinkra ez is hatással van. A FÉRFI sántikálva (hiszen beverte a lába ujját valamibe, vagy rálépett egy gombostűre) kimegy a fürdőszobából, és az ágy felé indul. A TÉVÉ már kihűlt. A HOLD is kihűlt. Mintha egy elolvasott levelet csúsztatna vissza az egyik felvágott borítékba, visszaereszkedik az ÁGYBA, a FELESÉGE mellé. Karját óvatosan a FELESÉGE hálóinge alá dugja, megdörzsöli az asszony hátát. Rituális mozdulat. S a rituális válasz: a FELESÉG álmában megmozdul — ahhoz eléggé ébren, hogy ő is megállapítsa: a szoba kihűlt —, testét szorosan a FÉRFIHOZ tapasztja, aztán visszazuhan az álomba. Megint alszik. Alszik megint. Alszik.

Most az ÁGYBAN a FÉRFI térfele harmadára csökkent. Harmadára, ráadásul összegyűrve, feltúrva a magukról megfeledkező könyököktől, térdek-től. A FÉRFI szeme becsukódik, ám füle kitárul. Rémületes érzékszerv a fül, hatalmas, mély kút, fedője nincs, csak úgy nyeli a VILÁG suttogásait, roppanásait. A FÉRFI hol az egyik, hol a másik FÜLÉT takarja el a párnával, de nem tudja egyszerre elszigetelni mind a kettőt. Arra gondol, hogy maszturbálnia kellene, de úgy dönt, hogy mégsem, hiszen erre nincs elég hely.

Valamelyik fűtőtest sípol: gőzfűtés. A kazánházban olajtűzelésű kazán. A FÖLDGÁZ talán zajtalan lenne. A távolban egy autó zúg el. Hullámverés. Vagy a szél susog? Vagy talán egy helikopter?

Most a MACSKA — új szereplő! — nyávog egy verset a FÉRFI képébe. Karcsú és törleszkedő. A MACSKA ki akar menni. A FÉRFI, szinte hálás ezért, fölkel. Még ez is jobb, mint a semmi, gondolja. Agyonhajszolt korunk jellegzetes figurája. A MACSKA bajszszőrei — villamosak, borzongatóak — elzsibbasztják, mint a fagy, a FÉRFI pucér bokáját.

A FÉRFI és a MACSKA együtt sétál lefelé a LÉPCSŐN. De itt nincsen tölgyfaburkolat. Dísztelen, szinte sivár, modern stílus. A FÉRFI megérinti a falat: hideg vakolat.

Kinyitja a bejárati ajtót. FŰ, FÁK, MENNYBOLT, CSILLAGOK, minden ésszerűség nélkül egymás mellé állítva. Színük sincsen, és mintha nem is a térben helyezkednének el, mintha csak, és ezért meglepőek leginkább, mintha valami miatt éppen csak annyi idejük lett volna, hogy körvonalaik úgy-ahogy kialakuljanak. Különösen a csillagok tűnnek olkapkodottnak: golyó ütötte lyukak egy hangár tetőszerkezetében. A MACSKA kirohan a képből.

Újra az ÁGYBAN. A FÉRFI megfordítja a párnát, hogy arcával kitapasztalja a másik oldalát is. Tapintatosan, ám a MACSKA példájából eltanulva az állhatatosságot, nekilát, hogy FELESÉGE testét visszataszítja a saját térfelére, centiről centire. Még percekgig tartó türelmes lökdösésre lenne szükség, amikor az asszony, az ébrenlét küszöbén, odaadóan a FÉRJÉHEZ simulva, visszahódít egy kis területet. Fölébredt volna? Vagy azért alszik? És az, hogy visszaköveteli az ágy kétharmadát, vajon ér-

zéketlen teste területi igényének ösztönös érvényesítése vagy egy meglehetősen tudatos számításnak a következménye? Ezen a gyűrött házastársi terepen is ott lennének a felségjelek?

Ekkor a FÉRFI, történetünk hősi szerepre alkalmatlan hőse, ahhoz a kritikus ponthoz érkezett, amely kisöpri agyunkból a nyüzsgő gondolatokat. Ez már az álom territórium. A test tuskója gondolattalan üdvözlésbe zuhan. Ájult reménykedés, elpattanó buborékok, szétfutó zsibbadás, az irgalmas végső feloldódás előhírnökei.

Váratlan bevágás: a gyerek-szobában a felhúzható HÖRCSÖG, engedve a tér és a rohanás szeszélyének, kattogva elszabadul, felgyorsul benne a rugós szerkezet forgása. A kattogás eposzba illő: a HÖRCSÖG pörgeti egy madzagon a VILÁGOT.

Ismét az ÁGY. A HOLD az ablakban összezsugorodott. Viszont tüzeesebbé vált; sápadtan izzik, mint a Nap.

A FÉRFI visszafélszkelődik a párnák közé. Fülét betapasztja a viaszból készült FÜLDUGASZOKKAL. A lármanak a sötétbe vésett rideg táviródrótjai szürke cérnaszálakká puhulnak, „bolyhos” takaróvá szövődnek

egybe. A FÉRFI megfogható-
nak érzi ezt a takarót, úgy tudat-
tosodik benne, mint minden jó
forrása: a MENNYBOLTOT
érinti meg. FELESÉGE titok-
zatos módon önként áthelyezi
testét, nem is a saját térfelére —
a széles horizontra, ahol a kény-
szerűségek is össze- és elmosód-
nak. Földöntúli, sípoló neszek
vibrálnak fölötte, saját lélegzé-
sének zajaira. Mára eltemette

magát, *entitása* megszűnt, kopo-
nyaüregét képtelenségek bélelik
ki. *A kamera követi, a kép hal-
ványodik, elúszik.*

És ez így megy estéről estére.
Egyetlen kérdés van még hát-
ra: Mit is hirdetünk valójában?
1. a földugaszt? 2. a földgázt?
3. Lucifer bukását? 4. semmit?

Fordította: Balogh Elemér

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

Tamás Szecskó: Suspicions regarding communications

3 Тамаш Сечкё: Подозрение к коммуникации

FOCUS

В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ

New possibilities of politics (and information?) — Conversation with **Imre Pozsgay**, Secretary General of the National Council of the Patriotic People's Front after the elections. *Akos Mester*

5 Новые возможности политики (и информации?) — *Акош Мештер* разговаривает с генеральным секретарем Народного фронта, **Имре Пожгаи**, после выборов

Zoltán Jakab: Elections — well-informed and uninformed voters' choice

14 **Золтан Якаб:** Решения информированных и неинформированных избирателей на выборах

László Szabó: A journalist's experience

19 **Ласло Сабо:** Опыт журналиста на выборах

Jenő Faragó: On publicism

27 **Енё Фараго:** О публицистике

„Journalism is nothing else but serving social interests” — Conversation with **Károly Megyeri**, Secretary General of the National Association of Hungarian Journalists after the General Assembly *István Wisinger*

33 Журналистика — служение интересам общества. *Иштван Визингер* разговаривает с генеральным секретарем Венгерского Общества Журналистов, **Каройем Медери**

CLOSE-UP

КРУПНЫМ ПЛАНОМ

Mária Vásárhelyi: A new medium of getting information: the Teletext

40 **Мария Вашархейи:** Новое средство ориентации: видеотекст

Erzsébet Szilágyi: Meditations on television critique

49 **Эржебет Силади:** Медитации о телекритике

Katalin S. Nagy: Health information in the media

55 **Каталин Ш. Надь:** Здравоохранительное просвещение в некоторых средствах массовой коммуникации

FORUM

ФОРУМ

András Domány: The role of newspaper & business?

61 **Андраш Домань:** Роль Печать, коммерческая?

The radio broadcast of **Ferenc Vicsek**

67 Радиопрограмма *Ференца Вичека*

Mihály Gálík: Disappeared millions

72 **Михай Галик:** Исчезшие миллионы

Sándor Fekete: Ave Business!

74 **Шандор Фекете:** Аве Бизнес!

Mátyás Vince: The situation is ready for change

77 **Матяш Винце:** Положение нарезло для изменения

„It is generally the parties to be supported financially rather than the newspapers”

80 «Скорее партии требуют материальной поддержки, чем газеты»

János Avar: Is business news?

82 **Янош Авар:** Бизнес, печатный?

WORKSHOPS, METHODS

- Cable-tv
Zoltán Szombathy: Let's establish a television! 86
József Ballai: The fabulous television 96
János Mekis: Goal — from a lucky angle 98
Miklós Benedek: Television on the top of Avas Hill 100
Endre Bakó: The new suburb forum 102
János Avar: The cable and the dinosaurs 104
Cable-tv in Holland and Belgium 107
The spirit of discussion —
Conversation with **Endre Gömöri**
(*Tamás Nádor*) 110

ONCE MORE

- Candle for the prisoners of Sopronkőhida 117

THE WORLD OUTSIDE

- European outlook 126
The lightning struck Texas cow 134

MEDIA HISTORY

- Ádám Levendel:** The Hungarian Institute for Public Opinion Research (1945—49), Part XI. 142

PUBLIC OPINION

- Judit Pataki—Edit S. Molnár:** Opinions on housing 159
And what about space? 166
„Should do even more for the world” 172
Situation unchanged 175
Our economic situation in the media 176

PERISCOPE

- Books 178
From periodicals 188
News in brief 193

BROWSING

- John Updike:** Commercial 199

МАСТЕРСКИЕ, МЕТОДЫ

- Кабельное телевидение
Др. Золтан Сомбаты: Давайте, создаем телевидение! 86
Йозеф Баллаи: Сказочное телевидение
Янош Мекши: Гол — с хорошего корнера 98
Миклош Бенедэк: Телевидение на вершине горы Аваш 100
Эндре Бако: Форум в жилом квартале 102
Янош Авар: Кабель и динозавры 104
Кабельное телевидение в Голландии и Бельгии 107
Дух дискуссии —
С Эндре Гёмёри разговаривает *Тамаш Надор* 110

ЕЩЁ РАЗ

- Лампада за жертвам в Шопронкёхиде —
Радиопрограмма памяти 117

ПАНОРАМА

- Европейская панорама 126
Корова пораженная молнией в Тексасе 134

ПРОШЛОЕ

- Адам Левендел:** Из докладов Венгерского института по изучению общественного мнения (1945—1949), часть XI 142

ЗОНД

- Юдит Патаки—Эдит Ш. Мольнар:** Суждения о получении квартиры и жилищных проблемах 159
Что будет с космосом 166
Суждения об ООН-е 172
Положение немного изменилось 175
Экономическое положение Венгрии — в средствах массовой коммуникации 176

СМЕСЬ

- О книгах 178
Из журналов 188
Коротко 193

ДЛЯ ЧТЕНИЯ

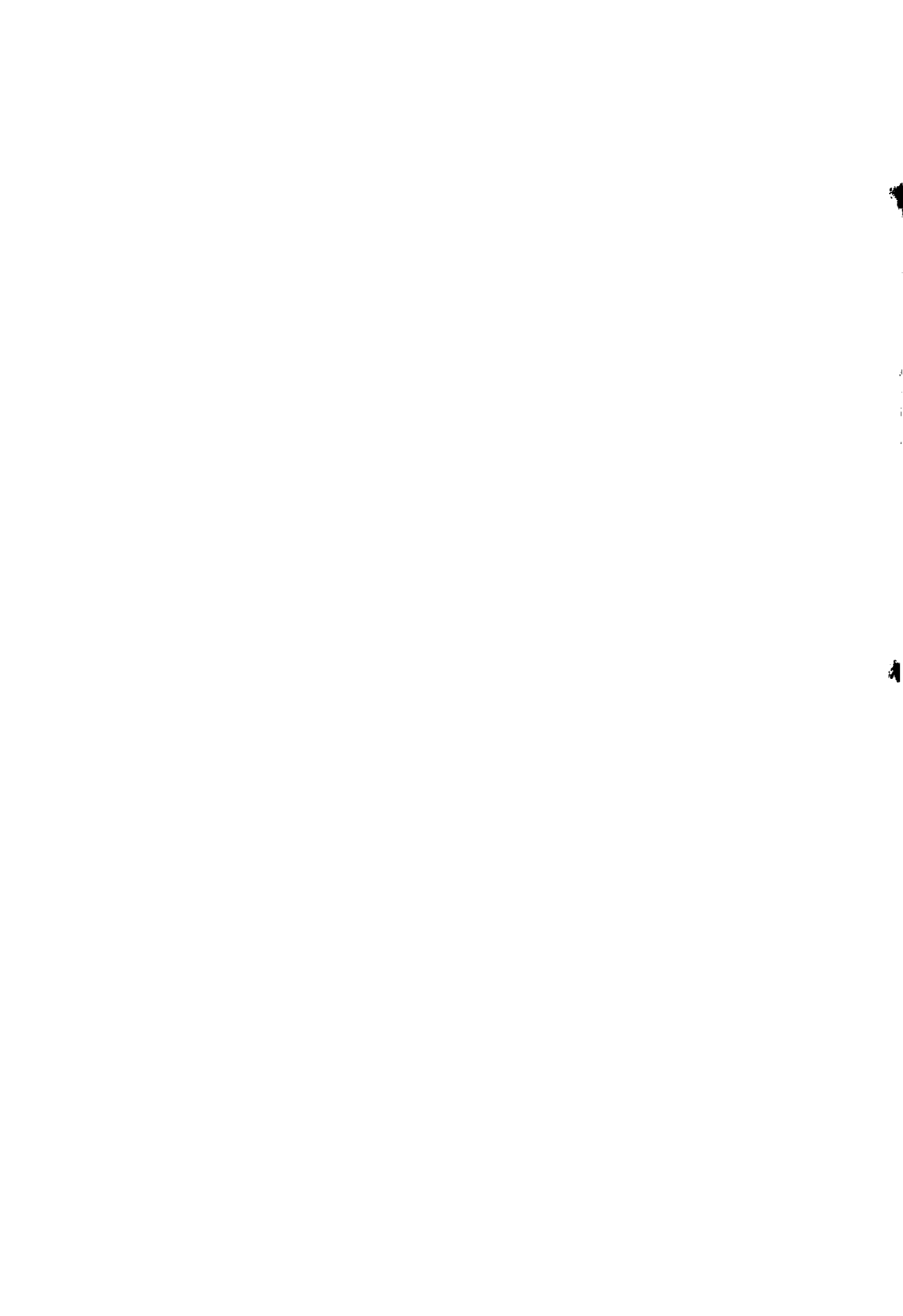
- Джон Апдейк:** Телереклама 199

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézesítő postahivatalnál, a Post. hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest, V. József nádor tér 1. — 1900 —, közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 100,— Ft, egyes szám ára: 25,— Ft. Megjelenik: évente négyszer.

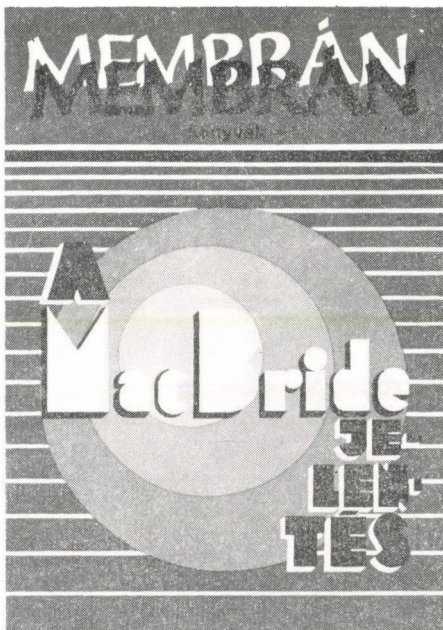
HU ISSN 0209—584X

85. 54106 Petőfi Nyomda, Kecskemét
Felelős vezető: Ablaka István igazgató
INDEX: 25 424

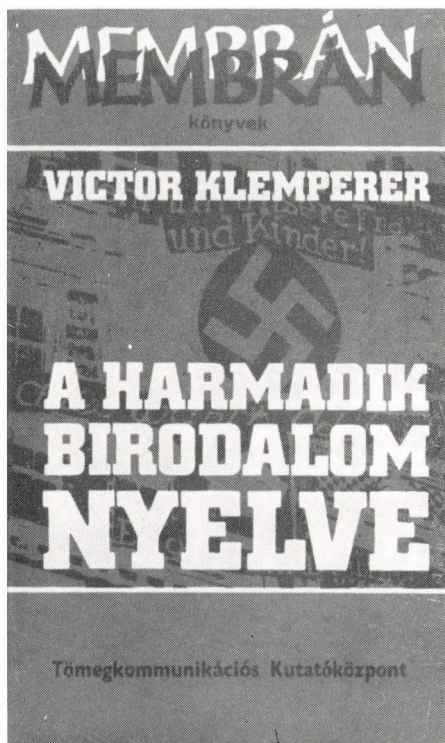
A Tömegkommunikációs
Kutatóközpont kiadványaiból

A nagy érdeklődésre való tekintettel
második kiadásban jelent meg:

ára: 44 Ft

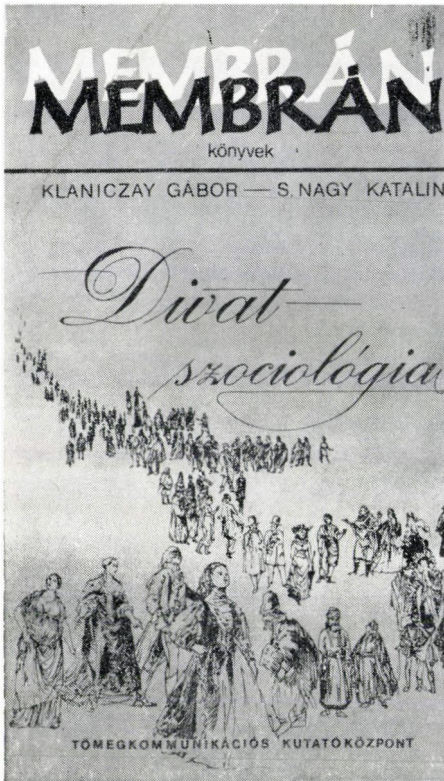
Tömegkommunikációs Kutatóközpont

ára: 33 Ft

Tömegkommunikációs Kutatóközpont

Ára: 25,— Ft

ára: 13 Ft

Előkészületben: Nyelvészet és tömegkommunikáció I—II. kötet.

Szerkesztette: Grétsy László

A Membrán-könyvek megvásárolhatók a Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadói osztályán is:

Budapest V., Akadémia u. 17.

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadványaiból

A Membrán-sorozatból kapható még:

ára: 59 Ft

